

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Yaşar Ayaşlı
Eski ve
Yeni Faşizm

Yordam Kitap

Yaşar Ayaşlı

1950 yılında Kızılcahamam'da doğdu. Gazi Lisesi ve Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksekokulu'nda okudu. 1968 döneminde FKF/Dev-Genç/TİP üyeliği, öğrenci temsilciliği ve dernek yöneticiliği yaptı. 3. sınıf öğrencisiyken, 1971 yılında Denizli Ziraat Bankası aracı soygunu nedeniyle İzmir'de tutuklandı. Cezaevinden çıktıktan sonra 1980 darbesine kadar profesyonel devrimci mücadele yürüttü. 12 Eylül sürecinde yeraltında beş yıl mücadele ettikten sonra Mart 1985'te İstanbul'da yakalandı. Adana Sıkıyönetim Mahkemesi'nin verdiği idam cezası Askerî Yargıtay'da onandı ve dosyası TBMM'ye gönderildi. Aftan yararlanarak tahliye olduğu Mayıs 1995'e kadar on ayrı cezaevinde yattı. Aktif mücadeleden çekildikten sonra, geçimini uzun yıllar sokakta tezgâh açarak sağladı.

1980 öncesi ve sonrasında grubunun dergi ve yeraltı gazetelerinde çok sayıda makalesi ve broşürü yayınlandı.

Devrimci Proletarya, *sendika.org* ve *Teori ve Politika*'da yazılar yazdı. *Leninizm ve Sağ Oportünizm* (1978, eleştiri), *Adressiz Sorgular* (1989, derleme), *Yeraltında Beş Yıl* (2011, 12 Eylül anıları), *Türkiye'de Burjuva Devrimleri ve Liberal-Kemalist Tarih İdeolojisi* (2014) yayınlanmış eserleri arasındadır.

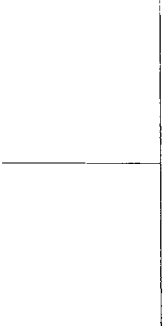
ESKİ VE YENİ FAŞİZM

Yaşar Ayaşlı

Yordam Kitap: 436 • Eski ve Yeni Faşizm • Yaşar Ayaşlı
ISBN 978-605-172-604-5 • *Düzeltilme*: Deniz Tuna
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni*: Gönül Göner
Birinci Basım: Mayıs 2023
© Yaşar Ayaşlı, 2023 © Yordam Kitap, 2023

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: **Pasifik Ofset** (Sertifika No: 44451)
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere / İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

ESKİ VE YENİ FAŞİZM

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	11
1. FAŞİZMİN ARKA PLANI	15
Emperyalizme Doğru	15
Zincirin Zayıf Halkaları	22
Faşizmin Önkoşulları	32
2. TARİHSEL GÜZERGÂH	37
Faşizmin İdeolojik-Felsefi Kaynakları	38
Gerici Modernizm	49
Karşılaştırmalı Faşizm Türleri	55
3. HAREKET VE İKTİDAR OLARAK FAŞİZM	65
Şiddetin Yeri	65
Tek Parti, Tek Lider	69
Paramilitarizm	74
Faşizmin Gelişme Evreleri	78
Büyük Sermaye ve Faşizm	84
4. KOMİTERN, FAŞİZM VE ANTİFAŞİZM	92
III. Enternasyonal'in VII. Kongresi	92
Bazı Batı Avrupa Komünist Partilerinin Ağır Hataları	99
Ve Diğerleri	118
Antifaşizm	119
5. SOĞUK SAVAŞ YILLARI	130
Erken Neofaşizm	130
Faşizmin Sürekliliği	134
Franco ve Salazar Diktatörlükleri	139
Kara Albaylar Cuntası	143
6. LATİN AMERİKA FAŞİZMİ	147
1973 Şili Darbesi	149
Kayıplar Ülkesi Arjantin	153

7. ANTİ-MARKSİST FAŞİZM ANALİZLERİ	157
Poulantzas ve Faşizm	157
Hangi Askerî Diktatörlük?	166
Her Kapıyı Açan Maymuncuk	169
8. FAŞİZMİN ZORBALIĞI VE CAZİBESİ	174
Terörün Stratejik İşlevi	177
Nazi Propagandası	182
Yalan	183
Propagandanın Dili	186
Politikanın Estetize Edilmesi	188
9. SAHTE TARİFLER	195
Totalitarizm	195
Devrim Değil Karşıdevrim	199
Popülizm	204
Totalitarizmin Yeni Versiyonu	207
10. FAŞİZMİN MEŞRULAŞTIRILMASI	211
Liberal Faşizm Tanımları	211
Faşizmin Dönüşü	216
11. NEOLİBERALİZMİN YÜKSELİŞİ VE DÜŞÜŞÜ	222
Eski ve Yeni Irkçılık	225
Neoliberalizm ve Faşizm Diyalektiği	231
Faşizm İçindeki ayrışma	235
12. FAŞİZMİN YENİ YÜZÜ	241
Dört Suret	241
Trump	242
Orban	247
Bolsonaro	250
Modi	253
İslam, Siyasi İslam ve Faşizm	257
Erken 21. Yüzyıl Faşizmi	270
13. SONUÇ	277
DİZİN	283

*Bu kitabı, erken denecek yaşta kaybettiğim
eşim Nurten'e borçluyum;
ona adıyorum.*

ÖNSÖZ

Bizim kuşağın ömrünün önemli bir bölümü emperyalizme ve faşizme karşı mücadeleyle geçti. Yarım asır sonra böyle bir kitap yazmamı geç kalmış bir adım sayanlar çıkabilir. Ben öyle düşünmüyorum. 21. yüzyılda kılık değiştiren, iktidardakilerden başka, her birkaç ayda bir ülkede seçim kazanıp koalisyon hükümetleri kurarak yığınak yapan, merkezî siyasetteki yerini ve kitle tabanını gittikçe genişleten faşizm, günümüzde çok daha güncel, çok daha acil ve çok daha ciddi bir tehlike.

1968 sonrasında gerek teorik sığlığımızdan gerekse kaynak sıkıntısı çektiğimizden yönümüzü elde olanlarla bulmaya çalışırdık. Bugünse sıkıntı tersinden yaşanıyor; kaynak bol ama kafa karıştıranı da bol. Faşizm üzerine her biri bir teori demek olan kitaplar o kadar çoğaldı ki, doğruları yakalamak için yüzyıl geriden iz kovalayarak bugüne gelmek gerekiyor.

12 Mart ve 12 Eylül darbecilerinin saldırılarına maruz kaldığımızda faşizm hakkında bugünkü kadar bilgi sahibi değildik belki, ama önümüzde kendimize örnek aldığımız Bulgaristan Komünist Partisi'nin ve uluslararası komünist hareketin önderlerinden Georgi Dimitrov gibi gerçek bir kahraman vardı. Faşizmi ondan öğrendik. Faşizme karşı mücadele etmeyi, eline düştüğümüzde teslim olmamayı, ser verip sır vermemeyi, sıkıyönetim mahkemelerinde dik durmayı, kendimizi değil davayı savunmayı da ondan öğrendik. Gestapo'nun işkencelerine baş eğmemesi kadar mahkemedeki olağanüstü cesaret ve üstün zekâ örneği savunması da tarihsel önemdeydi. En zor imtihan anlarında ne yapmamız gerektiğini kulaklarımıza fısıldayıverirdi Leipzig kahramanı.

Ne yazık ki, günümüzde Dimitrov'u, o dönemdeki ezberciliğimizin, hamlılığımızın, alıntılar üzerinden polemik yapma alışkanlığımızın sorumlusu ilan eden, faşizm üzerine yazdıklarına entelektüel bir burun kıvrımayla hurda muamelesi yapan veya suskunlukla geçiştiren genişçe bir kesim var. Böyleleri "teori"lerin sağlamasını pratik sonuçlarıyla, daha somut bir deyişle, o zamanki antifaşist mücadeleyle bugünkünü kıyaslayarak yaparlarsa daha isabetli davranmış olacaklardır.

* * *

Hâlâ çok iyi bilindiği sanılan ama en az bilinen olgulardan biri faşizmdir. Eğer "Faşizm nedir?" diye bir soruşturma yapacak olsanız her kafadan bir ses çıktığını, körlerin fil tarifindeki gibi biri diğerine uymayan cevaplar verildiğini görürsünüz. Kaba bilinç; bilimsel bir tanım ve analizden ziyade, gelişigüzel değiniler, semboller ve kırık dökük fikirler üzerinden akıl yürütür. Hegel, "tanınan, *tanınan* olduğu için *bilinen* değildir"¹ derken, bunu kastediyor olmalıdır.

Faşizm "altın çağ"ını iki dünya savaşı arasında yaşadı. Tarihsel faşizmin tüm varyantlarını teorik olarak analiz eden Komintern partilerinin ileri gelenleri, en önemli eserlerini bu dönemde yazdılar. Teoriyi geliştirenlerle teorinin kavgasını verenlerin aynı kişiler olması, öncü çalışmaları özellikle değerli kılıyordu. Marksist faşizm tahlili dünya solunda hegemonik karşılık bulduysa bu sayede buldu.

1990'lardan sonra Marksizm ve devrimci hareket zayıflayınca, tetikte bekleyen hasımları harekete geçmekte gecikmedi; Batılı akademisyenlerden bazıları Marksist faşizm teorisine karşı sistematik bir eleştiri kampanyası başlattı. Amaçlarının "genel bir faşizm teorisi" geliştirerek "sınıf kuramı"nın üstünlüğüne son vermek ve Marksist faşizm teorisinin "hegemonyasından uzaklaşmak" olduğunu saklamadılar, bunu açıkça ilan ettiler.² Bugün

1 Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, İstanbul: İdea Yayınevi, 2004, s. 38.

2 Constantin Iordachi, *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s. 13, 94.

sosyalist soldan bazılarının olumladığı birçok faşizm uzmanı akademisyen, bu kampanyaya omuz verenler arasında yer alıyor. Soldan neo/post-Marksistler de koroya katılınca (ki bunlar o zamana kadar az nefes tüketmemişlerdi), sonunda maksat hasıl oldu ve hegemonya sağlı sollu liberallere geçti.

Marksist “sınıf kuramı”na karşı çıkanların hacimli çalışmalarının sadece dünyada değil, Türkiye’de de okunup tartışıldığını inkâr etmiyorum. Bunların, yeni çıkarımlara imkân tanıyan, meselenin gölgede kalan yönlerini anlamamızı sağlayan bol ampirik malzemenin yanı sıra, yer yer üzerinde durmaya değer saptamalar içerdikleri doğrudur. Karşı çıkılması gereken, bazılarının tarihsel materyalist faşizm analizine alternatif olarak ortaya atılması, Georgi Dimitrov’un, U. Eco veya R. Griffin gibi liberallerin arkasına itilmesidir. Dahası bunların eski ve yeni faşizmi çoğu kez eksik ve yanlış yorumladıklarının, faşizme karşı mücadeleyi zaafa uğratacak tanımlar ve hedef şaşırtıcı tezler ortaya attıklarının görmezden gelinmesidir. Hal böyleyken, her birinden övgüyle söz eden birçok Marksist ve ilerici aydına rastlıyoruz. 1920’lerden günümüze kadar Marksizm-Leninizmin teorik hazinesinde onca zengin kaynak varken, rehberin liberal-akademik faşizm teorilerinde aranması, dünya solunun eski mevzilerini ve konumunu kaybetmesinden ileri gelen bir gerilemenin ifadesidir.

Elinizdeki çalışmada, faşizmin arka planı, ideolojik kökenleri, doğuşu ve gelişme aşamaları; her aşamadaki örgütlenme, siyaset ve iktidar etme tarzları; tanım(lar)ı, oluşturucu öğeleri, ayırt edici özellikleri; günümüzde aldığı şekil de dahil olmak üzere, bugün inceleme ve tartışma konusu olan hemen hemen bütün sorunlar ele alınıyor. Dogmatizme ve tekrarcılığa düşmeden, Marksist geleneğe bağlı kalarak ama geçmişin ağırlığı altında ezilmeden ve yapılan hataları atlamadan, faşizmin kimler tarafından ve nasıl

çarpıtılıp reformizme kapı aralandığını göstererek birçok soruna elimden geldiğince cevap bulmaya çalıştım.

Temennim, '68 ve '78 sonrası devrimci kuşakların, bizim katetmek zorunda kaldığımız uzun, dolambaçlı ve yanılsamalarla dolu yollardan geçmek zorunda kalmamalarıdır. Kitabın taslağını yazmaya ilk başladığımda adını *Faşizmi Okuma Kılavuzu* koymayı düşünmemin nedeni buydu. Bu konuda bir faydam olursa, kendimi amacıma ulaştım sayarım.

Faşizmin geleceği, tarihsel geçmişinde ve günümüzde büründüğü biçimlerde saklıdır. Olası gelişmeleri öngörebilmek, hatalardan ders çıkarmak ve faşizme karşı antikapitalist zeminde etkili mücadele yöntemleri geliştirebilmek için bunları irdelemeye ihtiyacımız var. Tabii ki geçmişte edinilmiş teorik ve pratik kazanımları entelektüel bilgi biriktirmek için değil, diyalektik materyalist yöntemi, içinde yaşadığımız koşulların analizine nasıl uygulayacağımızı öğrenmek için kullanmak şartıyla. Zira faşizmin eskiyi tekrar etmeyip, özünü koruyarak kendini yeni koşullara uyarlamasının şifresi ancak bu yolla çözülebilir.

Yeni yüzyılda faşizmin dünya çapında geri dönüşü ve ülkemizde Demokles'in kılıcı gibi tepemizde sallanıp duruşu, meseleyi teorik olmaktan çıkararak pratik siyasi duruş sorunu haline getirmiştir. Öyleyse faşizm üzerine kitap yazmaya akademik bir ilgi konusu veya zihinsel bir jimnastik diye değil, en tehlikeli düşmanı tanıma, ideolojik ve siyasi özelliklerini, güçlü ve zayıf yanlarını bilme çabası olarak bakılmalıdır.

Bu çalışmanın ilk taslağı sırasında uyarılarıyla katkıda bulunan *Teori ve Politika* Genel Yayın Yönetmeni Metin Kayaoğlu'na, olumlu referansı dolayısıyla Prof. Dr. Cem Eroğul Hoca'ya, yayınlanmasını sağlayan Yordam Kitap Yayın Yönetmeni Hayri Erdoğan'a ve bu kitabın okuyucuya ulaşmasında emeği geçen yayınevi çalışanlarına teşekkür ederim.

FAŞİZMİN ARKA PLANI

Emperyalizme Doğru

Faşizm, mitolojide Athena'nın, Zeus'un başından bir yetişkin olarak fırlaması misali birdenbire ortaya çıkmadı. 20. yüzyıla doğru ona ortam hazırlayan birtakım ekonomik, siyasi, askerî, ideolojik tekamüller sonucunda doğdu. Emperyalist aşamaya geçişi ve bu süreçte uluslararası ilişkilerde meydana gelen dönüşümleri anlamadan faşizmin kuvveden fiile çıkmasını açıklayamayız. Zira, bu süreçlerin her birinin geçmişe uzanan bir hikâyesi, bir tarihsel arka planı var. Faşizmin herhangi bir aşamada değil, genel bunalım dönemine girmiş emperyalizmin öz çocuğu olarak dünyaya gelmesi tesadüf değildir. Üremek için uygun sosyoekonomik temeli ve ortamı, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ve sonrasında bulunduğu, üzerinde mutabık kalınan bir husustur.

Faşizmi anlamak için hem siyaset sahnesine çıkışı ile egemen sermayenin yeni örgütlenme ve siyaset tarzı hem de kapitalizmin yeni aşamasında iç çelişkilerinin şiddetlenmesi ile 1917 Ekim Devrimi arasındaki bağlantıları kavramak gerekir.

Emperyalizm de kapitalizmdir; ama yeni ve daha üst bir aşamaya geçmiş, eski ve yeni, iç ve dış çelişkileri son derece şiddetlenmiş kapitalizmdir. Sanayi kapitalizminden tekelci kapitalizme geçişle birlikte, dünya ekonomisinin oluşturuıcı öğeleri, egemen siyasetin eğilimleri ve kapitalist toplumun sınıfları arasındaki ilişkilerin biçimi radikal ölçüde değişmiştir. Lenin, 1916 yılında yaz-

dığı *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* adlı kitabında ve başka yazılarında, tekelin emperyalizmin ekonomik özü ve “her şeyin çekirdeği” olduğunu kanıtlarıyla birlikte ortaya koydu.

Emperyalizme geçiş ekonomik dönüşümlerle sınırlı değildi; siyasi, askerî, ideolojik değişikliklerle birlikte, karşılıklı etkileşim içerisinde gerçekleşti. Ekonomideki tekelleşmenin devletin rolünü artırması ve bunun siyasi üstyapıya demokrasinin inkârı ve “her alanda gericilik” olarak yansımaları özellikle önemlidir. Lenin bundan “siyasal demokrasi serbest rekabete, siyasal gericilik ise tekellere tekabül eder” diye bahseder. Komünizm ve aynı zamanda liberalizm karşıtı olan ve burjuva demokrasisine son vererek yerine totaliter bir devlet kuran faşizm, emperyalist gericiliğin en aşırı biçimidir. Gericilik eğiliminin her halükârda böyle cisimleşmesi bir zorunluluk değildir elbette; ama bu potansiyeli içinde taşır ve koşullarını bulduğu yerde iktidara tırmanır.

Kapitalist ülkeler 1873 krizinden sonra sert bir inişle 1895’e kadar sürecektir ağır bir depresyona girdiler. Küresel kriz maddi altyapıda birtakım gelişmelere, teknolojik yenileşmelere, devlet ve siyaset ilişkilerinde yeni düzenlemelere dayanılarak aşılmaya çalışıldı. Bunlar olup biterken bir yandan da tekelleşmekte olan sermaye ile işçi sınıfı arasındaki çelişki derinleşip keskinleşiyordu. Krizin sonsuza dek sürüp gitmeyeceği Karl Marx’tan beri bilinen bir şeydi: “Kapitalizm büyük depresyondan başkalaşmış olarak çıktı. On yıl sonra onun aldığı biçimi Rudolf Hilferding keşfedecektir: ‘örgütlenmiş kapitalizm’... Yani hem sermaye hem de işgücü örgütlenmektedir.”¹

Sermayenin yeni örgütlenmesinin merkezinde, eski dönemden farklı olarak, azami kâr peşinde koşan, bunun için her şeyi yapmaya hazır tekeller (karteller, tröstler) bulunuyordu. Zıt kutbundaki işçi sınıfı hareketindeyse, çoğu kendiliğinden meydana gelen hak mücadelelerinin yerini, “sendika ve sosyal demokrat

1 G. Fülberth, *Kapitalizm ve Kriz*, İstanbul: Yordam Yayınları, 2010, s. 177.

partilerden oluşan sağlam yapılı işçi örgütlenmeleri almıştı.”² İngiltere, ABD, Fransa gibi ileri ya da orta düzeyde gelişmiş ülkelerde işçi sınıfı hareketi geliyor, II. Enternasyonal partilerinde görüldüğü üzere Almanya, Fransa, Rusya ve benzerlerinde devrimci ve reformist akımlar ayrışma yaşıyorlardı. Devrimci hareket, emperyalist aşamanın eşiğinde “ne yapmalı”yı tartışıyor, “devrim mi, reform mu” sorusuna cevap arıyor ve bu tartışmalar çerçevesinde yeniden saflaşıyordu. Almanya’da Bismarck, gelişmesinden ürktüğü devrimci sol hareketi, 1878-1880 arasında, antikomünist bir yasayla yasakladı; ama düzen açısından risk oluşturmamasınlar, devrime yönelmesinler diye önlem almayı, sigorta yasaları (sağlık, kaza, yaşlılık ve engellilik) türü reformlarla işçi hareketinin önünü kesmeye çalışmayı da ihmal etmedi. Buna rağmen devrimci sol hareketin hem parlamentoda hem de sendikalarda gücünü göstermesini önleyemedi. Nitekim Bismarck’ın korkusu dünya savaşı biterken gerçek olacak; süreç, devrim-karşıdevrim diyalektiği yönünde ilerleyecektir. Böylece Engels’in, Marx’ın *Fransa’da Sınıf Mücadeleleri* adlı yapıtına yazdığı 1895 tarihli önsözde, “Eğer bu böyle giderse... ülkenin içinde belirleyici bir etkinliği olan, bütün öteki güçlerin, ister istemez karşısında eğilmek zorunda olacağı bir güç oluncaya kadar büyürüz” kehaneti büyük ölçüde gerçekleşmiş olacaktı.³

Faşizm ve aynı zamanda bir politika olarak emperyalizm farklı konjonktürlerde gelişti; ama ikisinin de küresel krize karşı (1873-1885, 1929-1931) düzeltici çareler olmak gibi ortak bir yanı vardı. Büyük depresyonda yatırım riskleri nedeniyle biriken sermaye fazlası, iç pazardaki doymuşluk nedeniyle ülke içinde yatırıma çevrilemiyordu. Ulus-devlet merkezli bir imparatorluğa dö-

2 Age., s. 180.

3 F. Engels’in *Fransa’da Sınıf Mücadeleleri*’ne yazdığı “Giriş”, Karl Marx, Ankara: Sol Yayınları, 1988, s. 299. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

nüşen İngiltere;⁴ Hindi-Çin'e ve Afrika'ya açılan Fransa; arka bahçesi Latin Amerika'da ek bir "imparatorluk" kuran ABD gibi ülkeler, denizaşırı ülkelere büyük çapta sermaye ve tahvil ihraç ederek bu sorunlarını daha kolay çözmüşlerdi. Sömürgecilik kervanına 1884'ten sonra katılan Almanya, dışının kovuğunu doldurmasa da Güneybatı ve Doğu Afrika'da bazı ülkeleri ve Güney Pasifik'teki birkaç adayı hakimiyeti altına alabilmişti.⁵ İtalya, Birinci Dünya Savaşı'nda Müttefiklerin safında olmasına rağmen, büyük güç olmasını engellemek için Saint-Germain Antlaşması'nda aldatıldığını iddia ediyordu. Gerçekten de öyleydi; Afrika'daki yayılma çabalarına Britanya ve Fransa taş koymuştu.⁶ Sömürge rekabeti 20. yüzyıla doğru gittikçe kızışıyordu. Bu nedenledir ki, "1882 yılında Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya üçlü bir ittifak kurmuşlardı."⁷ Japonya'nın da içinde olduğu gecikmiş emperyalistler gözlerini Doğu Avrupa'ya, Ortadoğu'ya, Afrika kıyılarına ve Asya'ya dikmişlerdi. Buna göre, Mihver Devletleri blokunun* embriyon olarak daha Birinci Dünya Savaşı öncesinde şekillenmeye başladığını söylemek mümkündür.

Öte yandan, emperyalizm öncesinde egemen siyasetin doğrultusunu belirleyen, eşitlik ve özgürlük fikrine dayanan parlamenter demokrasiye tekabül eden liberalizmdi. Liberalizmin siyasete

4 "Büyük Britanya'nın 18. ve 19. Yüzyıllarda Avrupa kıtasına karşı savunduğu temel kural, onun için tehlikeli olma potansiyel taşıyan bölgelerde başka hiçbir büyük gücün var olamayacağı idi." (G. Fülberth, *İncelemeler*, İstanbul: Yazılama Yayınevi, 2017, s. 35)

5 Fülberth, *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, s. 188.

6 Age., s. 188.

7 Age., s. 191.

Mihver Devletleri, II. Dünya Savaşı'nda Müttefik Devletler bloğuna karşı temel olarak Almanya, İtalya ve Japonya'nın, bunun dışında Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Finlandiya, Bağımsız Hırvatistan Devleti, Vichy Fransası, Arnavutluk, Habeşistan, Mançukuo, Tayland, Birmanya ve Irak'ın oluşturduğu blok. Ayrıca İran Şahı Rıza Pehlevi Almanya'dan yana tavır almış, İspanya ise Mihver güçlerin bir taraftarı olarak kalmıştır. Bu ittifakı tanımlamak için "eksen" anlamına gelen mihver sözcüğünü ilk kullanan faşist Macar lider Gyula Gömbös'tür. 1936'da ise Benito Mussolini tarafından Rız'ın kullandığı bir kavram olarak kullanılmıştır. https://tr.wikipedia.org/wiki/Mihver_Devletleri

damgasını vurduğu dönemde ekonomi hızla büyüyordu. Fakat 1870'lerden sonra, sınıf çıkarları nedeniyle rota değiştiren burjuvazi; İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, İspanya gibi ülkelerde sınıf mücadelesinin sert kayalıklarına çarptıkça politik liberalizmi terk etti.

Paralel yönde değişen diğer bir olgu da milliyetçilikti. Emperyalizme geçiş sürecinde burjuvazi, milliyetçiliği de dönüştürdü. Monarşiye karşı yükselen burjuvazinin ideolojisi olarak ortaya çıkan milliyetçiliğin 18. ve 19. yüzyıllardaki esas meselesi, feodalizmden devraldığı küçük devletçikleri bir araya getirerek kendi iç pazarını yaratmak ve öteki ulusların rekabetinden korumaktı. Burjuva milliyetçileri, prenslerin egemenliğindeki bu devletçiklerin dağınıklığına karşı ulusun birliği; yani iç pazarın sağlama alınması için mücadele ederken, sınıf çıkarları gereği burjuva özgürlükleri savunuyor ve bunları nispeten genişletmeye çalışıyorlardı. Çalışma saatlerinin düşürülmesi, ücretlerin yükseltilmesi ve diğer bazı haklar gibi işçi sınıfı lehine çıkarılan birtakım yasalar ulusun uç kutupları arasındaki bağları güçlendiriyordu. Ulusal entegrasyon İngiltere, Fransa gibi ülkelerde daha erken, İtalya ve Almanyadaysa 1870'ler gibi geç bir dönemde sağlandı.

Emperyalist aşamaya geçildiğinde burjuvazinin öncelikli sorunu, artık iç pazarı sağlama almak değil, dış pazarlara açılmak, genişlemek ve başka uluslar üzerinde egemenlik kurmaktı; Birinci Dünya Savaşı da zaten bu yüzden çıkacaktı. Gelgelelim, Almanya, İtalya ve Japonya iç birliklerini sağlamaya çalışırken ulusal devletlerini çok önceleri kuran Fransızların ve İngilizlerin gerisinde kalmışlardı. O yüzden bu ülkelerde milliyetçilik, yalnız emperyalist içerikle dolmakla kalmayacak, daha agresif bir karakter kazanacak; kendi ulusunun diğer uluslar üzerindeki egemenliğini yan desteklerle haklı çıkaran (ileride ele alacağımız içerikte) bir ideolojiye dönüşecekti. Artık yeni burjuvazinin milliyetçiliği eskiden olduğu gibi alttan gelen basınca uyarak demokratik hakları benimsemeyi değil, korumayı gerektiriyordu. Ulus çıkarları

adına, fedakârlık ve irade isteyen, gözle görülür antidemokratik bir içerik kazanıyordu.

Emperyalist aşamada, ileri kapitalist ülkelerin hepsinde izlenebildiği üzere, tekelci burjuvazinin bütün siyasal akım ve kurumlarında eski dönemlere kıyasla, artan bir gericilik göze çarpıyordu. Meseleye sınıf gözlüğüyle bakmadığı bilinen R. Paxton bile bunun farkındadır: “Şu ana kadar bildiğimiz faşizmler, ürkmüş eski liberalizmin, fırsatçı teknokratların ve eski muhafazakârların yardımıyla başa geçmiş ve iktidarlarını onlarla kurdukları çarpık ilişki içinde sürdürmüşlerdir.”⁸ Gerçekten de ileri kapitalist ülkelerde aristokrasiden burjuva siyasetine doğru evrilen muhafazakâr ve milliyetçi akımlar, geçirdikleri dönüşüme bağlı olarak giderek koyulaşan sağcı bir karakter kazanıyorlardı. Şairin, “Bütün renkler aynı hızla kirleniyordu, birinciliği beyaza verdiler” dizesindeki gibi, rövanşist devletler karşısında “liberal emperyalizm” görüntüsü veren İngiltere, Fransa ve ABD de daha az saldırgan veya uslu davranıyor değildi. Hiçbirinin rakibinden geri kalmaya niyeti yoktu. Hep birlikte vatanseverlik maskesi altında sömürge peşinde koşuyorlardı.

Sömürgelerini ve sınırlarını genişletme arzusuyla yanıp tutuşan İtalyan milliyetçiliği, ulusun gücünü ve tarihten gelen üstünlüğünü ortaya koymak için sabırsızlanıyordu. Mussolini partisini kurarken, yalnız aşağıdaki “küçük adam”ların savaş ertesi huzursuzluğuna dayanmayacak, aynı zamanda önceden kotarılmış milliyetçi-muhafazakâr mirasa da konacak ve İtalyan İmparatorluğu’nun yeniden yaratılması vaadiyle çıktığı siyaset sahnesinde ummadığı bir başarı sağlayacaktı. 1914 öncesinde savaş çıkırtkanı İtalyan milliyetçileri yayın organlarında “otorite”, “hiyerarşi”, “ulusal disiplin” çağrısı yapıyor, sonradan faşistlerin sahiplenecekleri liberalizm ve sosyalizm karşıtı sloganlar atıyorlardı. G. D’Annunzio, Roma Yürüyüşü’nden bir ay önce

(1919-1920), milliyetçi çevrelerle birlikte, Adriyatik kıyısındaki Fiume'ye, çoğu ordudan ayrılma 8 bin lejyonerle sefer düzenleyecek kadar gemi azıya almıştı.⁹

Muhafazakâr sağıın radikalleşmesi faşistlere, hem fikirlerini yaymaları için alan açıyor hem de çeşitli şekillerde ittifak kurabilecekleri bir müttefik kazandırıyor. İtalya'da "muhafazakâr güçler eksenini"nin "desteği olmadan Mussolini devlet gücünü ele geçiremezdi."¹⁰ Japonya'da radikal milliyetçilerle muhafazakârlar âdeta kaynaşmışlardı; ileride Japon faşistlerinin hemen tamamı bunlar arasından çıkacaktı.

Almanya'daysa Kayzer'i deviren 1918 Kasım Devrimi, görünürde monarşiye son vererek parlamenter demokrasiye geçişi sağlamıştı. Gelgelelim, öncesinde geniş bir siyasi ve entelektüel etkiye sahip muhafazakârlar, ordu dahil tüm devlet kurumları ve entelektüel yaşamdaki konumlarını koruyorlardı. Onların ve büyük sermayenin rızası olmasaydı faşistler iktidara gelemezlerdi: "...1930'da... Heinrich Brüning, RDI'nın [Alman Endüstrisi İmparatorluk Birliği] programını uygulayacaktı. Bu program artık demokratik yoldan yapılamazdı... Weimar Cumhuriyeti'nin ortadan kaldırılma planları şimdi daha da aciliyet kazanmıştı. 1930'dan sonra sermayedarların NSDAP'ye bağışları sıklaştı."¹¹ Hitler ve partisini iktidara davet eden Junker Hindenburg'tu; ona empoze edenler de tekeli sermayenin en gerici kanadını temsil eden Franz von Papen ve Kurt von Schleicher gibi aynı soydan siyasetçilerdi.

Bir başka gelişmeyse Weimar Cumhuriyeti'nde oluşan radikal, anti-liberal, antikomünist nitelikteki yeni nesil "muhafazakâr devrimci" ekol ile Nasyonal Sosyalizm arasında oluşmaya başlayan simbiyotik ilişkiydi.

9 Age., s. 107.

10 R. Griffin, *Faşizmin Doğuşu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 137.

11 Fülberth, *Kapitalizm ve Faşizm*, İstanbul: Rantey, 2015, s. 105. <https://rantey.org>

Faşizme geçiş, istimini kendinden öncekilerden alıyor (muhafazakârlık ve milliyetçilik öğretilerinin bir çeşit karışımı) diye, sürecin (İtalya, Almanya ve Japonya'da) rafa kaldırılan eski rejimin siyaset ve zihniyetine geri dönüşle sonuçlandığı sanılmasın. Tersine, faşizm, tarihte kimsenin önceden tahmin edemediği yeni sayılabilecek gerici bir ideoloji ve siyaset tarzı olarak sahneye çıkacaktır. Paxton'un dediği gibi, "[faşizm] 19. yüzyılda görülen siyasi eğilimlerin hiçbirinin doğrudan uzantısı değildir."¹²

Zincirin Zayıf Halkaları

Farklı ülkeleri tek bir zincirin halkaları haline getiren kapitalist dünya ekonomisinin oluşumu, 20. yüzyıla geçilirken tamamlandı. Bu nedenle, emperyalist sistem derken birbirlerinden izole tek tek ülkeleri değil, merkezi ve çevreyi içine alan, ezen ve ezilen kutuplara ayrılmış güçlü ve zayıf halkaları olan bir zincirin iç içe geçmiş halkalarını anlıyoruz.

Birinci Dünya Savaşı sonunda emperyalist zincirin en zayıf halkalarının (sistemin çelişkilerinin en yoğun olduğu yer) başında Rusya, İtalya ve Almanya geliyordu. Zincir ilk Çarlık Rusyası'nda kırıldı ve iktidar proletaryanın eline geçti. Devrim girişimlerinin başarıya ulaşmadığı İtalya ve Almanya'daysa iktidara faşistler geldiler.

Böylece, emperyalist kapitalistler önlerinde yalnız dünyanın bölüşülmesi değil, iktidARlarını korumak diye bir sorunlarının da olduğunu gördüler. Ekim Devrimi korkusu, küçük burjuvazi dahil burjuvazinin bütün katmanlarına yayıldı.

Faşizm, kapitalist ilişkilerin erken geliştiği İngiltere ve Fransa'da değil, daha geç ortaya çıktığı, burjuva devrimlerini geç tamamlamış Almanya, İtalya, Japonya gibi ülkelerde iktidara geldi ama bu, gelişmişlik ya da geri kalmışlıktan ziyade, kapitalizmin emperyalist aşamaya geçişine tek tek ülkelerin eşitsiz ekonomik ve politik gelişmelerinin eşlik etmesiyle ilgiliydi.

Burjuva devrimleri, Fransa ve ABD’de devrimci yoldan (aşağıdan yukarıya) ve kısa; Almanya, Rusya, İtalya ve Japonya’daysa gerici yoldan (yukarıdan aşağıya) ve uzun bir süreçte gerçekleşti. İkinci Dünya Savaşı’nı başlatan faşist kampın başında da kapitalizmin görece geç ama hızlı ve dengesiz geliştiği bu ülkeler bulunuyordu.

İtalya’da “silahlı bir halk” isteyen Garibaldi’nin aşağıdan hareketi ile ittifak kuran Kont Cavour’un (“halka karşı kullanılabilecek hazır bir ordu”dan yana) yukarıdan devrimi, Bismarck’tan daha ılımlı, muhafazakâr bir yol izlemek zorunda kaldı.¹³ Bu, kapitalizmin hızla geliştiği Kuzey ve pre-kapitalist oluşumların ve geleneksel kültürün varlığını sürdürdüğü Güney’den oluşan (“iki İtalya”) melez bir yapılanma ortaya çıkardı. İtalyan toplumu; Vatikan, Katolik din adamları ve kilise cemaati, taşra ruhlu köylüler, kent küçük burjuvazisi, muhafazakâr soylular, ılımlı liberaller, geniş bir işçi sınıfı ve sosyalist hareket olarak bölünmüştü. Cavour, egemen sınıf içi gruplaşmaları tek bir blokta toplamaya çalışmış ama çok parçalılığı önleyememişti. Monarşi destekçileri, cumhuriyetçiler ve din adamları arasındaki bölünme devam etmekteydi. İktidarı aristokrasi kökenli muhafazakârlarla paylaşan burjuvazi, kendi devrimini tamamlamakta isteksiz davranıyordu. Gramsci egemen sınıfların agresif politikalar izlemelerini olgunlaşmamışlıklarına, şüpheli ve korkak olmalarına bağlayacaktır. Bu yüzden, Kuzey’in, sanayi ve ticaret burjuvazisi önderliğinde gerçekleşen pasif devrim sonucunda oluşan iktidarını “yönetimsiz egemenlik”, “hegemonyasız bir diktatörlük” olarak niteledi. İtalyan devleti ne istikrar getirebilmiş ne ulus içinde bir uyum sağlayabilmiş ne de parlamenter sistemi oturtabilmişti.

Eşitsiz gelişme yasası devrimci dinamikler açısından da geçerliydi. Rus Devriminin ardından İtalya ve Almanya’daki sınıf mücadelesi öteki ülkelerin önüne geçti.

13 A. Gramsci, *Hapishane Defterleri*, C. III, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2012, s. 260. Ayrıca: E. Hobsbawm, *Dünya’nın İkinci Devri*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014, s. 354.

Geride 600 binden fazla ölü, bir o kadar da sakat bırakan İtalya, savaşın sarsıntısıyla üst üste şoklar yaşadı. Dış borçlar, bütçe açıkları büyüdü. İki milyon işsiz vardı. 1918'den itibaren sanayi ve tarım sektöründe grev dalgası yükseldi. Eylül 1920'de işçiler solun inisiyatifi altında fabrika işgalleri gibi çok etkili eylemler geliştirdiler. “İki kızıl yıl” olarak bilinen 1919-1920 yıllarında grevci işçi sayısı iki milyonu aştı. Eğer 1920 Ağustos ve Eylül aylarında kentlerde yükselen işçi hareketine İtalyan Sosyalist Partisi (İSP) kararlı bir şekilde önderlik edebilseydi, sadece faşistlerin değil iktidarın da sonu getirilebilirdi.¹⁴ 400 bini metal sanayisinde çalışan 500 bin işçinin işgali altındaki fabrikalarda denetim işçilerin eline geçti. Bazı silahlı fabrika konseyleri reformist Giolitti kabinesini felç etmişti.

İSP'nin kararsızlığı ve “pasif direniş taktiği”; parti içindeki reformist eğilimler ve devrimci strateji eksikliği yüzünden devrimci durum iktidarın fethiyle taçlandırılmadı. Geç de olsa 1921'de İtalyan Komünist Partisi (İKP) kuruldu ama parti, bu defa da faşizm tehlikesini hafife alarak ittifakları reddeden Genel Sekreter Bordiga'nın sekte hataları engeline takıldı. Komünistlerin ve işçilerin faşist milislere karşı silahlı direnişleri, kitlesel protestoları ve grevleri başarısızlıkla sonuçlandı. Üst sınıfların, monarşi ve ordunun stratejik tercihiyle faşist parti iktidara taşındı.

Almanya'daysa Junker Bismarck, işçi devrimi korkusuyla burjuvaziyle ittifak kurdu ve yarı feodal-bürokratik Alman devleti eliyle yürüttüğü yukarıdan reformlarla burjuva devrimi sürecini tamamladı. 1871'de Avusturya dışında birleşik Alman devleti (Kaiserreich) kurulmuş oldu.

Almanya 1918-1923 yılları arasında grevler, gösteriler, sokak çatışmaları ve silahlı ayaklanmalarla dolu yoğun bir devrimler

14 Gramsci'nin bütün karşı çıkışlarına rağmen sosyalistler faşistlerle anlaşmakta ısrar etmişler; 13 Ağustos 1921'de Roma'da bir “barış anlaşması” imzalamışlardır (Maria A. Macciocchi, “Gramsci ve Faşizm Sorunu”, *Faşizmin Analizi* içinde, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2016, s. 40). Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

döneminden geçti. Alman ordusu yenilmesine rağmen son bir kumar oynayarak 24 Ekim 1918'de filosunun tamamını Kuzey Denizi'ne çekti ve İngiliz filosuna saldırılması emri verdi. Bunun kendi intiharları demek olduğunun farkında olan deniz erleri, bu emri dinlemeyip ayaklandılar. İşçi ve askerler Almanya'nın her yerinde sovyetler kurmaya başladı, bazılarında da yönetimi ele geçirdiler. Kiel'de göstericilerin üzerine ateş açıldı. Silahlanan işçi ve asker konseyleri geri adım atmadı. 9 Kasım'da da silahlı ve kızıl bayraklı işçi ve askerler alanları doldurdular.

Ekim Devriminin tekrarından korkan Kayzer hükümetinin sosyal demokrat bakanı Scheidemann, parlamenter burjuva cumhuriyetine geçildiğini ilan etti. Onu takiben imparatorluk sarayı balkonundan Spartakistlerin lideri Karl Liebknecht de "sosyalist cumhuriyet"i ilan etti¹⁵ ve savaşa derhal son verilmesini, askerî birliklerin silahsızlandırılmasını, kilit sektörlerin halka devredilmesini, siyasi mahkûmların serbest bırakılmasını istedi. 9 Kasım 1918'de tahtı bırakan İmparator II. Wilhelm ülkeyi terk etti. Böylece monarşiyi deviren 1918 Kasım Devrimi (burjuva demokratik) cumhuriyetin kuruluşuyla sonuçlandı.

Ama devrim bitmemişti daha. Çifte cumhuriyet (burjuva ve sosyalist) ilanı, işçi sınıfı saflarındaki bölünmeyi yansıtıyordu. Sosyal Demokrat Parti'nin sol kanadını oluşturan Spartak grubu, önce reformist SPD'den kopup NSDAP'yi, sonra Spartaküs Birliği'ni kurdu; daha sonra da Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht bir araya gelerek 30 Aralık 1918'de Almanya Komünist Partisi'ni (AKP) kurdular.

Alman Hükümeti'nin devrimci birlikleri silahsızlandırmak istemesi üzerine çatışmalar tekrar başladı. Her şey sovyetlerde bitiyordu; ama komünistlerin çoğunluğu kazanacak ve bunları devrimin iktidar organları yapacak yeterli gücü ve deneyimi yoktu. Sovyet iktidarına karşı parlamenter demokrasiyi savunan

15 E. Traverso, "Alman Devrimi 1918-1919", *Devrimler* içinde, der. M. Löwy, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015, s. 200. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

reformist liderler, çoğunluğunu ellerinde tuttukları sovyetleri felç ederek devrimin yenilgisine zemin hazırladılar.

Sosyal demokrat Ebert ve Scheidemann yönetimindeki rejim güçleri, Berlin’de devrimci bir deniz tümenine saldırdılar. İşçileri silahlandıran AKP, bu saldırıyı püskürttü ve ardından başkent Berlin’de ayaklanma başlatarak bazı hükümet binalarını ele geçirdi. Burjuvazi, proletaryayı hazırlıksız yakalamak için erken harekete zorlamıştı: “Henüz proleter bir devrime hazır olmadıkları”nın farkında olan Rosa Luxemburg, “kitlelerin eğitimi ve bilinçlenmesi için zamana ihtiyaç olduğunu düşünüyor”du.¹⁶ Weimar Cumhuriyeti’nin ilk başbakanı sağ sosyal demokrat Ebert ve ordudan sorumlu Noske ise tüm güçleriyle sosyalist devrimi engellemeye odaklanmışlardı. Askerî birlikleri ve aşırı milliyetçi 30.000 kişilik paramiliter Freikorps* çetelerini kullanarak ayaklanmayı ezdiler. 1919’da Berlin’deki devrim girişimi AKP ve diğer radikal sol güçlerin yenilgisiyle sonuçlandı. 15 Ocak günü devrimin liderleri Rosa Luxemburg ile Karl Liebknecht’in, “tutuklandıkları” ama “kaçmaya çalışırken vuruldukları” açıklandı.¹⁷

Alman devrimi iki kez daha şansını denedi ama başarılı olmadı. Bunun üzerinden bir ay geçmeden 15 bin kişilik kendi kızıl ordusuna sahip Bavyera Sovyet Cumhuriyeti kanla bastırıldı. Yine 23-25 Ekim 1923’te Ernst Thälmann önderliğindeki Hamburg Ayaklanması da başarısızlıkla sonuçlandı. Sovyet tipi bir devrime karşı çıkan sosyal demokrat parti (İSP’ye nispetle fazla sağcı ve statükocuydu) önderlerinin ihaneti ve komünistlerin yeterince hazırlıklı ve örgütlü olmamaları yüzünden sosyalist devrim şansı kaçırıldı.

1898’de ABD’ye karşı savaşı kaybeden İspanya Kralı XIII. Alfonso, İspanya sömürgelerinin çoğunu kaptırdı. 1921’de İspanya

16 E. H. Carr, *Devrim Okumaları*, İstanbul: Yordam Kitap, 2021, s. 156.

* Almanya’da, 18. yüzyıldan sonra, genellikle kırsal kesimde oluşturulmuş, silahlı düzensiz birlikler. -ed.

17 Age., s. 156. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ordusu Fas'ta Berberi kabileleriyle girdiği Rif Savaşı'nda da ezici bir yenilgiye uğradı. Mussolini hayranı General Miguel Primo de Rivera, Eylül 1923'te kralın desteğiyle hükümeti devirerek bir diktatörlük kurdu. Rivera, Rif Savaşı'nı zaferle bitirdi ve bazı reformlarla ülkede durumu düzeltmeye çalıştı ise de başarılı olamadı. 1930'da, kral tarafından görevden alınan Rivera, ülkeyi terk etti. 1931 yılı belediye seçimlerini kazanan sol güçler, kralı da devirip monarşiyi lağvederek cumhuriyet ilan ettiler. Burjuva demokratik devrimin ileri siyasi üstyapısı ile eski sosyoekonomik yapı arasındaki uçurum, sınıf çelişkilerine sert bir karakter kazandırdı. Halk Cephesi'nin Milliyetçi Cephe karşısında kesin zafer kazandığı 1936 Şubat seçimlerinde falanjistler parlamentoya bile giremediler. Bunun üzerine General Franco'nun başını çektiği aşırı sağ güçler, 18 Temmuz 1936'da faşist bir darbe yaptılar. Sovyetler Birliği'nin ve enternasyonalist güçlerin Cumhuriyetçilere verdiği aktif desteğe rağmen, faşist cephe, kara ve hava güçleriyle dışarıdan müdahale eden Hitler ve Mussolini'nin yardımıyla üç yıl süren iç savaştan galip çıktı. Faşistler (falanjistler), ordu ve Katolik Kilisesi ile ittifak kurarak iktidara geldiler.

Japonya da yukarıdan devrimini aşağı yukarı Alman ve İtalyan birleşmesiyle aynı yıllarda tamamladı. Meji restorasyonu ("Meji Devrimi"), 1868-1889 yılları arasında yapılan bir dizi ekonomik, sosyal, siyasi ve askerî reformla Japonya'nın geri bir ülkeden modern emperyal bir devlete dönüşmesini sağladı. Kapitalizmin gelişmesi feodal devletin kontrolü altında gerçekleştirildi. Meji aristokrasisi bürokratlaştırıldı ve böylece toprak üzerindeki kontrolüne son verildi. Japonya'nın bir diğer karakteristiği de ekonomiye yön veren kapitalistleşmiş samuraylardı. II. Dünya Savaşı başlamadan önce samuray kahramanlığının ve geleneklerinin yüceltilmesi ve savaş kültü militarist Japonya ideolojisinin ayrılmaz bir parçası haline geldi.

Japonya'da asker ve sivil merkezli faşist gruplar 1920'lerin başında ortaya çıktı. 1927 yılında Başbakan Tanaka gizli bir genel-

geyle Japon devletini dünya egemenliğine hazırlamak üzere bir program başlattı. 1929-1933 krizi sırasında ekonominin militari-zasyonu ile birlikte ordunun siyasetteki rolünün artması, siviller arasında ve ordu içinde gizli faşist askerî grupların çoğalmasına neden oldu. İmparatoru yanlarına çekip parlamenter sistemi kaldırarak yerine faşist diktatörlük kurmaya çalışan askerî gruplar, başarısızlıkla sonuçlanan iki darbe (1932, 1936) girişiminde bulundular. 1936'da Tokyo'nun merkezinin işgal edilmesiyle başlayan ve maliye bakanıyla bazı devlet yetkililerinin öldürüldüğü isyan bastırıldı. "Böylece Japonya'nın 'aşağıdan faşizmi' diye adlandırılan şeye bizzat imparator tarafından son verildi."¹⁸

1937 yılında başbakanlığa getirilen Prens Konoe Fumimaro bir ay sonra Çin'e savaş açtı. Seferberlik ilan eden Konoe Hükümeti, 1930'ların ortasından itibaren yukarıdan aşağı faşistleştirme sürecini başlattı. Konoe, yeniden başbakanlığa getirildiği 1940 yılında totaliter askerî faşist rejime geçişi sağladı; bir yıl sonra da yerini General Hideki Tojo'ya terk etti.

Kurtlar sofrasına dünya pazarları ve hammadde kaynakları paylaşıldıktan sonra oturan İtalyan milliyetçileri ve Alman militaristleri yeniden paylaşım için sabırsızlanıyorlardı. Emperyal güçler arasında dengeler değişince sömürge eşitsizliği ön plana çıktı. ABD, Almanya ve Japonya'daki hızlı gelişme, 19. yüzyılın son çeyreğine doğru, kapitalizmin en ileri ve güçlü ülkesi İngiltere'nin sömürgeler üzerindeki tekeline sarstı. İngiltere ve Fransa'nın gelişiminin yavaşlaması üzerine, Birinci Dünya Savaşı arifesinde ABD ve Almanya sanayi üretiminde ikisinin de önüne geçti. Sömürgelerin ve nüfuz alanlarının eski dağılımı artık yeni güç dengesine denk düşmüyordu. Ülkelerin gelişme oranlarındaki aşırı eşitsizlik, haliyle emperyalist devletler arasındaki mücadeleyi şiddetlendirdi. Gerilemesine rağmen en fazla sömürgeye sahip olan İngiltere ve Fransa gibi eski kapitalist ülkelerle genç,

dinamik ama sömürgece zayıf Almanya arasında savaş kaçınılmaz hale geldi.¹⁹

Lenin, Almanya'nın gerek üretim ve teknolojiye gerekse finans kapital örgütlenme modelinde ABD'den bile ileri olduğuna sıklıkla işaret etti. Kapitalizmin geç ama hızlı gelişimi ile sömürge payının azlığı arasındaki zıtlık savsaklanarak halledilecek bir mesele değildi. Yükselen emperyalist Almanya'nın sömürgeye sahip olmayışı, onu daha açgözlü, daha yırtıcı, daha saldırgan yaptı.²⁰ Hele savaştan mağlup çıkıp Versay boyunduruğuyla eli kolu bağlanınca büsbütün azıttı.²¹ Bunun karşısında İngiltere ve Fransa barış elçiliğine soyunmayacak, muhtemel bir savaşa hazırlanmaktan geri durmayacaklardı.

Sömürgeler açısından yarım kalmış zafer nedeniyle tatminsiz bir ülke olan İtalya'da (ve Japonya'da) hızla yayılıp gelişen milliyetçilik, burjuvazinin ve aydınların en sağcı kesimlerinin savaşta umduklarını bulamamaları ve ülkelerinin en geriden gelmesinden duydukları hoşnutsuzluk yüzünden saldırgan bir karaktere büründü. Görece zayıf ama hırslı bu ülkede milliyetçilik, "fakirlerin emperyalizmi"ni ateşleyen barut işlevi gördü.

Almanya, İtalya ve Japonya'da gerçekleşen yukarıdan devrim toplumsal sınıflar üzerinde farklı etkiler yarattı. Burjuva devrimlerinin klasik ülkeleri Hollanda (1572), İngiltere (1640), Amerika (1776) ve Fransa'nın (1789) aksine, bu ülkelerin kır ve kent küçük burjuvaları ağır ve sancılı bir süreç yaşamak zorunda kaldılar. Hızlı tekelleşme ve hızlı mülksüzleştirme travmatik etkiler yarattı. Malını mülkünü büsbütün kaybetme korkusu altlara itilen orta kesimleri şirazesinden çıkardı. Kapitalizmin, nedenlerine vâkıf olmadıkları kötülüklerini derinden yaşayan orta sınıflar faşist nü-

19 Lenin, *Sosyalizm ve Savaş*, Ankara: Sol Yayınları, 1980, s. 16.

20 Age., s. 133-134.

21 Almanya Versay Antlaşması ile nüfusunun yaklaşık onda birini ve bazı kolonilerini kaybetti. Tazminat ödemekle yükümlü kılındı ve Almanya kara ordusu 100 bin kişiyle sınırlandı. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

velerin üzerinde boy atacağı verimli toprağı oluşturdu. Sadece üst sınıflar değil, küçük burjuvazi de devrimden korkuyordu.

Kapitalizmin yolunun erken dönemde burjuva demokratik devrimlerle açıldığı ülkelerin uzun bir süreçte, sindirerek ve görece radikal bir tarzda hayata geçirdikleri sosyoekonomik, sosyopolitik dönüşümler (feodal kalıntıların tasfiyesi ve ulusal birlik), Almanya ve İtalya’da hem geç bir dönemde hem kısa bir süreye sıkıştırılarak hem de hoyrat bir burjuvazi-muhafazakâr toprak aristokrasisi ittifakıyla (“eski ile yenin kaynaşması”) gerçekleştirildi.²² İttifakın doğası gereği bu ülkelerin devlet, siyaset ve toplum yaşamında muhafazakâr gelenekler korundu, demokratik kazanımların yerleşip kökleşmesine olanak tanınmadı. Bonapartist siyasetin izinden giden Bismarck, kitleleri kendi siyaset kanalına çekmesini sağlayacak faşizmi andıran manipülatif yöntemlere yatkın bir siyasetçiydi. Yukarıdan devrimin gerici ideolojik, siyasi, kültürel izleri Weimar Cumhuriyeti’nde bile devam etmişti. Alman burjuvazisi daha kendi liberal ideolojisini üreterek egemenliğini kurup pekiştiremeden, güçlü ve dinamik bir işçi sınıfı hareketiyle karşı karşıya kaldı.

Faşist parti ve hareketler Avrupa’nın hemen her ülkesinde varlardı ama nesnel ortamın uygun olduğu, krizi daha yoğun yaşayan ve işçi hareketinin yenilgiye uğratıldığı ülkelerde iktidara geldiler. Öteki ülkelerin hemen hiçbiri Almanya’daki gibi kitlesel bir hayal kırıklığı ve derin bir toplumsal huzursuzluk yaşamamışlardı.

Buna karşılık, nispeten istikrarlı, işçi sınıfının ağır bastığı, devrim tehdidiyle karşı karşıya olmayan, yönetici sınıflarının taktik

22 Bu dediklerimizin *sonderweg* (özel yol) ekolüyle bir ilgisi yoktur. Onlara göre faşizmin iktidara gelmesi, kapitalizmin gelişim çizgisinin Batı Avrupa’nın dışında “özel (benzersiz) bir yol” izlemesinin sonucuydu. Faşizmin zaferini Alman tarihinin hazırladığı fikri, mazeretçi bir yaklaşımdır. Benzersiz, “özel yol” diye bir şey yoktur. Feodalizmden kapitalizme geçiş tarzlarının olsa olsa “devrimci/gerici”, “yukarıdan/aşağıdan” gibi sınıflandırılabilen yolları vardır. Fakat hangisi olursa olsun hepsinin oluşumunun özü birdir, değişmez. Ulusal münhasırlık, evrensel tarih anlayışını reddeden milliyetçi bir fikirdir. - <https://rantey.org>

ustalıklarıyla tanındıkları İngiltere’de faşizme geçme gereği duyulmadı. Ekonomik kayıplarını sömürgeleri sayesinde hızla telafi edebilen İngiltere, savaştan en az etkilenen ülkelerden biriydi. Ekonomik krizi, sömürge imparatorluğunun hammadde kaynaklarından ve pazarlarından ve ayrıca sosyal sigorta sisteminden yararlanarak toplumsal gerginliklere yol açmadan atlatmayı başardı. Çöküş durumuna girmeden dünya ekonomik krizine dayanabildi. Gerçi komünist parti zayıftı ama İşçi Partisi disiplinli ve güçlü bir partiydi. Yüz binden fazla üyeye sahip siyah kıyafetli, silahlı milisleri olan İngiliz Faşistler Birliği başarılı olamadı. Bunda, İngiltere’nin uzun bir geçmişe sahip demokratik geleneklerinin de payı vardı.

ABD’de iktidarı ne soldan ne de aşırı sağdan tehdit edecek büyüklükte bir güç mevcut değildi. İskandinav ülkeleri ise sosyal çelişkileri reformlarla yumuşatarak istikrarı sağlayabildiler. Birinci Dünya Savaşı’na katılmamaları, şoven dalganın kıyısında kalmaları ve ekonomilerinin harap olmaması avantaj oluşturdu. Bu ülkeler gelecekleri bakımından burjuva demokratik düzeni belirli kısıtlamalarla devam ettirmeyi daha güvenilir buldular. Hobsbawm’ın dediği gibi, “Düzenin iyi işlediği yerlerde faşizme ihtiyaç olmadı.”²³

Yine de burjuva demokrasisinin Fransa’daki radikal geçmişini onu faşizme karşı korumuyordu. Jacques Doriot’nun başında bulunduğu parti o sıra dünyanın en güçlü faşist partilerinden biriydi. Ayrıca gerici hükümetler tarafından desteklenen çok sayıda silahlanmış aşırı sağcı, faşist örgüt (“Savaş Haçları”, “Fransız Eylemi”, “Fransız Dayanışma” vs.) bulunmaktaydı.²⁴ Faşist hareketler uzun bir dönem başarılı olamadıysa, bunun nedeni yerleşik demokratik geleneklerin yanı sıra güçlü bir antifaşist cephe engeliyle karşılaşmalarıydı.

23 E. Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl*, İstanbul: Everest Yayınları, 2010, s.168.

24 Faşist hareketlerin Fransa ve İngiltere’de iktidara gelememelerinde savaşın galipleri arasında yer almalarının da rolü vardır. Bu iki ülkenin, Almanya gibi, ulusal itibarları zedelenmemiştir. İtalya da savaşın galipleri arasındaydı ama hak ettiğini alamadığı, ulusal birliği sağlayacak bölgeleri dışta tuttuğu için, uluslararası alanda ağır basıyordu.

Faşizmin Önkoşulları

15-20 milyon insanın ölümüyle sonuçlanan, taraf ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarını tahrip eden Birinci Dünya Savaşı, toplumların yaşamı üzerinde o güne kadar yaşamadıkları bir şok etkisi yarattı. Savaş sona erdiğinde sükûnet beklenirken, yerini kapitalizmin genel bunalımına eşlik eden kaos, istikrarsızlık, ekonomik kriz ve şiddetli sınıf mücadeleleri aldı.

Rusya’da kapitalistlerin ve büyük toprak sahiplerinin egemenliğine son veren 1917 Ekim Sosyalist Devrimi, dünya halklarının önüne açılan yeni bir kapıydı. Kendini ebedî ilan eden kapitalist sistem, ilk defa (kısa Paris Komünü deneyiminden sonra) yeni bir devlet tipi olan Sovyetlerle karşılaşılıyordu. Dünyanın bütün kıta ve ülkelerinde etkisini hissettiren Ekim Devrimi; Almanya, Finlandiya, İtalya, İspanya, Macaristan ve Avusturya’da zincirleme devrim girişimlerine ve öteki kıtalara uzanan ayaklanmalara yol açtı. Aynı yıllarda Komintern’in, yeni komünist partilerin (KP) ve sol kitle örgütlerinin kurulmasıyla birlikte, II. Enternasyonal döneminde dünya işçi hareketi üstünde birikmiş ölü toprağı silkilip atıldı. Kapitalizm bu dünyada artık tek seçenek değildi.

Faşizmin hem doğuşu ve yükselişinde hem de barbarlığında, emperyalist sistemin çelişkilerinin kritik düzeyde keskinleştiği ilk Büyük Savaş sonrasının olağanüstü konjonktürünün etkisi büyüktür. Savaş, bir yandan Ekim Devriminin takipçisi toplumsal ve ulusal devrimlerin önünü açarken bir yandan da militarist milliyetçiliği güçlendirdi ve sert bir karakter kazanmasına neden oldu. Faşizme sempati duyan “muhafazakâr devrimci” Ernst Jünger (1895–1998), “savaşı, burjuva toplumundaki yabancılaşmaya çare olan bir siper toplumu, bir ‘kan ortaklığı’ yarattığı için övmekteydi.”²⁵ Bunu şöyle ifade ediyordu: “Her şeyin babası savaş bizi dövdü, yonttu ve olduğumuz şey haline getirdi.” Almanya’da olsun İtalya’da olsun, siper hayatı okulundan geçen

25 Iordachi, “Üçeritmiş Yüzyıllık Faşizm Çılgınlığı”, s. 237.

orta tabakadan kimseler savaş ruhunu sivil hayata da bulaştırdılar. Faşistlerin çoğunun yolu militarizmle kesişmiş, kışla okulundan geçmişti. Bu bakımdan emperyalizmle birlikte yükselen, dış çatışmalara ve iç siyasi baskıya refakat eden militarizm, çoğu kez faşizmle yol arkadaşlığı yaptı.

Keskinleşen toplumsal çelişkiler ve yükselen sınıf mücadeleleri, devrimler kadar zorba rejimlere de gebe bir ortam yarattı. Yeni tarihsel çağda en radikal devrim biçimi Sovyet Devrimi emperyalist sisteme karşı bir meydan okuma idiyse, en radikal karşıdevrim biçimi faşizm de sosyalizme ve devrimlere karşı bir meydan okumaydı.

İtalya, Almanya ve İspanya'da faşizme geçişi sağlayan önkoşullar yaklaşık olarak aynıdır: derin ekonomik ve politik kriz, egemen sınıflar blokunda mutabakatın bozulması, hegemonya boşluğu, liberal demokrasinin çöküşü, kent ve kır küçük burjuvazisinin yıkımı, kitlelerdeki derin hoşnutsuzluk ve devrimci güçlerin başarısızlıkları. Faşizm, şiddetli toplumsal ve siyasal gerilim ortamlarında ortaya çıkıyor ve pandemi gibi hızla yayılıyordu.

Faşistler iktidara gelmeden önce, yukarıda özetlediğimiz üzere İtalya (1918-1920) ve Almanya'da (1917-1923) devrimci durumlar yaşandı. 1918-1923 yılları arasında devrimci hareket, 1929-1933 bunalımında ise Nazizm şaşırtıcı bir hızla yükseldi. Kapitalizme öfke duyan ve ondan umudunu kesen küçük burjuvazi yığın halinde NSDAP'ye akın etti. Emsali görülmemiş yıkıcılıktaki bunalım yıllarında büyük sermayenin kitlelerde yarattığı hoşnutsuzluğu ustaca manipüle eden Nazi partisinin üye sayısı ve kitle desteği olağanüstü bir artış gösterdi. Alman halkı Hitler'in tüm zorlukları aşarak sorunları çözeceği, mucizevi bir kurtuluş gerçekleştireceği hayaline kapıldı.

Faşistleri iktidar adayı yapan etmen tek değişkenli değildir. Mercek tek bir yöne değil, sosyoekonomik yapılanmanın bütününe; ekonomik, toplumsal, sosyopolitik, sosyopsikolojik süreçlerin tümüne çevrilmelidir.

Avrupa toplumları savaş ertesinde, tüm katmanlarını derinden etkileyen ve sınıflar arası çelişkileri şiddetlendiren derin bir ulusal krizle karşı karşıyaydılar. Krizden ya devrimci yolla ya da kapitalist yolla çıkılabilirdi. Krizi devrime çeviremeyen devrimci partiler arkalarında büyük bir boşluk bıraktılar. Liberal ve muhafazakâr hükümetler de krizi aşmayı başaramadılar. Hayal kırıklığına uğramışları, hoşnutsuzları etrafında toplayan faşistler, sahte umutlarla kitleleri etkilediler. İrtifa kaybı, gelecek kaygısı, komünizm korkusu, Versay utancı ve savaş yenilgisinin yarattığı ulusal bilinç yaralanması üst üste binince, patolojik bir ruh hali içine giren orta sınıflar sağduyularını kaybettiler. Sosyal ve ulusal çelişkilerle, milliyetçi ve antikapitalist duygularla ustaca oynayan, kitleleri krizden ancak kendileri sayesinde çıkılabileceğine inandıran faşist demagoglar başarılı oldular. Sadece orta tabakaları değil, iktidardakileri de buna inandırdılar.

Liberal-reformist (İtalya'da Giolitti, Almanya'da Ebert ve Scheidemann), gerici-muhafazakâr partiler ("merkez sağ") sürekli sağa kaymalarına rağmen istikrarı sağlayamadılar. 1919 yılından Roma Yürüyüşü'nün yapıldığı 1922 Ekim'ine kadar üst üste liberal yönelimli beş hükümet değişti. Sık hükümet tüketen Almanya'da da benzer bir süreç yaşandı.²⁶ Genel krizin hegemonya krizine dönüşmesi geleneksel örgütlenme biçimlerini ve taktikleri işlemez hale getirdi. Krize ısrarlı çare arayışlarında yarışı; güç kaybeden, yıpranmış sosyal demokrat ve ılımlı merkez sağ partiler değil, aşırılaştıran muhafazakârları ve savaşın politize edip ortalığa saldırganlığı şiddet ve şovenizm yüklü radikal unsurları, devrimci hareketi ezecek yıkıcı bir güce dönüştüren faşistler kazandılar.

Faşist hareketin yükseldiği ülkelerde krizin şiddetlendirdiği çelişkiler kitlelerin psikolojisini derinden etkiledi. İşsizliğin, enflasyonun, adi suçların, ahlaki yozlaşmanın görülmedik ölçüde arttığı bir ortamda, küçük ve orta mülk sahiplerini manipüle et-

26 Sebastian Haffner, *Bir Alman'ın Hikâyesi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2022) adlı kitabında bu süreci anlatır. <https://rantey.org>

mek zor olmadı. Bilincine varamadıkları olumsuz gelişmeler karşısındaki acizliklerinin yarattığı hayal kırıklığı, çaresizlik, umutsuzluk, gelecek kaygısı ve güçsüzlük, faşist propagandaya yatkın bir ortam yarattı. Küçük burjuvazi bir yandan tekeller karşısında kendini korumasız hissediyor, bir yandan da işçi devriminden korkuyordu. İki ateş arasında kaldığı duygusuna kapılarak sağduyusunu kaybetti ve aşırı uca (Marksist klasiklerde belirtildiği gibi sınıf özelliği gereği bazen aşırı sol, bazen aşırı sağ) kayarak sürü halinde sağın en aşırı partisinin arkasına takıldı.

Manevi çöküşteki derinleşme genel krizin bir parçasıydı. Toplumun görece dağıldığı, adalet duygusunun zayıfladığı, yerleşik norm ve yasaların işlemez hale geldiği, şiddet ve nefret duygularının yükseldiği, akla aykırı düşüncelerin ve hurafelere inancın müşterisinin çoğaldığı, mucize beklentisinin yaygınlaştığı, savaş öncesi yaşam tarzlarının ve yerleşik kültürün eskidiği ama yerlerinin de yenileriyle doldurulamadığı manevi boşluk ortamı, her türlü gericilik ve kötülükten beslenen faşizme yaradı. Çaresizlik ortamı otoriteye özlemi, büyük bir adamın gelip toplumu krizden çıkaracağı beklentisini güçlendirdi: “Güçlü lider”, “güçlü devlet” gelecek ve halkı kurtaracak vaadine inandılar.

Faşist diktatörlüğe yönelişte savaş hazırlıkları birinci derecede önem taşır. Faşizm savaşı, savaş faşizmi sever. Almanya, İtalya ve Japonya hararetle yeni bir paylaşım savaşı istiyor ve buna hazırlanıyorlardı. Savaş hazırlığının en önemli manivelaları ekonominin askerileştirilmesi ve çıplak diktatörlüktü. Alman finans kapitali işçi sınıfı hareketini ezip diktatörlüğünü güçlendirmeden, yani arkasını sağlama almadan emperyalist projelerini gündeme getiremezdi. Zaten, emperyalist savaş hazırlıkları da faşizme geçildikten sonra iyice hızlandı.

Junker kökenli Alman subayları, çapulcu gözüyle baktıkları Nazilere, iktidara gelmeden önce ve geldiklerinde, bu yüzden hoşgörü gösterdiler; yoksa ordunun üst komuta kademeleri istemese ne Almanya’da ne de İtalya’da iktidara gelebilirdi. Faşizm-

le militarizm koyun koyunaydı. Japonya'da İmparator Hirohito, İspanya'da Primo de Rivera, *Caudillo* ünvanı verilen Franco²⁷, Portekiz'de Salazar diktatörlükleri sırtlarını orduya dayamışlardı. Bulgaristan, Polonya ve Romanya'daysa zaten askerî darbeye iktidara geldiler.

Faşizm ortamı ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, en önemli başarı faktörü devrimci sınıf hareketinin yenilgisi ve bölünmüşlüğüydü. Mussolini, işçi sınıfının 1920 ayaklanmasının yenilgisinin ve komünistlerle sosyalistler arasındaki bölünmenin boşluğunda iktidara geldi. Almanya'da ise 1919 ve 1923 ayaklanmalarının kitlelerde yarattığı moral bozukluğu ve işçi sınıfının komünistlerle sosyal demokratlar arasındaki bölünmüşlüğü olmasaydı Hitler iktidara gelemezdi.

27 Latin Amerika'da yaygın olarak kullanılan *Caudillo* terimi, İspanyolcada "siyasi-askerî lider" anlamına gelmektedir. Franco şahsında, lider kültüyle eşdeğerdir. Franco, Parti ve birçok devlet makamı ve bakanlığı bizzat yönetmekle kalmıyor, örnek aldığı Mussolini ve Hitler gibi her yerde boy gösteriyordu: gazetelerin baş sayfalarında, televizyonlarda, dergi kapaklarında, tiyatro ve sergi salonlarında, kafelerde, meydanlarda, Faşist Kitap Arşivi'ni <https://kitaap.org/>...

TARİHSEL GÜZERGÂH

Poulantzas, “Kapitalizmden söz etmek istemeyen birinin, faşizm konusunda da ağzını açmaması gerekir” diyen Max Horkheimer’i, “Asıl emperyalizmden söz etmek istemeyen birinin faşizm konusunda ağzını açmaması gerekir” diye eleştirir.¹ Horkheimer’in faşizmin siyaset sahnesine çıkışıyla kapitalizmin aşamaları arasındaki bağlantıya maksatlı kayıtsızlığı dikkate alındığında, Poulantzas haklıdır. Her zaman veya her tür kapitalizm faşizme yol açmaz; ancak biri diğerinin devamı olan iki aşama arasına Çin Seddi çekmek, yirminci yüzyılı önceleyen “eski gericilik ile yaklaşmakta olan faşizm arasındaki ideolojik bağı”² geçiştirmek de doğru değildir.

İdeolojik-felsefi öncülleri 19. yüzyılın son yarısı ile 20. yüzyılın başı arasında oluşan faşizm, “Birinci Dünya Savaşı ile birlikte sona eren uzun bir gebeliğin ürünü”dür.³ Faşizme basamak oluşturan milliyetçilik, ontolojik ırkçılık, antisemitizm, pan-Germen şovenizmi,⁴ sosyal Darwinizm, gerici terör ve katliamlar ilk defa karşılaşılan şeyler değildi.

1 Nicos Poulantzas, *Faşizm ve Diktatörlük*, İstanbul: Birikim Yayınları, 1980, s. 13.

2 George Lukacs, *Aklın Yıkımı II*, İstanbul: Payel Yayınları, 2006, s. 297.

3 Iordachi, *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları*, s. 18.

4 Pan-Germen şovenizmi, 1890’larda ortaya çıkan, Almanca konuşan tüm halkların ve ulusal grupların Alman İmparatorluğu içinde birleşmesini ve Alman sömürge mülklerinin genişletilmesini öngören düşünsel ve siyasal akımdır.

Faşizmin İdeolojik-Felsefi Kaynakları

“Hitlercilik”le nasyonal sosyalizmi, “Mussolinicilik” ve “Frankoculuk”la İtalyan ve İspanyol faşizmlerini ima ederiz. Ama eğer görüş alanımızı bu kadarla sınırlarsak sosyopolitik bir olguyu, liberal köşe yazarları tarafından sıklıkla yapıldığı üzere, tek bir kişiye indirgemiş, lideri ortaya çıkaran çok yönlü sosyoekonomik süreci, dolayısıyla ona damgasını vuran nesnel ve öznel önkoşulları hiçe saymış oluruz.

Diktatörlerin hayatıyla sınırlı kalmanın sakıncasına işaret ettikten sonra, kısaca da olsa faşizmin bu yönünü izleyerek, sürecin özünü kavramamızı kolaylaştıracak biyografik yöne dönebiliriz.

Lider kültü faşizmin doğasında vardır. Faşist hareketin gelişmesi kadar, iktidarın ele geçirilmesinde ve ayakta tutulmasında da önem taşır. Faşist bir hareket yaratmak demek, aynı zamanda bir lider tapıncı geliştirmek demektir. Elbette faşist hareketi lider belirlemez, lideri hareket belirler. Bu yüzden faşist diktatörlerin hayatını anlatmakla, temsil ettiği faşizmi açıkladıkları iddiasındaki anti-Marksist biyografi yazarlarıyla kendimizi ayırmalıyız.

Avrupa’nın ilk faşist parti ve devlet lideri Benito Mussolini, babası demirci, annesi köy okulu öğretmeni ateist bir ailenin oğlu olarak dünyaya geldi. Kariyerine ilköğretmeni olarak başladı. Anarko-sosyalistlerle yaptığı tartışmalar esnasında edindiği duygusal, öfkeli, hırslı karakter ve sahip olduğu yönetme arzusu nedeniyle işini bıraktı. Askerlikten kaçmak için gittiği İsviçre’de birkaç kez serserilikten tutuklandı. Topluluk önünde konuşmayı ve gazete makaleleri yazmayı öğrendiği İsviçre’den darbecilik faaliyetleri yüzünden kovuldu.⁵ Ülkesine döndükten sonra İSP’ye katıldı ve çeşitli gazetelerde yazılar yazdı. “Nietzsche, Gustave Le Bon ya da Georges Sorel okuduğu

kadar Marx okumadı.”⁶ Sosyalizm bilgisi gazete yazılarına ve ikinci el kitaplara dayanıyordu. Demagojiye yatkınlığı ve “aşırı solcu” pozlarıyla biliniyordu. İtalya’nın Libya işgaline karşı yazdığı bir yazı nedeniyle hapse girdi. Partinin sol kanadında yer aldı ve merkez yayın organı *Avanti*’de editörlük yaptı. Kariyerist, maceracı, pragmatist, militarist bir yapıya sahip olan Mussolini, mizacına uygun bulduğu orduya yazıldıktan bir süre sonra cephede yaralandı. Ne tuhaf rastlantıdır ki, o da Hitler gibi onbaşı rütbesi almıştı. Bir yıl geçmeden, yüz seksen derece bir dönüşle, İtalya’yı savaşa sürükleyen aşırı milliyetçi müfrezelerin liderleri arasında yer aldı ve “eleştirmenler nezdinde ideolojik omurgası olmayan ilkesiz bir oportünist” olarak tanındı.⁷ 1917 ortalarında ordu ve diğer üst çevrelerce etkisini kaybetmiş *Popolo d’Italia*’yı diriltmesi için cepheden geri çağırıldı. Bu gazetede kapitalizmin sömürücü karakterini kaybettiği ve “siper aristokrasisi”nin sınıf farklılıklarını kaldırdığı üzerine methiyeler düzmeye başlaması üzerine sosyalist partiden kovuldu. Arkasından hükümet ve sermaye çevreleri kendisiyle ilişki kurup maddi yardımda bulundular.

Mussolini, Marx’ın şiddetle eleştirdiği solipsist Max Stirner ve Friedrich Nietzsche gibi filozofları okumuş ve onlardan etkilendiği. Kendi söylediğine göre düzenli yazıştığı ve kendisini destekleyecek anarko-sendikalist Georges Sorel’den yararlanmıştı.⁸ Sorel etkisi en çok “şiddet”, “mitler” ve “kahramancılık tapınımları” üzerine görüşlerinde kendini gösterir.⁹ Nietzsche’den, M. Stirner’den, “siyasi kariyerimde de bana çok yardımcı oldu”

6 Age., s. 64.

7 Griffin, *Faşizmin Doğası*, s. 109.

8 J. Juilliard, Sorel’in kitabına önsözde “Herkes bu kitabın Mussolini’nin, en azından onun söylediklerine dayanarak, başucu kitapları arasında yer almış olduğunu bilir” diye yazmıştır (*Şiddet Üzerine Düşünceler*, Ankara: Epos Yayınları, 2013, s. 11).

9 Mussolini “ne olduğumu Sorel’e borçluyum” demiş, Sorel de buna, Mussolini’yi zamanın tüm devlet adamlarından daha kavrayışlı bir adam olarak betimleyerek yanıt vermişti.” (M. Neocleous, *Faşizm*, Ankara: Notabene Yayınları, 2014- s. 26-29).

dediği pragmatizmin baş filozofu W. James'ten,¹⁰ H. Bergson'dan, İsviçre'deyken tanıştığı İtalyan sosyolog V. Pareto'dan etkilenmiştir. Pareto'nun "insan rasyonel olmayan bir yaratıktır; akla değil iç güdüye, duyguya, sezgiye ve iradeye dayanır" şeklindeki görüşü faşist propagandaya yol gösterecektir. Yine sosyal eşitsizlik teorisini ortaya atan ve "kalabalıklar" dediği kitleleri aşağılayan elitist Fransız G. Le Bon'dan¹¹ da feyz alan Mussolini bu yazarın *Kitleler Psikolojisi* adlı kitabını tekrar tekrar okuduğunu söylemiştir.

İtalyan milliyetçiliğinin önde gelen ideologlarından, "güçlü devlet" fikrinin savunucusu antikomünist E. Corradini (1865-1931), A. Rocco (1875-1935) ve F. T. Marinetti¹² gibi militarist ve şovenist İtalyan fütüristlerinin Mussolini üzerindeki etkisi büyüktür. Şoven milliyetçi, demokrasi ve sosyalizm düşmanı dekadandan şair, her tür edebî türde eser veren biçemli söylem heveslisi G. D'Annunzio, yalnız Mussolini'nin değil yüzbinlerce faşistin de esin kaynağıydı. Ugo Spirito (1896-1979), Sergio Panunzio (1886-1944), Camillo Pellizzi (1896-1979) ve Carlo Costamagna (1881-1965) gibi faşist entelektüeller de faşizmin değirmenine su taşıdılar; ancak asıl resmî düşünür, J. T. Tesanti'nin "Faşistti, içten faşist, sonuna kadar faşist" dediği G. Gentile'dir (1875-1944).¹³ Mussolini'ye göre daha eğitimli biri olan Gentile, Hegel'den "mutlak devlet"i (her şeye gücü yeten devlet), Roma tarihinden "Büyük Sezar"ı, Nietzsche'den "süper insan"ı,

10 W. James ve H. Bergson üzerine araştırmalar yapmış Amerikalı yazar G. M. Callen, Mussolini ile görüşme fırsatı bulduğunda derin bir sohbet yapacağını umar. Görüşükten sonra hayal kırıklığını şu cümleyle ifade eder: "Duçe'nin William James'in adını öğretilerinden daha iyi bildiği açıktır."

11 Paxton, *Faşizmin Anatomisi*, s. 66.

12 Marinetti'nin başı çektiği fütüristlerin manifestosunun 9. maddesinde şöyle deniyordu: "Biz, dünyanın sağlığını koruyan savaşı, yurtseverliği, anarşistlerin yıkıcı hareketini, öldürücü güzel fikirleri ve kadının aşağılanmasını yüceltmek istiyoruz." (L. Richard, *Nazizm ve Kültür*, Ankara: Kalem Yayıncılık, 1985, s. 69.)

13 Jean Toussaint Desanti "Gentile ve Faşizmin Felsefi Kaynakları", *Faşizmin Analizi* içinde, der. Macciocchi, s.103. Gentile, 1944'te Floransa'daki villasında komünist partizanlar tarafından öldürüldü. Kaynak: <https://rantey.org>

Marx'tan sınıf mücadelesinden devşirme uluslar mücadelesi fikrini aldı ve bunları harmanlayarak kendince faşizme felsefi bir arka plan yaratmaya çalıştı.

Mussolini faşizm üzerine görüşlerini, 1932'de *İtalyan Ansiklopedisi*'ne giriş amacıyla Gentile'yle birlikte yazdıkları "Faşizm Doktrini"nde açıkladı. Yazının merkezî noktası devletin mutlaklığı ve bir faşist için devletin her şeyin üstünde olduğuna yapılan vurguydu. Temel ilke "Her şey devlet içinde ve devlet için, hiçbir şey devlet dışında veya başka bir şey için değildir," sözüyle özetleniyordu. Gösteriş meraklısı Duçe, böyle süslü ve "derin" konuşmayı seviyordu fakat kendine has bir felsefesi yoktu. Gerçekte bir felsefe fakiriydi, Umberto Eco'nun deyişiyle, daha çok belagate dayanıyordu. Dolayısıyla İtalyan faşizmi çeşitli siyasi ve felsefi fikirlerin eklektik tarzda bir araya getirildiği bir kolajdı.

20 Nisan 1889'da Avusturya'da doğan Adolf Hitler ise, çocukluk yaşamını ve babasıyla ilişkilerini *Kavgam*'da tersyüz ederek anlatır. Yoksunluk ve imkânsızlıklarına rağmen iradesi ve yetenekleri sayesinde zirveye tırmanmayı başarmış "harika çocuk" portresi çizebilmek için, okulu babasıyla çatışma nedeniyle terk ettiği, hayatının yoksulluk içinde geçtiği yalanını uydurur. Kendisini huysuz ve otoriter bir babanın mutsuz bir kurbanı olarak gösterir. Yaşlı baba, sadece çocuğunu değil, aynı zamanda savunmasız genç karısını da istismar eden alkolik bir despot olarak resmedilir.

Halbuki Hitler'in çocukluğu ve gençliği bolluk içinde geçmiştir. Biyografi yazarları, aralarındaki çatışmanın babasının despot ve alkolik olmasından değil, kendisinin okuldaki başarısızlıklarından ve derbeder yaşamından kaynaklandığını ortaya çıkarmışlardır. Babasının baskıları yüzünden okulu bıraktığı da doğru değildir. Ressam olmak amacıyla girdiği Viyana Güzel Sanatlar Akademisi sınavındaki başarısızlığının nedeni çizimlerinin zayıflığıydı. Sokak ressamlarına özgü ucuz suluboya resimler yapmanın ötesine geçemedi. Bir bohem ve başarısız bir sanatçıydı. Üniversiteye girmediği ve Viyana'da yaşadığı dönemde ırkçı, an-

tisemitist, milliyetçi pan-Germenist görüşlerle haşır neşir olduğu yılları, mağdur edebiyatıyla gizlemiştir.¹⁴

Hitler, etnik karışımı nedeniyle hor gördüğü Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ordusuna hizmet etmek istemez; 1912’de Münih’e gider. İki yıl sonra da Bavyera ordusuna gönüllü yazılır. Askerliğini onbaşı rütbesiyle yapan Hitler, Bavyera ordusunun propaganda bölümünde görevlendirilir. Hitabet yeteneği kurs öğretmeninin dikkatini çekince, muhafazakâr hocası Kaptan Mayr’ın propaganda ekibine dahil edilir ve Reichswehr ajanı olarak kaydedilir.¹⁵ Orduda Alman ordusunun “Versay utancı”, “Kasım ihaneti” (1918-1919 Kasım Devrimi), “arkadan bıçaklanma”, “Yahudi-Bolşevik komplosu” vb. gibi militarist ezberlerini hatmeder. 12 Eylül 1919’da Mayr’ın talimatıyla, Anton Drexler’in başında olduğu Alman İşçi Partisi’ne (daha sonra NSDAP adını alacak) görevli olarak girdiğinde taze bir muhbirdir. Hitler, sonradan Reichswehr’den bahisle, “Hepimiz bu okuldan çıktık” diyecektir. 1920’lerin başından itibaren ordudan ve büyük sermaye çevrelerinden maddi yardım almıştır.

Başlarda uluslararası faşist hareketi, ideoloji, örgütlenme biçimleri, politik taktikler ve propaganda yöntemleri açısından etkileyen en önemli örnek, iktidardaki faşizmin ilk ve en önemli temsilcisi Mussolini’ydi. Hitler, İtalya deneyiminden öğrendiklerini reddetmez. Bununla birlikte basit bir taklitçi değildir, ileride boynuz kulağı geçecektir. “...doktriner ve basitleştirici bir zekaya sahipti. Kurnaz ve usta... yalan söyleme ve gizleme sanatını çok iyi bilen Hitler... bir önderin özelliklerine sahipti; otoritesini en inatçılara bile kabul ettirmeyi, muhalefeti dağıtmayı, rakiplerini korkutmayı ve nötrale etmeyi bilmekteydi.”¹⁶

14 “Çektiği güçlüklerden ve talihinin dönüm noktalarına ilişkin öyküleri dinleyicileri o kadar iyi bilirlerdi ki, Hitler sussa, dinleyiciler sözü onun bıraktığı yerden sürdürebilirler.” (E. Canetti, *Sözcüklerin Bilinci*, İstanbul: Payel Yayınevi, s. 96).

15 S. Zweig, *Dünün Dünyası*, İstanbul: Can Yayınları, 1996, s. 275. Ayrıca, Lukacs, *Akılın Yıkımı*, Cilt: II, s. 321.

16 H. Michel, *Faşizm*, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 1999, s. 479-80.

Nazizmin doğuşu Alman ve Avrupa tarihinden ayrı düşünülemez. Geleneksel gerici akımlarla genetik bağlantısı siyasi doğumunu önceler. Bu dikkate alınmazsa, kendi başına bir öğreti kurabilecek çapta olmayan bu tip adamlar abartılmış olur.

Faşizm siyasal hareket olarak ortaya çıkmadan çok önce, Avrupa düşünce hayatı irrasyonelizmin¹⁷ ürettiği fanatik fikirlerle zehirlenmiş durumdaydı. Ulusallığı kimselere kaptırmayan Naziler “teori”lerinin bir kısmını yabancılardan aldılar: Irksal eşitsizlik teorisi Fransız A. de Gobineau (1816-1882),¹⁸ Vacher de Lapouge (1854-1936) ve Alman uyruğuna geçmiş İngiliz H. S. Chamberlain’e (1855-1927);¹⁹ “seçkinler teorisi” İtalyan V. Pareto (1848-1923) ve G. Mosca’ya (1858-1941) aitti. Kötüye kullanılacağını bilemeyecek Darwin, İngiliz’di ama sosyal Darwinizm en aşırı şeklini Almanya’da aldı. Nasyonal sosyalistler Rus antisemitistlerinden de yararlandılar. Alman tarihinin kendileriyle doğrudan bir ilgisi olmayan en büyük filozoflarını dahi sahiplendiler. İlk sırada J. G. Fichte (“irade ya da ben”, “diktatörlük”), J. G. Herder (“ulusun ruhu”), A. Schopenhauer, L. V. Ranke (“savaş ve fetih politikası”), F. List (pan-Germenizm),²⁰ F. Nietzsche, P. De Lagarde (antisemitizm, radikal muhafazakârlık), Otto Ammon (Sosyal Darwinizm), Friedrich Ratzel (“yaşam alanı”)²¹ gibi Alman düşünürleri gelir. İçlerinde en önemlisi, Hitler ve Mussolini’nin öv-

17 E. Balibar şu uyarıda bulunuyor: “Ancak çağdaş bir olay olan irrasyonelizmi, *rasyonelizmden önceki* ideolojilerle karıştırmamak gerek, özellikle kapitalizm öncesi feodal toplumların egemen ideolojisi (din) ile. Anlaşılması gereken şey, mit ve dinin günümüzde ‘hayatta kalan’ son derece değişmiş biçimleri ile çağdaş irrasyonelizm arasındaki ilişkidir.” (“İrrasyonelizm ve Marksizm” https://www.birikimdergisi.com/irrasyonelizm-ve-Marksizm-etienne_balibar.pdf)

18 Neocleous, *Faşizm*, s. 54.

19 Age., s.54.

20 Pan-Germenizm, Almanların tek çatı altında birleştirilmesinin ötesinde, sınırsız genişlemeyi ifade ediyordu.

21 Alman Nazi Partisi, *Lebensraum* (“yaşam alanı”) adına, Alman kökenli nüfusun yaşadığı komşu ülkelere yönelik eski irredentist iddiaları ve Sovyetler Birliği’ne ait topraklara yayılma iddiasını uluslararası alanda desteklemişti. <https://rantey.org>

güyle söz ettikleri militarist bir devlette vücut bulacak “üstün insan” ve “güç” teorisinin mucidi Friedrich Nietzsche idi. Yaşam ve iktidar felsefesini, “Hayatta, gücün derecesi dışında, değeri olan hiçbir şey yoktur,” sözüyle özetleyerek faşizmin erken öten horozu olduğunu göstermiş oldu. “Nietzsche’nin sözde isyankâr burjuva karşıtlığı”nın “toplumu teşhir ederek onu tahrip etmediği”ne, “aksine onu en uç sonuçlarına dek sürdürdüğünü”ne dikkati çeken Hans Heinz Holz, “işte bu yüzden gerçekten de faşizmin hazırlayıcısı olabilmıştır” demiştir.²²

Naziler diğer aşırı sağcı örgütlerle etkileşime girerek güçlendiler. 1850’lerden itibaren halk içinde kök salmış “kültürel ve politik” bir akım olan Völkisch hareket içlerinde en etkilisiydi. Faşistler “halk”ı kültürel, biyolojik, mistik bir topluluk olarak kavramlaştıran bu alt kültürü asimile ederek hazıra konacaktı. Simbiyotik ilişki geliştirdikleri bir başka sağ akım ise Almanya’da çok güçlü olan muhafazakâr gelenektir. Nasyonal Sosyalist olmadıkları halde “Alman faşizminin öncüsü” diye anılan “muhafazakâr devrim” ekolü, faşist ideolojinin oluşumunda ve yayılmasında önemli bir rol oynadı.²³

“Muhafazakâr devrim” hareketi, geleneksel muhafazakârlığın eleştirisi üzerine kuruluydu ve onun aşırı bir versiyonunu temsil ediyordu. Önde gelen temsilcileri arasında kapitalistlerin ve işçilerin çıkarlarının ortak olduğunu ve Spengler’le birlikte savunan Edgar Julius Jung (1894-1934)²⁴; kabile bilinci geleneğinin emperyal canlanma için güç kaynağı olarak kullanılmasını öneren, Almanya’nın yeniden dirilmesini sağlayacak bir “muhafazakâr devrim”den yana ve (Kutsal Roma Germen İmparatorluğu ve Bismarck İmparatorluğu’ndan sonra gelmesinden hareketle) *Das Dritte Reich* (Üçüncü İmparatorluk) kitabıyla Nazi Almanya’sına

22 H. H. Holz, <https://l24.im/p1s>

23 “Muhafazakâr devrim” yazarları kendileri i Marksist sosyalizm ve liberalizme karşı “üçüncü yol” diye konumlandırıdılar.

24 Griffin, *Faşizm ve Nazizm*, Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

isim babalığı yapan ırkçı Arthur Moeller van den Bruck (1876-1925);²⁵ “dört ilke” dediği milliyetçilik, sosyalizm, militarizm ve otoritarizmi tek bir amaçta birleştiren Ernst Jünger (1895-1998); Alman sosyalizmini Marx’tan kurtarmak gerektiğini söyleyen, “sosyalizm” ve “enternasyonalizm” kavramlarını Alman emperyalizminin ihtiyaçlarına uyarlayarak “Prusya sosyalizmi” (“feodal sosyalizm”) ve “ırksal enternasyonalizm” şekline dönüştüren *Batının Çöküşü*’nün yazarı Oswald Spengler (1880-1936) bulunmaktaydı.²⁶ O. Spengler’in, *Prusyacılık ve Sosyalizm* kitabının konusunu oluşturan “Prusya sosyalizmi”nden anladığı, Alman devlet geleneği ile kışla sosyalizmi ve “ırksal enternasyonalizm” görüşlerinin harmanlanmasıydı: “Zafer, Friedrich Wilhelm tarafından kurulan ‘sosyalizmin’, ‘Prusya sosyalizminin’ olacaktır. Enternasyonal de bu temel üzerinde kurulacaktır: ‘Gerçek bir Enternasyonal’ yalnızca tüm diğerlerinin üzerinde tek bir ırk düşüncesinin zaferi sayesinde olasıdır... Gerçek Enternasyonal emperyalizmdir.”²⁷ Özellikle son ikisi Nazi ideolojisinin oluşumuna önemli katkılarda bulundular.

Spengler ve Jünger ilk ya da emperyalizm öncesi savunucularının yaptığı gibi sosyalizm karşısında kapitalizmin üstünlüğünü kanıtlamaya niyetlenmediler bile. Bunun yerine, gerçek sosyalizmin karşısına ‘sosyalizm’ dublajı yaptıkları bir tekelci kapitalizm koydular ve bunu geleceğin sosyal sistemi olarak sundular. Ama bunu yaparken Spengler emekçi sınıfını göz ardı ederken Jünger, tıpkı Hitler gibi, emekçi sınıfı adına demagojik açıklamalarda bulunuyordu.²⁸

25 V. Klemperer, *LTI Nasyonal Sosyalizmin Dili*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 325. Ayrıca Neocleous, *Faşizm*, s. 57.

26 Paxton, *Faşizmin Anatomisi*, s. 70-71.

27 Lukacs, *Aklın Yıkımı*, s. 80.

28 Age., s. 136. Naziler iktidara geldikten sonra başta Spengler olmak üzere bazı “genç muhafazakârlar” tarafından buzucağına...

Nazizm ideolojisine ve savaş doktrinine temel hazırlayarak agresif bir dış politika teorisi geliştiren jeopolitikçiler (F. Ratzel, A.T. Mahan, H. Mackinder) de bunlar kadar önemlidir. Ulusların ve devletlerin varlığı için yaşam alanını genişletmeleri gerektiği (Ari ırka tanınan hak) miti, agresif bir emperyalist dış politika-ya gerekçe yapılacaktır. Nazizmin ideolojik öncülleri arasında yer alan koyu milliyetçi Ratzel, fetih ve yayılma politikasını coğrafi olarak gerekçelendirdiği *Siyasi Coğrafya* adlı kitabında, “devletin mekânsal boyutlarının büyümesi” ihtiyacını nüfus artışına dayandırmaktaydı.²⁹ 1901’de yayımlanan *Yaşam Alanı*’ındaysa, her devletin hayatta kalabilmek için kendi çıkarlarına göre belirlediği bir *Lebensraum* (yaşam alanı) olması gerektiğini savundu. Ona göre, nüfus artışının devletin mekânsal boyutlarının büyümesine yol açması kaçınılmazdı. Bu fikirler İsveçli Rudolf Kjellén ve devlet başkan yardımcılığı da yapmış Rudolf Hess’in öğretmeni Alman generali Karl Haushofer tarafından devralınıp geliştirilecektir.³⁰

Nazi ideolojisine dahil edilen jeopolitik efsaneler Alman emperyalizminin askeri-stratejik doktrininin temelini oluşturmuş, 1930-40’lı yıllardaki yayılmacı dış politika bunlara dayanılarak meşrulaştırılmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte işgal edilen Doğu Avrupa ülkeleri yalnız yağmalanmayacak, kelimelerin hakiki anlamıyla sömürgeleştirileceklerdir. Nazi sömürgeciliğinin diğerlerinden farkı, fethettiği ülke halklarını asimile etmeye çalışmaması, topraklarından sürerek veya imha ederek Almanlaştırmasıdır.

1918-1932 yılları arasında “muhafazakâr devrim hareketi”nden, ırkçılık ve şiddetli milliyetçilik, “feodal” antikapitalizm, emperyalist yayılmacılık, gelenekçilik, otoritarizm aşısı alınmıştır. Nazi

29 Ratzel’i geliştirerek jeopolitiğin temellerini atan İsveçli Profesör Rudolf Kjellén ve ırk ile coğrafyayı ilişkilendiren emekli Alman generali Karl Haushofer de muhafazakâr çevreden geliyorlardı. Alman faşistleri, ırkçılık ve sosyal Darwinizmde olduğu gibi jeopolitik teorileri de dışarıdan alıp faşist ideolojiye kattılar.

30 Wikipedia, https://tr.wikipedia.org/wiki/Karl_Haushofer

liderler, aşırı muhafazakârlardan ve pan-Germenist, etno-milliyetçi *Völkisch* hareketten ödünç aldıkları bu fikirleri, kendi potalarında eriterek kıvamını koyulaştıracaklardır.

“Nasyonal sosyalizm” kavramı, Marksist sınıf mücadelesi ve proleter enternasyonalizmine alternatif olarak, ulusların eşitliğini ve proleter sosyalizmi reddeden ve sosyalizmi işçi sınıfının elinden alarak antikomünist ve şoven milliyetçiliğe eklemleyen demagojik bir anlayışın ifadesi olarak ortaya çıkmıştır.

Hiç kuşku yok ki, “Prusya sosyalizmi” doktrinini, ırkçı-milliyetçiliği ve emperyalist fetihçiliği birleştiren nasyonal sosyalizmin baş klasığı, bir siyasi program manifestosu olan Hitler’in *Kavgam*’ıdır (1925). Bu kitabında Doğu yönünde genişlemeyi ve Aryan ırkının aşağı halklar üzerinde egemenlik kurmasını sağlayacak nasyonal sosyalist ideolojinin temel ilkelerini açıklar.³¹ *Kavgam*’ı masasında bulundurmayan kişi görevini yerine getirmemiş sayılırdı. İki çok satandan diğeri, Nazizmin ideolojik esaslarını ve sanatsal fikirlerini ele alan Alfred Rosenberg’in *20. Yüzyılın Efsanesi*’dir (1930).³² Rosenberg; Gobineau ve Chamberlain gibi ırk teorisyenlerinden, Nietzsche ve Schopenhauer gibi yazarlardan etkilenmiş biriydi. Kitabı Hitler tarafından devlet ödülüne layık görüldü ve nasyonal sosyalizmin ideolojik temellerini anlamak için bilimsel ve önde gelen bir kaynak olarak resmî kabul gördü. Daha sonra Joseph Goebbels, koyu ırkçı Richard Walther Darre, Hitler’in gözde mimarı ve silahlanma bakanı Albert Speer,³³ siyaset ve hukuk felsefecisi Carl Schmitt, filozof M. Heidegger gelir. Buna rağmen Nazizmin tutarlı ve bütünsel bir dünya görüşü yoktur. İdeolojisi birbirini dışlayan teori ve tezlerin tutarsız bir karışımıdır. Dağarcığında popüler milliyetçilikten “feodal sosyalizm”e, anti-Marksizmden antikapitalizme her şey var-

31 Klemperer, *LTİ Nasyonal Sosyalizmin Dili*, s. 327.

32 G. Lukacs’ın deyişiyle “Baş ideologu Rosenberg, Çarlık Rusya’sındaki Kara Yüz öğrencisi ve sonra da bir Alman ajanıydı.” (Lukacs, *Aklın Yıkımı*, s. 321)

33 Canetti, *Sözcüklerin Dili*, s. 94-100. Arşivi - <https://rantey.org>

dır. Toplamda anti-Marksist, anti-liberal, şoven milliyetçi, ırkçı, cinsiyetçi³⁴ bir ideolojidir. Eklektizmi ve pragmatizmi sayesinde, bürokrasi dahil aşırı sağın bütün unsurlarını, bazı düşünür ve entelektüellerini kendine çekerek hepsine öncülük yapmıştır.³⁵

George Lukacs, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından sıcağı sıcağına yazdığı *Aklın Yıkımı* adlı iki ciltlik kitabında, Nazizmin bir önceki yüzyıla uzanan ideolojik-felsefi kökenlerine dair şu gözlemde bulunur: “Alman faşizmi tüm gerici eğilimlerin seçmecisi bir senteziydi ama Almanya'nın özel gelişimi nedeniyle burada diğer ülkelerde olduğundan daha güçlü ve sağlam bir biçimde gelişmişlerdi.”³⁶

Öteki gericilikler ya da aşırı sağ akımlar ile faşizm türleri arasında bir sınır çizgisi az ya da çok vardır. Faşizm gerici ideolojide bir radikalleşmedir ama aynı zamanda yeni bir sentezdir. Dolayısıyla, onların doğrudan bir uzantısı değildir. Yeri geldikçe, bunun hem bütüne hem de faşizmin şiddet, milliyetçilik, burjuva demokrasisinin inkârı, kitle hareketi, kamusal ve özel alanın azami kontrolü gibi özelliklerine nasıl yansıdığını göstermeye çalışacağız.

Özetle, faşizm gericiliğin tarihini kendine mal etmekle kalmaz, onlara radikalleşmiş bir “öz” ve biçim de kazandırır. Aynısını öteki gerici akımlarda da görürüz ama faşizmde âdeta yeni bir niteliğe kavuşur. Bu kavranamazsa onu sadece sağın öteki biçimlerinden ayırt etmek değil, bunu karşılayacak antifaşist mücadele biçimleri geliştirmek de mümkün olmaz.

34 Nazi rejimi kadının görevini ev işleri, erkeğe hizmet etmek, devletin iyiliği için çocuğa bakmak olarak belirlemişti. 35 yaşından küçüklere kamu görevleri yasaktı. Kadın emeği ancak 1940'a doğru savaş ekonomisi için kullanıldı.

35 Bunlardan biri Naziler iktidara geldikten sonra NSDAP'a katılan, Hitler şansölye olunca Freiburg Üniversitesi'ne rektör olarak atanan ve yasaklandığı 1945 yılına kadar rejime sadık kalan Martin Heidegger'dir. Ünlü filozof Nazi iktidarı boyunca Führer ilkesini, antisemitizmi ve faşizmi savunan konuşmalar yapmıştır.

36 Lukacs, *Aklın Yıkımı*, 2. cilt, 315. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Gerici Modernizm

Faşizmin kapitalizm ve emperyalizm çağıyla bağlantısını reddeden burjuva tarih yazımı, meseleyi tarihsel ve sosyal bağlamından koparılmış soyut bir moderniteye indirger. İki kutuptan biri faşizmi “modernleşmenin kaldırıcı”, gecikmiş kapitalizmi telafi eden bir gelişme (kalkınma) diktatörlüğü olarak tarif ederken, diğeri modernleşme sürecini durdurarak gerisin geri götürme girişimi (Orta Çağ’a dönüş) olarak gösterir.

R. Sarti, L. Garuccio ve R. Dahrendorf’a göre faşizm “gelenekten bir kopuş” ve “moderniteye yönelik güçlü bir atak”tır.³⁷ Almanya ve İtalya’yı ileriye taşıdığını öne süren A. J. Gregor ve J. Weber de bu görüştedir. Buna karşılık kökenini Fransız burjuva devrimine feodal tepkide arayan E. Nolte, tersini, yani “modernite karşıtlığının irticai bir biçimi” olduğunu düşünür. Keza G. Mosse “moderniteye genel bir karşıtlık”,³⁸ H. Rogger “geleneksel düzene ve mitsel geçmişe geri dönme arzusu” taşıyan “bir restorasyon hareketi” olarak görürler. Bunlara B. Moore, A. G. Orgapsky, K. Kautsky ve V. Sauer’dan başka, faşizmi geçmişle açıklayan Alman tarihçiliğindeki Sonderweg ekolü³⁹ de eklenebilir.

Her iki kampın da tek yanlı oldukları ve abarttıkları açıktır. Faşizm, ne S. Payne ve H. A. Turner gibi yazarların ileri sürdükleri şekilde “modern sanayi toplumuna karşı bir isyan” veya “ütopik bir antimodernizm”⁴⁰ ne de bunun tersidir. Faşizm, nasıl kapitalizme çağ atlatan bir hareket değilse, onu geri düşüren, modernizm öncesine taşıyan bir girişim de değildir.

Amerikan sosyolojisinde “geleneksel toplum”dan “sanayi toplumu”na geçişle özdeş kılınan “modernleşme” kavramı, bir yanıyla kapitalist doğrultuda ideolojik, siyasi ve kültürel dönü-

37 Neocleous, *Faşizm*, s. 101.

38 Age, s.101.

39 M. Mann, *Faşistler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s. 202.

40 Age, s. 102. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

şümler, öbür yanıyla bilimsel ve teknik gelişme, ekonomik-sınai büyüme anlamında kullanılır. Faşizmi sosyoekonomik gelişme sürecinde doğru bir bağlama oturtmaktan sakınan burjuva tarih yazımı, bu yolla Marksist-Leninist faşizm yorumunu boşa düşürmeye çalışır.

Bundan dolayı, H. A. Turner, modern toplumu efsanevi geçmişe geri döndürmeye çalıştığını iddia ettiği faşizmin, kavram olarak analitik amaçlara uygun olmadığını, yerine “ütopik anti-modernizm” ifadesinin kullanılmasını önerir. Modernleşmeci taraf ise, faşizm sayesinde Almanya ve İtalya’nın her yönden; gerek ekonomik büyüme ve sınai gelişme alanında, gerekse yönetsel ve kültürel alanda güçlendiğini iddia eder. Faşistlerin askerî teknoloji gibi alanlarda sınırlı atılımlar yapmalarına karşın, büyüme ve modernleşmeden ziyade buna engel olduklarını bilmezden gelirler. Halbuki istatistiksel veriler ve araştırmalar, iki savaş arası dönemde faşizmin “süper modernleşmeci diktatörlük” olduğu tezini doğrulamaz, aksine savaş ve ırkçılık üreterek iktidara geldiği ülkeleri yıkıma sürüklediğini, kısmi iktisadi gelişme sağladığı alanlardaysa belirgin bir fark yaratamadığını gösterir. Faşizmin toplumu düşünsel ve kültürel alanda tek yanlı bir kısırlığa ve gerilemeye mahkûm ettiği, gelişme eğilimini faşist dogmalarda dondurduğu yönünde ortak bir kanaat vardır.⁴¹ Bu ülkeler faşist yola girmemiş olsalardı, her alanda daha ileri bir gelişmişlik düzeyi yakalarlardı. Mussolini ve Hitler’in arkalarında bıraktıkları enkaz durumundan çıkmaları, baş emperyalist ABD’nin yardımlarına rağmen on yıllar alacaktır.

Faşizmle modernizm arasındaki ilişkiyi anlamının en kestirme yolu, faşizmin kapitalizme içsel mi dışsal mı olduğuna bakmaktır. Tekelci kapitalizm faşizmi dışarıdan almaz, kendisi üretir.

41 İkinci Dünya Savaşı esnasında en önemli üretici güç olan proletarya cephelerde tek başına milyonlarca kayıp vermiştir. Yine fabrikalar, demiryolları, kentler, tarım alanları, okullar, sanat eserleri tahrip edilmiştir. Kitaplar yasaklanmış, faşist olmayan bilim adamları, yazarlar, sanatçılar ülke dışına çıkmak, çalışmalarına ara vermek zorunda kalmışlardır. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

W. Benjamin'in de belirttiği gibi "dıştan gelen bir tehlike değil, modern toplum yaşamının kendi oluşturucu öğelerinden kaynaklanan bir olgudur."⁴² O halde doğru olan, faşizmi feodal geçmişle değil, varoluş koşullarını üreten tekelci kapitalizmle açıklamaktır. Buna karşın "Yeni Orta Çağ" tezi tersini yapar; faşizmi tekeli kapitalizmle değil, feodal geçmişle açıklar. Faşizmin köklerini feodalizmde veya daha eski toplum biçimlerinde aramak demek, onu, kapitalizmin geriye doğru inkârı, ana rahminden çıktığı feodalizme geri dönüş hareketi olarak görmek manasına gelir ki bunun tarih bilimindeki adı döngüselci idealist tarih anlayışıdır.

İslamî kıyafetli faşizmi Orta Çağ'la bir tutanlar da bu kampa dahil edilebilirler. Gerçekten de bazı faşizm türleri dinsel geçmişe, modern yaşamın kötülüklerine karşı eski yaşama, geçmiş yüzyılların ihtişamına özlem duyarlar ancak geçmişin idealize edilmesi geriye dönüş çabası içermez; gaye, faşizmin hedefleri doğrultusunda kitleleri seferber etmektir.⁴³ Kitlelere "eski düzen" değil "yeni düzen" (devrim) vaat eden faşistler, onca nostaljik-romantik gevezeliklerine rağmen monarşiyi geriye getirmeye çalışmadılar. Bu anlamda Hitler ve yandaşları restorasyoncu "gerici" sayılmazlar. Öyle olsaydı kitlelere Bismarck ve Hindenburg'u, hatta daha eski dönemleri tavsiye etmiş olurlardı ki, o zaman "nasyonal sosyalist devrim"e davetin bir anlamı kalmazdı. Faşizm tekeli kapitalizme ihanet etmez; zira onun has evladıdır.

42 Ünsal Oskay, "Walter Benjamin Üzerine", *Estetize Edilmiş Yaşam*, İstanbul: Der Yayınları, 1995, s. 49.

43 Türkiye'deki dinsel faşistleştirme sürecini kapitalist moderniteye karşı bir reaksiyon, feodal çağa bir dönüş hareketi olarak görenler arasında ülkemizdeki bazı ulusalcı sol yazarlar da bulunmaktadır. Mümtaz Soysal, Alpaslan Işıklı (Bkz: *Yeni Ortaçağ*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1995), D. Perinçek ("Yeni Ortaçağ'dan Millî Demokratik Devrimle çıkılacak", *Bilim ve Ütopya*, Haziran 2014, sayı: 240), Yalçın Küçük (*Tekeliyet*, İstanbul: İthaki Yayınları ve *Çıkış*, İstanbul: Tekin Yayınevi), Merdan Yanardağ (*Liberal İhanet*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları), AKP iktidarının Türkiye'yi Orta Çağ'a geri götürmeye çalıştığını savunan "Yeni Orta Çağ" tezinde birleşirler. Halbuki Türkiye dahil Müslüman ülkelerde siyasi İslamın yükselişi Orta Çağ'ın dirilişi değil, kapitalizmin krizinin doğurduğu modern bir olgudur.

Münih'te 1939'daki Alman Sanat Günü'nde katılımcılar, Orta Çağ kostümleri giyinerek ve şövalye kalkanları taşıyarak Alman 'folk' geleneğini taklit etmişti ama bunun nedeni Nazilerin Orta Çağ dünyasında birleşik bir toplumsal düzenin temelini, modern dünyada bulunmayan bir şeyi görmeleriydi. Doğal politik birimin temeli olarak feodal onur ve sadakat kavramlarını yardıma çağırma girişimi burada elzemdir. Bu anlamda, *Führerprinzip* feodal onur ve sadakat ilkelerinin yirminci yüzyılda bir yeniden işlenişiydi.⁴⁴

Faşistler Orta Çağ'ı ve köleciliği andıran bazı uygulamalara yönelebilirler fakat kapitalizm öncesi gericilikten devralınan bu özellikler hem gidişatı değiştirmez hem de kentleşme ve sanayileşmenin kasvetli ve ürkütücü manzaraları karşısında, Orta Çağ köylerindeki pastoral ve sakin yaşam özlemine hitap ederek romantik duygular uyandıran propaganda amacının ötesine geçmez. Faşistler sadece duyguları harekete geçirmek için bunu kullandılar, eski muhafazakâr ütopyaadan yararlandılar ama ne tarımda karasabana ve el değirmenine ne de savaşta kılıç ve kalkana döndüler; aksine en gelişmiş tanklar ve bombardıman uçakları üretmeye devam ettiler. Yoksa ağır sanayinin ve ileri teknolojinin sırtında iktidara gelmiş Hitler, onlara dayanmadan bir gün bile ayakta kalamaz, düşmanları tarafından yerle bir edilirdi.

Faşist modernitenin çelişik bir bütün olduğuna; Orta Çağ nostaljisi, muhafazakârlık ve Aydınlanma karşıtı irrasyonelizm ile en ileri teknolojiyi birleştirdiğine veya antikiteden kalma Yahudi düşmanlığı ile dünyanın en büyük kimya şirketlerinden IG Farben'in en son keşiflerini toplama kamplarında buluşturduğuna (Zyklon B gazı) dair sayısız örnek verilebilir. Faşizm modernizmin, eski gericilikle birlik oluşturduğu değişken bir sentezidir. Jeffrey Herf, faşist yaklaşımı "Aydınlanma değerlerinin reddi ile modern teknolojiye yönelik büyük coşkunun karışımı" diye özetler. Alman muhafazakârlarının "ya teknoloji ya kültür" formülü, gerici modernistlerde "teknoloji ve kültür" halini alır. "Gerici mo-

44 Neocleous, *Faşizm*, s. 111-112.

dernizm” terimi bu ikisini karşılar zira M. Neocleous’un da yinelediği üzere, “hem modern hem de gerici”dir.⁴⁵

Aslında faşizmin modernite karşısındaki durumu paradoksaldır: Bir yandan fanatik bir “teknolojik modernleşme” (teknik ilerleme, uçak, tank, yeni teknoloji ürünü medya, tıbbi keşifler vb.) taraftarıdır, diğer yandan düşünsel olarak irrasyonalist, her türlü gericiliğin mirasçısı, politik olarak ultra-sağcıdır. Orta Çağcıl öğeler, “nostaljik imgeler” burjuva düzenine yardıma çağrılır. “Akıl Çağı” “modern çürümüşlüğü’nün başlangıcı” olarak görülür. Faşizm, başta 1789 Devrimi olmak üzere, tarihteki bütün ilerici devrimlerin, eşitlikçi ve özgürlükçü atılımların amansız düşmanıdır. Modernitede kesinlikle reddettiği şey “1789 ruhu”dur.⁴⁶ M. Mann, “Faşistler modernitenin karanlık yüzünün bir parçasıydılar ve hâlâ da öyledirler” demektedir haksız değildir.⁴⁷

Faşizmin 1789’un ilkelerine ve toplumsal ilerlemeye şiddetle karşı çıkması ile “çağdaş yüksek teknoloji”yi, “dünyaya dair saçma sapan inançlar”ı (Hobsbawm) yan yana getirmesi, eklektizmini gösterir. Nasyonal sosyalizmde olsun, ondan çok şey almış Türkiye’ye özgü dinsel ve ırkçı faşizmde olsun, geçmiş (neo-Osmanlıcılık) nostaljik bir söylemle yeniden canlandırılır. Faşizmin ileri teknolojiye ve kapitalist üretim biçimine itirazı yoktur ama arkaik, pre-kapitalist gerici ideolojik öğeleri kendi ideolojisine eklemlenmekten, yardımına çağırmaktan da geri durmaz. Bunun Orta Çağ’a dönmekle bir ilgisi yoktur. Lenin emperyalizm üzerine yazılarında mali oligarşinin en geri feodal unsurlarla birleştiğini söyler. Anson G. Rabinbach’ın dediği gibi, “Görünürde ayrı olan bu iki momenti –faşizmin teknolojik ve siyasi modernizmi ile ideolojik gelenekselliğini– kavrayamayan faşizm teorileri eksiktir.”⁴⁸

45 Age, s. 102.

46 Umberto Eco, “Faşizm”, *Özgür Üniversite Forumu*, Sayı:13, Ocak-Mart 2001.

47 Mann, *Faşistler*, s. 305.

48 Anson G. Rabinbach, “Marksist Bir Faşizm ve Nasyonal Sosyalizm Kuramına Doğru”, *Faşizm Üzerine: Önlenebilir Yükseliş* içinde, İstanbul: Yordam Kitap, 2018, s. 95.

Konumuzla ilgili olduğu için, geçerken E. Bloch'un *Zamanın Mirası* adlı yapıtında işlediği, "eşzamansızlık" ve "eşzamansız bilinç" kavramlarından da söz etmeliyiz.⁴⁹ Bloch, Nazizmin başarısını eşzamanlı olmayanın eşzamanlılığı ve eşzamanlının eşzamanlı olmaması terimleriyle açıklar. Bu şu demektir: Sosyoekonomik yapı, üretim tarzlarının ve ilişkilerinin eşit olmayan gelişme düzeylerini barındırır. Almanya yüksek derecede kapitalist gelişmeye sahip olmasına rağmen bağrında pre-kapitalist öğeleri barındırır. Bunlar modern kapitalizmle farklı zamanları (çağları) temsil ederler ama bir yandan da "şimdi"de olmak bakımından eşzamanlıdır. Dolayısıyla eşzamanlılık aynı zamanda eşzamansızlıktır. Şöyle ki; toplumda hâlâ karasaban kullanan çiftçiler, atadan kalma yöntemlerle iş yapan zanaatkârlar, balıkçılar (vb.) vardır. Hep birlikte modern bir toplumda yaşamaktadırlar ama bir önceki yüzyıl insanı olmaya, "eşzamansız bir bilinç" taşımaya da devam etmektedirler. Bloch, eskimiş üretim biçimlerinin, bunların damgasını taşıyan kültürel gelenekler ve dünya görüşlerinin, egemen üretim biçimi olan kapitalizmle ilişkisini "eşzamansızlık" ve "eşzamansız bilinç" kavramlarıyla açıklar. Nasyonal sosyalizmin, eşzamanlı olmayan çelişkilerden yararlanarak anakronik üretim ilişkilerinin kalıntılarını temsil eden "küçük çiftçiler"in, "küçük üreticiler"in, "küçük tüccar"ların duygu ve özlemlerine hitap etmeyi, hepsini kafalarının bir yerinde duran eski "şanlı Almanya" romantik arzusunu canlandırıp kendi peşine takmayı başarmasını ve kitleleri kendi amaçları doğrultusunda seferber edebilmesini bununla açıklar.

Bloch'un yorumunu, kısmen doğru olsa da, ihtiyatla karşılamak gerekir. Birinci olarak, hâkim üretim biçimi kapitalizm, pre-kapitalist kalıntıları kendi hallerine, eş deyişle, özgür bırakmaz tersine, onları dönüştürmeye ve kendi gelişim yasalarına uymaya zorlar. Esas olan da budur. Küçük burjuva katmanların kendilerine liberallerin, muhafazakârların, faşistlerin ve sosyalistlerin

49 Ernst Bloch "Çağdaş Olmama Durumu ve Zorunlu Diyalektiği", *Faşizm Üzerine: Önelebilir Yükseliş*, der. Köves ve Mazumdar, İstanbul: Yordam Kitap, 2018, s. 335-344.

çekim alanı içinde yer aramaları da geçmişe göre değil, Şimdi'ye göre konumlandıklarını gösterir. İkinci olarak, küçük burjuvazi veya orta sınıflar şemsiyesi altında toplayabileceğimiz bu kesimlerin politik yönelim ve tercihleri, geçmiş yüzyıllara dönük yüzleriyle değil, kapitalist sistemdeki ekonomik durumlarından kaynaklanan saiklerle açıklanmalıdır. Dolayısıyla, küçük burjuva ideolojisinin, tarihsel çağlara, arkaik kültürlerle dayandırılarak yorumlanması, somut tarihsel bağlamın analizini ve bunun fikirler, duygular, özelemler üzerindeki etkisini ihmal ettiği için eleştiriye açıktır. Üçüncü olarak ise Bloch'un teorisi, Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe'un post-Marksizminde canlanmış ve postmodernizme kapı aralamıştır.

Karşılaştırmalı Faşizm Türleri

İki dünya savaşı arasında en parlak yıllarını yaşayan faşizmin ilk ortaya çıktığı yer İtalya (1922), en vahşi olduğu ülke Almanya (1933), merkez üssü ise Batı Avrupa'dır. Şu veya bu şekilde iktidara geldiği diğer ülkeler Bulgaristan (1923), Portekiz (1933), Avusturya (1933/38), Yunanistan (1936), İspanya (1939), Japonya (1940), Fransa (1940), Romanya (1940), Slovakya (1939), Hırvatistan (1941), Ukrayna (1941) ve kısmen Macaristan'dır (1944). Romanya ve Yugoslavya'daki kukla ve melez askerî faşist rejimler Alman işgalinden önce, Fransa'da Petain, Macaristan'da Horthy, Hırvatistan'da Pavelic diktatörlükleri ise mihver güçlerinin doğrudan işgali sırasında kuruldular. Mussolini Hırvat Ustaşa'ya, Hitler Avusturya Nazilerine, Belçikalı Rexist harekete, Finlandiya Lapua hareketine ve Slovak faşistlerine, her ikisi birden Franco'ya doğrudan yardımda bulundular.

Faşizm anavatanı Avrupa'da baskın durumdayken, dünyanın gelişmemiş bölgelerinde geriden gelmekteydi. Kıta dışındakilerin en gelişmiş faşist blokun üçüncü ortağı Japonya'ydı. Japon faşizmi tepeden inme bir askerî faşist diktatörlüktü ve hızlı bir

modernleşmeye, mutlak irade ve söz sahibi karizmatik bir imparatora, geleneksel siyasete ve saldırgan bir emperyalizme dayanıyordu. “Halkın doğal kan bağları” ile birleşmiş bir devlet ve ulus yaratılarak sınıflı toplum yapısına son verileceği umuluyordu.

Faşizmin İtalya’da, özellikle Almanya’da iktidara gelmesi Avrupa’nın öteki ülkelerinde katalizör rolü oynadı. İktidara gelme başarısı gösteremeyecek onlarca faşist parti ve grup türedi: Danimarka’da Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi, Hollanda’da Nasyonal Sosyalist Hareket, Finlandiya’da Yurtsever Halk Hareketi, Macaristan’da Oklu Haç Hareketi, Romanya’da Başmelek Mikail Lejyonu, Norveç’te V. Quisling’in Ulusal Birlik Partisi, İngiltere’de Oswald Mosley liderliğindeki Britanya Faşistler Birliği, İrlanda’da Mavi Gömlekliler, Fransa’da Croix de Feu, Yurtsever Gençlik, Fransız Dayanışması vb. ABD, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda’da ise ancak sınırlı bir muhalif güç olabildiler. ABD’deki faşist hareket Mosley ve Rockwell’in liderlik ettikleri partiler ve ırkçı Ku Klux Klan⁵⁰ etrafında yoğunlaşmıştı.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Latin Amerika ülkeleri nüfusunun yarısı Hitler ve Mussolini’nin yöntemlerine heves eden fakat faşist denilemeyecek diktatörler tarafından yönetiliyordu. Birçok faşist ve gerici örgüt, etrafında “faşist bir enternasyonal” yaratmaya çalışan Mussolini’ye yakın ilgi duyuyordu. Aynı şekilde İspanyol falanjistlerinin, Salazar ve Hitler’in yörüngesinde hareket eden faşist parti ve gruplar türemişti. Bunlar Batı Avrupa faşist hükümetlerinden basılı yayın ve mali yardım alıyorlardı. Arjantin, Almanya’nın sermaye yatırımı yaptığı, ticaretini genişlettiği önemli bir köprübaşıydı. Alman, İtalyan ve Japon ittifakının resmileşmesinden hemen sonra gerçekleşen Brezilya’daki faşizm yanlısı G. Vargas darbesinin arkasında Berlin ve Roma vardı.

50 Çarlık Rusya’sında Kara-Yüzler, eski Avusturya’da Yahudi aleyhtarı Lueger hareketi, ABD’de Ku Klux Klan, Almanya’da *Freikorps*’lar faşizmin öncüleri (proto-faşist) sayılırlar.

Meksika’da “Meksika Devrimi Eylemi” (*Acción Revolucionaria Mexicanista*), “Altın Gömlek” (*Camisas Doradas*), Şili’de “Nasyonal Sosyalist Hareketi”, Bolivya’da Sosyalist Falanks ve Milliyetçi Devrim Hareketi, Peru’da APRA erken dönemde ortaya çıktılar. Kolombiya’da J. A. Gaitan, Brezilya’da G. Vargas (*Estado Novo*) ve Entegrasyon Eylemi (BID) faşist kampta yer aldılar.⁵¹

Faşist hareket her ülkenin tarihsel ve toplumsal özelliklerine göre farklı biçimlendi. Almanya’da “Nasyonal Sosyalist”, İtalya’da “Faşist”, İspanya’da “Falanjist”, Belçika’da “Reksist”, Romanya’da “Gardist”, Macaristan’da “Slazasist” (vb.) olarak adlandırıldılar. Farklı adlarla anılmaları ve söylemsel farklılıkları aynı aileye mensup oldukları gerçeğini değiştirmiyordu. Zaten hepsine ilk tanındığı adıyla faşizm denilmesi de türlerindeki ortak özellikleri yansıtan genel ve evrensel bir kavram olarak benimsenmesinden ileri geliyordu.

Faşizmin isim babası, en azından 1933’e kadar öncüsü ve İkinci Dünya Savaşı öncesinde en uzun süre ayakta kaldığı ülke, İtalya; en tam ve dizginsiz, “kanonik” biçimde yaşandığı ülke Almanya’dır. Bu ikisi tamlıkları, radikallikleri, diğerleri tarafından referans alınmaları ve şanslarını sonuna kadar zorlamaları nedeniyle tarih yazımında *klasik* (İspanya dahil) ve *paradigmadik* formlar olarak görülürler. Geç kapitalistleşmeleri, emperyalist bir ekonomiye dayanmaları ve “lider ilkesi”nde (Führer, Duçe) türdeşlerinden açık ara önde olmaları ortak özellikleridir.

Elbette aralarında önemli farklar da vardır: Holokost’u,⁵² toplama kampları ve savaşta katlettiği on milyonlarca insanla Nazi barbarlığı emsalsizdir. Nazizm, içte acımasız bir politik haydutluk sistemi, dışta savaş kundakçısı ve dizginsiz şovenizmdir. Üç klasik örneğinden açık ara önde gelen Almanya’da, faşist devletin

51 Peronizm, tartışmalıdır; bazılarına göre Arjantin’e özgü bir faşizm türüdür.

52 İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya ve Avrupa’daki Yahudi nüfusunun yaklaşık üçte ikisi de dahil olmak üzere milyonlarca insanın soykırım sonucu imha edilmesi.

totaliter yapısı hem daha kapsamlı hem de toplumu massetme derecesi daha yüksekti. Emeği korporatist devlet örgütlerine katarak sınıf mücadelesine son verme projesi, İtalyan faşizminin (ekonomik korporatist faşizm) baskın özelliği idi.⁵³ İtalya (1936'ya kadar),⁵⁴ İspanya ve Portekiz'de antisemitizm önemli bir rol oynamadı. Hitler'in soykırım uyguladığı Yahudilere karşı Franco dostluk gösterdi.

Mussolini önüne hedef olarak içeride ulusun bütünlüğünü, sınıf işbirliğini ve toplumsal kontrolü sağlamayı, dışarıda ise eski Roma'nın ihtişamını geri getirmeyi koymuştu. Tarih boyunca kaybedilen topraklar (Fransız Rivierası, İsviçre'de Tsino kantonu, Dalmaçya kıyıları, Malta, hatta Kuzey Afrika toprakları) geri alınacak, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun toprakları ve Afrika kıyıları da katıldıktan sonra Akdeniz "İtalyan gölü" haline getirilecekti.

Avrupa'ya "yeni bir düzen" getirme iddiasındaki Almanya'nın ise ekonomik gücü nedeniyle emperyalist hırsları daha güçlü, sömürgeleştirmek istediği alanlar daha genişti. Ulus, devlet ve şovenizm anlayışı da ona göre biçimlenmişti. Mussolini'nin her şeyin üstünde gördüğü devlet putunun yerini, nasyonal sosyalizmde (Germenizm) ırk, "kan ve toprak" alır. Üstün Aryan ırkı efsanesi dünya egemenliği peşinde koşmanın tarihsel kılıfıdır. Naziler üstün ırk olduklarını iddia ettiklerinde, dünyaya hükmetmelerini sağlayacak ülkeleri ve sömürgeleri ele geçirerek "Büyük Almanya" planlarını gerçekleştirme ve bunun için her şeyi yapma hakları olduğunu söylemiş oluyorlardı. Alman olmayan haklara düşen, "yüksek ırk"a hizmet etmek, köleleştirilmeye razı olmaktı. Bu ne-

53 Mann, *Faşistler*, s. 143.

54 1938'de İtalya, Almanya'nın etkisiyle Irk Manifestosu'nu kabul ederek antisemitist bir zemine geçmiştir. Çıkarılan bir kanunla Yahudilerin İtalyan vatandaşlığı iptal edilecektir. Ancak faşistlerin antisemitizmi sonradan benimsemeleri daha önce ırkçı olmadıkları anlamına gelmiyor, Mussolini 1918'den itibaren ırkçı bir dil kullanmaktaydı. (Neocleous, *Faşizm*, s. 62-64)

denle, Alman şovenizmi başka uluslardan üstünlük (en iyi insan niteliklerinin taşıyıcılığı) ve ırkın saflığının korunması üzerinden kurgulanmıştır.⁵⁵ Irkçılık (“aşağı ırkları” köleleştirme hakkı), liderlik (“Führer ilkesi”), sosyal Darwinizm (güçlü olanın zayıf olanı yok etmesi yasası), “yaşam alanı” (Orta ve Doğu Avrupa’da güçlü bir Alman devleti kurma planı) gibi efsaneler birbirlerine eklenerek daha agresif bir emperyalizmi gerekeçlendirecek ve tetikleyecek bir mekanizma oluşturulmuştu.

Almanya ve İtalya’da faşist partiler, orduya iktidara geçtikten sonra hâkim oldular; bağımsız bir kitle partisi olmayan Japonya’daysa ordu zaten mutlak güç sahibi Japon imparatorunun komandasına tabiiydi. Faşizm Budizm, Şintoizm dini ve *bushido* diye anılan samuray yaşam tarzının bir sentezde harmanlanmasına dayanıyordu.⁵⁶ Japon milliyetçiliği (nipponizm), Japonya’nın daha yüksek bir kültüre veya daha geniş bölgesel haklara sahip olduğu inancına dayanan, yayılma ve tahakküm hırsını birleştiren saldırgan bir milliyetçilikti. İçeride sosyal “uyum”u, “yüksek Yamoha ırkı”nı temsilen ilahi bir misyona sahip imparatorun önderliğindeki “aile devleti” sağlayacaktı.

Tarihsel faşizm örnekleri, faşistlerin iktidara seçimle, iç savaşla, “aşağıdan yukarıya”, “yukarıdan aşağıya”, paramiliter veya militer yollarla gelebildiklerini gösterir. Bunlar tek yanlı yorumlanmamalı, mutlaklaştırılmamalıdır. İster “aşağıdan yukarı”, ister “yukarıdan aşağı” gelsinler, her halükârda ters yönde bir hareketle çemberi tamamlamaya çalışırlar.⁵⁷ Muhafazakâr güçlerin ve ordunun desteğini alan Mussolini ve Metaxas kendi krallarının, Hitler’se Almanya Cumhurbaşkanı Hindenburg’un davetiyle,

55 “Üstün ırk”, “kan saflığı” gibi efsanelerin değeri Himmler’in şu sözünde saklıdır: “Diğer milletlerin bolluk içinde yaşaması ya da açlıktan ölmesi, sadece kültürümüzü sürdürmek için köle ihtiyacımız olduğu ölçüde beni ilgilendiriyor.”

56 Bkz. Griffin, *Faşizmin Doğası*, s. 248-253.

57 Augusto Pinochet devlet başkanlığını kaybettiği seçimlerde (1989) yüzde 44 oy aldı.

yani kendilerine “yukarıdan” uzanan bir elle iktidara geldiler.⁵⁸ Görece uzun bir iç savaş ve darbeye iktidara gelen Franco (ve Salazar) ise Katolik kilisesine ve orduya dayanıyordu. Sonuçta, hiçbirinin halkın çoğunluğunun desteğini alarak iktidara gelmedi, tabanlarının geri kalan kısmını iktidar araçlarını kullanarak kazandılar. Örneğin Pinochet 1973’te darbeye geldi, devlet başkanlığını kaybettiği 1984 seçimlerinde bile yüzde 44 gibi azımsanamayacak bir oy aldı.

Aynı şey “paramiliter yol” ve “militer yol” için de geçerlidir. “Paramiliter yol”la iktidara tırmananlar orduyu yanlarına çekmek (İtalya ve Almanya), militer yolla iktidara gelenlerse paramiliterlerle anlaşmak (Franco ve Falanjistler) durumunda kaldılar.⁵⁹ Yine “Marksizm yoksa faşizm de yoktur” (E. Nolte), “Ekonomik kriz yoksa faşizm de yoktur” (A. Tasca), “Silahlı örgüt yoksa faşizm de yoktur” veya “Yukarıdan aşağıyaysa faşizm de yoktur” (Poulantzas) gibi tek taraflı mantık yürütenler yalnızca kendilerini kandırırlar.

Faşist rejimler siyasi yapılanmalarının homojen veya heterojen olmalarıyla da birbirlerinden ayrılırlar. Almanya ve İtalya’da iktidar ideolojik olarak en radikal “faşist” bileşenin elindeydi, İspanya ve Portekiz’deyse bunun tersiydi.⁶⁰ Mussolini eski monarşinin elitleri ve kiliseyle uzlaştı, Hitler ise devleti başkalarıyla paylaşmadı ve kiliseyle arasına mesafe koydu. İspanya ve Almanya’da krallar epey önce kaçmışlardı, İtalya ve Japonya’daysa faşizmin bileşeni olarak eski yerlerinde kaldılar.

İspanya, Portekiz, Bulgaristan ve Yunanistan koalisyonlarla yönetildiler. Faşist kamp içindeki çelişkilerin uzlaşmaz oldu-

58 Örneğin Yunanistan’da 4 Ağustos 1936’da parlamentoyu dağıtan kral, başbakan olarak oyların sadece yüzde 2’sini almış eski bir general olan Milliyetçi Parti Başkanı Jean Metaxas’ı atamıştır.

59 İspanya’da General Franco hem Falanjistlerle birlikte hareket etti hem de rakibi olarak zayıflatmaya çalıştı. Bkz: Mann, *Faşistler*, s.476-477.

60 Iordachi, *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları*, s. 378.

ğu bazı ülkelerde ayrı faşist kanatlar bile bir araya gelemediler. Avusturya'da biri devlete dayanan dinci yerli faşistler, öteki Nazi destekli iki faşist klik birbirlerine ölesiye düşmandılar. Önce devlet desteğindeki klerikal faşist Dolphus-Schuschnigg rejimi kuruldu, daha sonra bu rejim Hitler destekli bir darbeye devrildi ve Avusturya ilhak edildikten sonra yerine işbirlikçi Naziler getirildi. Romanya'da paramiliter "Demir Muhafızlar" hareketi Hitler'in yardımıyla Mareşal Antonescu'un askerleri tarafından imha edildiler.⁶¹ Macaristan'daysa Alman işbirlikçisi muhafazakâr Amiral Horthy hükümeti daha sonra, 1944'te, SS ve faşist Szalasi ortak darbesiyle devrildi.⁶²

Komintern'in VII. Kongre taslaklarında faşist ülkeler şöyle sınıflandırılmıştır:

Bütünsel [totaliter] diktatörlük (Almanya ve İtalya), faşist askeri diktatörlük (Bulgaristan, Yugoslavya, Japonya), dinsel faşizm (Avusturya, İspanya), parlamentarizmin belli bir görünüm olarak kalması (Polonya, Macaristan, Finlandiya) vb.⁶³

Bu sınıflandırma siyasi üstyapı eksenlidir. Klasik faşist Almanya ve İtalya totaliter yapılanmada uç noktayı temsil ederlerken, faşizmin İberya versiyonu Katolik kilisesi ve muhafazakâr elite ilişkileri nedeniyle ortaldadır. İlk ikisi sosyal tabanlarının hepsinden daha geniş olmalarıyla öbürlerinden ayrılıyorlardı. Aristokrasiye, kiliseye, askerlere ve öğrencilere dayanan İspanya ve Portekiz faşizmlerinin sosyal tabanları daha dardı, daha geniş desteği iktidara geldikten sonra kazandılar.

Faşist askerî diktatörlükler ise paramiliter güçlerinin ve kitle tabanlarının olmamasıyla ayırt edilirler. Faşizmin genel eğilimi parlamentoların feshi olmakla birlikte, Bulgaristan (ilk aşama-

61 Mann, *Faşistler*, s. 406.

62 Age, s. 344.

63 Elfriede Lewerenz, *Komünist Enternasyonalde Faşizmin Tahlili*, Ankara: Sol Yayınları, 1979, s. 158.

sında), Polonya, Avusturya, Romanya, Macaristan gibi ülkelerde fonksiyonları budanarak şeklen korundu. Bunlara farklı bir tür olarak “monarko-faşizm”i de eklemeliyiz. Japonya’da imparator bir numara olurken, İtalya, Yugoslavya ve Yunanistan’da krallar geri planda kaldılar. Yani ilkinde imparator asli bir güçken, diğerlerinde değildi.

Samir Amin ise iktisadi gelişmişlik ve bağımlılık düzeylerini esas alan bir sınıflandırma yapar: (1) “Gelişmiş kapitalist güçlerin faşizmi” (Almanya ve Japonya), (2) “İkinci düzey kapitalist güçlerin faşizmi” (İtalya, İspanya, Portekiz), (3) yenilmiş güçlerin faşizmi (Fransa, Belçika) ve (4) Doğu Avrupa’nın bağımlı toplumlarında faşizm (Polonya, Baltık devletleri, Romanya, Macaristan, Yugoslavya, Yunanistan).⁶⁴

Umberto Eco da benzer bir ayırım yapar:

Faşizm, çok amaçlı bir terim haline gelmiştir; zira faşist bir sistemin bir veya daha fazla özelliğini tasfiye de etseniz gene faşist olarak tanınabilir. Faşizmden emperyalizm ögesini çıkarın, geriye Franco ile Salazar kalacaktır. Sömürgeciliği de çıkarın, gene de geriye Ustaşların Balkan faşizmi kalacaktır...⁶⁵

Farklı ülkelerde faşist hareketin düşünce ve yöntem ayrılıkları nedeniyle farklı bloklara ve türlere bölünmüş olmaları, temel noktalarda birleşen uluslararası bir aile gibi davrandıkları gerçeğini değiştirmez. Tek tip faşizm yoktur, çok tip faşizm vardır. Dünya faşist ailesi içindeki farklılık ve özgünlükler hepsinin üzerinde birleştikleri ortak faşist ilkeler tarafından dengelenir. Proletarya nasıl küresel bir sınıfsa, burjuvazi de küresel bir sınıftır. Aralarındaki fark, uluslararası proletaryanın tersine, emperyalistler arasındaki çelişkilerin antagonist karakter taşıması, bunun belirli momentlerde savaşıla sonuçlanmasıdır. Mayaları farklı ol-

64 S. Ami “Çağdaş Kapitalizmde Faşizmin Dönüşü”, <https://ayrintidergi.com.tr/cagdas-kapitalizmde-fasizmin-donusu/>

65 Umberto Eco, “Ur-Faşizm ya da Sonsuz Faşizm”, *Faşizm içinde*, Özgür Üniversite Forumu, Sayı: 13.

duğundan çıkarları çeliştiğinde çatışmaktan kaçınamazlar, dolayısıyla “faşist enternasyonalizm” tutarlı, çıkarsız ve çelişkisiz bir enternasyonalizm değildir. Her biri koyu milliyetçidir, kendi çıkarlarını en üste tutarlar; ancak uluslararası meselelerde karşılıklına komünistler, cumhuriyetçiler, antifaşistler çıktığında sırt sırta vermekten geri durmazlar.

Mussolini ve Hitler iktidara geldikten sonra ellerinin uzandığı her kıtada ve ülkede kendi himayelerinde partiler kurdular. Kendi aralarında şahsi dostluklar (Hitler-Mussolini), dayanışmalar (İspanya, Avusturya vs.) ve paktlar (Almanya-İtalya-Japonya) tesis ettiler ve ortak bildikleri düşmanlara karşı beraber savaştılar. İtalya Hırvat ayrılıkçı faşizmini, Almanya Avusturyalı Nazileri, Belçikalı Rexistleri, Finlandiyalı Lapua hareketini ve Slovak faşizmini destekledi. Üstelik bunu kendileri gibi faşist olanlarla sınırlamadılar, komünizme karşıtlık temelinde geleneksel muhafazakârları (gerici Kayzer bürokrasisiyle birleştikleri gibi) ve öteki sağ güçleri de içine alacak şekilde genişlettiler. Hitler iktidara geldiğinde İngiltere ve ABD’de muhafazakârlar ve bazı sermaye grupları tarafından muhabbetle karşılandı.⁶⁶ Dolayısıyla milliyetçiliğin, faşistleri uluslararası ilişkilerde her zaman böldüğü, aralarında dayanışmaya imkân tanımadığı düşüncesi doğru değildir. Spengler’in sosyalizmden aşırıldığı terimlerden biri de “enternasyonalizm” idi.

Tabii ki bu bildiğimiz bir enternasyonalizm değil, tekelci sermayenin çıkarlarına göre şekillenmiş faşist bir enternasyonalizmdir. Almanya, İtalya ve Japonya, Eylül 1940’ta, kıtalararası üçlü pakt aracılığıyla faşist enternasyonalizme zirveye taşınmışlardı. Spengler’den bir asır sonra, İtalya İçişleri Bakanı ve Devlet Başka-

66 1930’larda faşistler yüksek sesle “Faşizm Çağı”nı “faşist enternasyonal” zamanının geldiğini ilan etmişlerdi. Hatta Mussolini İsviçre’de 10’u aşkın ülkeden delegelerin katıldığı bir “Faşist Enternasyonal” toplantısı bile düzenlemişti. Günümüzde de uluslararası örgütlenmelerini geliştiriyorlar: Avrupa Sosyal Hareketi (Malm Internationali), Avrupa Ulusal Partisi, Uluslararası NeoNazi Birliği (CEDADE), New European Order vb...

nı yardımcısı Lega lideri Matteo Salvini, Avrupalı “milliyetçi”leri birleşip AB içinde “devrim” yapmaya çağırdı.

Genişletilmiş KEYK (Komintern Yürütme Komitesi) Toplantısı 3. oturumunda (Haziran 1923), “Faşist güçlerin örgütlenmesi enternasyondur, bu yüzden ona karşı mücadele de enternasyonal olmalıdır” saptaması, son derece yerinde ve isabetli bir öngörüydü.

HAREKET VE İKTİDAR OLARAK FAŞİZM

Şiddetin Yeri

İki dünya savaşı arasına sıkışmış kapitalist dünya fırtınalı bir dönemden geçerken işlerin sarpa sardığı ülkelerde burjuvazi, demir yumruklu bir yönetim arayışı içindeydi. İç ve dış çıkarları savunma yeteneğinde silahlı bir karşıdevrim fikri giderek ağır basmaktaydı. Weimar Cumhuriyeti'nde olduğu üzere ılımlısından sertine doğru yapılan her hükümet değişikliğinde, faşist seçeneğe biraz daha yaklaşılıyordu. İtibarı sarsılmış parlamenter demokrasi sahipsizdi: Hem yukarıdan hem aşağıdan hem sağdan hem soldan tepki alıyordu.

Sonunda aradıkları özelliklerin savaşın bitiminde orta tabakalar arasında pıtrak gibi çoğalan faşistlerde olduğu kanaati ağır basmaya başladı. Düzeni tehdit eden komünistleri ve öteki muhalif güçleri alışılmadık terör yöntemleriyle sindirme ve kitleleri kendi çıkarları aleyhine eyleme sürükleme yeteneği,¹ faşist hareketi öteki partiler karşısında en şanslı seçenek durumuna getiriyordu. Gerçi pogrom, iç savaş, grev kırıcılık, linç, sürgün, toplu katliam gibi şiddet ve bastırma yöntemleri yeni değildi, daha önce de varlardı. Fakat bu defaki 1921 gibi erken bir dönemde Antonio

1 Daha önce Fransa'da Louis Napolyon Bonaparte, Almanya'da Bismarck orta tabakaları müttefik yapmayı denemiş ve bunda kısmen başarılı olmuşlardı.

Gramsci'yi bile öfkeliendirecek boyuttaydı: "...faşizm, nedir? Üretim ve mübadele sorunlarını makineli tüfekler ve tabanca kurşunlarıyla çözme çabasıdır."²

Yeni terör yöntemleri birçok bakımdan evvelkilerden farklıydı. Faşizm iktidara gelinceye kadar örgütlü çeteleri, onların arkasına takılmış kalabalıkları, iktidara geldikten sonra ise devlet aygıtını harekete geçiren bir iç savaş düzeniydi. Faşistler terörü kendilerinden öncekiler gibi epizodik (ara sıra) bir sindirme aracı olarak kullanmıyor, onu kısıtsız, günlük, çoklu, sürekli ve aşırı bir siyaset tarzı haline getiriyorlardı. Faşizmi olağanüstü bir konjonktürde emperyalizm dönemine has silahlı bir karşıdevrim biçimi yapan özelliklerden biri de buydu. Faşist diktatörlük; askerî diktatörlük, Bonapartist ya da öteki burjuva devlet biçimlerine kıyasla şiddet kullanımında en aşırı ve en yıkıcı ucu temsil ediyordu.

K. Gossweiler'le birlikte denilebilir ki, siyasi yelpazenin sağındakiler de dahil olmak üzere bütün siyasal partiler ve iktidarlar iç savaş benzeri durumlarda, parlamento dışı militan mücadele ve devrime yönelik hareketlerle yüzleşmek için gereken organizasyon, zihniyet ve yöntemden yoksundular. Bunu anlamak için faşistlerin siyasi mücadeleden neyi anladıklarına bakmak yeterlidir. Nazizmin siyaset teorisini ve sözde hukukçusu Carl Schmitt, iç siyaseti tarif ederken şöyle bir çerçeve çizmekteydi: Bir tarafta "dostlar", öteki tarafta "düşmanlar" vardır; siyasetin amacı düşmanı imha etmektir. Faşizm düşmansız yapamaz. Şiddet tapıncının etkili olması belirli bir nesneye, ortak düşmana odaklanmaya bağlıdır. Hedef rakibe diz çöktürmek, yok etmek olmalıdır. Kim ki "dost" değildir, dayak ve ölümle cezalandırılmayı hak eder. Nitekim Schmitt, "Benden olmayan bana düşmandır" demeye getirdiği görüşünü şöyle açıklayacaktır: "Eğer halkın bir kısmı artık hiçbir düşman tanımadığını ilan ederse", "bu halk kesimi

2 Antonio Gramsci "Faşizm Üzerine", *Faşizm Üzerine* içinde, der. Köves ve Mazumdar, s. 227.

düşman safına geçmiş ve ona yardım ediyor demektir.”³ Weimar Cumhuriyeti’nin zafiyetten yakasını kurtaramamasını da bu ayrımı yapamamasına bağlıyordu.

Bu katı ayırımın nedeni gerek komünist ve ilerici hareketleri gerekse ulusun homojenliğini bozduğu düşünülen etnik, dinsel, kültürel kesimleri, topluma yabancı, dış düşmanların uzantısı, ulusal organizmayı içten içe ölüme sürükleyen habis bir ur olarak algılamalarıydı. Faşistlerin hasımlarıyla tartışmak, yarışmak veya onları ortak platformlarda eleştirmek yerine, terör yoluyla ezme-ye çalışmaları buradan geliyordu. Hasım bilinenler geriletilecek veya yenilecek bir güç olmaktan çok, tıpkı savaştaki gibi imha edilmesi gereken bir (iç) düşman olarak görülüyordu.

Bu yaklaşım, İtalya, Almanya, İspanya ve diğer ülkelerdeki şiddeti, sağın öteki kanatlarından ayıran bir özelliktir. Almanya’da Nazilerin iktidarı seçimle kazandıkları söylenir. Acaba paramiliter şiddet olmasa bu sonucu elde edebilirler miydi? Hitler ve Mussolini’nin iktidara davet edilmelerinin asıl nedeni, düzen muhalifi solu ezeceklerine ve asayişini sağlayacaklarına duyulan güvendi.

Faşist parti şok yöntemlerini, zorbalığı ve korkuyu siyaset tarzı olarak kullanmayı iktidar olduğunda terk etmez veya azaltmaz, tam tersine orduyu, polisi, mahkemeleri, hapishaneleri devreye sokarak hem alanını genişletir hem de teröre yasal ve meşru bir görünüm kazandırır. Devletin baskı aygıtları ve kitle örgütleri yeniden organize edilir; terör ve korku sistemi daha kapsamlı, daha genel, daha radikal, daha kronik hale getirilir. Faşist partilerin iktidar olduktan sonraki tarihlerini incelediğimizde bunu somut olarak görürüz. Amaç artık şu veya bu sol partiyi, işçi hareketini ezmek değildir. Toplumun tümünü kontrol altına alacak totaliter bir yapılanma kurmak, iktidarını sağlamlaştırmak geri dönüşsüz (“bin yıllık Reich”) bir düzen tesis etmektir. Terör mekanizması yeni ilavelerle çoğaltılır (özel mahkemeler, toplama kampları,

3 C. Schmitt, *Siyasal Kavramı*, İstanbul: Metis Yayınları, 2006, s. 81.

soykırım, kitlesel tutuklamalar vb.) ve ağırlaştırılır. Yargısız infazlar, sürgünler, sistematik işkence gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası haline getirilir. Şiddet ve korkunun politik, askerî, psikolojik, cezai türleri devreye sokulur. Ya faşizme biat edilecektir ya da ölüm dahil her türlü kötü muameleye razı olunacaktır. Yaşama hakkının bedeli kölece boyun eğme, koşulsuz itaattir.

Bunlar eksiği fazlasıyla faşist hareket ve rejimlerde görülen özelliklerdir. Faşizmin burjuvazinin öteki egemenlik biçimlerinden farkı, terör dahil seleflerinin bütün özelliklerini yeni bir sentezde birleştirmesi, devlet aygıtlarını ve faşist kitle örgütlerini yeni bir organizasyonla devreye sokmasıdır. Herhangi bir gericilikle faşizm arasındaki sınır çizgisinden biri de burada yatar. Faşizm gericiliğin tarihini kendinde özetlemekle kalmaz, onlara yeni bir karakter de kazandırır. Daha önceki gericiliklerden meydana getirdiği sentez, basit bir tekrardan ya da aritmetik bir toplamdan ibaret değildir. Farkı, sentezini radikallik, aşırılık ekseninde gerçekleştirmesidir. Şiddet; faşizmin öğeleri arasında yer alan ırkçılık, antikomünizm, şovenizm, militarizm, kamusal ve özel alanın azami kontrolü gibi unsurlarla uyumludur, bunlar zorun ya da silahın desteğiyle uygulamaya sokulur. Bu özellikler az veya çok öteki gerici akım ve devlet biçimlerinde de vardır ama faşizmde âdeta yeni bir boyut kazanır.

Liberal faşizm yorumlarıyla Marksist yorumlar arasında ideolojik mücadele konusu olan önemli noktalardan birisi budur. Bunun örneklerini, ileride ayrı bir başlık altında ele alacağımız Mosse, Sternhell, Gentile, Griffin ve Eco gibi araştırmacılar da göstereceğiz. Bu yazarlar faşizmin terörist yönünü “cazibe”si lehine ihmal ve istismar ederler. Marksistleri, faşizmin bu yönünü görmezden gelmekle suçlarlar. Bu doğru değildir.

Faşizm kitleleri yalnız fikirlerinin gücüyle, mantık ve ikna yoluyla kazanan siyasi bir hareket değildir. Ama kitleleri etkileyen, onları kendine çeken yanları vardır; bu görmezden gelinemez. Ulusal ve sosyal demagoji ve başka yollarla halkın önemli bir ke-

simini kendi tarafına çekebilir. Cazip gelen bir diğer yanı da Walter Benjamin'in tezi çerçevesinde tekrar ele alacağımız şiddeti ve savaşı estetize etmesidir.

Fakat mesele bu değildir. Yanlış olan, faşizmin ürkütücü şiddetiyle “cazibe”sini karşı karşıya getirmektir. Halbuki bu ikisi iç içedir, birbirine destek olur, birbirini tamamlarlar. İlişkileri avcı ile avı arasındaki gibi tek yanlılığa dayanmaz; ikisi arasında bir alışveriş, bir bağlantı vardır. Bu yüzden, birinin ihmali pahasına ötekini esas almak doğru değildir. Terörü, korkutmayı, cezalandırmayı, yasaklamayı ve dayatmayı aradan çekerseniz “cazibe”si çöker.

Tek Parti, Tek Lider

23 Mart 1919'da Milano'da tarihin ilk faşist örgütünün kurulması, İtalya ve dünya tarihinde uğursuz bir dönüm noktasıdır. Mussolini'nin *Il Popolo D'Italia* çevresi, fütüristler, terhis edilmiş askerler ve anarko-sendikalistler “Faşist Mücadele Birlikleri İttifakı” adı altında bir araya geldiler.⁴ İttifak 9 Kasım 1921 tarihinde Roma'da Ulusal Faşist Parti adını aldı. Ana bileşenlerini, 1910'da kurulan milliyetçi partinin ve savaştan militarizm tutkunu ve keskin bir milliyetçi olarak dönen lider Mussolini ve taraftarları oluşturuyordu.

İdeolojik ve siyasi bir akım olarak faşist hareket, masa başında bir günde kurulmadı. Mussolini'den önce faşizmin doğuşunu hazırlayanlar vardı. İçte ve dışta güçlü, Akdeniz bölgesinin ve Balkanlar'ın egemeni bir İtalya düşleyen entelijansiyanın en sağcı kesimleri savaştan önce, sekreterliğini E. Corradini'nin yaptığı İtalyan Milliyetçi Birliği çatısı altında toplanmışlardı. “Proleter ulus”⁵ kavramını ortaya atan E. Corradini, daha 1909'da “ulusal emperyalizm”e geçilmesini ve İtalya'nın kendi sömürge politikası

4 P. Togliatti, *Faşizm Üzerine Dersler*, Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1979, s. 195.

5 Macciocchi, “Gramsci ve Faşizm Sorunu”, *Faşizmin Analizi* içinde, der. M.A. Macciocchi, s. 28. Ayrıca Neocleous, *Faşizm*, s. 46.

olması gerektiğini savundu. Aynı yıllarda fütürist ideologlar G. D'Annunzio ve F. T. Marinetti, Katolikler, “empyralist” sendikalistler hep birlikte, sömürgelere yayılma yeteneğine sahip güçlü bir burjuvazinin proletaryanın yararına olduğu gibi demagojik, proto-faşist, milliyetçi görüşler yayıyorlardı.

Ulusal Faşist Parti'nin (Partito Nazionale Fascista) ideolojik ilkeleri üçlü bir sacayağına dayanıyordu. Birincisi militan ve fedakâr milliyetçilikti. Partiye üye olanlar kendilerini İtalya'ya adayacaklarına dair söz verirdi. İkincisi katı askerî disiplindi. Parti tüzüğü, bunu, faşizmin kendisini her zaman savaş halinde görmesiyle gerekçelendiriyordu. Üçüncüsü Mussolini'ye itaati. Duçe, “ilahi bir adam”, yanılmayan, en karışık durumlarda doğru karar verme yetisine sahip bir lider olarak kabul görürdü. Partiye kaydolanlar onun emirlerini yerine getireceklerine dair yemin ederlerdi. Ona karşı çıkmaya cüret edecek hainlerin başı ezilirdi.

Parti, devleti ele geçirince öylesine mutlak bir güç haline geldi ki, hangi meslekten veya yetenekte olursa olsun, kimse, partiye veya faşist bir kitle örgütüne üye değilse iş sahibi olamazdı. İktidar olunca Mussolini başkanlığındaki Faşist Büyük Konsey tarafından yönetilmeye başlayan faşist parti, iç demokrasinin, tartışmaların, fikir mücadelesinin ve seçimlerin olmadığı bir kışla partisiydi. Bunu söyleyen (1928) parti sekreteridir: “Faşistler bir ordudan başka bir şey değildir, ordu ise itaat eder, savaşır, ölür ama üstlerini atamaz ve emirleri tartışmaz.”

Faşizmde lider ve devlet kültünü ilk yücelten Mussolini'dir. Devleti her şeyin üstüne çıkarırken kendisini de putlaştırır. Konuşmalarında Tanrı anlamına gelmek üzere, kendini “Kaderin eli” diye tanımlar. Üstün ve savaşçı lider imajı yaratmak için askerî üniforma giyer.⁶ “*En üstün olan, modern Sezar*”dır.⁷ Spor

6 Mussoli “aldığı kırk yarayla övünüp duran eski bir asker”dir. Ancak, “bu sayıya”, “askerî eğitim sırasında bir el bombası atarın vücudunda yol açtığı irili ufaklı bütün kırıkları sayarak ulaşmıştır.” (Paxton, *Faşizmin Anatomisi*, s. 17)

7 Griffin, *Faşizmin Doğası*, s. 131.

yaparken, ata binerken, kılıç sallarken, traktör kullanırken değişik pozlarda fotoğraflar çektirir ve bunları yayınlattır. Sahibi olduğu aslan yavrusunu yanına alır ve göz alıcı kırmızı bir Alfa Romeo spor arabayla dolaşır.⁸ Faşistler aralarında bir yarışma yapsalar belki içlerinden birçok “Duçe” adayı çıkarabilirlerdi ama İtalyan “küçük adam” tipine yatkınlığı, kendini beğenmişliği, kışkırtıcılığı, küstahlığı, teatrallığı, kalabalıkları coşturma ve rol yapma yeteneği ile Mussolini’den iyisini bulamazlardı. Zira “Gramsci’ye göre Mussolini küçük burjuvazinin yoğunlaşmış bir örneğidir”, “azgınlığı, yabanıllığı, ulusal toprak üstünde yüzyıllardan beri yabancıların ve rahiplerin egemenliğinin bırakmış olduğu bütün döküntülerin bir karışımıdır.”⁹

Almanya’da milliyetçiliği ve sosyalizmi birleştirmeye çalışan ilk parti, 5 Ocak 1919’da çilingir Anton Drexler tarafından kurulan Alman İşçi Partisi’dir (DAP). Alt orta sınıftan gelen Drexler, DAP’ı gerici Pan-Germen Derneği’nin inisiyatifiyle kurmuştu. Hitler, bu ırkçı Völkisch partinin toplantısına Reichswehr’in telkiniyle katıldı. İlk adımda propaganda sorumluluğunu üstlendi. Şubat 1920’de adı Alman Ulusal Sosyalist İşçi Partisi (NSDAP) olarak değiştirildi. Hitler daha ilk toplantıda bu küçük partiye kendi programını kabul ettirdi. Kapitalizmin hızlı gelişmesinden ve proletaryanın büyüyen sınıf mücadelesinden korkuya kapılan orta sınıfların tedirginliğini yansıtan ırkçı, mistik Völkische ideolojisi; Alman toplumunda, okullarda, eğitimde, kültür hayatında oldukça etkili ve yaygındı. Naziler sadece gamalı haç gibi semboller ve bazı ritüelleri değil, tabanlarının bir kısmını da bu partiden devraldı.¹⁰

Adolf Hitler, 29 Temmuz 1921’de yapılan genel kurulda parti- nin ilk başkanı seçildikten sonra partiyi milis gücü olan bir kadro

8 Paxton, *Faşizmin Anatomisi*, s. 30.

9 Macciocchi, “Gramsci ve Faşizm Sorunu”, *Faşizmin Analizi* içinde, der. M.A. Macciocchi, s. 24.

10 Griffin, *Faşizmin Doğuşu*, s. 148.

örgütü olarak yeniden yapılandırdı. “Odaklanma noktası seçimleri kazanmak değil, sağlam iç yapısı, propaganda aygıtı ve milis kanadıyla NSDAP’ı kadro partisine dönüştürerek iktidara doğru ‘darbeci’ bir yol izlemektir.”¹¹ Hitler’in General Ludendorf’la birlikte 8-9 Kasım 1923’ta tezgâhladığı Birahane Darbesi¹² girişimi başarıya ulaşmayınca partisi geçici olarak kapatıldı. Hitler bu yolla devrimci güçleri ve muhaliflerini aşamayacağını ve egemen sınıfların onayını alamayacağını anlayınca parlamenter yola yöneldi. Bir süre duraladıktan sonra ağırlığı kitlesel bir paramiliter terör hareketi yaratmaya verdi.

NSDAP, çok sayıdaki aşırı sağ partiden biri olmasına rağmen, Mussolini’nin yolunu izleyerek hızla güçlendi ve rakiplerinin önüne geçti. 1920 sonunda 3 bin parti üyesi varken, 1923’ün son çeyreğinde bu 55 bine, 1933’te 850 bine, 1945’e doğru ise 8 milyon 500 bine çıktı. Kitle desteği de paralel bir gelişme gösterdi ve parlamentonun en küçük partisiyken en büyüğü haline geldi.

Hitler kendine bir imaj yaratma kararına, 1923’teki birahane darbesinin başarısızlığından sonra vardı. Führer efsanesi yaratılmasında Joseph Goebbels önemli bir rol oynadı. Gazetesinde Hitler’i Alman halkı için hayatını riske atan bir kahraman, insan üstü niteliklere sahip bir dahi olarak gösterdi; hakkında sürekli övücü yazılar yazdı, özel çekilmiş fotoğraflarını yayınladı. Hitler, iktidara geldikten sonra zaten partiye, devlete ve silahlı kuvvetlere kumanda yetkisine sahip yegâne güçtü. NSDAP’ın resmî yayın organı *Völkischer Beobachter*, Hitler’i “doğuştan yaratıcı iradesi olan”, Bach ve Beethoven ayarında yetenekli bir insan, büyük bir sanatçı, Nazi devletinin mimarı olarak sundu.

Partiye karşı çıkmakla, Führer’e ve onun şahsında Alman ulusuna karşı çıkmak aynı şey sayılırdı. Führer ilkesine dayanan lider-parti-devlet kültü bunu gerektiriyordu. Adolf Hitler adı,

11 Age, s. 159.

12 Hitler’in darbe girişimi bu adla anılarak küçümsenmiş oluyordu.

parti, devlet, halk ve Almanya ile özdeşti. “Tek Halk, tek İmparatorluk, tek Lider!” sloganı bunu ifade ediyordu. Dindar bir müminin gözünde Tanrı ne idiye, bir Nazinin gözünde de Hitler oydu. “Esasen, ‘Alman Hristiyanları’, İsa’nın bize Adolf Hitler’le geldiğini savunmaktaydılar.”¹³ Führer’e bütün zamanların, en kususuz ve dahi lideri gözüyle bakılıyordu. Meydanlarda, resmî kurumlarda, kitle örgütlerinde portresi ve büstleri vardı. Beş milyon baskı ile rekor tiraja sahip *Kavgam*, neredeyse ezbere bilinen İncil’in yerini almıştı.

Hitler kültü parti kültüyle, parti kültü devlet kültüyle tamamlanıyordu. Devlet, devlet dışı kurumlar, aile, hatta vatandaşlar partiyeye; parti ise kendisinden başka kimseye karşı sorumlu olmayan Führer’in iradesine tabiydi. Alman ulusunun siyasi bilinci ve iradesini temsil ettiği varsayılan parti ve devlet, Hitler’in kişiliğinde ve direktiflerinde cisimleşmişti. Üyeler, partiye sorgusuz sualsiz boyun eğmek, liderin iradesine tabi olmak ve programı kayıtsız şartsız savunmak zorundaydılar. Parti içinde tartışmak, farklı görüşler savunmak, muhalefet etmek, partiden ve Führer’den şüphe duymak vatana ihanetle bir sayılırdı.

NSDAP, iktidar partisi haline gelip devlet aygıtıyla kaynaştıktan sonra devlet, parti devleti; parti de devlet partisi haline geldi. Parti liderleri devlet liderleri oldular. Devlet, askerî-bürokratik bir yapı kazanmakla kalmadı; Nazizm, muhafazakâr Prusya devlet geleneğinin mayasında bulunan bürokratik merkeziyetçilik, kışla disiplini, otoriterlik, gizlilik, zorbalık gibi geleneksel özelliklerle alaşıma sokuldu. Militarist Nazi devleti katı hiyerarşiye, emir komuta zincirine, kör inanca ve koşulsuz itaate dayanan bir yapı kazandı. Devlet, tek tip ırka mensup insanı ve homojen toplumu yaratacak *araçsal* mekanizmaydı. Bu yönüyle devleti *amaç* haline getiren Mussolini’den ayrılıyorlardı.

13 Michel, *Faşizmler*, s. 62.

Paramilitarizm

Mussolini'yi iktidara getiren asıl güç, partiden çok şefe biat, kahramanlık ve savaşçılık coşkusuyla motive edilen paramiliter güçlerdir. Savaş artığı askerlerden ve orta katmanlardan derlenen Squadristo (Karagömlekliler), alışılmış politik faaliyetten çok estetik bir bütünlük oluşturan özel kıyafetleri, sembolleri, ritüelleri, tapınçları, mitleri ve uyguladıkları toplu sokak şiddetiyle ilgi çekiyorlardı.¹⁴

İtalya'da faşist hareketin ilk müfrezeleri, savaş esnasında öğrendikleri yöntemleri ve şiddet dilini siyaset alanına taşıyan milliyetçi, sol düşmanı eylem mangaları arasından çıktı. Sicilyalı soylu toprak sahipleri tarım işçilerinin grev hareketine karşı köylü ve zanaatkârlardan oluşan silahlı çeteleri kullandılar. Kuzeyli sanayiciler bunların önemini fark edince, işçi sınıfı hareketini bastırmak üzere faşist mangaları kendi bölgelerinde de devreye soktular. Faşist partiyi asıl besleyip büyüten de kuzey oldu. Sendika önderlerine, ilerici aydınlara, sosyalistlere, komünistlere ve liberallere saldıran faşist çeteler hızla çoğaldılar. Mussolini, Karagömleklileri örgütlerken hem model hem de militan kaynağı olarak *arditi*lerden yararlandı. M. Mann ilk faşistlerin *arditi* denilen gönüllü seçkin askerler olduğunu, "Bazı arditi birimleri(nin), fütürist subayların önderliğinde faşistlere toptan katılmış görüldüğü"nü söylüyor.¹⁵ Faşistlerin kaynak bolluğunu anlamak için savaşın bitiminin ilk yılında 160.000 subayın terhis edildiğini hesaba katmak gerekir.

İşçi hareketi doruğundayken kimse faşistleri önemsemiyordu. "Ama 1920'de sayıları bin kadar olan faşistler, 1921'de 200.000 olacaklardı."¹⁶ Karagömlekliler, komünistlere ve sola karşı eylemlerini tırmandırdıkları ve üst sınıflardan aktif destek gördükleri

14 Benjamin'in işaret ettiği gibi faşistler, ölmeyi ve öldürmeyi romantikleştiriyor, savaş estetize ediyorlardı.

15 Mann, *Faşistler*, s. 152.

16 Macciocchi, "Gramsci ve Faşizm Sorunu", *Faşizmin Analizi* içinde, der. M.A. Macciocchi, s. 20.

Eylül 1920'den itibaren hızla güçlendiler. İSP'nin 154 milletvekili çıkardığı 1919 seçimlerinde tek bir sandalye kazanamayan faşistler, terör eylemleri etrafında geliştirdikleri propaganda ve ajitasyon sonucu, 1921 Mayıs seçimlerinde 36 sandalye kazanarak beklemedikleri bir sonuç elde etti.

Partito Nazionale Fascista (PNF) olarak yeniden adlandırılan hareket 1920 sonlarında 20.000, Nisan 1921'de neredeyse 100.000 ve Kasım 1921'de 320.000 üyeye ulaşarak çok hızlı bir büyüme gösterdi. Partiden çok paramiliter bir örgüttü; Mussolini Ekim 1922'de Roma'ya yürüdü. Ordu, kral ve hükümet, hafif silahlı faşistlerin bu çok kuvvetli olmayan güç gösterisine direnebilirdi, ama direnmek yerine Mussolini'nin bir koalisyon hükümetine başkanlık etmesini önererek anlaşma yoluna gitti.¹⁷

NSDAP, iktidara gelmeden önce gücünü, tıpkı Mussolini'nin partisi gibi, paramiliter örgütlenmesinden almaktaydı. *Sturmabteilung*'u (SA) büyötmek için Naziler de savaş ertesinde düzene ayak uyduramamış antikomünist, şoven milliyetçi eski askerlerden yararlandılar.¹⁸ Bir o kadarı da orta sınıf ailelere mensup öğrenciler ve çeşitli meslek mensupları arasından devşirildi. Faşist milisler işçi mitinglerine ve mahallelerine toplu saldırılar düzenliyor, parti binalarını ve dernekleri kundaklıyor, komünist militanları ve işçi önderlerini hedef alan dayak, öldürme ve linç gibi eylemler gerçekleştiriyorlardı. SS'ler, ondan kat kat büyük SA'lar ile birlikte ele alındıklarında Nazi ordusu büyüklüğüne ulaşmışlardı.¹⁹ "1932'ye geldiğinde, ikisi toplamda partiden daha fazla üyeye sahipti."²⁰ İktidara geldiklerinde 500 bin kişiden oluşan bir militer güçleri vardı.

17 Mann, *Faşistler*, s. 142.

18 Age, s. 160.

19 SA'ların üye sayısı 1928'de 30-60 bin; 1931'de 100 bin; 1932'de 225 bi ; iktidara geldiğinde 500 bin civarındaydı. Bu sayı, iktidar yıllarında daha hızlı büyüyecektir. NSDAP, kendi açıkladığı verilere göre, 1935 tarihinde 3.543.099 üyeye sahipti.

20 Mann, *Faşistler*, s. 240.

Paramilitarizm, Mussolini ve Hitler icadı sanılır ama gerçekte öyle değildir. SA'lar, hükümetin başındaki sağ sosyal demokrat Ebert ve Scheidemann'ın Reichswehr²¹ komutanlığıyla Alman devrimini önlemek ve kahramanlarının kanını akıtmak için işbirliği yaptıkları günlerde kurdukları paralı askerlerden oluşan *Freikorps*'ları örnek aldılar. *Freikorps*'un birçok üyesi daha sonra Nazilerin safına geçti.²²

Ebert ve Noske'nin paçayı kurtarmak için kullandıkları *Freikorps*, milislerin kimliklerine varıncaya kadar, ama özellikle de fikirleri, davranış kalıpları ve savaş tarzları açısından ilerde tarih sahnesine çıkacak Nazi saldırı birlikleriyle tıpatıp aynıydı. 'Kaçarken vuruldu' fenomenini icat etmişlerdi bile, işkence biliminde ileri seviyelere gelecek kadar geliştirmişlerdi kendilerini...²³

Paramiliter örgütler sadece İtalya ve Almanya'da değil, Avrupa'nın hemen her ülkesinde faal durumdaydılar. Siyasi hareket aşamasındayken, direnişçi işçileri, komünist ve antifaşist öncüleri kana boğmakla yükümlü gayrıresmî jandarma rolünü üstlenmişlerdi.²⁴ Gaddarlıkları, kitesellikleri, yıkıcılıkları, alışılmadık çalışma tarzları, baskınları ve askerî nizamda kalabalık

21 Almanya'nın 1919-1935 yılları arasındaki Versay Antlaşma'sıyla sınırlanmış silahlı kuvvetlerinin adı.

22 *Freikorps*'lar ilke, Louis Napolyon'un lümpen proleterlerden oluşan On Aralık Derneği ilkidir. Aralarında 70 yıl gibi uzun bir zaman aralığı vardı. Sağ sosyal demokrat hükümet döneminde düzenli ordu subaylarının komutasındaki paralı askerlerden kurulan *Freikorps*'lar ile SA'lar arasında ise sadece iki yıl. Hedefleri ve yöntemleri birçok noktada kesişiyordu. Çok geçmeden Nazi şok birliklerinin omurgasını oluşturmaları kimseyi şaşırtmadı. SA liderleri Ernst Röhm ve Groger Strasser, Auschwitz toplama kampı komutanı Rudolf Hess *freikorps* kökenliydi.

23 Haffner, *Bir Almanın Hikâyesi*, s. 37.

24 Faşist milislerin öncüsü *Squadrisimo*, muhaliflerine cephedeki gibi imha edilecek düşmanlar gözüyle bakarlardı. Hedefleri sokağa hâkim olmaktı. Eylem mangaları kendi şeflerini kendileri seçen 10-25 kişilik gruplardan oluşuyordu. Bunlar bölük ve alay düzeyine kadar çıkabiliyorlardı. Düşman belledikleri hedefleri topluca basar, yakar, yıkar, öldürür, işkenceden geçirir ve yağmalarlardı. Paramiliter örgütlenme, basit ve rastgele oluşmuş bir şey değildi, bizzat parti liderliği tarafından yönetilen ve devletten himaye gören sistemli bir faaliyetti.

yürüyüşleriyle etkileyici bir görsellik ve bildik örgütlenmelerden farklı bir tipoloji oluşturunyorlardı.

Bu tarz örgütlenme ve eylem faşizmin hedefine ulaşmak için kullandığı etkili bir kaldıraçtı. Bu eylem biçimi sayesinde yalnız düşmanın moralini bozmak ve onları sökü� attığı yerlere yerleşmekle kalmıyor, kendisinden olmayanlar üzerinde korku ve sempatiyle karışık psikolojik bir etki de bırakıyordu. Faşist parti esas olarak, hasımlarını sindirip tabanlarını kendine çekerek kitleselleşti. Halkın bir kesiminin işçi sınıfı hareketini ve öncülerini ezecek siyasal bir kuvvete çevrilmesi ve milliyetçi projeye dahil edilmesi, bir başka ifadeyle kitlelerin gerçek çıkarlarının tersi yönde harekete geçirilmesi faşizmi burjuvazi nezdinde çekici kılan önemli bir etmendi. Muhafazakâr partilerde olmayan bu özellik sayesinde egemen sınıf, bir taşla iki kuş vurmuş oluyordu.

Paramiliter terör örgütlerinin işlevi iktidarın elde edilmesiyle sona ermedi; 30 Ocak 1933'ten sonra "yedek polis güçleri" olarak görevlendirildi ve devlet olmanın avantajları kullanılarak daha da güçlendirildiler. "İkinci devrim" isteyen SA mensupları tasfiye edildikten sonra bazı düzenlemeler yapıldı. Bunlardan biri Almanya'nın ve işgal edilen ülkelerin güvenlik ve gözetiminden sorumlu, çok işlevli bir terör örgütü olarak yeniden düzenlenen seçme Nazilerden kurulu SS (*Schutzstaffel*) idi. Alman ırkının ırksal saflığını koruma sorumluluğu da Hitler'e bağlı Himmler kumandasındaki SS'lerdeydi.²⁵ Yahudilerin ve diğer kurbanların soykırıma uğratılmasında en büyük rolü onlar oynadı. Ana görev alanlarından biri kitle imha sisteminin uygulandığı toplama kamplarıydı. Toplama kamplarının sorumluluğu "Muhafız Müfrezeleri" (Kurukafa Müfrezeleri) adıyla anılan, üstlerinin emirlerini sorgusuz sualsiz yerine getirmekte ve her türlü zulmü gözünü kırpmadan yapmakta duraksamayan profesyonel sadistlerden oluşan bölümdeydi.

25 Klemperer, *LTI Nasyonal Sosyalizmin Dili*, s. 372-373.

Faşizmin Gelişme Evreleri

Faşist hareketin güzergâhı üzerindeki olası uğrakları ve alabileceği evreleri öngörebilmek bakımından, tarihsel faşizm üzerinden yapılan bazı ayırım noktaları üzerinde durmak öğretici olacaktır.

Bunlardan ilki iktidara gelebilenler ile gelemeyenler veya ideolojik-siyasi hareket olarak faşizm ile iktidar olarak faşizm arasındaki ayırmadır. İkincisi Dimitrov'un Komintern'in VII. Kongresi'ndeki önemli saptamasıdır: "Faşizmin iktidara gelmesi bir burjuva hükümetini bir diğerinin takip ettiği sıradan bir intikal değil, burjuvazinin tahakkümüne ait bir devlet biçiminin –burjuva demokrasisinin– başka bir biçimle –açık terörist diktatörlükle– yer değiştirmesidir."²⁶ Devlet biçiminin değişmesi demek eski burjuva demokratik biçimin kalıntılarıyla birlikte ortadan kaldırılması, devletin tek parti önderliği altında yeni baştan örgütlenmesi, siyasal gücün hiyerarşinin tepesindeki karizmatik liderde toplanması demektir.

Dimitrov, VII. Kongre'de şu uyarıda bulunmuştur: "...faşizmin yönetimi ele geçirmesi sanki bir finans kapital kurulu ya da organı, faşist diktatörlüğü başlatmak için tarih saptama gibi basitleştirilmiş, düzgün bir olay olarak düşünülmemelidir."²⁷ Faşizme geçmeden önce hükümetlerin demokratik özgürlükleri kısıarak baskıları arttırmaları, egemen sınıf fraksiyonları arasındaki kavganın şiddetlenmesi, faşist oluşumların toplum içinde yeni mevziler elde etmeleri gibi birtakım ön aşamalardan geçilir. Dimitrov'un uyarısının amacı, faşist diktatörlük kurulunca ya dek beklememek, günü gününe mücadele gereğini vurgulamaktır: "Her kim ki burjuvazinin koyduğu gerici tedbirlere ve bu ön aşamalarda faşizmin gelişmesine karşı koymaz, o kişi fa-

26 Georgi Dimitrov "Faşizme Karşı İşçi Sınıfı", *Faşizm Üzerine* içinde, der. Köves ve Mazumdar, s. 285.

27 G. Dimitrov, *Faşizme Karşı Birleşik Cephe*, Ankara: Ekim Yayınları, 1989, s. 136.

şizmin zaferine engel olmak durumunda değildir, aksine o zaferi kolaylaştırır.”²⁸

Demek ki, faşizm, “şah ve mat” dercesine tek hamleyle iktidara gelmez. Ülkeden ülkeye değişen uzun veya kısa süreli bir oluşum, çok boyutlu bir faşistleştirme sürecinden geçer. Bunun evrensel veya değişmez bir şeması yoktur. Bununla birlikte, İtalya’da iktidar yıllarını referans alan Togliatti üç; klasik faşizmi ölçü alan Poulantzas dört; bütün aşamaları hesaba katan Paxton beş evreli bir dönemlendirme yapmışlardır.²⁹

Dönemlendirme, faşist hareketin farklı gelişme aşamalarındaki durumunu doğru değerlendirmeyi ve gidişatını dikkate alan zaman ayarlı bir antifaşist mücadele taktiği geliştirmeyi mümkün kılar.

Faşist milisler son vardıkları noktada, en baştan beri olduğu şey değildi. İtalya ve Almanya gibi ülkelerdeki milliyetçi, sol düşmanı çeteler ilk zamanlar kendiliklerinden ortaya çıktılar. Sosyalizm kadar kapitalizme karşı da kör bir tepkiyi ifade ediyorlardı. Faşist nüvelerine rağmen ilk zamanlar plebyen (avam mensubu) izler de taşıyorlardı. Bir yandan adaletsiz koşullara isyan halindeydiler ama öte yandan da kafaları egemen sınıfların gerici fikirleriyle doluydu. Doğuş aşamasında gruplar arasında bir irtibat yoktu, varsa bile gevşekti. Egemen güçlerle doğrudan bağlantıları yoktu, ancak kitleselleştikçe orta sınıfların üst kesimlerinden, mülk sahiplerinden destek görmeye başladılar. Faşizmin belirleyici hale gelmesi ve birleşik bir harekete dönüşmesi, kapitalist toprak sahiplerinin ve büyük sermayenin tedricen devreye girmeleriyle oldu. Büyüme ve iktidara gelmeyi, önce nesnel maddi koşulların varlığına, sonra faşist partiler ve karizmatik önderlik-

28 Age, s.136.

29 Paxton şöyle yazıyor: “Ben, Faşizmi beş aşamalı bir döngü içinde incelemeyi öneriyorum: (1) Hareketlerin yaratılması; (2) politik sistem içinde kök salması; (3) iktidarı ele geçirmesi; (4) iktidarı kullanması; (5) ve son olarak faşist rejimin radikalleşme ya da entropiden birini seçtiği uzun zaman dilimi.” (Paxton, *Faşizmin Anatomisi*, s. 49)

ler tarafından yönetilen paramiliter yapılanmalarına ve nihayet burjuvazinin krizden çıkış için faşist bir rejim ihtiyacı duymasına borçludurlar.

Faşist hareket güç biriktirmeye başladığı ikinci dönemden itibaren kendisini mevcut düzene isyan eden, sistem karşıtı bir güç gibi gösterir. Kaosun, krizin, gün günden kötüye gidişin sorumlusu komünist ve sol muhalefettir, hatta geleneksel egemen sınıf partileridir. Böylece kendisini ne sağ ne sol, “üçüncü yol” olarak sunar. “Ulus”u, içinde bölünme ve düşmanlıkların olmadığı tarzda örgütlenme ve tarihinde ulaştığı en yüksek zirveye yeniden taşıma vaadinde bulunur. Şiddeti ve seçimleri iki kulvarlı bir stratejide birleştirerek kiteselleşmenin yolunu arar.

Faşist küçük burjuva hareketi kendi bağımsız örgütüyle, özgün sınıf çıkarları ve amaçları peşinde koşan bir siyasi hareket olarak sahneye çıkma yeteneğinde değildir. Marx, faşist küçük burjuva hareketin temsil eden değil temsil edilen bir sınıf (tabaka) olduğunu *Louis Bonaparte’ın 18. Brumaire’i* adlı eserinde yaptığı Bonapartizm analizinde göstermiştir. Ne zaman kendilerine ihtiyaç duyulur ve egemen güçlerin bazı kesimlerince desteklenmeye başlarsa o zaman yeni bir evreye geçilir. Faşist parti, nesnel ve öznel koşullar hazır olduğunda ve burjuvazinin, asker-sivil bürokrasinin belirleyici kesimlerinin aktif desteğini aldığı anda (üçüncü evrede) hızla güçlenir ve kritik anda yönetici sınıfların davetiyle iktidara gelir. Hareket olarak faşizmden rejim olarak faşizme geçiş, nicel ve nitel değişiklikleri beraberinde getirir.

Rejim olarak faşizm iktidarın fethiyle başlar. İlk işi siyasi muhaliflerini ve potansiyel direniş odaklarını acımasızca ortadan kaldırmak ve hakimiyetini güvence altına almaktır. Karşıdevrimi kalıcılaştırması, devrimci gelişmelerin ve her türlü muhalefetin önünü tıkamasına bağlıdır. Hızla ya da nispeten yavaş bir süreçte parlamenter demokrasiyi bütün unsurlarıyla birlikte ortadan kaldırır.

Totaliter sistem burjuva devlet örgütlenmesinin en uç ve en yüksek biçimidir. Tek lidere bağlı, sıkı ve aşırı merkezileşmiş bir sistem istikrarı güvence altına almanın yolu olarak görülür. Amaç kamusal ve bireysel yaşamın, siyasi, sosyal ve ekonomik alanların tam kontrolünü sağlamak, toplumu kültürden dine, sanattan ahlaka, aileden spora kadar her alanda faşist prensiplere göre yeniden yapılandırmaktır. Toplumun tümü ideolojik, kültürel ve örgütsel aygıtlarla kuşatma altına alınır. Ne var ki çoğu kez faşizmin ömrü, hedefine tam erişmeden veya kalıcılaşamadan sona erer.

İlk evreler koşul farklılıklarından kaynaklanan sebeplerle İtalya'da dört (1918-1922), Almanya'da on beş sene (1918-1933) sürmüştür. Yeni evresi iktidara geçişle başlayan totaliter yapılanmaysa Almanya'nın bir buçuk, İtalya'nın 8 yılını alacaktır.

Faşist yapılanmanın topluma nüfuz etmesi faşistlerin gücüne, nesnel temeline ve önündeki engellere göre değişmektedir. Mussolini, 1922'de hükümete getirildiğinde liberallerin desteğini aldı. İki yılı eski devlet yapılanmasını faşist diktatörlüğe uyarlamaya çalışmakla geçti. Togliatti, İtalya'da faşizmin gelişmesini şöyle dönemleştiriyordu:

birincisi, Roma Üstüne Yürüyüş'e, 1922 yılının sonuna dek faşizm; ikincisi, 1922 ile 1925 yılları arasını kapsayan dönem ki, totaliter olmayan bir faşist rejim yaratma çabalarının dönemi olarak tanımlanabilir; üçüncüsü, 1925'ten 1930'a dek süren, totalitarizmin kurulması ve büyük ekonomik bunalımın başlaması dönemi.³⁰

Togliatti, totaliter aşamanın 1925'te başlamasını, burjuvazinin belirleyici güçlerinin desteğinin maksimum düzeye ulaşmasıyla açıklar.

Hitler'in totaliter yapılanma hedefine ulaşmasıysa fazla uzun sürmemiştir. İlk adımı azınlık hükümetinin başındayken, kendi çıkarttığı Reichstag Yangını'nı komünistlerin üzerine yıkarak attı. Birkaç ay içinde gerçek ve potansiyel muhaliflerini toplama

30 Togliatti, *Faşizm Üzerine Dersler*, s. 42-43.

kamplarına doldurdu veya fiziken imha etti. Egemen sınıfın bazı gruplarının isteksizlikleri nedeniyle uzmanlaşmış eski bürokratlar tasfiye edildi. Geleneksel partiler, sendikalar, dernekler kapatıldı ve yerlerine faşist örgütler ikame edildi. Güçler ayrılığı ilkesi sona erdirildikten, yasama, yürütme ve yargı tek elde toplandıktan ve devlet yönetimi üzerindeki her türlü aşağıdan denetim kaldırıldıktan sonra diktatörlük, totaliter bir karakter kazandı. Sonraki yıllar savaşta askerî güç kullanmak, köleleştirici sömürge biçimleri yaratmak ve ırksal düşman ilan edilenlere karşı soykırım uygulamakla geçecektir.

Mussolini ise totaliter yapılanmayı, daha yavaş işleyen bir süreçte gerçekleştirdi. Bu yıllarda parlamento ve çeşitli partilerin temsil edildiği hükümet ayakta idi (1922-1926). Yasama yetkisi Büyük Faşist Konsey'e aitti. 1925-1926 yıllarında adım adım burjuva demokratik özgürlükler kaldırıldı, muhalefet partilerinin liderleri tutuklandı, sendikalar ve demokratik basın yasaklandı. Totaliter faşist diktatörlük ancak ikinci aşamada (1925-1930) kurulabildi. Siyasi gücün tek elde toplandığı, korporatizmin yasallaştırıldığı ve seçimlerde yalnız faşistlerin aday olabildiği tek partili devlete geçilen 1929'da bile hedefe tam ulaşılmış sayılmazdı. H. Arendt'e göre ancak 1938'de ırk kanunlarının ilan edilmesiyle totaliter bir karakter kazandı. Nedeni İtalyan burjuvazisinin zayıflığıydı. Hitler Almanya'sı, iktidarı Kral Emanuel ve Vatikan'la kısmen paylaşmak durumunda olan Mussolini'ye nispetle daha totaliterdi.³¹

Bu fark, iki faşist liderin düşüşlerinde de kendini gösterdi. 1942'nin sonlarında ve 1943'ün başlarında Stalingrad Savaşı'nda İtalyan birliklerinin verdiği büyük kayıplar diktatörlük rejiminin çökmesine ve Başbakan Mussolini'nin görevden alınmasına yol açtı. Bu mümkün oldu, zira anayasal bakımdan başbakanı atama ve görevden alma hakkına sahip kral, hâlâ onun üzerindeydi. Ama asıl sebep ordunun kralın arkasında durmasıydı. Almanya'daysa

31 Mussolini ülkenin tek yöneticisi olmaya çalışmasına rağmen monarşi ve kralın devlet başkanlığı devam etti. Katolik kitle üzerinde Vatikan'ın belirli bir etkisi vardı.

yenilgi kapıyı çaldığında finans kapital ne yapacağını bilemedi. Ülkenin felaketin eşiğinde olduğunu gördükleri halde Hitler'i ve partisini görevden el çektiler. Tek girişim, Hitler'e başarısız 1944 suikastiydi.

İktidara geliş ve düşüşleri arasındaki farklılıklar, iki emperyalist devletin ekonomik, siyasi ve askerî güçlerinin aynı olmamasıyla açıklanabilir. İtalyan egemen sınıfı savaş ertesinin zayıflıklarıyla boğuşurken krizden çıkış ve devrimden sıyırmak için alelacele faşizme sığındı. Alman emperyalistleriye iç düşmanı ezmek, istikrarı sağlamak ve krizin hasarlarını tamir ederek yayılma hırslarını gerçekleştirmek için faşizme geçti. Hitler'den bekledikleri, Versay Antlaşması'nı iptal etmesi ve kaybedilen savaşın intikamını alabilmek için Almanya'yı askerî ve ekonomik bakımdan yeni bir savaşa hazırlamasıydı.

Sonuç olarak, Hitler'in iktidar yolu uzun, totaliter yapılanması kısa; Mussoli'nin ise iktidar yolu kısa, totaliter yapılanması uzun sürdü.

Faşizmin gelişme sürecinin diğer bir özelliği de iktidar adayıyken, yani henüz hareket durumundayken, toplumsal tabanıyla sınıfsal karakteri arasındaki çelişkinin fazla öne çıkmamasıdır. İktidar faşistlere devredildiğinde sahte antikapitalizmi ciddiye alarak harekete katılan küçük burjuva kesimler ile aradaki gerilim doruk noktasına ulaşır. Yeni aşamada faşist önderliğin takipçilerini motive eden artık demagojik vaatler değildir. Faşizm bir hareket durumundayken sıklıkla statükonun değişiminden söz ettiği halde devlet haline geldikten sonra bu söylemine son verir. Bazıları tasfiye edilirken, bazıları da faşist devlete eklenir. Bunun sebebi, faşizmin toplumsal tabanı ile sınıfsal niteliği arasındaki çelişkinin su yüzüne çıkmasıdır. Faşist liderlik iktidar olduğunda toplumsal tabanına değil, tekeli sermayeye kulak verir. İktidara gelmeden önceki antikapitalist demagojiyi hâlâ sürdüren "sol" bir kanat varsa, saflardan temizlenir. Nitekim Almanya'da "İkinci Devrim" isteyen Ernst Röhm ve Gregor

Strasser gibi birçok SA şefi, 30 Haziran 1934'teki "Uzun Bıçaklar Gecesi"nde taraftarlarıyla birlikte topluca öldürülecek, arta kalanlar da tasfiye edilecektir.³² Hitler, bunu, sırtında iktidara geldiği SA komuta kademesini, liderliğine ve rejime yönelik bir tehdit olarak gördüğü için yaptı; hem de tekelci sermayenin, muhafazakâr Hindenburg'un ve aynı eğilimdeki Alman generallerinin kuşkularını da gidermiş oldu.

Benzer bir durum "faşist devrim"in sona ermediğini, yeni bir "ikinci dalga"ya ihtiyaç olduğunu savunan kesime karşı İtalya'da yaşandı. Mussolini, "hem Farinacci gibi radikal *squadristo* yanlılarını hem de Edmondo Rossoni gibi 'bütünleştirici sendikalistleri' sindirmek zorunda kaldı."³³ 1925 yılında parti sekreterliğinden alınan Roberto Farinacci³⁴ dışında, 150.000 dolayında faşist, kademeli olarak tasfiye edildi. Franco ise küçük burjuva, lümpen unsurlara dayanan Falanjistlerle arasındaki çelişkileri birtakım sınırlamalar getirerek ve kontrolü eksik etmeyerek çözecektir. Orduya dayanan Franco, Falanjistlerden başka, monarşistleri ve Katolikleri de içine alan geniş bir koalisyonun başıydı.

Büyük Sermaye ve Faşizm

Almanya ve İtalya gibi ülkelerdeki faşizmin, "orta sınıf hareketi" veya "küçük burjuvazinin devrimi"/"karşıdevrimi" olarak yorumlanması, asıl tehdidin finans kapitalden değil, faşizmin manipüle ettiği kitlelerden geldiği ve dolayısıyla okların ona yöneltmesi gerektiği yanılmasına yol açıyordu. Nitekim AKP yöneticilerinden W. Pieck, sıcağı sıcağına, "küçük burjuva karşı

32 Bkz: Paxton, *Faşizmin Anatomisi*, s. 173, 183. Burada, NSDAP'nin iki kanadı arasındaki iktidar mücadelesine böyle bir görüntü verildiği yorumu da yabana atılmamalıdır. Zira iki kanat arasındaki fark ilkeler düzeyinde değil, nüanslardaydı.

33 Age., s. 220.

34 Age., s. 255. Din karşıtlığı, yabancı düşmanlığı ve antisemitik oluşuyla bilinen ve geniş bir taraftar kitlesi olan Farinacci, Mussolini'yi fazla yumuşak buluyordu. 1935'te korgeneral rütbesine ulaştıktan sonra itibarı iade edildi. İki yıl sonra İspanya İç Savaşı'na katıldı, bir yıl sonra da Mussolini tarafından bakanlığa getirildi.

devrimi” gibi teorilerin, “anti faşist savaşımlı, faşizmin gerçek taşıyıcılarına karşı yönlendirmemek”³⁵ gibi tehlikeli sonuçlar doğuracağı uyarısında bulunmuştu. Eğer Gramsci’nin benzetmesiyle, “atan eli değil de atılmış taşı ısırarak köpeğin” bakış açısı benimsemeyecekse, ikisi birlikte düşünülmeli ve arkasındaki asıl güç gözden kaçırılmamalıydı.

Faşizme “küçük burjuva sosyalizmi” (Radek) veya “küçük burjuva iktidarı” denebilmesi, küçük burjuvazinin kendi öz sınıf çıkarlarının savunucusu olmasını gerektirir. Marksist klasiklerin bu konudaki görüşü bellidir. Kent ve kır küçük burjuvazisinin bir yüzü ezilen ve sürekli erozyona uğrayan bir ara tabaka olarak proletaryaya, öteki yüzü de küçük mülk sahibi olması gereği burjuvaziye bakar. Bu yüzden bağımsız davranabilme yeteneği olan bir güç değildir. Faşizm henüz ortada değilken küçük burjuvazinin bir kısmı solu, bir kısmı aşırı sağ, çoğunluğu ise ılımlı-reformist partileri destekledi. Almanya’da orta tabakaların çoğu 1920 seçimlerinde burjuva-liberal partilere oy verdi. “Küçük burjuvazinin çok önemli bir bölümü, belirsiz temeller olmasına karşın, gerçek anlamda antikapitalist yönelimleri savunuyordu. Sanayiinin ve bankaların millileştirilmesini, hatta komünistlerle sıkı bir işbirliği sonucu geliştirecek sosyalist bir devrimi isteyen birçok akım belirmişti.”³⁶ 1918-1923 yılları arasında devrimci olaylarda yer alanlar vardı. Clara Zetkin, daha 1923’te, orta kesimlerin reformist sosyalizm karşısında uğradıkları hayal kırıklığının, “sosyalizme olan inançlarını da kaybetmeleri”ne yol açtığından söz etmişti. Eğer devrimci işçi hareketi zafer olasılığı umudu verebilseydi, bu kesimleri yeniden kendine çekebilecek, en azından tarafsızlaştırılabilecekti. Ne zamanki soldan umudu kestiler, o zaman yön değiştirip (1929-1933 krizi), akın halinde Nazi partisine yöneldiler. Küçük burjuvazi “düzen içinde devrim”e karşı değildi.

35 Lewerenz, *Komünist Enternasyonalde Faşizmin Tahlili*, s. 49.

36 Jean-Marie Vincent “Faşizmin Yükselişi ve Zaferi Üstüne”, *Faşizmin Analizi* içinde, der. Macciocchi, s. 63.

Ama, düzen dışı devrimi temsil eden Sovyetler söz konusu olduğunda uzak duruyor, korkuyorlardı. Köylülüğün orta tabakaları zaten oldum olası tutucuydu. Sonuç itibarıyla tarihsel dönemlere göre tavır değiştirebilen küçük burjuvazi, organik olarak ne faşist ne de sosyalistti. Nazizmin başarısı, Versay'ın rövanşını alma vaadini, eski Alman ulusal-demokratik birliği davasının bir parçası gibi yutturabilmesinde ve sosyalist devrimin varını yoğunu elinden alacağı korkusuyla ürkütülen küçük burjuvaziyi, Alman emperyalizminin savaş arabasının arkasına takabilmesindedir.

Yaşananlar faşist hareketi sokak sergerdeliğinden iktidar olmaya, iktidar olmaktan iktidarın tek egemeni olmaya götüren sürecin mekaniğinin, küçük burjuvazinin ruh hallerinde ya da yön değiştirmesinde değil, onu egemen sınıflarla buluşturan uğraklarda aranması gerektiğini gösteriyor. "Burjuvazinin en gerici güçleri örgütleyici bir etken olarak işe karışmışlar"sa, o zaman faşist hareketi iktidara götürecek yol açılmış demektir.³⁷ Dolayısıyla sokak gücü olarak doğan faşist harekete kitleselleşme ve iktidar yolunu açan anahtar burjuvazinin elindeydi. Eğer egemen güçler iktidar yolunu açmasalar ideolojik hareket aşamasında kalır, koşullar değişince gerileyip marjinalleşir, sonra da sönümlenir giderdi. Faşist partinin iktidara geldiğinde takipçileriyle değil, onu elinden tutup iktidara getirenlerle hemhal olması da bu tespiti doğrulamaktadır.

R. Bourderon'a göre:

Politikanın her türlü görelî özerkliğini yadsımadıkça, elbette para verenlerin erekleri ile hareketlerin uygulama ve erekleri arasında mekanik bir bağ olduğu anlamına gelmiyordu bu; birçok dolayimler vardı ve faşist hareketler de büyük sermayenin ya da tarımcıların özgür istençlerinin dolaysız sonuçları değildi. Ayrıca kuruluşları da büyük mülk sahiplerinin müdahalesinden bağımsızdı. Ama büyük sermaye sahiplerinin desteği iktidarın alınmasında her zaman kesin bir önem taşıyordu.³⁸

37 Togliatti, *Faşizm Üzerine Dersler*, s. 38.

38 R. Bourderon, *Faşizm*, Ankara: Onur Yayınları, 1989, s. 183.

Mussolini'nin lümpen, şekilsiz paramiliter çeteleri kısa sürede toparlaması da *Popolo d'Italia*'yı ve kampanyalarını finanse etmesi de sanayicilerden ve büyük toprak sahiplerinden aldığı yardımlar sayesinde oldu. "Mussolini, Milan iş dünyasından ve toprak sahiplerinden büyük miktarlarda para almıştı."³⁹ Başlarda sermayenin tamamı tarafından değilse de, Ansaldo, Edison, Fiat, Ilya gibi tekel grupları tarafından desteklendi. Evcilleştirilebileceğine inandığı faşistlerin sosyalistleri ve komünistleri ezmekte kullanılmasından yana olan liberal G. Giolitti ve kabinesi, 1920'de, ordunun faşistlere silah ve kamyon sağlamasına, ordu cephaneliğinden yararlanmasına göz yumdu. Genelkurmay ilgili birimlerini faşist örgütleri desteklemeye çağıran bir genelge yayınladı. Polis ve mahkemelerin himayesindeki faşist çeteler profesyonel uzmanlar tarafından eğitildi. Mussolini, kraldan hükümet kurma teklifi aldıktan sonraysa faşist milisler yasal hale getirildi.

Büyük sermaye çevreleri fazla gerek duymuyorlarsa veya önerlerinde başka seçenekler varsa, faşist hareketi, barındırdığı riskler nedeniyle iktidara taşımak istemezler, her yaptığını da onaylamazlar. Nitekim Nazi partisinin bir süre kendisini toparlayamamasına sebep olan Hitler'in "Birahane Darbesi" girişimi (8-9 Kasım 1923), tekelci sermayenin önde gelen çevrelerince onaylanmamıştır. Zira bu yıllarda NSDAP'yi yedek güç olarak görüyor, henüz açık diktatörlük kurma gereği duymuyorlardı. Yine de Hitler ve arkadaşları para konusunda olduğu gibi başka alanlarda da kullandılar; beşer yıl hapis cezasına çarptırıldıkları halde 13 ay sonra serbest bırakıldılar. Komünistler ve işçi hareketi karşısında yaptıklarından ve yapabileceklerinden dolayı muhalefette tutulmalarında yarar görüldü. Başta Thyssen, Borsig, Deutsche Bank gibi finans kapital grupları ve çeşitli fonlar tarafından mali olarak desteklendiler. Hitler, 1920 yılı sonunda ırkçı *Völkischer Beobachter* gazetesini satın alırken, paranın bir kısmı Reichswehr fonla-

rından karşılandı. Bazı kesimler süreci sessizce izlediler; ekonomi yolundayken faşist yöntemlere barbarlık gözüyle baktılar.

...1914'ten itibaren bir dizi hamleye girişmiş; sanayici Alfred Hugenberg, Amiral Tirpitz ve Wolfgang Kapp gibi zengin Alman muhafazakârlar tarafından 'vatansever işçi sınıfı partileri' finanse edilerek savaşa destek sağlanmıştı. 'Nazi Partisi'nin kökenleri, muhafazakâr Alman asker-sanayi kompleksinin savaş çabası için emeği desteklemeye yönelik başarısız girişimi bağlamında doğru bir şekilde anlaşılmalıdır.' 1919 senesinde Hitler'in bir ordu casusu olarak katıldığı Alman İşçi Partisi'nin 50'den az bir üyesi bulunmaktaydı. Daha sonrasında ismini değiştirecek Nasyonal Alman İşçi Partisi –NSAİP– olacaktı. Hitler'e ilk eğitimini veren ve onu diğer eski askerlerin sosyalizme yönelmesini önlemek için bir aji-tatör olarak istihdam eden Reichswehr –Almanya Ordusu– Bilgi Departmanı olmuştur.⁴⁰

Alman tarihçi Reiner Zilkenat, dönemin en büyük sanayicilerinden Emil Kirdorf'un, Hitler'le 4,5 saatlik görüşmesinin ardından 100 bin mark bağış yapıp, NSDAP'ye üye olmasını ve ortak açıklama yapmalarını, NSDAP'nin tarihinde bir dönüm noktası olarak görür: "Emil Kirdorf'un 4 Temmuz 1927'de Bruckmann'ın villasında buluşması Nazilerin iktidar yolunda kilometre taşı olmuştur."⁴¹ 1929'da NSDAP'ye üye olan ve Ludendorff'un Hitler'e desteğini organize eden Fritz Thyssen, Nazi paramiliter birimlerine milyonlarca mark aktardı.⁴² Alman devletinin kodamanlarının gözünde, "Weimar Cumhuriyeti'nin ortadan kaldırılma planları şimdi daha da aciliyet kazanmıştı. 1930'dan sonra sermayedarların NSDAP'ye bağışları sıklaştı."⁴³ 1930'ların başlarından itibaren IGB Farben, Krupp, Siemens gibi gruplar kadar, Prusyalı toprak

40 Age., s. 27.

41 Reiner Zilkenat, "Hitler ve Kirdorf", *Sol Haber*, 04.07.2017.

42 Aynı Thyssen savaşın sonuna doğru Hitler'i Nasyonal Sosyalizmin ilkelerine ihanet etmek ve Almanya'yı uçuruma sürüklemekle suçlayacaktır.

43 Fülberth, *İncelemeler*, 2017, s. 110.

sahipleri ve yüksek askerî komutanlar da destek verdiler. Nazi partisinin yalnız yerli tekel grupları ile değil, yardım aldığı General Motors, Rockefeller, Morgan, General Elektrik, Ford, IBM, Shell gibi yabancı tekellerle de bağlantıları vardı.

Tekel grupları sübvanseler Hitler ve Mussolini, ne yüz binlerle ölçülen çetelerini doyurup özel üniforma ve silahlarla donatabilirler, ne o kadar çok yayın çıkarabilirler, ne de şaşaa-lı seçim kampanyaları düzenleyebilirlerdi. Üstelik sadece para yardımı almıyorlardı; işledikleri suçlardan dolayı yargılanmıyor, ordu/polis/yargı kurumları tarafından korunup kollanıyorlardı. Bir önlerine kırmızı halı serilip iktidar sofrasına davet edilmedikleri kalmıştı, sonunda o da oldu.

Egemen sınıf fraksiyonları faşist diktatörlüğü kurmanın hızı ve yöntemleri konusunda her zaman aynı görüşte olmazlar. Savaşın sonra Alman egemen sınıflarının bütün fraksiyonlarının iç ve dış politikadaki stratejik hedefleri esasta aynı olmasına karşın, 1933 öncesinde bunun zamanı, yol ve yöntemleri konusunda anlaşamıyorlardı. NSDAP, 1930'ların başına dek en güçlü sermaye gruplarının güvenini kazanmayı başaramadığı için iktidar olamadı. Ağır sanayi alanında faaliyet gösteren Ren-Vestfalya grubu saldırgan-militarist eğilimi temsil ederken, elektrik ve kimya şirketleri parlamenter yöntemlerden hemen vazgeçmemekten yanaydı. Thyssen, Kirdorf, Flick grubu NSDAP'nin tek başına iktidar olmasını desteklerken, Krupp ve diğerleri bütün sağ ve merkez partilerini temsil eden bir koalisyon hükümetinden yanaydılar. Nazilere dayanan açık bir diktatörlük yerine, 1933 öncesi Brüning, Schleicher ve Papen örneklerinin de gösterdiği gibi, geleneksel burjuva parti hükümetleri tercih edildi.

Faşizm ile büyük sermaye arasındaki ilişkinin mekanik sunumunda ifrada kaçan iki uçtan söz edebiliriz. Birinciler faşist partiyi büyük sermayenin birebir temsilcisi, basit uşakları olarak görürler ve siyasi, sosyal, ekonomik, askerî manevralarında az veya çok ayrı hareket edebileceklerini dikkate almazlar. Halbu-

ki tekelci sermayenin faşist yönetimin kararlarını etkileme gücünün de bir sınırı vardır. Faşist önderlik zaman zaman başına buyruk davranabilir, iktidar bloku içindeki ilişkileri düzenleme adına müdahalelerde bulunabilir veya bazı sermaye gruplarıyla çatışma içinde olabilir. Devlet kurumlarının tek elde merkezleştirilmesi ve lidere bağlı devlet bürokrasisi üzerindeki güç yoğunlaşması, önceden olduğu gibi yetki kullanımının sermaye fraksiyonları arasında dengeli dağıtımını veya seçim konjonktürüne endekslenmesini ortadan kaldırır. Diktatör, hemhal olduğu en gerici, en saldırgan, yani kendini desteklemekte en gayretkeş sermaye grupları ile öteki sermaye çevreleri arasında dengelere aşırı dikkat gösterme gereği duymayabilir. Tekeller iktidarın ileri aşamalarında konumlarını korumak ve ilerletmek için parti devletine boyun eğmekle karşı karşıya kalabilirler. Bu konuda verilebilecek en tipik örnek Hitler iktidarındır. Siyasete ve ekonomiye tekeller hükmetmekteydi ama Nazizm iktidara geldikten sonra, “eli kamçılı bir hükümet ve onun devlet gücü”yle karşı karşıya kaldılar:

Gerçekten de bu üçüncü dönemde Nazi Partisi kendisi için ayrı bir ekonomik sektör yaratıp güçlenmeye başlamış; bu ise Nazi partisinin bürokrasisinin serpilip büyümesini hızlandırmaya yardımcı olmuştu...

Bütün bunların sonucu olarak ortaya çıkan yeni siyasal uzlaşmanın yapısı ise, artık, Führer’in ve çevresini oluşturan grubun iradesine bağımlı bulunmaktaydı. Para artık tek başına toplumsal iktidar anlamına gelmiyordu. Toplumsal kesimler ve gruplar arasındaki çelişkilerin uzlaştırılması ‘yönetimin’ ve ‘önderin’ yapabileceği bir iş olmuştu. Bu toplumsal kesimlerin arasında fazla sürüşmelerin çıkmamakta oluşu ise faşist emperyalizmin yayılmacı oluşu sayesindeydi. Faşist emperyalizm egemen yönetici kesimi oluşturan koalisyonun içindeki gruplardan her birine ganimetlerden bir şeyler verecek boyutlara varmış bulunuyordu.⁴⁴

44 Martin Jay, *Diyalektik İmgelem*, İstanbul: Ara Yayıncılık, 1989, s. 234-235.

Daha çok liberal-özgürlükçü solda rastladığımız öteki uçsa, “görelî özerlik”ten büyük sermayeden bağımsızlığı anlar. Bu, faşizmi küçük burjuvazinin diktatörlüğü olarak görmekle aynı anlama gelir. Böyleleri iktisadi egemenliği elinde tutanların, aynı zamanda faşist partinin iktidara gelmesine izin verenler olduğunu dikkate almazlar. Halbuki “görelî özerklik” sınırı ne olursa olsun, siyasi güç sahipleri nihai belirleyicinin, yani tekeli sermayenin stratejik hedeflerinin üstüne çıkamazlar. Hitler ve partisi bugün ayakta değildir ama onu destekleyen ya da anlaşmazlığa düşen o günkü tekeller hâlâ ayakta dır.

KOMİTERN, FAŞİZM VE ANTİFAŞİZM

III. Enternasyonal'in VII. Kongresi

İki dünya savaşı arasında bütünsel faşizm tahlili ne bir defada yapıldı ne de bir kitaba sığdı. Faşizme karşı mücadelenin yolunu izleyerek yanlışlarının düzeltilmesi sürecinde geliştirildi. En önemli çalışmalar C. Zetkin, A. Gramsci, G. Dimitrov, D. Manuilski, R. Palme Dutt, P. Togliatti, W. Pieck, G. Lukacs (vb.) tarafından yapıldı.¹ E. Hobsbawm'ın da işaret ettiği gibi, "antifaşist mücadelede yıllarında, etkin anlamda örgütlü sol neredeyse bütünüyle Komünist Partilerle özdeşleşmiş" ve bu partiler "Sovyetler'in gösterdiği azme bağlı olarak", "1933'ten itibaren Marksist teoride hakimiyeti fiili olarak ele geçirmişlerdi."²

Liberal, sosyal demokrat, pozitivist faşizm yorumları tutarsız, uzlaşmacı ve kafa karıştırıcıydı. Bazı doğru tespitler, yanlış sonuçlar içerisinde kayboluyor; ikincil, hatta önemsiz yönler öne çıkarılıyordu. Faşizmi sermayeye karşıt görenler kadar orta sınıfa mal edenler de vardı. F. Nitti, A. Labriola, F. Borkenau gibi reformistler, Hitler iktidara gelinceye kadar faşizmin gelişmiş kapitalist ülkelerde başarı kazanamayacağını savundular. "Al-

1 Yanlış doğrusuyla, faşizm üzerine yazan çok sayıda kimseden söz edilebilir. Bunlar arasında ilk akla gelenler L. Troçki, A. Thalheimer, O. Bauer'dir.

2 Eric Hobsbawm, *Tuhaf Zamanlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.273-274.

manya İtalya değildir” diyen Kautsky, “ileri bir sanayi ülkesinde faşizmin... İtalya’daki başarısını tekrarlayamayacağını iddia ediyordu.”³

Faşizmi yakından gözlemleyen Gramsci olsun, Komintern önderleri olsun ilk yıllarda tatmin edici bir analiz yapamadılar, doğruların yanında yanlış görüşler de savundular. Zamanla parçalar birleştirilerek daha bütünsel bir tanımlamaya doğru ilerlendi. Faşizmin bir küçük burjuva hareketi olarak doğduğu, sonra büyük toprak sahiplerinin ve sermayenin hizmetine girdiği tespiti yapan Gramsci, faşizmin İtalya’da iktidara gelebileceğini tahmin eden ilk kişiydi.⁴

1921’deki Komintern III. Kongresi’nde, faşizmin karşıdevrimci niteliğine dair tespit, bir sonraki kongrede tepeden tırnağa silahlı, kitleler içinde tutunmak için toplumsal demagojiyi kullanan karşıdevrimci müfrezeler olduğu şeklinde geliştirildi. Dimitrov kendi ülkesi Bulgaristan’daki askerî faşist darbenin gerici, anti-demokratik, antikomünist özünü vurguladı. 1924 yılında yapılan V. Kongre’deyse faşizmin sınıfsal özü ile orta tabakalara dayanan toplumsal tabanı arasındaki çelişkiye dikkat çekildi. Aynı yıllarda sola (Bordiga) ve sağa (G. Zibordi) kayan analizleri eleştiren Almanya Komünist Partisi Komintern temsilcisi Clara Zetkin, “faşizmin taşıyıcıları küçük bir kast değil... proletaryaya kadar uzanan halk kitleleridir”⁵ uyarısı yaptıktan ve korkunç bir düşman olduğunu belirttikten başka, “proletaryanın ilerleyişine karşı burjuvazinin intikamı değil”, “proleter devrimi gerçekleştireme-

3 Aktaran C. Harman, *Halkların Dünya Tarihi*, İstanbul: Yordam Kitap, 2009, s. 465.

4 Gramsci’nin 12 Ocak 1925’te yazdığı bir mektupta, faşizmin totaliter yönelimini kavradığı görülüyor: “Burada, İtalya’da, hiçbir ülkenin bilmediği, önceden yaşamadığı ve öngörmediği bir tarihsel aşamadan geçiyoruz sanıyorum. Çünkü faşizm şimdi bütün örgütlenmeleri yıktı, kitlelerin isteklerini dile getirmeleri için kullanabilecekleri bütün kanalları kapattı ve amacını gerçekleştirdi.” (Aktaran Giuseppe Fiori, *Antonio Gramsci Bir Devrimcinin Yaşamı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 217.)

5 Clara Zetkin “Faşizme Karşı Mücadele”, *Faşizm Üzerine* içinde, der. Köves ve Mazumdar, s. 235.

miş proletaryanın çekmeye mahkûm olduğu ceza” olduğu saptamasında bulundu.

İngiliz Komünist Partisi liderlerinden Rajani Palme Dutt ise, *Faşizm ve Sosyal Devrim* adlı kitabında, Komintern’in bazı hatalı yaklaşımlarını korumakla birlikte, emperyalistler arasındaki eşitsiz gelişmenin yol açtığı sömürge kavgasına ve gerici bir kitle hareketi yaratmayı amaçlayan özel sosyal demagoji sistemine işaret edecekti.

1923-1945 yılları arasında faşizmi, “küçük burjuva devrimi”/”karşıdevrimi” olarak tanımlamak revaçtaydı. K. Radek faşizm denince “küçük burjuvazinin sosyalizmi”ni⁶ anlıyordu. A. Bordiga, burjuva demokrasisi ile faşist diktatörlük arasında bir fark görmüyordu.⁷ O. Bauer faşizmi, “proletarya ve burjuvazinin dışında yer alan sınıflar üstü bir iktidar biçimi” (ya da “silahlı çetenin diktatörlüğü”)⁸ olarak tarif ediyordu. Turati için küçük burjuvazinin iktidarı elinden aldığı büyük burjuvazi üzerinde uygulanan bir diktatörlüktü. Thalheimer’e göre, Bonapartizmin modern eşdeğeri idi.⁹ Troçki ise “son dönem Bonapartizminin bir biçimi” veya “İktidardaki faşizm her şeyden önce küçük burjuvazinin egemenliğidir,” demektedir.¹⁰

Mussolini’nin iktidara gelmesinden sonra faşizmin karşıdevrimci doğası sıklıkla vurgulandı. Bazı tarihçiler “önleyici bir karşıdevrim” olduğuna dikkat çektiler. E. Thälmann, 1932’de, faşizmi, “Hitler’in örgütlerinde vücut bulan bir kitle hareketi olarak sunulan silahlı bir karşıdevrim” olarak tanımladı.

Daha ileri, genel bir tanım, Komünist Enternasyonal VII. Kongre (2 Ağustos 1935) raporunda Dimitrov tarafından yapıldı:

6 Mann, *Faşistler*, s.37.

7 Togliatti, *Faşizm Üzerine Dersler*, s.28.

8 Mann, *Faşistler*, s.36.

9 August Thalheimer, “Faşizm Üzerine”, *Faşizm Üzerine* içinde, der. Köves ve Mazumdar, s. 262.

10 Renton, *Faşizm Tarihi ve Teorisi*, s. 106.

“Faşizm, finans kapitalin en gerici, en şovenist ve en emperyalist öğelerinin açık terörist diktatörlüğüdür.”¹¹

Faşizmin sınıfsal özü, üzerinde yükseldiği ekonomik temel ve tarihsel yeri, burjuva demokrasisinden farkı, politik yöntemleri kısa bir cümleye sığdırılıyordu. Almanya ve İtalya tipolojisi üzerinden yapıldığı için, daha geri ve bağımlı ülkelerin özelliklerini tam kapsamıyordu. Buralardaki faşizm, Dimitrov’un kendi ülkesi için yaptığı gibi, ayrı bir analizle tamamlanmaya kapalı değildi.¹²

Çağdaşları arasında faşizmi teşhis eden en doğru tanımı Dimitrov yaptı. Bugün bu tanımın, emperyalist sistemle birlikte değişen dünyada günümüz faşizmini açıklamakta eksik kalması, yanlışlığından ziyade zaman ve mekân (bağlam) farkıyla ilgilidir. Yine de en karakteristik özelliklerine ışık tuttuğu için geçerliliğini korumaya devam ediyor.

Sonradan bu tanım çok eleştirildi.¹³ Bu eleştiriler, genellikle tarihsel hasımları tarafından yöneltilen kasıtlı eleştirilerdir. “Bonapartizm”, “küçük burjuvazinin karşıdevrimi” gibi bakış açılarından yapıldıkları için önemsizdirler. Tanımlar doğaları gereği kısa ve özlü olurlar, fenomenin bütün özelliklerini yansıtamamak gibi kusurları vardır. Siyasi bir rejim olarak vurgu tarihsel yeri ve sınıfsal karakteri üzerinde yoğunlaştığından, ikincil özellikleri ihmal edilmiştir. Lenin, emperyalizmi tanımlarken, tanımların kullanışlılığına rağmen olgunun bazı özelliklerini dışta bırakmak,

11 Bu tanım ilk olarak, 1933 sonbaharında, Kuusinen tarafından Komintern Yürütme Komitesi’nin 13. genel kuruluna sunulan raporda yapıldı (Bkz: 3. *Enternasyonal’de Faşizm Üzerine Tartışmalar* (1), İstanbul: Dönüşüm Yayınları, 1991, s. 98) O sıra Dimitrov, Reichstag Yangını bahanesiyle hapisanede tutuluyordu.

12 Bkz: G. Dimitrov, “Bulgar Faşizminin Karakteri Üzerine Tezler”, *Özgürlük Dünyası*, sayı: 55.

13 Çok eleştirilen noktalardan biri “en” vurgusudur. Bu vurgunun burjuvazinin diğer kanatlarını antifaşist varsaydığı şeklinde yorumlanması haksızlıktır. Faşizmi iktidara giden yolda ve iktidardayken istikrarlı bir şekilde destekleyenlerin en gerici, şovenist ve emperyalist finans kapital çevreleri olduğu tarihsel bir gerçektir. Kaldı ki abdestinden emin olan ve hedeflerine bağlı kalan komünistler baş düşman faşizme karşı ezilenler dışındakilerle ittifaklardan kaçınmazlar.

gelişiminin tüm bağlantılarını kapsamamak gibi yetersizlikleri olduğu konusunda uyarıda bulunmuştu. Komintern faşizm tanımını, muhtemelen akılda kolay kalsın, kafa karışıklığının önüne geçilsin diye, en özlü, en kısa şekilde yaptı. Dimitrov'un şematizme düşülmemesi, genellemelerle yetinilmemesi, faşizmin çeşitli biçimlerinin tek tek ülkelerdeki ve farklı aşamalarındaki somut özelliklerinin incelenmesi yönündeki uyarıları bunu telafi etmeye yönelik olsa gerekti.

Teori ve tanımların, sonradan, kendi konjonktürlerinin sıyrılrılıklarından ve olgunun tam değerdendirilememesinden ileri gelen eksikliklerinin çıkması olağandır. Zaman ilerledikçe arşivlerin açılması ve sosyal pratiğin ilerlemesiyle, olgulara çok yönlü ve daha derin bakma imkânı doğar. Kaldı ki, VII. Kongre raporu bütünsel bir faşizm teorisi değıl, politik temelli ve faşizme karşı mücadele ağırlıklı bir konuşmadır. Bir kongrede entelektüelleri de tatmin edecek kapsamlı akademik bir makale sunulamazdı. Her şeyi bir tanımdan ya da kongre raporundan beklemek adil değildir. Sonradan edinilmiş bilgiler ve deneyimler ışığında eleştirmekten kolay bir şey yoktur.

Faşizm tanımının kitle tabanını ihmal ettiğı de çok söylendi. Bu, o dönemde faşizmin sınıfsal özü yerine, sosyal tabanının öne çıkarılmasını dikkate almayan, haksız bir eleştiridir. Komintern'in faşizmin kitle temelini farkında olmaması düşünülemez, nitekim Dimitrov daha Naziler elinde tutsakken, 1933'deki 13. Plenum'da (Genel Kurul) buna yer verilmişti. Tanımın merkezine faşizmin sınıfsal özü konmakla sadece kapitalizm ile faşizm arasında doğru bağlantı kurulmuş olmuyor, aynı zamanda sapkınlarla ve burjuva ideologlarla araya sınır çekiliyordu. Kaldı ki, klasik varyantlara özgü faşist kitle tabanı olmazsa olmaz bir özellik değildir. Kitle tabanına dayanmayan faşizmler de vardır.

Sonraki tartışmalara mahal bırakmayacak, parçalı da olsa Komintern dışından dile getirilen doğruları da kucaklayacak zenginlikte, çok yönlü bir tanım yapılabilirdi elbette. Örneğın faşiz-

min sosyal tabanına, totaliter karakterine, eşitsiz ekonomik ve politik gelişme yasasına veya faşist partinin finans kapitalin basit bir kuklası olmadığına dair telgraf usulü göndermeler yapmak imkânsız değildi. Bunun için tanım biraz daha uzun tutulabilir ya da ikinci bir cümleyle desteklenebilirdi.

Dimitrov'un VII. Kongredeki en önemli adımlarından biri, sosyal demokrasinin "faşizmin bir kanadı" olduğuna dair "sosyal faşizm" tezini geri çekmesidir. Alman sosyal demokrasisinin faşizme yardım ettiği yönündeki eleştirilerinde komünistler baştan sona haklıydılar. Sağ kanat SPD yönetimi, Lenin'in deyişiyle "emperyalist kafalı", "burjuvaziden rüşvet alan" gerçek sosyalizmin düşmanlarından oluşan "işçi aristokrasisi"ne dayanıyordu. Faşizmden çok, iktidarın komünistlere geçmesinden korkuyorlardı.

SPD içinde sağ kanada karşı çıkmakla kalmayıp, komünist işçilere yakın duranlar az değildi. Tabandakilerin çoğu, kafaları barışçıl devrim ve sahte sosyalist fikirlerle karıştırılmış da olsa, sosyalizme içtenlikle özlem duyan kimselerdi. Sermayeye ve faşizme karşı mücadelenin başarısı onların kazanılmasına bağlıydı. Fransa'da Halk Cephesi deneyiminden, özellikle Hitler'in iktidara gelmesinden itibaren sosyal faşizm tezinin komünistleri yalnızlaştırdığı netlik kazanmıştı. Bu sol mezhepçi hatanın acilen düzeltilmesi gerekiyordu. VI. Kongrede atılan "sınıfa karşı sınıf" sloganı tek bir antifaşist cephenin yaratılmasının önünde engeldi. Yeni koşullarda geniş cephe politikası izlenecek, dar yaklaşımlardan uzak durulmaya çalışılacaktı.

Sosyal faşizm kavramı, Birinci Dünya Savaşı'nda kendi burjuvazilerini destekleyen II. Enternasyonalci sosyal demokrat partilere karşı Lenin'in kullandığı "sosyal emperyalizm", "sosyal şovenizm" kavramlarının, kaba ve mekanik bir taklidi olarak ortaya çıktı. İlk kullananlardan biri olan Zinovyev tarafından V. Kongre'de (1924) zikredildi: "Faşistler burjuvazinin sağ eli, sosyal demokratlar sol elidir..." "Sosyal-demokrasi, faşizmin bir kana-

dı haline gelmiştir.”¹⁴ Bu, daha sonra Komintern’in resmî görüşü haline geldi. “Sosyal demokrasi faşizmin bir kanadıdır, faşizm ve sosyal demokrasi ikiz kardeştir,” diyen Stalin de aynı hataya düştü. Komintern önderleri ve ona bağlı seksiyonlar kongre ve konferanslarında bu ifadeyi sıklıkla kullandılar. Dolayısıyla, 1935’te düzeltilmesi, iş işten geçtikten sonra atılmış bir adımdır.

Sosyal faşizm tezinden halk cephesi anlayışına geçilmesi meseleyi çözümüydü. Kendi içinde sağa kayma riski vardı. Elbette burjuva demokrasisine ve faşist diktatörlüğe karşı mücadelede aralarında hiçbir fark yokmuş gibi davranılamazdı, ikincisinde ittifaklar daha geniş tutulmak zorundaydı. Bununla birlikte, Halk Cephesi politikası burjuva demokrasisi zemininde kalan, faşizme karşı proleter devrim mücadelesini dışlayan bir eylem birliği şeklinde de yorumlanmamalıydı. Her ülkenin koşullarına uyarlanması söz konusu olduğunda, P. Togliatti ve M. Thorez örneklerinde olduğu gibi taktik, strateji haline getirilebildi. Sosyal faşizm tezi nasıl faşizm tehlikesini küçümsemenin sonucu idiyse, “Halk Cephesi”nin sağ yorumu da işçi sınıfının ve emekçi yığınların gücünü küçümsemenin sonucuydu.

Faşizmin teşhisinde olsun, faşizme karşı mücadele strateji ve taktiklerinde olsun III. Enternasyonal ana hatlarıyla doğru bir çizgi izlemiştir. Gerek enternasyonal yönetimi gerekse ona bağlı partiler bir dizi teorik ve pratik hata da yapmışlardır. Bunların bir kısmı faşizmin gerçek yüzünün süreç içerisinde kavranmasından, diğer kısmıysa yaklaşan tehdidin küçümsemeninden veya ağır koşulların baskısı altında sağa sola yalpalamaktan kaynaklanan hatalardır. Faşist dönüşümün derinliğini görememek, tek yanlı olarak dünya ekonomik krizinin devrim dalgasının yükselişine yol açacağını sanmak, bazen sol bazen sağ mücadele taktikleri izlemek, bazı ülkelerde Halk Cephesi taktiğini strateji haline getirmek, dolayısıyla proletarya iktidarına bağlayamamak gibi.

Bazı Batı Avrupa Komünist Partilerinin Ağır Hataları

Gramsci'nin daha 1923'te işaret ettiği üzere, faşizmin tarihi, aynı zamanda antifaşizmin eksik ve yanlış kavranışlarının tarihidir. III. Enternasyonal'e bağlı partilerin faşizme karşı mücadeledeki hata ve erdemlerinin irdelenmesi bu çalışmayı aşar. Ama yine de İKP, AKP ve FKP üzerinden ders çıkarmayı denemekte yarar var.

İtalya

İtalya, 1917'den sonra toplumsal devrimin nesnel, hatta öznel koşullarının birçoğunun (Britanya ve Fransa'da olduğundan, hatta bence Almanya'dakinden daha fazla) mevcut görüldüğü bir ülkedi. Yine de bu devrim gerçekleşmedi. Tam tersine, iktidara faşizm geldi.¹⁵

1920 yılı veri alındığında faşist hareket, sosyalist sol karşısında önemsiz bir güçtü. Mussolini iktidara geldikten sonra bu tersine döndü. Devrimin başarısızlığından veya faşist hareketin başarısından İtalyan Sosyalist Partisi'ni sorumlu tutmak haksızlık olmayacaktır. İSP'nin kararsızlığı, içindeki reformist eğilimler, devrimci strateji eksikliği ve "pasif direniş taktiği", faşistlerin işini kolaylaştırmıştır. Halbuki savaştan en güçlü çıkan partilerden biriydi. 1919 Kongresi'nde Lenin'in ortadan kaldırmak için yoğun çaba gösterdiği üç fraksiyona bölünmüştü: Aşırı solda tüm uzlaşmaları reddeden Bordiga; ortada Rus devrimini destekleyen fakat şiddet kullanmaya istekli olmayan Serrati; en sağdaysa demokratik sosyalistleri temsilen Turati. İSP, Mussolini'nin faşist çetelerine karşı demokratik yöntemlere bağlı kalma adına şiddet kullanmama taktiği uygulayarak edilgen bir tutum takınmaktaydı. Gramsci'nin faşist müfrezelerle etkili mücadele edebilmek için

15 Hobsbawm, *Dünya Nasıl Değişir*, s. 355.

bir Halk Muhafızları kurulması önerisi parti yönetimi tarafından reddedildi.¹⁶ Komünist kanat ve Maksimalistler reformistlere ağır basmalarına, Birinci Dünya Savaşı'na karşı çıkmalarına ve III. Enternasyonale katılma kararı alınmasını sağlamalarına karşın, İSP'de II. Enternasyonal gelenekleri ağır basıyordu.

24 Ocak 1921'de reformistlerden kopan Bordiga ve Gramsci, İSP'den ayrılarak Komintern çizgisindeki İtalyan Komünist Partisi'ni (İKP) kurdu. Komünistlerin önderlik ettiği işçi hareketinin faşist milislere karşı kitlesel protestoları ve grevleri faşist harekete durdurmaya yetmedi. Bordiga'nın burjuva demokrasisiyle faşizmi aynı kefeye koyup faşist tehlikeyi hafife alarak ittifakları reddeden sekte tutumu (Gramsci'nin uyarılarına rağmen), harekete büyük zarar verdi. Bir süre sonra Komintern'in de desteğiyle İKP liderliğine Gramsci getirilecekti ama artık geçti. Zira 1920 yenilgisinin işçi sınıfında yarattığı moral bozukluğundan yararlanarak boşluğu dolduran Mussolini iktidar olmuştu.

Gramsci, 1924'te yenilgi üzerine şöyle diyordu:

Yenildik çünkü örgütlenmiş proletaryanın çoğunluğu bizim yanıldığımızı düşünüyordu, bizi izlemeyi reddetti. Komintern'in yetke ve prestiji bizim yanımızdaydı, bize güveniyordu; sistematik bir kampanya yürütemedik, Sosyalist Parti'nin militan çekirdeğine ulaşamadık, sağ çizgide bir tartışma yürüttük, 1919-1920 olaylarını bütün köy ve işçilerin anlayabileceği bir dile nasıl çevirebileceğimizi bilemedik.¹⁷

Yenilgide asıl sorumlu Bordiga'ydı. Ama Gramsci zamanında da faşizmi yeterince tanıyamamaktan, daha açıkçası solu tamamen ezeceğini görememekten ileri gelen hatalar yapmaya devam edildi. İçimizden gelmese de Hobsbawm'ın şu sorusunu hatırlatmak durumundayız: "1926 yılının sonlarında partinin önderi Gramsci dahil olmak üzere etkin üyelerinden en aşağı üçte bi-

16 Macciocchi, "Gramsci ve Faşizm Sorunu", *Faşizmin Analizi* içinde, der. Macciocchi, s. 38.

17 Aktaran G. Fiori, *Antonio Gramsci*, s. 167.

rinin, faşistlerin tuzağına düşüp aldanmalarını nasıl açıklamak gerekecekti?”¹⁸ Burada, faşizmin ilk defa iktidara geliyor olmasının hafifletici bir sebep olduğunu da ekleyelim.

Aslında, İKP’nin yetersizliği faşist partinin şiddetini püskürtmemesiyle başlıyor. Paramiliter saldırıya karşı grev ve ayaklanmalarla yetinilmemesi, sokağa hâkim olmalarına izin verilmemesi gerekirdi. Mussolini iktidar olmadan önce *Arditileri* (savaşta orduya katılan gönüllü gruplar) sıklıkla kullanmıştı. *Arditilerin* azınlıktaki bir kesimi de faşist şiddete karşı koymak üzere sol örgütler dışında kendiliğinden *Arditi del Popolo* (Halk yiğitleri) adı altında örgütlenmişlerdi.¹⁹ Komünistleri, sosyalistleri, anarşistleri, sendikacıları kapsayan bu yarı-askerî örgütlenme, birleşik cephenin silahlı savunma örgütü olarak geliştirilebilir ve giderek silahlı mücadele yürüten bir kaldırıca dönüştürülebilirdi.²⁰ İSP’nin buna karşı çıkması, daha sonra kurulan İKP’nin fazla ileri götüremeyeceği kendi Kızıl Muhafızlar’ını alternatif olarak sunması ve üyelerinin *Arditi del Popolo*’ya katılımını yasaklamasıyla *Arditi del Popolo*’nun yalnız bırakılması (bir yıl ayakta kalabilecekti) ciddi bir hata idi. Sosyalistlerin edilgen, komünistlerin sekter tutumları yüzünden tarihsel bir fırsat değerlendirilemedi. Sadece Gramsci tarafından olumlu karşılanmıştı ki, o bile gönüllü *arditilerin* karşısına “yığın savaşı”nı koyuyordu.²¹ Halbuki bunlar karşı karşıya getirilmemeli, birlikte düşünülmeliydi. Lenin, 1905 Devrimi günlerinde yazdığı “Partizan Savaşı” makalesinde, “Marksizm, hareketi herhangi tek ve belirli savaş biçimine bağlamamakla sosyalizmin ilkel biçimlerinden ayrılır. En çeşitli

18 E. Hobsbawm, *Devrimciler*, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006, s. 42.

19 Togliatti, *Faşizm Üzerine Dersler*, s. 199, (7.dipnot).

20 İtalya’da faşizme kafa tutan *Arditi del Popolo* hareketi, kendiliğinden ortaya çıkan ilk antifaşist ideoloji ve pratiktir.

21 A. Gramsci, *Hapishane Defterleri*, İstanbul: Onur Yayınları, 1986, s. 148

mücadele biçimlerini kabul eder; fakat onları ‘icat’ etmez.”²² diyor ve çeşitli mücadele biçimlerini sıraladıktan sonra ayaklanma sürecinde gerilla savaşının önemine işaret ediyordu. Ne yazık ki partizan savaşının yıpratıcı gücü, faşizmin geriletildiği ve yenilgiye uğratıldığı dönemde ancak keşfedilebildi.

Faşist diktatörlük koşullarında yeraltında faaliyet gösteren, gazete ve broşürlerini düzenli basıp dağıtan tek antifaşist güç İKP olmasına rağmen, neredeyse dağılacak duruma gelmişti. 1934’te üye sayısı 2.400’e²³ kadar düşmüştü ki, en ileri kadrolarının çoğu ya hapisteydi ya da Rusya, Fransa (“4-5 bin kadar örgütlü komünist”) gibi ülkelerde göçmen durumundaydı.

Luigi Longo liderliğindeki Garibaldi Tugayları’nın İspanya İç Savaşı’nın kahramanlık sayfalarından birini yazmaları partililere güven kazandırdı.²⁴ Bu arada genç kuşağın savaşa muhalefeti ve uluslararası hareketlenme antifaşist mücadeleyi canlandırdı. “1941 güzünden itibaren İtalyan Komünist Partisi” kendisini toparladı:

Hareketin üç bileşeni (eski parti önderlerinin himayesi, İspanya savaşının deneyimli askerî kadroları ve 1930’ların ürünü olan genç bir antifaşist kuşak), birlikte diğer antifaşist gruplarda benzerine rastlanmayan bir önder kadro oluşturdular. Komünistler yalnızca inisiyatif almakla yetinmediler; orta ve Kuzey İtalya’daki silahlı partizan birimlerinin büyük bölümünü de onlar kurdular.²⁵

Stalingrad ve Kuzey Afrika’daki İtalyan birliklerinin ağır bir yenilgiye uğramaları sadece faşizmin yıkılmasında değil, İKP’nin çığ gibi büyümesinde de bir dönüm noktası olacaktır. İtalyan ekonomisi çöküş içindeydi. Mussolini’nin ekonomi politikasının iflası halkta rejime itaatsizliği beraberinde getirdi. Gerek köylü-

22 Merx, Engels, Lenin, Stalin, “Partizan Savaşı”, *Partizan Savaşı* içinde, İstanbul: Yar Yayınları, 1977, s. 77.

23 Hobsbawm, *Devrimciler*, s. 39.

24 Age., s. 40.

25 Age., s. 47.

ler gerekse işçiler harekete geçti. Antifaşist mücadelenin asıl örgütleyicisi ve yönlendiricisi İKP, 1943'ten itibaren büyük fabrikalarda grevler, boykotlar örgütledi. İtalyan faşizmine ve Alman işgaline karşı partizan savaşının öncü gücü komünistlerdi. İspanya İç Savaşı'na (1936-1939) Garibaldi Tugayı adı altında katılan İtalyan komünistleri kazandıkları deneyimi Alman işgalcilere ve faşist işbirlikçilere karşı silahlı direnişte kullandılar. "1940 yılında İtalyan Komünist Partisi'nin 3 bin üyesi (o da başka ülkelere dağılmış) varken, 1944, 1945 kışında partinin üye sayısı 400 bine ulaşmıştı..."²⁶

Antifaşist direnişin canlanması İtalyan devletinin asli sahiplerini telaşlandırdı. Faşist Büyük Konsey, 25 Temmuz 1943'te Mussolini'yi görevden alarak arkasında kral ve Mareşal Badoglio bulunan bir hükümet kurdu. Askerî-monarşist elit ve faşist partinin bazı önde gelenlerinin niyeti faşizme son vermek değil, "Mussolinisiz faşizm"le devrimci bir patlamanın önünü kesmekti. Nazi birliklerinin işgali gündeme gelince, Kral V. Emanuel ve Badaglio, 8 Eylül 1943'te Güney İtalya'yı kontrol eden İngiliz ve Amerikan birliklerine teslim oldular.

Anglo-Amerikalıların denetimindeki Güney İtalya'da antifaşist partiler yasallık kazandı. İKP, Kuzey'in tersine, burada iktidarı elde etme mücadelesi vermedi, vermesi engellendi. Antifaşist cephenin genişlemesine her fırsatta karşı çıkan İngiliz-Amerikan Komutanlığı ile partizan ordusu arasındaki ilişkiler son derece gergindi. İktidara yürümeleri durumunda müdahale edecekleri yönünde açık veya dolaylı tehditlerde bulunuyorlardı. Nazi işgalcilere karşı mücadelenin asıl yükünü çeken partizan güçlerine yardımda bulunmadıkları gibi sürekli engel çıkarıp komünistleri zayıflatmaya çalışıyorlardı.²⁷ Ama bir kısmı hâlâ Alman işgali altında olan Kuzey'e, Kuzey İtalya Ulusal Kurtuluş Komitesi (Kİ-

26 Age., s. 48.

27 Kolektif, *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, Cilt 5, İstanbul: Evrensel Basım Yayım, 2013, s. 410-412.

UKK) hakimdi. 1944 baharına doğru grev ve antifaşist gösterilerle birlikte yükselen partizan hareketi 7-8 ay içinde 60 binden 130 bine ulaştı ve aynı yılın yazında antifaşist silahlı mücadele kitlesel bir sıçrayış gösterdi. 1944 yazından 1945 Mart'ına kadar yüzlerce askerî eyleme imza atan çoğunluğu komünistlerden oluşan partizan müfrezeleri, 16.380 Nazi ve İtalyan askerini öldürdüler, 10 Alman ve İtalyan tümenini de etkisiz hale getirdiler.

Müttefikler antifaşist partileri temsil eden KİUKK'ı sürekli baltaladı, siyasi organ işlevini yerine getirmesini önlemeye çalıştı. Aralık 1944'te İngiliz-Amerikan Komutanlığı, KİUKK'ı iktidarını müttefik askerî hükümet organlarına devretmeye ve partizan ordusunu dağıtmaya zorladı.²⁸ Buna rağmen 25 Nisan 1945'te Kuzey İtalya ayaklanması gerçekleşti ve üç gün sonra Mussolini ve yanındakiler kurşuna dizildi. Bundan bir hafta sonra da Alman ordusu teslim oldu ve Kuzey kurtarıldı.

Asıl önemli sorun kuzey ve güney parti liderlikleri arasındaki ayrılıktı; bu durum, müttefik dayatmasının boşa çıkarılmasını zorlaştırıyordu. Soru şuydu: Güney'deki Anglo-Amerikan güdümlü monarşist geçici hükümet ile "ulusal kurtuluş" için işbirliği mi yapılmalı, yoksa Almanlar ve işbirlikçilerine karşı olduğu gibi savaşılmalı mıydı? İKP delegelerinin çoğunluğunun desteğini alan Togliatti, antifaşist cepheyi genişletmek adına, ulusal kurtuluş sağlanıncaya kadar sosyoekonomik ve sosyopolitik çözümü erteleme kararı aldı. ABD Kuvvetleri Komutanı'nın, iktidarı ele almaya kalkarlarsa müdahale edecekleri uyarısında bulunması karşısında geri adım attı ve devrime sırt çevirerek İKP ile burjuva partileri arasında sınıf işbirliği çizgisine yöneldi.

Devrimci yaşamına Gramsci'nin yoldaşı bir komünist olarak başlayan Togliatti, tıpkı Kautsky gibi, yaşamının öteki yarısını döneç olarak bitirecektir. O dönemin tanıklarından Enver Hoca şöyle anlatıyor:

28 Age., s. 413.

1944 Martında, Palmiro Togliatti, Sovyetler Birliğinden dönüşünde, Napoli'ye indiği zaman, partisine, burjuvazi ve burjuva partileri ile sınıfsal işbirliği çizgisini zorla kabul ettirmeye çalıştı. Togliatti, Parti Ulusal Konseyi'nin o günlerde yapılan birleşik oturumunda şöyle diyordu: 'Ulusal ve uluslararası koşullardan dolayı, iktidarın ele geçirilmesini bir hedef olarak görmüyoruz, istediğimiz sadece faşizmi tümünden yok etmek ve gerçekten, antifaşist-ilerici bir demokrasi yaratmak istiyoruz.'²⁹

Mevcut parti programını çiğneyerek, stratejik hedefi sosyalist devrim olarak değil, 19. yüzyılda başlayan burjuva demokratik devrimi tamamlamak olarak belirledi. Ona göre, acil sorun proletarya diktatörlüğünü kurmak değil, "halkın demokratik devleti"ni yaratmak amacıyla, antifaşist güçlerle birlikte kurucu meclisin toplanmasını sağlamaktı:

Kuzey İtalya'da partinin genellikle doğru yolda yönetilmesine ve bu tutumun sadece ülkenin kurtuluşuna değil, halk iktidarının kurulmasına götürebilmesine karşın, Güney'de ve ulusal çerçevede parti, iktidarın alınmasıyla uğraşmadı. Parti sadece güçlü ve otoritesini kullanan bir hükümetin kurulmasını istiyor, monarşinin ve Badoglio'nun yıkılması için mücadele etmiyordu. Parti burjuva yasal düzeni çerçevesinde parlamenter bir çözümden yanaydı. İsteddiği en büyük hak, iki ya da üç bakanlıkla hükümete katılmaktı.

Böylece İtalyan Komünist Partisi, siyasal burjuva oyunlara girdi ve ilkesiz, hep yinelenen uzlaşmalar yaptı. Ülkenin kurtuluşunun arifesinde, büyük bir siyasal ve askerî güce sahip bulunuyordu, ama bunlardan nasıl yararlanacağını bilemedi, ya da yararlanmak istemedi ve burjuvazinin önünde gönüllü olarak silahlarını attı. Devrimci yolu reddetti ve parlamenter yola bağlandı, böylece de yavaş yavaş bir devrim partisi, sosyal reformları amaçlayan, bir işçi sınıfı burjuva partisine dönüştü.³⁰

29E. Hoca, *Avrupa Komünizmi Antikomünizmdir*, Ankara: Yurt Kitap Yayın, 1988, s. 62.

30Age., s. 56.

Yeraltında faaliyet gösteren parti komiseri Pietro Secchia ile Garibaldi tugaylarının lideri Luigi Longo, buna şiddetle karşı çıktılar. Togliatti ise seçime gidilmesi ve Kurucu Meclis'in yeni bir anayasa oluşturmaya kararında ısrar etti.

500 bini silahlı, 2,5 milyon üyeye sahip İKP, İtalya'nın en güçlü ve örgütlü partisiydi. Amerikan ve İngiliz emperyalistlerinin tehditlerinden çekinen Togliatti kliği, İtalyan gericiliğinin referandum önerisini kabul etti. Seçimlerde Hristiyan Demokratlar ve sosyalistlerden daha az oy alarak üçüncü parti ancak olabildi.

İktidarın ele geçirilmesi sorunu, önce proletarya devriminin önkoşullarının oluşmadığı bahanesiyle belirsiz bir süre ertelendi, sonra da unutuldu. Parti çizgisi "demokrasinin ve direnişten doğan anayasanın savunulması", dolayısıyla burjuva devletinin ve eski sistemin benimsenmesi gibi utanç verici bir statükoculukla sonuçlandı. 1945 yılı, Genel Sekreter Palmiro Togliatti gibi İKP için de Marksizm-Leninizmden revizyonizme, Avrupa komünizmine giden yolda dönüm noktası oldu. 1947'de ABD'lilerin baskısıyla komünistlerin hükümetten, partizanların kolluk kuvvetlerinden atılmasıyla birlikte kontrol tamamen burjuvazinin eline geçti.³¹

Komintern'in yerine kurulan Kominform, İtalyan ve Fransız Komünist partilerinin tutumunu defalarca kınadı ve ikisini de "parlamentar kretenizm"e düşmekle suçladı.

Almanya

Faşizm karşısında en büyük yenilgiyi devrime en yakın görünen Alman komünistlerinin alması trajik sonuçları olan bir paradokstur. Almanya Komünist Partisi (AKP), "1920 yılı sona

31 Devrimin çalınmasına şiddetle itiraz eden örgütsel konulardan sorumlu olan Pietro Secchia, Moskova'da Stalin, Jdanov ve SBKP Politbüro üyeleriyle gizli bir toplantı yapar. Daha sonra Stalin, İKP Genel Sekreterliğini bırakıp Kominform sekreterliğine gelmesini önerir. Bu, partideki ikinci kişi olan Secchia'nın genel sekreterliğe gelmesini sağlayacaktır. Togliatti, bu öneriyi reddeder.

ererken 300.000'in üzerinde",³² 1932'de 360.000 üyesi ve 6 milyon seçmeni ile Komünist Enternasyonal'in ikinci, kapitalist dünyanın birinci komünist partisiydi. Komünistlerin uzun, sabırlı ve ağır kayıplar pahasına yürüttükleri çabaları sonucunda yaratıldı. II. Enternasyonal geleneğine karşı III. Enternasyonal'i, Ekim Devrimini ve Bolşevik devrimciliği model aldı. Üst üste alınan yenilgilerin yaralarını sarmayı, Brandler ve Thalheimer gibi sağcı unsurları tasfiye etmeyi, seçkin kadrolar ve militan bir önderlik yaratmayı başaramasaydı bu büyüklüğe asla ulaşamazdı. Alman finans kapitaline ve gericiliğine karşı kararlı ve militan mücadelesiyle biliniyordu.

Buna rağmen VII. Kongre raporunda şu saptamayı yapmakta haklıydı Dimitrov:

Faşizmin Almanya'daki zaferi kaçınılmaz mıydı? Hayır! Alman işçi sınıfı engelleyebilirdi bunu. Ancak bunu başarabilmek için antifaşist, proleter bir Birleşik Cephe yaratmak, Sosyal Demokrat önderleri Komünistlere karşı yürüttükleri kampanyadan vazgeçmeye zorlamak ve partinin sürekli olarak önerdiği faşizme karşı ortak cephe görüşünü benimsemek zorundaydılar.³³

Hitler iktidar olmadan önce Alman işçi sınıfının ezici çoğunluğu SPD ve AKP'yi destekliyordu. Ne tuhaftır ki ikisi de gelişmiş bir kapitalist ülke olan Almanya'da Hitler'in iktidara gelebileceğine inanmıyorlardı. Alman komünistler, SDP'nin Kasım Devriminde yaptıklarından, faşizmden çok komünizmi hedef alarak tabanındaki işçileri zehirlemesinden ve egemen sınıfın dümen suyunda gitmesinden haklı olarak nefret ediyorlardı. Ne var ki aşırılığa kaçtılar ve antifaşist mücadelenin başarısını, SDP ile ittifakta değil tecrit edilmesinde aradılar.

Bu hatanın temelinde "sosyal faşizm" teorisi yatıyordu. E. Thälmann, Komintern yönetiminin, "Sosyal faşizm, güçlü sos-

32 Carr, *Devrim Okumaları*, s. 158.

33 G. Dimitrov, *Faşizme Karşı Birleşik Cephe*, Ankara: Ekim Yayınları, 1989, s.145-146.

yal demokrat partilerin olduğu ülkelerdeki faşizmin özel bir şeklidir” tanımını katı bir şekilde benimsemişti. Sicil dosyası kabarık sağcı SDP önderliğiye, sanki bu tanımın hakkını vermek istemişçesine, Alman emperyalizminin değirmenine su taşımaya devam etti. Faşistler kadar komünistlerin yükselişinden de şikâyetçiydi. Hitler’i işçi sınıfının direnişiyle değil, Hindenburg ve Papen gibi faşizme göz kırpanları ikna ederek durdurabileceğine inandı.

Gerçi, Manuilski, “sosyal faşizmi faşizmle”, “sosyal demokrat işçileri liderlik aygıtlarıyla özdeşleştiren...” komünistleri, XI. EKKI Plenumunda (Nisan 1931) uyarıyordu. Ayrıca, 1933 yılında AKP MK’sı, “Değerli sosyal demokrat işçi yoldaşlar” diye başlayan ikna amaçlı uzun bir bildiri yayımlamıştı.³⁴ Bunlar bir yana, eğer sosyal demokrat önderlik, komünistlerin birlik cephesi ve genel grev çağrılarına ve 1933 Ocak ayındaki faşizme karşı direnişlerine olumlu cevap verseydi, Hitler başarılı olamayabilirdi.

Sonuç olarak, bu tür çabalar, sosyal demokrat önderliğin “faşizmin ikizi” olarak görülmesinin gölgesinde kaldığından beklenen sonucu vermedi. İki parti tabanı arasındaki bölünmenin kemikleşmesinin önüne geçilemedi. Sosyal demokrat işçilerin, parti liderliklerinin faşistler kadar tehlikeli düşmanlar olduklarına inandırılmaları imkânsızdı. AKP’nin yöntemi birleştirici ve bu unsurları kazanmaya hizmet eder nitelikte değildi. Sosyal faşizm suçlaması, işçi sınıfı kökenli iki partinin seçimlerde, sendikalar da ve grevlerde güç birliği yapmalarını baltaladı. Özünde faşizme karşı olan sosyal demokrat işçilere, önderliklerinin ihanetleri, onları incitmeden, ikna edici bir şekilde ve dostça kavratılmalı, bunun yolları aranmalıydı.

Hitler, bölünmüşlükten yararlandı ve aradan sıyrılarak iktidara geldi. Gücünü işçi sınıfından alan iki parti de Nazizmi küçümseme hatası işlediler. Alman tarihçi K. D. Bracher, “Nas-

yonel Sosyalizmin tarihi, özünde, onun hafife alınmasının tarihidir,” derken gerçeği dile getiriyordu. Brecht’in deyişiyle Hitler’in yükselişi, kaçınılmaz bir alinyazısı değil, “önlenebilir” bir yükselişti.

Alman komünistlerinin, 1929-1933 krizinin kitleleri devrimcileştireceğine dair abartılı görüşleri vardı. Kriz derinleştikçe sosyalizmin zaferinin yaklaşıcağı şeklindeki kaderci yorum, “faşizmin ortaya çıkışının neredeyse arzu edilir olduğu” sonucunu doğurduğu için, Manuiski tarafından eleştirilmişti. Görülemeyen, madalyonun öbür yüzüydü: Alman egemen sınıfı hükümet değişikliklerinden sonuç alamadıkça açık diktatörlük seçeneğine yöneliyordu. Krizin bunalttığı orta kesimleri hızla kendine çekerek güçlenen NSDAP ise, rakiplerinin arasından sıyrılarak birinci aday olarak öne çıktı. 1933 Aralık ayında, yani atı alan Üsküdar’ı geçtikten sonra bile, Sovyet yetkililerinden V. G. Knorin, “Devrime Doğru Gidiyoruz” ara başlığıyla, “Büyük devrimci olaylar, aniden çıkabilir”, “bir büyük grev bile yığınların huzursuzluğunun patlamasına yol açabilir” diye yazabildi.³⁵

Bütün bu hataların altında Nazi partisinin gücünün küçümsemesi yatıyordu. Faşizmin vahşi karakteri ve geleneksel gericilerden farkı yeterince kavranmamıştı. İşçi sınıfı ve demokratik gelenekleri güçlü olduğu düşünülen Almanya’da, faşizmin başarılı olamayacağı hakkında naif bir inanç vardı. Bu yüzden, doğrudan proletarya diktatörlüğü savunuldu. Faşizmi yenmek için proletarya diktatörlüğünden yana olmayan halk güçlerine de ihtiyaç olduğu düşünülmedi. Düşmanlar arasında ayırım yapmak, baş düşmana karşı ittifakları geniş tutmak, somut duruma özgü esnek taktikler geliştirmek gibi bir çaba gösterilmedi. VII. Kongre’de Dimitrov’un, “Saflarımızda faşist tehlikeyi göz ardı edilemeyecek ölçüde hafife alan kişiler var” uyarısı bu kafada olanlara yöne-

35 Age., s. 169.

likti.³⁶ İtalya örneğinden ders çıkarmayan Alman komünistler, Naziler iktidara gelirse “nasıl olsa sorunları çözemez ve iktidarı uzun süre ellerinde tutamazlar” gibi tehlikeli bir anlayışa sahipti. Faşizmin kapitalist egemenliğin son aşaması olarak görülmesi bu yorumun sonucuydu.

AKP başka stratejik ve taktik hatalar da işledi. Bunlardan en önemlisi paramiliter eylemlere karşı silahlı direniş geliştirememesidir. 1924 yılında 100.000 üyesi bulunan yarı-askerî *Roter Frontkämpferbund* (Kızıl Cephe Savaşçıları Birliği) gibi önemli bir koruyucu kalkana sahipti. Gücünü SA ve SS’lerden alan faşistlere karşı kendini ezdirmemesi ancak böyle bir örgütlenmeyle mümkündü. Hatta AKP, “Faşistleri gördüğünüz yerde vurun” sloganıyla militan bir başlangıç bile yaptı. 1 Mayıs 1929’da yapılan 1 Mayıs gösterilerinde *Roter Frontkämpferbund* (RFB) militanları ile polisler arasında yaşanan çatışma sonucunda 33 kişi yaşamını yitirince RFB yasa dışı ilan edilerek kapatıldı. KPD, RFB’nin boşluğunu doldurmak üzere yan örgütler kurdu. 10 Temmuz 1932’de “Antifaşist eylem”i kurarak mücadelesini sürdürdü. Yine de “iktidarı ele geçirme üzerine yürütülen politikanın bir parçası olan uzun vadeli bir strateji” geliştiremedi.³⁷

Yapılması gereken şeydi: Bir yandan olası durumlara karşı yeraltına çekilme hazırlıkları yapmak, bir yandan da silahlı savunmaya ara vermemek ve kendini kaptırmamak koşuluyla seçim çalışmalarını sürdürmek. Silahlı savunma hayati önem taşıyordu. Devrimin, eski tarz ayaklanma anlayışına bağlı kalarak veya seçim yarışlarına bel bağlayarak değil, sokağa hâkim olmayı ve partizan savaşı usulü vur kaç taktiklerini de kapsayan, zor eksenli karmaşık bir mücadeleler süreci olarak kavranması gerekiyordu. Sınıf mücadelesinin sertleşmesi karşısında, Naziler iktidara geçinceye kadar yasallığa tabi olunması, Nazizmi küçümsemekten,

36 Georgi Dimitrov, “Faşizme Karşı İşçi Sınıfı”, *Faşizm Üzerine* içinde, der. Köves ve Mazumdar, s. 290.

37 Fülberth, *İncelemeler*, s. 106.

iktidara gelebileceklerine ihtimal vermemekten kaynaklanan ciddi bir hataydı.

Nasyonal sosyalizm ve sağcı karşıdevrim cephesi; SDP, *Reichsbanner*,* sendikalar, KDP ve *Roter Frontkämpferbund*'un birlikte örgütleyeceği direnişe dayanacak güçte değildi. Ancak *Reichsbanner*, “Nazi çetelerine karşı ne fiziki mücadelede ne de sokağı denetim altına almak için hemen hemen hiçbir rol oynamadı.”³⁸ “Komünist Parti... militanları ve sempatizanları, Weimar Cumhuriyeti'nin son ayları içinde, SA'lara karşı cesaretle savaştılar ve inkâr edilmez sayısal azınlıklarına karşın, ancak sonuçta ve az kayıpla mücadeleyi bitirdiler.”³⁹

Faşizmin iktidara gelmesinin önlenebileceği 1932'de Goebels, “Kızıklar büyük fırsatı kaçırdılar. Bu fırsat bir daha ellerine geçmeyecek” diyerek önemli bir itirafta bulundu. Faşizmi engellemeye yetecek güce sahip SPD ile AKP'nin eylem birliğine gitmeleri, Hitler'in iktidara yükselişini kolaylaştırdı.

Ernst Thalman, Hitler iktidara geldikten sonra sosyal demokratlara ve sendikalara grev çağrısı yaptı, ancak Hitler'in meşru yoldan iktidara geldiği ve ömrünün uzun olmayacağı gerekçesiyle bu reddedildi. O sıra komünistleri ve sosyal demokratları bir an önce ezme planları yapıldığının kimse farkında değildi. Yeni bir seçim yaparak salt çoğunluğu elde etmek isteyen Hitler'in telkini üzerine Hindenburg, Reichstag'ı feshedip 5 Mart 1933'te seçim kararı aldı.

* Cumhuriyetçi yarı askeri bir örgüt olan derneğin asıl adı Reichsbanner Schwarz-Rot-Gold'dur ve Reich'in Siyah, Kırmızı, [ve] Altın Sancağı anlamına gelir. 1930'ların yaklaşık 3 milyon üyesiyle Weimar Cumhuriyeti'ndeki en büyük demokratik örgüt olan dernek sosyal demokratlar, liberaller ve merkez partisi mensuplarından oluşuyor ve dernek nasyonal sosyalistlerle, komünistlerle ve monarşistlerle savaşma amacı taşıyordu. NSDAP iktidara gelince Reichsbanner 1933 baharında yasaklandı. Batı Almanya'nın kurulmasının ardından 28 Ekim 1953'te Bremen'de tekrar kuruldu. Derneğin şu anki amacı siyasi-tarihsel eğitim vermenin yanı sıra demokratik gençlik yetiştirmektir.

38 Maria A. Macciocchi, *Faşizmin Analizi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2016, s. 67.

39 Age., s. 67.

Naziler iktidara gelince Thälmann, partiyi yeraltına çekmeye çalıştı. Ne var ki, 360 bin üyesi ve milyonlarca sempatizanı olan bir partinin bunu bir hamlede yapması imkânsızdı. Seçim kampanyaları ve diğer faaliyetleri gereği üyelerinin fotoğrafları, adresleri, aile bilgileri hepsi açıktaydı. Berlin siyasi polisi AKP ve merkez yayın organı *Rote Fahne*'ye baskın düzenledi, arkasından polis ve SS birlikleri komünist ve sosyal demokrat avı başlattılar. 27 Şubat 1933 tarihinde AKP Politbüro'sunun toplandığı günün gecesinde, *Reichstag* yangını komplosu gerçekleştirildi. Ertesi gün resmî gazete komünistlerin parlamento binasını ayaklanma sinyali vermek için yaktıklarını yazdı. Faşist yalana göre bunu ayaklanma ve iç savaş takip edecek; komünistler kadınlara sarkıntılık yapmak, çocukları öldürmek, kuyulardaki suyu, lokanta ve yemekhanelerdeki yiyecekleri zehirlemek için harekete geçeceklerdi.

27 Şubat 1933 akşamı, *Reichstag* önceden hazırlandığı belli yasayı yürürlüğe sokarak anayasadaki bütün burjuva demokratik haklarla birlikte komünist ve sosyal demokrat basını yasakladı. Arkasından korkunç bir terör başladı ve E. Thälmann ve o sırada Almanya'da bulunan Georgi Dimitrov dahil,⁴⁰ birçok AKP ve SPD lideri tutuklandı. Naziler ikinci bir Dimitrov mağlubiyeti yaşamamak için,* maskelerini düşüreceğinden korktukları Thälmann'ı açık duruşmada yargılama cesareti gösteremediler.

Eğer Kızıl Cephe Savaşçıları Birliği kapatılacağına güçlendirilseydi parti büroları, sendikalar ve öteki mevziler o kadar kolay zapt edilemeyecekti. Gerçi AKP, faşist diktatörlük yerini sağlamlaştırmasın her şekilde direnmekte kararlıydı. Yeraltı basını ve

40 Dimitrov iki yoldaşıyla birlikte 9 Mart 1933'te Berlin'de tutuklandı. Dava duruşmaları sokaklarda hoparlörlerle yayımlandı. Parlak bir hatip olan Dimitrov, Gestapo ve toplama kampları kurucusu Goering ve Goebbels'i sanık durumuna getirince yayın sonlandırıldı. Savcının iddialarını tek tek çürüten zekâsı ve cesareti karşısında tahliye etmek zorunda kaldılar. Gerek işkence karşısındaki gerekse savunmasındaki direnişçi tavrı, Dimitrov'u örnek alınması gereken bir kahraman durumuna getirdi.

Dimitrov, Reichstag yangını nedeniyle yargılandığı davada, iddiaların asılsız olduğunu ileri sürdüğü savunmasıyla beraat etti ve bu savunmayla dünya çapında ün kazandı.

radio istasyonlarını harekete geçirdi, yasadışı bildiri ve propaganda broşürleri dağıttı, kitlesel eylemler örgütlemeye çalıştı. Ama tutuklamalardan ve toplama kamplarına atılmaktan kurtulamadı.⁴¹ Almanya'daki hapishanelerde ve toplama kamplarında binlerce komünist ve antifaşist can verdi. Kimi hatalarına rağmen komünizm idealine sıkı sıkıya bağlı, *Gestaponun* işkencelerine direnen inançlı ve başeğmez komünist önder Ernst Thälmann, yenileceğini ve sonunun geldiğini anlayan Hitler'in emriyle 1944'te katledildi.

Alman komünistlerini kuzu gibi teslim olmuş diye gösterenleri, Troçki sempatzanı Renton bile doğrulamıyor:

Birincisi, örgütlü direniştir ve rejime karşı bilinçli bir şekilde onu değiştirmek amacıyla eylemler gerçekleştirilmiştir. Örnekler arasında, özellikle 1933-1936 yıllarında, Hitler'i ayaklanma yoluyla devirmek amacıyla yasadışı bir kitle örgütü kurmaya çalışan Komünist Parti üyeleri sayılabilir. Büyük fabrikalarda ve ağır işçi sınıfı bölgelerinde, Nazi dönemi boyunca bildiri dağıtma ve slogan atma dahil direniş eylemleri devam etmiştir. Direniş kategorisi, 1942-1943'te Münih'te aktif olan 'Beyaz Gül' grubunu da içermektedir. Bu grup; broşürler dağıtan, sabotaj ve pasif direniş isteyen öğrencilerden oluşmaktaydı. Aynı direniş ruhu toplama kamplarında, Mayıs 1944'te Flossenbürg'de ve Ocak 1945'te Mauthausen'de hapishaneleri silahsızlandıran mahkûmların isyanında bile görülebilmektedir. Ağustos 1943'te Treblinka'da 300 mahkûmun on bir *Schutzstaffel*'i -SS- öldürerek firar ettiği, düzinelerce katılımcının özgürlüklerini koruduğu ve savaştan sağ çıkabildiği bir kaçıışı gerçekleştirdikleri görülebilmektedir...⁴²

Thälmann ve yoldaşları, Togliatti ve Thorez gibi, zaferin eşliğinde iktidarı kendi elleriyle burjuvaziye teslim etmedi ama nihai kavgayı başlatmaya fırsat bulamadan politik hatalarının kurbanı oldular. Buna bakarak AKP'nin tekelci sermayeye ve faşizme karşı

41 Buradan Alman komünistlerinin hiç dövüşmeden yenildikleri sonucu çıkarılamalıdır. Hitler'in abartma payını da hesaba katarak 1932'de kızışan sokak savaşlarında 400 ölü, 43.000 yaralı kayıp verdikleri iddiası yabana atılmamalı.

42 Renton, *Faşizm Tarihi ve Teorisi*, s. 47.

özverili mücadelesini, zorbalığa boyun eğmeyen militan tutumunu görmezden gelmek haksızlık olur.

Alan Merson'ın öne sürdüğü gibi, 'Almanların Nazi tiranlığına karşı direnişi, 1936'da kilise liderleriyle ya da 1938'de generallerle başlamamıştır. 1933'te başlamış, katılanların büyük çoğunluğu işçiler ve komünistler olmuştur.' 25.000 ile 30.000 komünist, kamp-larda idam edilmiş veya ölmüştür. Bu sayının yaklaşık beş katı ise tutuklanmıştır. Gestapo, 1935-1936'da Almanya'da binden fazla sosyalist ve komünist grubun aktif olduğunu tahmin ediyordu. Sadece 1936 senesinde Gestapo'nun yasadışı olarak dağıtılan ve ele geçirdiği broşür sayısı 1.600 bindir.⁴³

AKP önderliği Bolşevizmi model almıştı ve o günkü koşullarda en ileri, en militan kadrolara sahip ekti. Hobsbawm'ın dediği gibi: "Almanya Komünist Partisi... kitlesel bir güce ulaştığında, bir şeyi yerine getirmiştir: Kızıl bayrağı yukarıda tutmuştur. Partinin en kötü düşmanı bile onu reformizmle uzlaşmaktan, kendisini sistem tarafından onu soğurabilecek herhangi bir eğilime kanallandırmesinden dolayı suçlayamaz."⁴⁴ Gelgelelim devrim yapmak için bu yeterli değildir: "Almanya'da eşi görülmedik bir cesaret ve bağlılığa sahip savaşçılar ve olağanüstü örgütçü insanlar yetiştiyse de devrimci politikacılar çıkmadı."⁴⁵ AKP'nin eksikliği Bolşevizme uzak durmasında değildi, onu derin ve olgun bir şekilde kavrayamamasındaydı. Strateji ve taktik biliminde ustalaşmadığı içindir ki, gerekli vuruşları yapmakta yetersiz kaldı, herkese savaş ilan ederek "sosyal demokrasiyi yok etmek" gibi gerçekleştiremez hedefler peşinde koştu. Düşmanlarını çoğaltırken, partiyi yalnızlaştırma hatası işledi. Özel koşulları dikkate almadan, her şey yolundaymış gibi, doğrudan proleterya devrimini acil amacı haline getirdi. Devrimin önündeki baş

43 A. Merson ve İ. Kershaw'dan aktaran D. Renton, *Faşizm Tarihi ve Teorisi*, s. 112-113.

44 Hobsbawm, *Devrimciler*, s. 62.

45 Age., s. 60.

engel olarak gördüğü sağ sosyal demokrasiye duyduğu kin, kör bir siyaset izlemesine ve mezhepçi dar görüşlülüğe kapılmasına yol açtı.

Diğer bir dezavantajı da karşısında dünyanın gelmiş geçmiş en gaddar faşizminin bulunmasıydı.

Fransa

Fransa Komünist Partisi (FKP), 1930 sonrası ilki Halk Cephesi, ikincisi Nazi işgalinden kurtuluş olmak üzere iki dönemde ele alınabilir.

Dimitrov şöyle yazdı: “En güçlü faşist örgüt, Crox de Feu’nün (Ateş Haçı) emrinde 60,000’i subaylar olmak üzere 300.000 si-lahlı insan vardır. Polis ve jandarma örgütlerinin, ordunun, hava kuvvetlerinin ve bütün devlet bürolarının bazı kilit noktaları bu örgütün elindedir.”⁴⁶ Buna rağmen FKP, tabanının desteğini aldığı Sosyalist Parti’yle birlikte grevler ve kitle gösterileriyle faşist darbe girişimini önleyerek büyük başarı gösterdi. İtalya ve Almanya’da faşizmin iktidara gelmesinden ders çıkaran sosyalistler ve komünistler, parti düzeyinde antifaşist eylem birliği konusunda anlaştılar ve 1935’te resmî olarak Halk Cephesi’ni kurdular. “O yıl” faşizme karşı 100 bin, 200 bin, 500 bin kişilik “dev halk mitingleri yapıldı.”⁴⁷ 1936 seçimleri 618 sandalyeden 378’ini kazanan Halk Cephesi’nin zaferiyle sonuçlandı. Sosyalistler vekil sayısını 101’den 146’ya, komünistler 19’dan 72’ye çıkardılar.⁴⁸ 4 Haziran 1936’da kurulan Leon Blum başkanlığındaki Halk Cephesi Hükümeti’ne dışarıdan destek veren komünistlerin itibarı ve oyları arttı. Faşist örgütler yasaklandı. Mayıs ayı boyunca süren grev dalgası sonunda işçiler çok önemli haklar elde ettiler, CGT’nin (Genel Emek Konfederasyonu) üye sayısı büyük bir sıçrama yaptı.

46 Dimitrov, *Faşizme Karşı Birleşik Cephe*, s. 171.

47 F. Knight, *Fransız Direnişi*, İstanbul: Belge Yayınları, 2000, s. 16.

48 Age., s. 17.

Fransız komünistleri kendi ülkelerindeki bu deneyimle Komintern'in antifaşist politikasında önemli bir hatadan dönülmesine katkıda bulunmuş oldular. G. Dimitrov ile FKP lideri M. Thorez arasında, 11 Mayıs 1934'te yapılan bir görüşmede, komünist ve sosyal demokrat partili işçiler arasındaki bölünmenin önlenmesi gerektiği üzerinde duruldu ve geç kalırsa da bu hata VII. Kongre'de düzeltildi.

Ne var ki, çok geçmeden antifaşist koalisyondaki bazı kesimler Halk Cephesi'nden ayrılıp faşistlere yanaştılar. Böylece İspanya İç Savaşı'na müdahale etmemekten yana olmakla kalmayıp, milyonlarca işçinin grev ve fabrika işgallerine karşı çıkan Leon Blum'un gerici yüzü açığa çıktı. FKP Merkez Komitesi'nin sol kanadının, tabanda birliği ihmal ederek cephe bünyesindeki parti liderleri arası birlikle yetinmemek ve kitlelerin yanında yer almak gerektiği yönündeki çağrısı azınlıkta kaldı. Kısa ömürlü Halk Cephesi Hükümeti, işçi hareketinin ve devrimci sol güçlerin gerilemesiyle sonuçlandı. Sosyalist bir hükümet olmadığını, toplumsal düzeni değiştirmek gibi bir niyet taşımadığını açık açık söyleyen Leon Blum Hükümeti, FKP'nin isteklerini geri çevirdi. Hükümetin ihaneti üzerine cephe 1938'de dağıldı ve yerini Daladier aldı. Sosyalist Parti'nin girişimiyle Daladier Hükümeti 1939'da FKP'yi kapattı. Blum'un partisi bir süre sonra işbirlikçi Petain Hükümeti'ne güvenoyu verdi. M. Thorez, Komünist Enternasyonalin VII. Kongre'sinde Dimitrov'un belirlediği çerçeveyi aşarak tepede gerçekleştirilen antifaşist cephe çizgisi izlemesinin cezasını çekiyordu.

Özetle, Fransa'da "Halk Cephesi" deneyimi iyi başladı, kötü bitti. Cephe deneyimi sırasında parti içinde işçi sınıfının önderliğinden taviz verebileceği ve ittifaklarını burjuvaziye doğru genişletebileceği şeklinde görüşler filizlendi. "Fransız Komünist Partisi, eylemlerini sonuna dek götürmedi, çünkü faşizme ve gericiliğe karşı gerçek bir mücadele amacıyla örgütlenmemişti. Yap-

tığı propaganda ve ajitasyon, yönettiği grev ve gösteriler, iktidarı burjuvaziden alma çizgisinde değildi.”⁴⁹

İkinci dönem, 1940 yazında Nazi Almanyası'nın Fransa'yı işgaliyle başlar. Alman işgalcilerine ve Nazi işbirlikçisi Petain güçlerine karşı kahramanlıklarla dolu olağanüstü bir direniş sergileyen FKP, işgal altındaki Fransa'da illegal bildiri, yayın ve gazetesi *Hümanite* ile faaliyet yürüten tek örgütlü ve aktif güçtü.⁵⁰ Direniş hareketi büyük kayıplar verdi. Müttefikler adına askerî bilgi toplamaktan başka bir şey yapmayan De Gaulle'cülerse, duruma hâkim olabilmek için eyleme geçilmemesini, müttefik güçlerin çıkarma yapmasını beklemeyi savunuyorlardı.

Başlı başına bir destan olan efsanevi direnişine rağmen FKP önderliği arkasını getiremedi; zamanı geldiğinde iktidarı elde etmeye yönelip partizan birliklerini kurtuluş ordusu düzeyine yükseltmeye çalışmadı. İktidar perspektifiyle hareket etmek, ulusal kurtuluş mücadelesini sosyal kurtuluş mücadelesine çevirerek proletarya diktatörlüğü kurma yoluna gitmek diye bir anlayışı yoktu. Küçük birimler halindeki partizan birlikleri merkezî devrimci bir orduya dönüştürülmeden başarı elde edilemezdi. İniyatif (önderlik) direnişe ciddi bir katkısı olamayan İngilizlerin ve Amerikalıların kanadı altındaki Londra merkezli fırsatçı De Gaulle grubuna bırakıldı. Müttefik güçlerin çıkarmasından sonra Petainci subayların katılımıyla güçlenen General De Gaulle, ulusal komiteyi hükümet organına çevirerek, dağılan Fransız ordusunu yeniden örgütleyip kendisinden çok da hoşnut olmayan müttefik güçlerin desteğiyle FKP'nin omuzunda yükselen ulusal direniş hareketinin hasadını toplama fırsatını kaçırmayacaktır. 10 Eylül 1944'te geçici “Ulusal Birlik Hükümeti”ni kurdu ve hükümetinde komünistlere Havacılık Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı

49 Hoca, *Avrupa Komünizmi Antikomünizmdir*, s. 50.

50 Age., s. 86.

gibi önemsiz iki koltuk verdi.⁵¹ FKP, “Ülkeye ayak basmış olan müttefiklerle partiden kaynaklanan bir anlaşmazlık çıkmasından, De Gaulle’den, onun kendisine bağladığı güçlerden, iç savaştan ve özellikle de Anglo-Amerikanlarla çıkacak bir savaştan korktu...”⁵² Sonuçta payına düşen partizan güçlerinin silahsızlandırılması ve iktidar sürecinden dışlanması oldu.

Hayal kırıklığına uğrayan işçi sınıfı grevler başlatınca De Gaulle’ün imdadına koşan yine gırtlığına kadar reformizme batan Maurice Thorez oldu; kabinede verilecek iki koltuk karşılığında grevleri durdurdu. 1946 seçimlerinde mecliste çoğunluk komünistlerin ve sosyalistlerin eline geçtiğinde, Ekim Devrimiyle açılan yoldan farklı bir yol izleyeceklerini söyleyen Thorez de tıpkı Togliatti gibi döneği seçti. Buna rağmen “barışçıl yoldan devrim” safsatasına bile tahammül edemeyen burjuvazi, 1947’de sosyalist partili başbakan marifetiyle komünist bakanları azlederek iktidarını iyice pekiştirdi.

Ve Diğerleri

Ulusal kurtuluş mücadelesini iktidarı elde etme stratejisine dönüştüremeyen partilerden biri de FKP’nin manevi etkisi altındaki Belçika Komünist Partisi’ydi. Nazi işgaline karşı yiğitçe direndiği halde, kabinede elde ettiği koltuklar hatırına, 1944 yılı başlarında 150 binden fazla silahlı direnişçisini Belçika ordusuna dahil ederek, hükümet ve Anglo-Amerikan yetkililer tarafından silahsızlandırılmaya razı oldu. Keza 1943’ten itibaren Danimarka, Hollanda ve Norveç’te komünistler ve yurtsever güçler Alman işgalcilerine karşı güçlü direnişler geliştirdilerse de bunu iktidara aday olacak boyuta taşıyamadılar.

VII. Kongrenin çizgisini takip eden İspanya Komünist Partisi ise başlarda doğru bir çizgi izledi. Halk Cephesi Hükümeti’ni

51 Kolektif, *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, Cilt 5, s. 393.

52 Age., s. 53.

dışarıdan destekledi, Franco'nun faşist darbesinden sonra iki bakanla hükümete katıldı ve ortak antifaşist bir cephenin başını çekti. Antifaşist cephe İspanya İç Savaşı (1936-1939) boyunca en önde, büyük kayıplar pahasına yiğitçe mücadele ettiyse de gerek bazı eksiklikleri gerekse Alman, İtalyan ve Portekizli faşistlerin müdahalesiyle yenildi.

Franco, işçi sınıfının ve İspanyol halk hareketlerinin devrimci öncüsüne ağır bir darbe vurdu, komünist parti de bundan ağır şekilde etkilendi. En sağlam, ideolojik olarak en yetkin, en cesur ve azimli insanlarını silahlı savaşta ve faşist terör sırasında yitiren İspanya Komünist Partisi üzerinde, Carillo ve yandaşları gibi küçük burjuva ve aydın, pısrık insanların olumsuz, yıkıcı etkisi egemen oldu ve parti giderek oportünist, revizyonist bir partiye dönüştü.⁵³

Devrim stratejisini terk eden partiler arasına iç savaş yorgunu İspanya Komünist Partisi de katılınca, burjuvazinin reformist kuklası haline dönüşecek Avrokomünizmin öncü troykası tamamlanmış olacaktır.

Antifaşizm

Faşizmi siyaset sözlüğünden silmek için uğraşanların baş yardımcıları, antifaşizmi gözden düşürmeye, yenilgi ve zafer dersleriyle dolu tarihini unutturmaya çalışanlardır. Ne yazık ki bunlar yalnız açık gerici kamptakilerle sınırlı değil, içlerinde D. Renton ve E. Traverso gibi sureti haktan görünüp, “Faşizm meselesi benden sorulur” havasında olan uzman yazarlar da var. Renton, İngiltere’de antifaşizmin 1940’lardaki tarihini incelediği bir yazısında, İngiltere Komünist Partisi’ne bir yığın haksız ve abartılı eleştiri yaparken adı var kendi yok Troçkist Devrimci Komünist Partisi’ni, “KP ve NCCL saflarının dışında, ortodoks Sol’daki en önemli antifaşistler, Devrimci Komünist Parti’nin

(RCP) Dördüncü Enternasyonalistleriydi” diye övüyor.⁵⁴ İngiliz Komünist Partisi üyesi E. Hobsbawm, şöyle demese buna inanabilirdik: “1956 başlarında Britanya’daki üç rakip Troçki grubunun birleşik gücünün toplam 100’den az olduğu tahmin ediliyordu.”⁵⁵

E. Traverso, entelektüellerin antifaşizm içindeki yerini ele aldığı makalesinde daha da ileri gidiyor.⁵⁶ Antifaşizmi, Batı Avrupa entelektüelleri gibi, dar bir alana hapsedmesi bir tarafa; George Orwell, Arthur Koestler, W.H. Auden, Stephen Spender, André Gide, Herbert Marcuse, Andre Malraux gibi dönekleşmiş ne kadar CIA ajanı ve yeminli antikomünist varsa hepsini hayırla yad ediyor.⁵⁷ Buna karşılık, H. Barbusse, Georges Politzer, Julius Fuçik, Christopher Caudwell, Paul Rivet, Frédéric Joliot-Curie, Jacques Solomon, Anna Seghers, M. Gorki gibi radikal antifaşist aydınlardan hiç söz etmiyor. Tahmin edilebileceği üzere sonunda ağızındaki baklayı çıkarıyor ve sözü Hitler’le bir tuttuğu Stalin’e getiriyor. Bununla da kalmıyor, Hitler’i, Stalin’in arkasına saklayarak görünmez kılmak için, totalitarizm teorisini icat edenlerden F. A. Hayek ve F. Borkenau gibi emperyalizm ideologlarını zekâlarından dolayı kutluyor. Traverso’nun yazısını baştan sona eleştirmek niyetinde olmadığından, sözü, yazısının başındaki “bütün bir antifaşist geleneği kötölemeye yönelik

54 Dave Renton, “A Provisional History of Anti-Fascism in Britain: The Forties” (İngiltere’de Antifaşizmin Geçici Tarihi: 40’lar), Kuzey Marksist Tarihçiler Grubu, 18 Eylül 1996, çevrimiçi: <http://www.dkrenton.co.uk /old/old2.html> (2 Ekim 2012’de erişildi).

55 Hobsbawm, *Tuhaf Zamanlar*, s. 274.

56 E. Traverso, “Entelektüeller ve Antifaşizm: Eleştirel Bir Tarihelleştirme”, <http://im-datfreni.org/category/kuram/page/8/>

57 Hepsisi de Marksizm ile bağıni koparmıştır. Kalemimi döneklik ürünlerinin hizmetine CIA ajanı Arthur Koestler bunlardan biridir: 1949’dan itibaren IRD (Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı’nın Bilgi Araştırma Departmanı) ajanlarıyla güçlü kişisel ilişkilere sahipti ve bu şubenin komünizm karşıtı çalışmalarının aktif elemanıydı. Çalışmalarının çoğu bu kurum tarafından finanse edildi ve dağıtıldı (https://en.wikipedia.org/wiki/Arthur_Koestler).

geniş bir kampanya yürütülüyor” demesine getireceğim. Eleştir-diği şeyin dik âlâsını yapan kendisi aslında.

Avrupa kıtasında, antifaşizm, yalnız entelektüelleri öne çıkaran fosilleşmiş mezhepler tarafından değil, kendisini günümüzde yapılagelenlerle sınırlayan sosyalist solun bir kısmı tarafından da dar bir alana hapsediliyor. Antifaşizm denince, çoğu kez barışçıl eylemlere katılan faşizm karşıtı aktivistlerin ve grupların etkinlikleri anlaşılıyor. Devrimci dinamiklerin ve militan reflekslerin zayıflığının bu alana da gölgesini düşürdüğüne, yarım asrı aşan aradan sonra mücadele deneyimlerinin hafızalardan önemli ölçüde silindiğine tanık oluyoruz. Faşizme karşı mücadele adına yapılagelen toplantı ve seminerlere, kampanyalara, protesto gösterilere, mitinglere, sokak çatışmalarına, ırkçılığın hedefindeki göçmenler ve siyahlarla dayanışmaya denilecek bir şey yok, amenna. Ama bu kadar mı, antifaşizm bu mu?

Böyle şeyler üzerine kalem oynatmak tarihsel antifaşizmin derslerini budamaktan başka bir şey değildir. En başta, iki savaş arasındaki döneme ilişkin faşizm ve antifaşizm tartışmalarını Komintern ve Stalin’in karalanması eşliğinde yürütenler, o dönemde her şey faşizmin yükselişinden ve devrimci hareketlerin yenilgi ve hatalarından ibaretmiş gibi bir algı yaratıyorlar. Böylece, 1941-1945 yılları arasında gerilemenin durdurulmakla kalmayıp, sürecin tersine döndürüldüğü geçirtiliyor. Halbuki, “1941 yılında antifaşist hareket silahlı mücadele niteliği kazanmaya” başlamıştı.⁵⁸ Yugoslavya’da 1941 yazından itibaren Düzenli Partizan Hareketi başladı. Ağustos 1942’de Bulgaristan’da Anavatan Cephesi, 1941 Eylül’ünde Yunan Halk Kurtuluş Ordusu (ELAS), Eylül 1942’de Arnavutluk Ulusal Kurtuluş Cephesi kuruldu. Yine Fransa, Belçika, Danimarka ve Norveç’te direniş hareketleri başladı.⁵⁹ Bunu izleyen dört yıl içerisinde faşist savaş

58 Kolektif, *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, Cilt 5, s. 107.

59 Age., s. 195-196.

bloku ve uluslararası yandaşlarının topyekûn hezimete uğratılmasıyla, dünyayı ve geleceği fethetme heveslerinin yerle bir edildiği gözden kaçırılıyor.

Zamanın son derece öğretici tecrübelerinden dersler çıkarmak dururken, Stalin düşmanlığı yapmak uğruna, tarih diye marjinal grupların veya bireylerin bağlamından koparılmış ta-kıntılı çarpıtmaları öne çıkarılıyor. Zamanımıza ışık tutabilecek antifaşist ulusal kurtuluş savaşı yıllarındaki yeraltı yazınının basımı ve dağıtımı, istihbarat toplama işleri, boykot, pasif direnişler, grevler ve genel grevler, kamulaştırmalar, sabotajlar, düşman içine sızma, toplama kamplarından firarlar, baskınlar, işgalci subayların/askerlerin/işbirlikçilerin cezalandırılması, partizan savaşları, silahlı halk ayaklanmaları ve nihayetinde devrimler gibi canalcı noktalar atlanıyor.⁶⁰ Yerden yere vurulan Komintern üyesi Avusturya Komünist Partisi delegesinin, 1934 yılında “Faşizm sizi vurmada, siz faşizmi vurun!” çağrısı neden hatırlanmaz ki?⁶¹

Antifaşizmin tarihi faşizmle başlar. Mussolini muhalifi komünistlerin, sosyalistlerin, anarşistlerin faşizme karşı duruşunu ifade eder. İtalya’da (Almanya ve diğer ülkelerde) paramiliter örgütler komünistler ve sosyalistlere saldırmaya, solun elindeki yerleri, mahalleleri işgal etmeye başlayınca, buna karşı bir savunma biçimi olarak gelişti. İşçi sınıfı faşist saldırılara karşı grev ve gösterilerle, genel grevle direndi. Faşist *arditilere* alternatif olarak ortaya çıkan ilk deney, militan antifaşist Argo Secondari liderliğindeki *Arditi del Popolo* (Halk yiğitleri) oldu, onu İKP’nin Kızıl Muhafızları izledi. Clara Zetkin, 1923 yılında, “Faşizm ne zaman şiddet kullansa, proleter şiddetle karşılık verilmelidir” diyerek nasıl savunma yapılması gerektiğine işaret etmişti. Almanya’da da SA’ların saldırılarına karşı savunma eylemleri gerçekleşti-

60 Elbette antifaşizm edebiyattan güzel sanatlara kadar uzanan geniş bir alanı kapsar. Ancak sonuç alıcı ve etkili aracı devrime kadar uzanan direniş hareketidir.

61 Lewerenz, *Komünist Enternasyonalde Faşizmin Tahlili*, s. 88.

rildi. 1924 yılında kurulan yarı askerî Kızıl Cephe Savaşçıları Birliği'nin, 100 binden fazla üyesi vardı. Faşistlerle zaman zaman kanlı hesaplaşmalar gerçekleşti. İtalya gibi Almanya'da da zafer kazanılamadı ama çatışmalarda daha çok kayıp verilse de kayıplar da verdirildi.⁶² Aynı zamanda ajitasyon, propaganda, grev, gösteri, sokak çatışmaları, misillemeler dahil her düzeyde kıran kırana bir mücadele yürütüldü.

Faşizm evrensel bir olgu olduğu için, antifaşist mücadele enternasyonal bir karakter taşır. Faşist diktatörlüğe karşı ilk silahlı antifaşist ayaklanma, Eylül 1923'te işçi ve köylü hükümeti sloganı altında Bulgaristan'da gerçekleşti. Temmuz 1927'de 20 bin işçi Viyana sokaklarında faşistler ve polislerle iki gün boyunca savaştı. Ülkeyi parlamentosuz yöneteceğini açıklayan E. Dollfuss iktidarına karşı Şubat 1934'te komünistler ve sosyalistler ittifak halinde ikinci bir ayaklanma daha gerçekleştirdiler. Dollfuss, 40 bine yakın üyesi olan paramiliter *Heimwehr* desteğiyle, kahramanca savaşıyan işçi sınıfının yenilgiye uğratarak açık faşist diktatörlük kurdu.⁶³ İtalya'da komünist ve sosyalist partiler, faşist diktatörlüğe karşı eylem birliği yapma, ülke içinde ve sürgünde beraber hareket etme kararı aldılar. Birçok ülkede KP'ler Komintern'in uyarısıyla antifaşist güç birliğini ana politikaları haline getirdiler. AKP, 1929-1933 yılları arasında birleşik cephe örgütleri ve öz savunma komiteleri kurdu. Fakat sosyal demokratlar birleşik işçi ve halk cephesi kurmaya yanaşmadılar.

KEYK (Komintern Yürütme Komitesi) Komünist ve II. Enternasyonal çizgisindeki sosyalist partilerle işbirliğini gözetten bir antifaşist mücadele programı ortaya koydu; sosyalistler sözlü mü-

62 Roter Frontkämpferbund (RFB), AKP lideri Ernst Thälmann tarafından, partinin güvenliğini sağlamak ve SA'lara karşı savunma aracı olarak kuruldu. 1929 1 Mayıs'ında faşistler ve polislerle çatışmalarda 33 kişi ölünce 1929 yılında yasaklandı. AKP, 10 Temmuz 1932'de, sembolü bir daire içinde dalgalanan iki kızıl bayrak bulunan Antifaşist eylem'i (ilk Antifa bayrağı) birleşik cephe örgütü olarak kuruldu. Günümüzde değiştirilerek kullanılan kırmızı-siyah logolu Antifa bayrağı buradan esinle geliştirilmiştir.

63 Lewerenz, *Komünist Enternasyonalde Faşizmin Tahlili*, s.78.

zakereleri kabul ederken eylem birliğini reddettiler. 1932 Ağustos’unda Amsterdam’da, 27 ülkeden 2.000’den fazla delegenin katılımıyla Savaşa Karşı Dünya Kongresi toplandı. Hitler’in iktidara gelmesiyle birlikte kongre, 1933’te Paris’te toplanan Avrupa Antifaşist İşçi Kongresi’yle birleştirildi ve Savaşa ve Faşizme Karşı Mücadele hareketine dönüştürüldü. Komitede Henri Barbusse, Romain Rolland, Maksim Gorki, Albert Einstein, Heinrich Mann, Bertrand Russell, Theodore Dreiser, Upton Sinclair gibi birçok ünlü antifaşist entelektüel bulunuyordu. Bunun dışında daha pek çok uluslararası kongre ve toplantı gerçekleştirildi, antifaşist mücadeleye hizmet etmek amacıyla çeşitli ülkelerde yayınevleri kuruldu, faşizmi teşhir eden sayısız yayın çıkarıldı.

Fransa’da 27 Temmuz 1934’te komünistlerle sosyalistler arasında “faşizm karşıtı birlik antlaşması” imzalandı. Halk Cephesi başarılı belediye seçimlerinden sonra 26 Nisan ve 3 Mayıs 1936 tarihlerinde yapılan genel seçimleri de kazandı. Aynı yıl İspanya’da komünistler, sosyalistler, anarşistler, cumhuriyetçi sol gruplar birleşerek Halk Cephesi’ni kurdular ve seçimden zaferle çıktılar. Franco’cu faşist cephe darbe yaparak iç savaşı (1936-1939) başlattı. İşçiler, köylüler, antifaşist milisler, aydınlar elde silah kahramanca savaştılar. 1936-1939 iç savaşı sırasında İspanya antifaşizmin kalbi haline geldi. Alman ve İtalyan faşistlerinin açık müdahalesiyle Halk Cephesi yenilgiye uğratıldı.⁶⁴

Hitler’in Avusturya’yı işgalinden (1938) sonra uluslararası antifaşist mücadele hızlandı. Dünyanın birçok ülkesinde faşizmi la-

64 İspanya İç Savaşı’nda birçok ünlü entelektüel ya bizzat direnişe katıldı ya da dışarıdan destek verdi. Ama ezici çoğunluk dünyanın değişik ülke KP’lerinden gönüllü olarak savaşa katılan komünistler ve antifaşistlerdi. 42 binden fazla gönüllü uluslararası tugaylarda savaştı. Tugaylar Garibaldi, Thälmann, Mickiewicz, Dombrowski, Henri Barbusse, Lincoln, Dimitrov gibi seçkin sosyalizm, ulusal kurtuluş ve demokrasi mücadelesi sembolü kişilerin adlarını taşıyordu. İtalya, Almanya gibi faşizmin iktidarda olduğu ülkelerin işçi-köylü kökenli komünistleri önemli bir yer tutuyordu. SSCB düzinelerce gemiyle İspanya’ya yiyecek, ilaç, tank, uçak, top ve makineli tüfek taşıdı. Savaşa katılanlar arasında Sovyet pilotları, tankçılar, topçular, denizciler ve teknik mühendisler de bulunuyordu.

netleyen kitlesel gösteriler düzenlendi. Tek başına işgalci Nazilere ve işbirlikçilerine karşı ulusal ve toplumsal kurtuluş için savaşıyan FKP, aralarında merkez komite üyelerinin ve tanınmış aydınların da bulunduğu 75 bin üyesini kaybetti. İtalya'da faşizm, 1940'tan itibaren grevler dahil yoğun bir partizan savaşı yürüten komünistlerin ve yurtsever güçlerin silahlı mücadelesiyle yıkıldı. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Alman ve İtalyan emperyalist işgaline karşı hemen bütün Avrupa ülkelerinde başını KP'lerin çektiği silahlı direnişler yürütüldü.

Batı Avrupa'da faşizme karşı bu efsanevi direnişten P. Togliatti'den E. Berlinguer'e, M. Thorez'den G. Marchais'ye, D. İbarruri'den S. Carillo'ya uzanan antikomünist Avrokomünizmin doğması hazindir. Sonunda ne yazık ki Karl Marx'ın, "Ejderhalar ekim pireler biçtim!" dediği şey oldu. Neyse ki, bilanço bundan ibaret değildi.

Faşizme karşı savaşın bedeli çok ağır olmasına rağmen faşist Alman-İtalyan-Japon blokunun çöküşünde belirleyici rolü SSCB oynadı.⁶⁵ Faşizme karşı mücadelede III. Enternasyonal'in karargâhı Moskova'ydı. Ancak, iddia edildiği gibi KP'ler açısından bu mücadelenin karargâhı Josef Stalin ve SBKP(B) değildi. En güçlü ve sözü geçen parti belki oydu ama faşizme karşı mücadeleyi yöneten üst merkez III. Enternasyonal'di.

Hikmet Kıvılcımlı'nın yazdığına göre, "III. Enternasyonal'in bir kararı, herhangi kapitalist ve faşist itaflarından [haksızlıklarından] kaçmış siyasi sığınanlar için, Proletarya Vatanı kapılarının daima gönül hoşluğu ile açık bulunduğunu ve o gibi sığınanların SSCB'nde Barınma Hakkına sahip olduklarını resmen tasrih etmişti."⁶⁶ Dolayısıyla Sovyetler Birliği, yalnız antifaşist

65 Sovyetler Birliği, askerî personel ve sivil olmak üzere toplam 26,6 milyon kayıp verdi. Sadece SBKP (B) ve Komsomol üye kaybı 2.881.497 kişiydi. Nazi işgalcileri 1.710 kenti, 70.000'den fazla köyü tamamen veya kısmen, 6 milyondan fazla binayı yakıp yıktı. 25 milyon dolayında insanı evsiz bıraktı.

66 Sadık Göksu, *Kıvılcımlı Yazılar*, "Brejnev'e Mektup", El Yayınevi, İstanbul-2006, s. 495-496.

mücadelelere manevi ve maddi destek vererek değil, siyasi nedenlerle kaçmak zorunda kalmış bütün komünistlere ve antifaşistlere kapısını açarak, barınma, geçinme ve eğitim imkânı sağlayarak da enternasyonalist dayanışma görevini yerine getirmiştir.

Ama asıl önemlisi Sovyet Kızıl Ordu'sunun dünya faşizmine indirdiği ezici darbedir. Hitler'in ve müttefiklerinin iyi donanımlı askerî birlikleri Moskova'yı ele geçirip gamalı haçlı bayrağını Kremlin'e dikme hayaliyle yola çıkmışlardı ama 1 Mayıs 1945'te Sovyet bayrağını Reichstag'ın çatısına diken proletaryanın generallerinin yönettiği Kızıl Ordu birlikleri oldu. Mussolini ve Gentile partizanlar tarafından öldürülürken, Hitler ve Goebbels intihar etti. Öteki elebaşlarıysa tabanlarını kendi hallerine bırakıp fareler gibi kaçtılar. SSCB ve Kızıl Ordu, Stalingrad gibi dünya savaşlar tarihinin gelmiş geçmiş en büyük savunma savaşı destanını yazdı. Alman işgali altında savaşan Sovyet partizanları Alman, İtalyan ve Japon faşizminin yenilmesinde enternasyonalist güçlere örnek oldular.⁶⁷ Aynı zamanda Rus uzmanlar, İspanya'dan Fransa'ya, İtalya'dan Çekoslovakya ve Çin'e kadar bütün direniş hareketlerine katkıda bulundular.

Yunanistan ve Arnavutluk'taki Ulusal Kurtuluş Cepheleeri, Yugoslavya'daki antifaşist Halk Kurtuluş Konseyi, Bulgaristan'daki Anavatan Cephesi faşist işgale ve işbirlikçilerine karşı elde silah savaştılar. Slovakya'da (1944), Varşova'da (1944), Paris'te (1944),⁶⁸ İtalya'da (1945) silahlı ayaklanmalar gerçekleşti. Komintern'e bağlı partiler Arnavutluk ve Yugoslavya'da kendi öz güçleriyle; Çekoslovakya, Polonya, Macaristan, Romanya ve

67 1941-1944 yılları arasında SB'nin geçici olarak işgal edilmiş topraklarında Alman işgal yönetimine karşı savaşan 1 milyonun üstünde direnişçisi olduğu tahmin edilen 6.200 müfrezeyle sahip Sovyet partizanlarının mücadelesi tarihe savaş içinde savaş olarak kaydedildi. Düşmana üye sayısı kadar kayıp verdirdi.

68 De Gaulle'ün engelleme çabalarına rağmen başlatılan Paris Ayaklanması'nda, "Almanlar 3 bin 200 ölü, 4 bin 911 yaralı verdiler ve 14 bin 800 kişi de esir alındı." (F. Knight, *Fransız Direnişi*, İstanbul: Belge Yayınları, 2000, s. 272)

Almanya'nın yarısında (Doğu) ise Sovyet Kızıl Ordu'sunun yardımıyla iktidara geldiler. Böylelikle bu ülkeler emperyalist sistemden koparıldı ve Sovyetler Birliği'nin başını çektiği sosyalist sisteme dahil oldular.

İkinci Dünya Savaşı yalnız sosyalist kampın doğuşuyla sonuçlanmadı, aynı zamanda SSCB'nin dünya çapındaki itibarını arttırdı ve diplomatik ilişkiler ağını genişletti. Dünya solu güçlendi, yükselen ulusal kurtuluş mücadeleleri sonucu sömürge ve yarı sömürge rejimler arka arkaya çöktü. 1941'de gerilla savaşı başlatan Viet Minh, Ağustos 1945'teki halk ayaklanmasıyla Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'ni kurdu. Laos, Kamboçya, Malaya, Endonezya ve Filipinler'de Japon faşist emperyalizmine karşı gerilla mücadeleleri, ayaklanmalar, gösteriler gerçekleşti. Japon emperyalizmine indirilen darbeler Çin'de, Vietnam'da ve Kore'de devrimin önünü açarken, Asya'nın doğusundaki ulusal kurtuluş mücadelelerini hızlandırdı. Nihai zafere doğru ilerleyen Çin Halk Kurtuluş Ordusu Japon işgalcilere karşı mücadelede kurtarılmış bölgeleri genişletmeye ve topyekûn zaferin koşullarını hazırlamaya devam etti.

İki savaş arasında faşizme karşı yürütülen mücadeleleri kabaca şöyle sınıflandırabiliriz: Birincisi faşist işgalcilere ve işbirlikçilerine karşı ulusal kurtuluş mücadelesini sosyal kurtuluş mücadelesiyle birleştiren KP'lerin önderliğinde yürütülen ve iktidarın elde geçirilmesiyle sonuçlanan mücadeleler. İkincisi Yunanistan Komünist Partisi önderliğinde Ulusal Kurtuluş Cephesi (EAM) ve Halk Kurtuluş Ordusu (ELAS) tarafından yürütülen olağanüstü mücadeleye rağmen emperyalistlerin aktif desteği sonucu hak ettikleri zafere ulaşamayan Yunanistan ve (bazı hatalarına rağmen) İspanya gibi ülkeler. Üçüncüsü İtalya ve Fransa'da başarılı bir mücadele yürütmelerine karşın iktidarı burjuvaziye âdeta kendi elleriyle teslim eden KP'ler. Dördüncüsü kapitalist sisteme ve egemen sınıflara dokunmadan hedefini işgal öncesi düzenin restorasyo-

nuyla sınırlayan ve KP'lerin teslimiyetçi tutumundan yararlanarak iktidarı ele geçiren De Gaulle gibi liberal, sağcı akımlar.

Sadece ana başlıklarını verdiğimiz antifaşist mücadelenin en üst düzeyde yaşandığı iki savaş arası dönem zengin derslerle doludur. Bu dönemde uçlarda konumlanmış iki tavırdan söz edilebilir. Birincisi, antifaşist mücadelenin özgün koşullarını kavramaktan uzak, dar bakış açısına sahip etkisiz küçük çevrelerden ibaret Troçkist akımdır. Bunlar faşizm tehlikesi karşısında antifaşist halk güçlerinin en geniş birliğini sağlamanın önemini kavramamış, kavgayı kenardan seyretmenin ve elini taşın altına koymamanın rahatlığıyla teorik solculuk taslamışlar, normal zamanlardaymış gibi eski ezberlerine sarılmışlardır. Hobsbawm'ın dediği gibi Troçki, "Stalinist Komintern'e düşmanlığından dolayı", "genel antifaşist cepheyi devrimin gerekli olmayan bir ihaneti saymıştır."⁶⁹ Nazizm gibi tehlikeli düşmanlar karşısında, ideolojik olarak uzlaşmamak kaydıyla, ittifakların geniş tutulması gereğini kavrayamamak bir solculuk hastalığıdır. Bu kafadakiler, yalnız devrimin gerçekleşme ihtimalini zora sokmakla kalmazlar, aynı zamanda eldeki güçlerin ve ilişkilerin telef olmasına da yol açarlar.

Diğer kutup, II. Enternasyonal tipinde teslimiyetçiliğin komünist saflarda nihai kapışma günü geldiğinde açığa çıkan biçimidir. İtalya ve Fransa KP'leri antifaşist mücadeleyi silahlı direnişe çevirmeyi başardılar, sıra 1944-1945 kavşağına gelindiğinde partizan müfrezelerini işçi-köylü ordusuna çevirip iktidarı almaya gelince, inisiyatif kendi elleriyle kendilerini saf dışı bırakmak için tetikte bekleyen emperyalistlere ve burjuvaziye bıraktılar. Böyle yaparak iktidarı kaybetmekle kalmadılar, kendilerini de kaybettiler. Bunu Stalin'e bağlayanları Arnavutluk, Yugoslavya, Bulgaristan ve diğer örnekler çürütür. Azınlıkta kalan partili muhaliflerin bütün itirazlarına rağmen, Togliatti ve Thorez, Komintern'in antifaşist mücadele stratejisi ve halk cephesi po-

69 Hobsbawm, *Dünya Nasıl Değişir*, s. 307.

litikalarında önceden var olan muğlaklıklarından yararlandılar. Halbuki halk cephesi politikasının sağa çeken bir yanı olduğu için daima tetikte olmak, “demokratlaşma” içinde erimemek, KP’nin ve işçi sınıfının önderliği çizgisinden sapmamak gerekirken bu yapılmadı ya da yapılamadı.

Antifaşizm her sınıf ve tabaka açısından farklı anlamlar ve hedefler ifade eder. Proletarya dışı halk kesimlerinin menzili, faşizme karşı demokrasi ve ulusal kurtuluşla sınırlıyken, Marksistlerinki devrim ve proletarya iktidarındır. Bunun anlamı, antifaşist mücadelenin, faşist diktatörlüğü yıkma ve burjuva parlamentarizmini ekonomik temeliyle birlikte ortadan kaldırma hedefine bağlı olarak yürütülmesidir. Bu bakımdan, tek tutarlı ve militan antifaşizm, komünist antifaşizmdir.

Sonuç olarak, tarihsel antifaşizmin öğrettiği ders şudur: Antifaşist halk cepheleri, komünist partiler tarafından yönetildiklerinde ve iktidar hedefinden vazgeçilmediğinde zafere ulaşmış, önderlik başka partilere ve toplumsal güçlere bırakıldığında ya yenilgiyle sonuçlanmıştır.

SOĞUK SAVAŞ YILLARI

Faşizm tahlillerinde sık rastlanan yanlışların başında özcü okuma gelir. Olguları tarihsel ve toplumsal bağlamından koparan bu tarz okuma, “faşizm gelirse yine aynı kıyafetler, aynı yöntemler, aynı söylemlerle gelir” öngörüsüne dayanır. Şeytanın bir daha asla aynı kapıdan, aynı kıyafetle gelmeyeceği dikkate alınmaz.

Doğru okuma, faşizmin tarihselliğini, yani bir zamanlar var olmadığını, belirli koşullarda ortaya çıktığını, koşulları olduğu sürece varlığını koruyacağını, kendini var eden koşullar ortadan kalktığıdaysa artık olmayacağını dikkate alan okumadır.

Faşizmin savaş sonrasındaki gidişatını anlayabilmek için, ilkin neofaşizmin tarihsel faşizmle ilişkisini, ikinci olarak Soğuk Savaş yıllarındaki tezahürlerini, üçüncü olarak neoliberalizmin kriziyle bağlantısını ve yeniden yükselişini, dördüncü olarak kendi içindeki bölünmeyi, son olarak da 20. yüzyıl faşizminin ne gibi değişiklikler getirdiğini ele alacağız.

Erken Neofaşizm

Emperyalist sistem yaşadığı sürece faşizm yok olmayacak, her toplumsal fenomen gibi değişim yasalarına tabi olarak varlığını koruyacaktır. “Neo” öneki 1950’lerden sonra yeniden canlanan faşist hareket ile selefi arasındaki ilişkiyi tanımlar. “Neofaşizm” ise hem yenisi ile eskisi arasındaki farklılığı hem de ikisi arasındaki sürekliliği yansıtır. Birinden diğerine geçişte süreklilik esas,

kopuş ikincildir. Her ikisinin de ideolojik kaynakları, siyasi amaçları ve sınıfsal karakterleri birdir; ikisi de aşırı milliyetçi, ırkçı, cinsiyetçi, antikomünist, demokrasi düşmanı ve zorbadır. Aralarındaki farklar nitel değil niceldir.

Eski faşizm yükselişini devrimci dalganın düşüşüne borçluydu, savaş sonrasında bu tersine döndü: 1945'te faşizmin Sovyet Kızıl Ordusu ve dünya antifaşist güçleri karşısındaki ağır mağlubiyeti sadece askerî değil, aynı zamanda ideolojik, siyasi ve manevi bir yenilgiydi. Nürnberg yargılamalarında itiraf edilenler ve Nazilerin bilinmeyen ağır insanlık suçlarının iyice açığa çıkarılması faşizmi büyük bir itibar kaybına uğrattı. Sosyalizm, demokrasi ve bağımsızlık güçleri dünya çapında genel bir yükseliş sürecine girerlerken, tarihsel faşizm hiç beklemediği bir çöküş yaşadı.

İkinci Dünya Savaşı'nın arkasından ideolojik ve siyasi platformunu sefelinin mirası üzerinde temellendiren faşizm, modern bir biçimde yeniden doğdu. Neofaşist, Neonazi parti ve kuruluşlar faşizmin yeniden üretimini ve dirilmesini, toplumun hafızasında ve günlük yaşamında alt kültür olarak varlığını sürdüren norm ve değerlerin canlandırılmasını kendilerine misyon edindiler. ABD, Sovyetler Birliği ve İngiltere arasında imzalanan Potsdam Antlaşması'na ve Alman yasalarına göre her türlü Neonazi parti, kuruluş ve faaliyet yasak olmasına rağmen buna pek uyulmadı, çoğu kez göz yumuldu. Bazen de gerçek yüzlerini gizlemek için isimlerini, programlarını değiştirdiler veya aşırı sağın öteki akımlarıyla simbiyotik ilişkiler geliştirdiler.

Neofaşist partiler, David Renton yaptığı gibi, "taklitçi girişimler", "savaşlar arası örnekleri takıntılı bir şekilde modelleyen faşist partiler" diye hafife alınmamalıdır.¹ Klasik faşizmi rehber alırlar ama görüşleri ve davranışları itibarıyla dönemin koşullarının ürünüdürler. Kendi burjuvazilerinin ve emperyalizmin güncel çıkarlarını yansıtmaları bunu doğrulamaktadır. Önceleri gururla

1 Renton, *Faşizm Tarihi ve Teorisi*, s. 171.

sahiplendikleri faşizm sözcüğü itibarını kaybedince, has faşistler bile kendilerine “milliyetçi” demeye başladılar. Parti adlarının başına karşısında oldukları değerleri ifade eden “özgürlük”, “sosyalist”, “ulusal demokrat”, “halk” gibi birtakım sıfatlar ekleyerek faşist kimliklerini gizlediler; mevcut hukuk kurallarına ve parlamenter sisteme bağlılık görüntüsü verdiler. Halbuki eski faşizmden ödünç aldıkları söylemleri, sembolleri, mitleri, militarist kıyafet ve ritüelleri, sloganları ve terör eylemleri bunu tersini gösteriyordu. Anavatanı Avrupa’da barbarlık örnekleri hafızalarda taze olduğu, kapitalist sistem nispi bir refah ve genişleme döneminden geçtiği ve burjuvazi iktidara gelmesinde yarar görmediği için, iktidarda oldukları İspanya, Portekiz ve daha sonra Albaylar cuntasının iktidarda olduğu Yunanistan haricindeki ülkelerde marjinal gruplar olarak var olmaya devam ettiler. Burjuvazi, anayasal çerçeveyi fazla zorlamamaları ve kendi kontrolüne tabi olmaları şartıyla faaliyetlerini sürdürmelerine izin verdi. Bir yandan da içe ve dışa karşı Soğuk Savaş’ın açık veya gizli enstrümanları olarak kullanıldılar. İktidara getirilmek yerine, sosyalist hareketin gelişip güçlenmesini önlemek, kitle hareketlerine alttan tazyik uygulamak için seferber edildiler.

Soğuk Savaş yıllarıyla örtüşen süreçte uluslararası güçler dengesi emek ile sermaye, kapitalizm ile sosyalizm, emperyalizm ile ezilen halklar ve emperyalistlerin kendi aralarındaki mücadeleler tarafından belirlenmekteydi. Emperyalistler, dünya devriminin “Üçüncü Dünya” ülkelerini de içine alacak şekilde genişlemesi karşısında, Avrupa’nın diğer yarısını ve başka yerleri komünizme kaptırma endişesiyle, emperyalist sistemi yeni payandalarla (askerî, mali, hukuki, siyasi kurumlar) güçlendirdiler. NATO ve her yerde hazır ve nazır 6. Filo dışında, dünyanın stratejik bölgelerinde askerî üsler kuruldu. Bir yandan Sovyet bloku Soğuk Savaş yöntemleriyle karadan ve uzaydan, ekonomik, siyasi, ideolojik ve askerî olarak abluka altında tutulurken, diğer yandan yeni sömürgeciliğe tabi ülkelerde ulusal ve sosyal

kurtuluş devrimleri askerî müdahaleler ve faşist darbelerle bastırılmaya çalışıldı.

1960'larda merkez ülkelerde olsun bağımlı ülkelerde olsun sanayide, ticarete ve finans alanında tekelci devlet kapitalizmi egemendi. Kapitalistler, iki savaş arasındaki korkulu rüyaları olan krizlerden ve devrimlerden sakınmak bakımından devlet egemenliğini güçlendiren bu yolu daha güvenilir buluyorlardı. İkinci olarak bu aşamada emperyalistler arasında keskin rekabet (ve savaş) değil, işbirliği ön plandaydı: "1945-1975 arası dönemde emperyalist ülkelerle sosyalist blok arasındaki sistem rekabeti, emperyalist ülkeler arasındaki rekabeti frenlemiştir".² Üçüncüsü, savaş sonrası nispi bir refah dönemi idi. G. Fülberth, 1945-1975 arası dönemi, "Devlet tekelci sosyal refah kapitalizmi" olarak adlandırıyor.³ Krizsiz geçen 30 yıl "daha çok iç talebe, iyiliksever devletin yapılandırılmasına ve genişlemesine" imkân sağlamıştır. Emperyalist devletlerin başkentlerini birleştiren ve merkezden bağımlı ülkelere uzanan çoklu bir ağ kuran uluslararası tekeller (çokuluslu şirketler), kazandıkları yüksek kârların kısıntılarıyla besledikleri işçi aristokrasisi aracılığıyla sert sınıf mücadelelerini frenleyebildiler. Gelişmiş kapitalist ülkelerin işçi sınıfları ve ezilenleri, bazen baskıyla, bazen toplumsal kontrol mekanizmalarıyla, bazen reformist-revizyonist saptırmacalarla, daha çok da ekonomik ve sosyal ödünlerle sosyalist bir devrimden uzak tutuldular. "Refah Devleti" söylemi ve sosyal demokrat iktidarlar eliyle yapılan iyileştirmelerle işçi sınıfı hareketinin sosyalizme yönelmesinin önü alındı.

Dünyanın ezici çoğunluğunu oluşturan bağımlı ülkeler kampında durum tersiydi. Siyasi bağımsızlığına yeni kavuşan ülkelerde ulusal ve sosyal kurtuluş devrimleri yükseliş sürecindeydi. Emperyalizmle bütünleşmenin dış ve iç uzlaşmaz çelişkileri şid-

2 Fülberth, *İncelemeler*, s. 123

3 Aynı yerde.

detlendirmesi, devrim kadar faşizmin nesnel koşullarını da hazırladı. Devrimci dalganın merkezinin metropol ülkeler gibi ilişkilerini yumuşatma imkânından yoksun, bağımlı, yarı sömürge ülkelere kayması, sayısız devrim-karşıdevrim çatışmasıyla kendini gösterdi. Sınıf mücadeleleri merkez ülkelerde görece nispeten düşük ve barışçıl, bağımlı ülkelerdeyse daha hızlı, sert ve çatışmalı bir tempoda gelişti. “Üçüncü Dünya” tabir edilen ülkelerde ulusal ve sosyal kurtuluş mücadelelerinin önü, “sivil” ve askerî faşist rejimlerle kesilmeye çalışıldı.

İleri ülkeler burjuvazisi, takviye edilmiş baskı ve ideolojik aygıtlarını kullanarak iktidarını hegemonik yöntemlerle ayakta tutabildiği sürece, faşizme geçme gereği duymadı. Bürokratlar, küçük girişimciler, öğrenciler, lümpenler arasında taraftar bulan neofaşist örgütler, terör eylemleri düzenleyip gerginlik ve korku yaratarak mevcut iktidarların yardımcısı rolünü oynadılar.

Michal Kalecki 1964’de yazdığı bir makalesinde ilk dönem neofaşizmini tasmalı köpek metaforuyla açıklar: “Zamanımızın faşizmi tasmalı köpek gibidir; her an belirli amaçlara erişmek için serbest bırakılabilir ve tasmalı olduğu zamanlarda bile potansiyel bir muhalefeti sindirmeye yarayabilir.” Şunu da ekler: “Aynı zamanda tasmaı oldukça uzun olan köpek, resmî soğuk savaş, rövanş ve militarizm politikalarına yönelik herhangi bir direniş kıvılcımını bastırma konusunda çok faydalı olur.”⁴

Faşizmin Sürekliliği

Doğuşunu izleyen bir asır boyunca yaşananlar faşizmin sona erdiğini değil, dünya siyasetinin sürekli kendini yeniden üreten kalıcı bir unsuru olduğunu gösterir. Faşist savaş blokunun yenilmesiyle birlikte büyük bir askerî, siyasi, ideolojik, ahlaki çöküş yaşamasına rağmen savaşın ardından yeniden hortlamıştır.

4 Michal Kalecki “Zamanımızın Faşizmi”, *Faşizm Üzerine* içinde, der. Köves ve Mazumdar, s. 222.

Federal Almanya'da Neonazi örgütler 1945'ten itibaren yeniden kurulmaya başladı. Nazi ailelerine, tutuklulara ve mültecilere yardım, eğitim ve dayanışma, sendikal çalışma, dernekler, dergiler kılıfı altında faaliyet yürüttüler. Sürgünden dönen Otto Strasser gibi tescilli Nazilere göz yumuldu. Faşist parti kurmak ve sembollerini kullanmak yasak olduğundan, Alman Muhafazakâr Partisi (1946) ve Alman Sağ Partisi (1950) gibi parti adlarını paravan olarak kullandılar. 1964 yılında Ulusal Demokrat Parti (NDP) çatısı altında birleşen aşırı sağ örgütler rövanşist duyguları, kriz ve siyasi istikrarsızlık korkusunu kaşıyarak 1969 seçimlerinde yüzde 4'ün üzerinde oy aldı. Arkasından saldırı müfrezeleri (*Schlagetrupps*) kurarak faşist terör eylemlerini tırmandırdılar. 70'li, 80'li yıllarda Federal Almanya'da terörü siyaset yapma yöntemi olarak kullanan ırkçı, antikomünist, Führer hayranı 200'e yakın Neonazi örgüt ve grup bulunuyordu.

1946 affından yararlanan neofaşistler İtalya'da hızlı bir çıkış yaptılar. Bürokrasi ve orta katmanlar arasında Mussolini sempatisi sürüyordu. Yasaklara rağmen sabık faşistler tarafından kurulan İtalyan Sosyal Hareketi (MSI), 1948 parlamento seçimlerinde oyların yüzde 2'sini aldı. 50'li, 60'lı yıllarda aldığı oylar yüzde 4 ile 6 arasında oynadı. Sola yönelik neofaşist saldırıların artması üzerine milyonlarca kişi grev ve gösterilerle bunu protesto etti. Vatikan, İtalyan Sosyal Hareketi'nin Mussolini partisinin halefi olduğu için yasaklanmasına karşı çıkarak faşist partiyi korudu. Başbakan Adone Zoli, MSI'ye, Mussolini'nin cesedini memleketine nakletme ve bir onur bahçesi düzenleme yetkisi verdi. MSI, Gladyo'nun yönlendirmesiyle, 1969'dan itibaren sola yönelik cinayet, bombalama, kundaklama ve sokak baskını gibi saldırılarını arttırdı. 1972'de monarşistlerin de desteğiyle yüzde 9'a yakın oy alarak Temsilciler Meclisi'nde ve Senato'da temsil hakkı kazandı. Faşistler terör, korku ve demagojiyi birleştirerek geri güney bölgelerinde, lümpenler, küçük mülk sahipleri, askerler ve polisler arasında taban edindiler. Sonradan MSI'nın İtalya, ABD ve Av-

rupadaki bazı odaklardan mali yardım aldığı, gizli NATO gücü Gladyo'nun yardımıyla CIA tarafından İtalya'da yürütülen faaliyetlere katıldığı açığa çıktı.

Neofaşistler yalnız İtalya ve Almanya'da değil, Alman Nazi-leriyle dayanışan Avusturya'da da güçlendiler. 1948'den itibaren partiler, öğrenci dernekleri, spor kuruluşları, yayınlar, paramiliter örgütlenmeler aracılığıyla çalışma yürüttüler. Avusturya'da onlarca Neonazi grup ve askerî eğitim veren yaz kampı bulunuyordu. 1980 yazında oyların yüzde 3,2'sini alacak güce ulaşmışlardı.

Fransa'da, İsviçre'de, Belçika'da, İngiltere'de, İskandinav ülkelerinde, ABD'de, Latin Amerika ülkelerinde, Japonya'da, Ukrayna'da, hatta Nazizmin toplumsal varlıklarına kastettiği İsraile ve Rusya'da bile örgütlenen, ortak kuruluşlar ve platformlar aracılığıyla birbirleriyle dayanışan neofaşist, Neonazi partiler, kapitalist ülkelerin hemen hepsinde faal haldeydiler. 1980'lerde Belçika, Hollanda, Norveç, İsviçre gibi pek çok ülkede parlamentoda temsil edildiler.

1990'larda dünya solundaki gerileme ve yoksul ülkelere zengin ülkelere göçteki muazzam artış, aşırı sağla birlikte milliyetçi dalgayı yükseltti. Bu gelişmeler İtalya'da, Fransa'da, Belçika'da, Hollanda'da faşist partilerin seçimlerde oy sıçraması yapmalarına neden oldu. Müslümanlara, kaçak göçmenlere yönelik düşmanlığı ırkçı, beyaz milliyetçi bir söylemle kışkırtan faşistler her ülkede güçlendi. İkiyüzlü Batı burjuvazisi bir yandan faşizmin 1945 çöküşünü kutlarken, öte yandan günlük ve uzun vadeli çıkarları uğruna faşist, aşırı sağcı parti ve grupları besledi. Kapalı kapılar arkasında faşist akımlarla merkezî siyaset ve büyük sermaye arasında karanlık işler çevrildi. İşçileri, göçmenleri, etnik ve dinî azınlıkları, komünistleri ve öteki sosyal hareketleri sıkıştırmak için bu gruplar kullanıldı. Ülkelerini terk edip Avrupa'ya yerleşmek zorunda kalan göçmenler pabuççu muştası misali üstten hükümetler, alttan faşistler tarafından sıkıştırıldılar. İtalyan neofaşistleri terör eylemlerine "siyah devrim" adını verdiler.

Almanya'da DVU (Deutsche Volksunion, Alman Halk Birliği) ve DPD, Avusturya'da FPÖ (Freiheitliche Partei Österreichs, Avusturya Özgürlük Partisi) Belçika'da *Vlaams Blok**, Fransa'da Baba Jean-Marie Le Pen'in Front National'i (FN-Ulusal Cephe), İspanya'da Frente Nacional (Ulusal Cephe), İtalya'da MSI⁵ elde ettikleri seçim başarıları nedeniyle ana akım siyasetin yasal ve meşru parçaları olarak kabul ve teşvik görüyorlar. 1994'te, "Biz faşistiz, faşizmin varisleriyiz, 2000'li yılların faşizmiyiz" diyerek, burjuva demokrasisi içine sızan Fini liderliğindeki MSI, Berlusconi'nin koalisyon hükümetinde beş bakanlık kaptı. Böylece o zamana kadar Avrupa'ya egemen siyasal tabu yıkılmış, kendisini açıkça faşist olarak tanımlayan bir parti ilk defa hükümet ortağı yapılmış oldu.⁶ Son on yılda isyan dalgalarına ve kesintili ataklarına rağmen sol gerilerken, faşist partilerin sayısı ve oy oranı sürekli artış gösterdi. Avusturya 1999 genel seçimlerinde Jörg Haider'in partisi FPÖ ikinci oldu. Fransa başkanlık seçimlerinde Ulusal Cephe 2002, 2018 ve 2022 seçimlerinde üç defa ikinci tura kaldı. Marine Le Pen, son turda oyların ilkinde yüzde 17,8'ini, ikincisinde yüzde 33,9'unu, sonuncusunda yüzde 41,4'ünü aldı.

Uluslararası faşist hareket Avrupa'da "İslamofobi"yi, ABD'de beyaz ırkçılığı ve göçmen düşmanlığını, bulunduğu her yerde milliyetçiliği arkasına alarak güçlendi. Faşist partiler hâlihazırda yirmi dolayında Avrupa ülkesinin parlamentolarında (bazılarında koalisyon ortağı olarak) temsil ediliyorlar. Doğu ve Orta Avrupa'daki gelişme tempoları daha hızlıdır. Slovakya'da Neonazi olduğunu saklamayan parti, seçimlerde büyük başarı elde etti. Macaristan'da 2010'dan beri (Fidesz-KDNP ittifakı) kesintisiz iktidarda olan Viktor Orban'ın faşist partisi Fidesz, 2018 seçimlerinde aldığı yüzde 49,1 oyu, 2022'de de korudu (yüzde 49,27).

* Göçmen karşıtı, sağcı Parti Vlaams Blok, 2004'te yapılan bir yargılamanın ardından ırkçı olduğu gerekçesiyle kapatıldı ve Vlaams Belang adıyla yeniden kuruldu.

5 Paxton, *Faşizmin Anatomisi*, s. 294.

6 Age., s. 304.

Alexander Gauland'ın başında bulunduğu yabancı, İslam karşıtı ve ırkçı AfD (Alternative für Deutschland, Almanya için Alternatif Parti) 2017 seçimlerinde yüzde 13, 2021'de yüzde 10,3 oy aldı. 2018 yılında Lega Nord ile Beş Yıldız Hareketi (M5S) arasında kurulan koalisyon hükümeti, Mussolini'den beri İtalya'da görülmüş en sağcı hükümetti. Mussolini hayranlığıyla bilinen ve onun sloganlarını kullanan Giorgia Meloni liderliğindeki İtalya'nın Kardeşleri Partisi (FdI, Fratelli d'Italia), 25 Eylül 2022 seçimlerinde yüzde 26 oyla birinci parti konumuna yükseldi ve Ekim 2022'de sağ partilerle birlikte koalisyon hükümeti kurdu.⁷ Arkasından İsveç'te yapılan genel seçimlerde Neonazi kökenli, J. Åkesson liderliğindeki İsveç Demokratları Partisi (Sverigedemokraterna, SD) oyların yüzde 20,6'sını alarak ikinci parti oldu. Var olan faşist hükümetlere her yıl bir ya da birkaçı ekleniyor.

Faşistlerin Fransa, İngiltere ve Danimarka'da aldığı oy oranı yüzde 25'in üstündedir. Almanya'da AfD ve PEGİDA, İngiltere'de İngiliz Savunma Birliği, Fransa'da Ulusal Cephe, Yunanistan'da Altın Şafak (son seçimlerde oy kaybına uğradı), Danimarka'da Halk Partisi, Avusturya'da Özgürlük Partisi, İsveç'te İsveç Demokratlar Partisi, Belçika'da *Vlaams Belang* ülkelerinin politik gündemini etkileyebilecek güce ulaştılar. Bunlara İsviçre, Çek Cumhuriyeti, Ukrayna ve Polonya faşistleri de eklenmelidir.

Bu gelişmelerin faşizmin 1945'te ömrünü tamamladığına dair iddiaları boşa çıkardığını söylemek gereksizdir. Dünyanın her yerinde, en başta da anavatanı Avrupa'da aşırı sağla birlikte tırmanış halindedir. Antifaşist yazarlar küresel faşist yükseliş üzerine art arda ikazda bulunan önemli makaleler ve kitaplar yazdılar. Aradan geçen bir asra rağmen hâlâ ayak diyor ve atağa kalkıyor olması, "ölü"nün dirildiğini değil, emperyalist-kapitalist sistemin

7 G. Meloni'nin seçim zaferini ilk kutlayanlar Almanya'da AfD, Avusturya'da FPÖ, İspanya'da Vox, Hollanda'da PVV (Partij voor de Vrijheid, Özgürlük Partisi) ve FvD (Demokarsi için Forum Partisi), Macaristan'da Fidesz oldu.

faşizm üretmeye devam ettiğini gösterir. Brecht'in İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sahnelediği *Arturo Ui'nin Önlenebilir Tırmanışı*'ndaki uyarısı bugün de geçerlidir: "[Nazizmi] doğuran kaltak hâlâ kızışmışlığını koruyor."⁸

Franco ve Salazar Diktatörlükleri

İspanya ve Portekiz askerî faşist diktatörlükleri savaştan sonra da ayakta kalmayı başaramasaydı 1945 Avrupa'da iktidardaki faşizmlerin sıfır yılı olabilirdi. Franco-Salazar ikilisi, Mussolini-Hitler ikilisini aşan uzun ömürlerini, her şeyden önce ABD ve NATO'ya borçludurlar:

Washington gerici kapitalist düzenin doğası gereği garantör Avrupa Topluluğu'nun ardından bu iki lideri de 1945 sonrasında rehabilite etti (Salazar NATO'ya kurucu üye olurken, İspanya kapısını Amerikan askerî üslerine açtı). 1974 Karanfil Devrimi ve 1980'de Franco'nun ölümünden sonra, bu iki sistem çağımızın düşük yoğunluklu 'demokrasi'leri arasına katıldı.⁹

Bazı yazarlar Franco ve Salazar rejimlerini İtalya ve Almanya ile aralarındaki farklardan hareketle faşizmden saymazlar. David Renton bunlardan biridir: "Franco'culukta hareket aşaması yoktur... 1940'dan sonra baskı hızla azalmıştır. Faşizmin tersine Franco'culuğun son noktası ise nispeten istikrarlı, barışçıl, militan olmayan bir konvansiyonel diktatörlük olmuştur."¹⁰ Falanj'ın kurucu lideri Jose Antonio (eski diktatör Rivera'nın oğlu), "Parti değil, bu bir hareket"¹¹ demişti. Kaldı ki, dünyada solun ve liberal demokrasinin yükselmesini ve bu ülkelerin NATO şemsiyesi altında kontrol altına alınmasını hesaba katmayarak gerileme

8 Griffin, *Faşizmin Doğası*, s. 239.

9 S. Amin, *Çağdaş Kapitalizmde Faşizmin Dönüşü*, <https://ayrintidergi.com.tr/cagdas-kapitalizmde-fasizmin-donusu/>

10 Renton, *Faşizm Tarihi ve Teorisi*, s. 154.

11 Paxton, *Faşizmin Anatomisi*, s. 105.

sürecine odaklanması doğru değildir. İspanya'daki faşizm süreci ne iç savaştan ne de gerileme döneminden ibarettir. Faşist ideolojinin sağa bulaşması Franco'dan ve Falanks'ın kuruluşundan da eskidir. Aşırı sağın ve siyaset erbabının önde gelenleri Halk Cephesi'nin zaferi üzerine, İspanya'nın sorunlarını çözmenin yegâne yolunun İtalyan modeli olduğu kararına varmışlardı. Faşizmin tipik özelliklerini taşıyan, Mussolini hayranı, işçi hareketine tepki olarak doğan, Asturias işçi ayaklanmasının bastırılmasına katılan, faşist darbeye aktif rol oynayan Falanj, küçük ama aşırı sağda etkili bir hareketti.¹² İç savaş sırasında ortak düşmanla savaşmak için Franco liderliğinde ordu, Falanj ve Katolikler tek bir çatı altında birleşerek (bu hep çatışmalı, uyumsuz ve eşitsiz bir birlik de olsa) faşist bir sentez oluşturdular.

İspanya'da, Franco'culuk içinde iki bileşen birlikte var olmaktaydı: bir yanda, büyük toprak sahiplerinden Kilise'ye geleneksel elitlerin muhafazakâr ideolojisi olan ulusal Katoliklik, diğer yanda, Falanj tarafından cisimleştirilen, açıkça faşist –dünyevi, modernist, emperyalist, 'devrimci' ve totaliter– yönelimli bir milliyetçilik. Bunların ilki ...İspanyol büyüklüğünü restore etmenin peşindeydi. İkincisi ise, İtalya ve Almanya'nın yanında totaliter bir Avrupa ile bütünleşmiş, Afrika'daki ve Latin Amerika'daki emperyalist yayılmanın öncülü modern ve güçlü bir faşist devlet kurma sevdasıydı.¹³

D. Renton'un, "1939'da dünyada açıkça ve kesin olarak faşist olan yalnızca iki ülke olmuştur"¹⁴ (bunlar İtalya ve Almanya oluyor) demesinin nedeni; kendisinin faşizmi, iki dünya savaşı arasının olağanüstü koşullarından kaynaklanan gelgeç bir olgu olarak görenler ve 1945'ten sonra "faşizmin sonu"nun geldiğine inananlar safında yer alıyor olmasıdır.

Savaş öncesinden kalma İspanya ve Portekiz diktatörlüklerine, 1967'de Yunanistan'daki Albaylar cuntası eklendi. Ortak özellik-

12 Mann, *Faşistler*, s. 460-464.

13 E. Traverso, *Savaş Alanı Olarak Tarih*, Ayrıntı Yayınları, 2013-İstanbul, s. 93.

14 Renton, *Faşizm Tarihi ve Teorisi*, s. 172.

leri orduya dayanmak olan Avrupa'daki bu askerî faşist rejimler, yeni sömürgecilik döneminde, kendileri gibi "Üçüncü Dünya"nın bağımlı ülkelerine emsal (prototip) oluşturdular. 1950-1990 yılları arasında, bağımlı ülkelerde iktidardaki faşizmin tipik biçimi cunta rejimleri idi. Endonezya, Paraguay, Guatemala, Brezilya, Uganda, Bolivya, Şili, Arjantin, Pakistan, Türkiye vb. Bunlar tarihsel faşizmin Soğuk Savaş dönemine özgü mutasyonlarıdır. İki savaş arası dönemde var olan belirli faşizm türleri ile aralarında birçok ortak özellik ve benzerlik vardır.

ABD emperyalizmi Soğuk Savaş yıllarında, bir yandan Güney Kore ve Güney Vietnam gibi yarısını komünist partilere kaptırdığı ülkelerin diğer yarısında kukla rejimler kurarken, bir yandan da İran'da Şah, Filipinler'de Marcos (1972-1986) gibi sivil maskeli faşist diktatörlükleri destekledi. Tabii, en çok başvurduğu yöntem işbirlikçi ordulara faşist darbeler yaptırmaktı. Darbe istikrarın bozulduğu (Türkiye), solun çok güçlendiği (Endonezya) ya da iktidara geldiği (Şili), dış ve iç egemen güçlerin tercihlerinin kesiştiği noktada gündeme geliyordu. Emperyalistler lüzum gördüklerinde o ülkede faşizmi kurmak için uygun zemin olup olmadığına bakmıyor, işgal veya "davet" yoluyla kukla faşist rejimler kuruyorlardı.

Bağımlı ülkelerdeki genel tabloyu şöyle özetler Enver Hoca:

Devrimin önünü kesmek için Amerikan emperyalistleri ve yerel kapitalistler iki temel yönetime başvuruyorlar. Birinci yöntem, durumlarının daha da şiddetle tehdit edildiğini görünce, 'pronunciamento militar' (askerî darbe) yoluyla askerî-faşist rejimler kurmaktır. Brezilya'da, Şili'de, Uruguay'da, Bolivya'da ve diğer yerlerde yaptıkları budur. Diğer yöntem ise, Venezüella'da, Meksika'da ya da bugün Brezilya'da yaptıkları gibi pek çok temel özgürlüğün olmadığı ve belirgin kısıtlamalarla yürüyen burjuva demokratik rejimler kurmaktır.¹⁵

Latin Amerika askerî diktatörlüklerinin tarihsel faşizm içindeki prototiplerinden ilki, Bulgaristan'da iktidara gelen Cankov faşizmidir. Bu tip askerî rejimlerde faşist partinin rolünü ordu üstlenir. Kitle tabanları zayıf olduğundan faşist hareketle militarizm arasındaki simbiyotik ilişki maksimum düzeydedir. Şili ve Brezilya'da yönetici faşist kadrolar sivillerden ziyade ordu içerisinden çıkmıştır. Ordunun siyasete müdahil olma düzeyi bu ülkelerde öteki kıtalara nispetle daha yüksektir.

Faşizmin kitle tabanının yeterli olmadığı durumlarda, her kıtada örnekleri görülebilen askerî faşist diktatörlüklerin, öteki türlerle arasında bazı farklar vardır: Birinci olarak, faşist diktatörlüklerde genellikle tek partiye dayanan totaliter bir devlet yapılanması kurulurken, askerî faşist diktatörlükler aynı şeyi partinin yerini ordunun aldığı partisiz bir sistemle yapmaya çalışırlar. İkinci olarak faşist diktatörlüklerin bir kısmı devleti kitle desteğine dayanarak kurarken, askerî faşist rejim başlangıçta bundan yoksun olduğu için boşluğunu terör ve yasaklarla kapatmaya çalışır. Bu, askerî rejimin yumuşak karnıdır, uzun süre ayakta kalmakta zorlanabilir. Üçüncüsü faşist partilerin derme çatma ve tutarsız da olsa ülke koşullarına uyarlanmış bir ideolojileri vardır; bu yüzden totaliter yapılanmayı topluma taşıma kapasiteleri ve arkalarında kalıcı izler bırakma şansları daha fazladır. Askerî faşist rejimler de bunu denerler ama çoğunlukla başarılı olamazlar.

Bağımlı kapitalist ülkelerde kurulan askerî faşist rejimler birbirlerine benzerler. Sırtlarını emperyalistlere ve işbirlikçi oligarşilere dayayarak iktidara gelirler.¹⁶ Darbeler çoğunlukla kitlelerin devrime yönelişlerinin yeterince olgunlaşmadığı, diğer bir deyişle devrimin eşiğine gelinmediği veya sol bir hükümeti devirmek gerektiği durumda yapılır. Faşist bir kitle hareketine dayanmazlar ama darbe ortamı için ihtiyaç duydukları katliam, suikast, sabotaj vs. eylemleri düzenleyecek enstrümanlar (is-

16 Faşizmin iç dinamiğinin zayıf olduğu geri ülkelerde emperyalistler sömürge yönetimleri zamanında olduğu gibi daha fazla işin içinde olurlar.

tihbarat örgütleri, yerli faşist yapılanmalar, mafya çeteleri) bulmakta zorlanmazlar. Diktatörlükte askerî unsur ağır basmakla birlikte, her zaman sivil bürokrasi ve siyasetten kadrolar devşirilir. Gelir gelmez parlamento ve siyasi partileri kapatır ve devleti kendi tekelleri altına alırlar.

Soğuk Savaş döneminde Latin Amerika, nesnel önkoşulları bakımından Avrupa'nın gerisindeydi. Geç kapitalist ve bağımlı yapıları gereği bu kıtanın güney yarısındaki ülkelerde egemen sınıf fraksiyonları henüz tek bir partide temsil edilecek düzeye ulaşmamışlardı. Partinin yerini ordunun alması, faşist kitle hareketinin düşük düzeyi, dış dinamiklerin baskın karakteri, faşist demagojinin görece zayıflığı gibi kendi koşullarından kaynaklanan başka özellikleri de vardır. Bununla birlikte, terörün siyasette oynadığı başat rol, antikomünizm, demokrasi düşmanlığı, şoven milliyetçilik, devlet ve lider kültü (*caudillo*), toplumsal yaşamı kontrol etmek bakımından klasik faşizmle benzeşirler.

Kara Albaylar Cuntası

Ayrı kıtalarda, ayrı ülkelerde gerçekleştirmelerine rağmen ABD ile yerel faşist güçlerin işbirliğiyle tezgâhlanan Yunanistan'daki 1967 Albaylar cuntası, Latin Amerika darbelerini andırır. Benzerlik bunların yalnız “bağımlı kapitalizm” kategorisinde yer almalarından değil, aynı zamanda ordu içindeki CIA bağlantılı kontrgerilla örgütlenmesiyle ilişkilerinden de kaynaklanır. Yunanistan, Şili ve Arjantin'deki darbe rejimleri neo-askerî faşizmin “klasik” biçimleri olarak sınıflandırılabilirler.

Darbeciler, bir komünist işgaline uğrama veya devrim tehdidiyle karşılaşma durumunda uygulanmak üzere 1950'lerde NATO ülkeleri için hazırlanmış “Prometheus Planı”nı uygulamışlardır. Yunanistan İç Savaşı (1946-1949) sonrasında ordu içinde örgütlü, CIA'ya bağlı İDEA (Yunan Subayların Kutsal Birliği) adıyla anılan kontrgerillacılar, zaten bir süredir darbe hazırlığı içindeydiler.

1930'lerden başlayıp Alman işgalinden sonra iç savaşa dönüşen Yunanistan Komünist Partisi (YKP) önderliğindeki direniş bastırılmıştı, ama toplumda yarattığı kamplaşma ve gerginlik devam ediyordu. Devrimin eşliğinden dönen direnişin yaraları kapanmamıştı. EDA milletvekili G. Lambrakis'in kontrgerilla elemanlarınca katledilmesi kitlesel gösterilerle lanetlendi. YKP önderliğinde kurulan cephe örgütü Birleşik Demokratik Sol (EDA), üç yıl önce yapılan seçimlerde yüzde 11,8 oy almıştı. Yunan gericiliği EDA'nın, öteki demokratik güçlerle birleşmesinden çekiniyordu. Ordu içindeki Gladyo yapılanması 1965 başlarında, G. Papandreou'nun EDA'nın desteğini kabul etmesi halinde askerî bir darbe yapmak üzere organize olmuş fakat bu geçici olarak önlenmişti. İki yıl sonra şiddetli bir politik kriz başladığında yeniden harekete geçeceklerdi. Amaç birkaç ay sonra yapılacak seçimlerde G. Papandreou'nun Merkez Birliği Partisi'nin beklenen zaferini ve sol cephenin güçlenmesini önlemektir.

Yunanistan'da yedi yıl süren askerî faşist diktatörlük, 21 Nisan 1967 tarihinde yapılan darbeyle başladı. Üniformalarının rengi ve rütbeleri nedeniyle "siyah albaylar" diye anılan darbeciler, başlarında Albay G. Papadopoulos'un olduğu, Albay Makarezos ve Tuğgeneral Pattakos üçlüsünden oluşuyordu.

Şafak vakti olağanüstü hâl ilan edip parlamentoyu kuşatan darbeciler, ülkeyi boydan boya işgal ettiler. Tıpkı 12 Eylül'deki gibi siyasi partiler kapatılacak, anayasa ve demokratik özgürlükler askıya alınacak, grevler, toplantı ve gösteriler yasaklanacaktı. İlk hafta içinde tutuklanan çoğu komünist 10-12 bin muhalif, hipodrom ve stadyumlarda toplandı. Darbeyi protesto etmek üzere sokağa dökülenler acımasızca bastırıldılar. Nazi işgali döneminden kalma işkenceler tekrar uygulamaya sokuldu.

Darbenin arkasında Akdeniz, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki çıkarlarını güvence altına almak için üs olarak kullandığı NATO üyesi Yunanistan'ı berkitmek isteyen ABD emperyalizminin olduğunu bilmeyen yoktu. Yunan komünistleri ve genel olarak sol

ezilerek istikrar sağlanacak, Sovyetler Birliği ve Ortadoğu karşısında NATO'nun güneydoğu kanadı güvence altına alınacak ve Kıbrıs'ta hain gözüyle bakılan Makarios'un başına buyruk tutumu önlenecekti. ABD, 1967 Arap-İsrail savaşı sırasında Yunanistan'daki askerî üsleri kullanmış, 1973'te İsrail, Arap ülkelere askerî operasyonlar yaparken de olası bir acil müdahale için beklettiği 6. Filo'yu Yunan donanmasına ait tesislerde tutmuştu.

Özü itibariyle sömürülenleri daha fazla sömürmek, ezilenleri daha fazla ezmek için yapılan faşist darbe, Yunan burjuvazisinin ilk deneyimi değildi. 1929 krizinin yarattığı çöküntü ortamında General Kondilis Yunan parlamentosunu kapatıp cumhuriyeti lağvederek monarşiye geri dönmüş, o başarılı olamayınca, Yunan Kralı bu kez de eski bir asker olan Metaxas'ı getirmişti. Mussolini ve Hitler takipçisi Metaxas, 1936 tarihinde parlamentoyu ve bütün siyasal partileri kapatıp sıkıyönetim ilan ederek açık diktatörlüğe geçmiş, ilk iş olarak Yunanistan Komünist Partisi'ni yasa dışı ilan ederek yaygın tutuklamalara girişmişti.

İç savaşın çemberinden geçmiş Yunan halkının direnişçi gelenekleri ve bilinç düzeyi görece gelişkindi. Yabancı ve yerli tekel-lerin ağırlaşan sömürüsünü tepkiyle karşıladı. 1973'te ekonomik kriz sırasında ülke ekonomisi âdeta çökmüştü. Antifaşist direniş hareketlenip kitle tabanı zaten zayıf olan darbe yönetimi sarsılınca ordu içi çelişkiler de kızışacaktı. Zor durumda kalan Papadopoulos, sıkıyönetimin kaldırılması, basına özgürlük ve af gibi vaatlerde bulundu; liberalizasyona giderse krizi atlatabileceğini hesaplıyordu.

1973 Kasım'ında Atina'daki Politeknik Enstitüsü öğrencileri Papadopoulos'un sahte reform vaatlerine kanmayıp ayaklandılar. Polis ve ordu tarafından bastırılan ayaklanma sırasında 20'den fazla öğrenci hayatını kaybetti. Gösteriler ve ayaklanmalar başta Selanik olmak üzere öteki şehirlere de yayıldı. Kitlelerin canlanma dönemine girdiğini gösteren belirtiler Amerikancı faşist cepheyi telaşlandırdı. Liberalleşmeye karşı çıkan sertlik yanlısı

Dimitrios İoannidis liderliğindeki bir grup subay, darbe içinde darbe yaparak, 25 Kasım 1973'te ikinci bir askerî darbeyle Papadopoulos'u devirdi.

Ordu ve halk içinde milliyetçi bir dalga yaratıp itibarını yükseltmek isteyen İoannidis, Kıbrıs'ta yavru bir darbe tezgâhlayıp Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios'u devirdi ve yerine aşırı sağ unsurları getirdi. Bunu fırsat bilen Ecevit Hükümeti, Kıbrıslı Türk azınlığı koruma kılıfı altında çıkartma yaparak adanın kuzeyini ilhak etti. Yunan faşist yönetimi, Türk ordusuyla çatışmayı göze alamadığı için müdahale etmeye çekindi.

Komünist partinin ve sosyal demokratların dışına taşan faşist cunta karşıtı muhalefet ve Kıbrıs bozgununun Yunan ordusu içinde yarattığı huzursuzluk askerî faşist diktatörlüğün sonunu getirdi. Bir kolordunun Atina'ya karşı harekete geçmesi üzerine darbeciler yönetimden çekildiler. 23 Temmuz 1974'te, askerî faşist diktatörlük dönemi sona ermiş oldu. 24 Temmuz'da sürgünden dönen K. Karamanlis başkanlığında ulusal bir hükümet kuruldu. Cuntanın uygulamaları adım adım tasfiye edildi ve darbe öncesi duruma dönüldü. Bir yıl sonra darbeciler yargılandılar ve vatana ihanetten müebbet hapis cezasına çarptırıldılar.

LATİN AMERİKA FAŞİZMİ

20. yüzyıl başlarında Latin Amerika'da Avrupalı sömürgecilerle karşı mücadele içerisinde kısmen bağımsız, yirmi kadar devlet kurulmuştu. Yüzyılın ilk yarısındaki darbe yönetimlerinin bir kısmı ilerici nitelikteydi, diğerleriyse yabancı boyunduruğuna karşı çıkan bağımsızlıkçı-kalkınmacı/ulusal hareketlerden gelecek tehditlere karşı emperyalistlerin çıkarlarını korumayı amaçlayan, daha doğrusu ABD tekellerinin bekçiliğini yapan gerici askerî diktatörlüklerdi. Bu tip askerî diktatörlüklerin yerini 1945'ten sonra antidemokratik, antikomünist askerî faşist diktatörlükler almaya başlayacaktı.

Latin Amerika ülkelerinin emperyalist sisteme entegrasyonu işbirlikçi burjuvaziye tekeli bir karakter kazandırmış, sınıflar arası ilişki ve çelişkilerin değiştiği yeni bir konjonktüre girilmişti. Sömürge ve bağımlı ülkelerde yükselen devrimler ve ulusal kurultuş mücadeleleri faşizm ihracatçısı ABD emperyalizmini, uluslararası strateji geliştirmeye yöneltti. Yeni konsept işbirlikçi orduları güçlendirmeyi ve kontrgerilla ile tahkim edilen yerel askerî eliti darbelere hazırlamayı öngörüyordu. Zira kıta çapında işçi ve köylü mücadeleleri yükseliyor, birçok ülkede devrimci hareketler radikalleşiyordu. Önceden yolu yapılırsa darbeciler anayasayı açıktan ihlal etmeyecek, anayasal süreç içinde geldikleri izlenimi yaratmış olacaktı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Latin Amerika'yı arka bahçesi olarak gören ABD, kendisine karşı gelişen antiemperyalist, demokratik ve sosyalist uyanışı durdurmak, ilerici rejimleri ve ayaklanmaları kana boğmak için her yola başvuracaktı. 1959 Küba Devrimi'nin yarattığı dalgaların, Güney'in tamamında yükselen halk mücadelelerinin ve Şili'de "Marksist" Allende'nin seçimle iktidara gelmesinin önü, 60'larda ve 70'lerde tezgâhlanan bir dizi faşist darbeye kesilmeye çalışıldı. Her birinin ardında toprak oligarşisi, işbirlikçi büyük sermaye ve çokuluslu şirketler vardı. Ülkedeki kriz, iktidar boşluğu, iç savaş gibi durumlarda istikrarı sağlayıp düzeni koruyabilecek en örgütlü güç orduydı. Modern silahlara ve iç savaşları bastırmaya göre uyarlanmıştı ve lüzumu halinde siyasi iktidar gücüne dönüştürülebilecek durumdaydı. Komuta personeli toplumun üst ve orta katmanlarından geldikleri, ABD tarafından eğitildikleri için, kolaylıkla yerel oligarşilerin tercihleri doğrultusunda yönlendirilebiliyorlardı. Brezilya ve Şili gibi ülkelerdeki kısmi desteği saymazsak, savaşlar arası döneme kıyasla azalan kitle desteğinin boşluğu askerî güçle telafi ediliyordu.

ABD, başka kıtalarda olduğu gibi Güney Amerika'da konumunu korumak ve güçlendirmek için, "komünizme karşı mücadele" bayrağı altında sayısız askerî darbe ve sivil operasyon gerçekleştirdi. Bir kez daha görüldü ki, emperyalizm yalnız sermaye değil, ideoloji ve politika da ihraç ediyordu. İkinci Dünya Savaşı öncesinde Şili ve Arjantin askerî eliti, Prusya ekolünden subayların eğitiminden geçirilmişti. Savaştan sonraysa güney ülkelerinin askerî ve sivil güvenlik personeli, başta Pentagon ve CIA, yanı sıra kaçak Nazi savaş suçluları (hatta İtalyan, Hırvat faşistleri) tarafından eğitileceklerdir.

1950'lerde Guatemala'da,¹ Paraguay'da; 1960'larda Ekvador'da, Bolivya'da, Brezilya'da, Panama'da, Peru'da; 1970'lerde Şili'de, Uruguay'da, Arjantin'de ABD ile yerli faşistlerin birlikte örgüt-

1 Guatemala'da, 1954 darbesinden sonraki on yıllar boyunca, çoğu güvenlik güçleri tarafından katledilen köylüler olmak üzere 200.000 kişi hayatını kaybetti.

ledikleri darbeler birbirini izledi. Neofaşist örgütler bu darbelere aktif olarak katıldılar. Aşırı milliyetçilikte, antikomünizmde, şiddet yöntemlerinde, demokrasi düşmanlığında askerlerle birleşiyorlardı. Üniformalı diktatörler, klasik faşizmde olduğu gibi, sadece devrimci örgütlere ve onları destekleyenlere değil, kendilerinden olmayan rejim muhaliflerine de susturulmaları gereken iç düşman gözüyle bakıyorlardı. Radikal ya da ılımlı bütün sol, sendikacılar, insan hakları savunucuları, hatta bazı Hristiyan din adamları hedef alındılar.

Kıtadaki darbeleri temsilen burada ele alacağımız Şili ve Arjantin cunta rejimleri, yalnız Latin Amerika'nın değil, 20. yüzyılın ikinci yarısındaki en kanlı diktatörlükler olarak tarihe geçmiştir.

1973 Şili Darbesi

ABD tekellerinin büyük yatırımlar yaptığı Şili, Latin Amerika'nın en gelişmiş ülkeleri arasındaydı. Dünyanın en büyük bakır üreticisiydi ve üretimin yüzde 95'i iki dev Amerikan şirketinin elindeydi. Telgraf ve telefon iletişimi, yıllık geliri Şili bütçesinden daha fazla olan Uluslararası Telefon ve Telgraf (ITT) şirketi tarafından denetleniyordu. Finansman sektörüne Manhatan Bankası, Bank of America ve yerli ortakları egemendi.

Şili'de reformist Marksist Salvador Allende, 4 Eylül 1970 seçimlerinde oyların yüzde 36,6'sını alarak iktidara geldi. Allende'nin ilk işi tarım reformu yaparak büyük toprak sahiplerinin topraklarını köylülere dağıtmak ve latifundiacılığa son vermek oldu. ABD tekellerinin mülkiyetindeki doğal zenginlikler, bazı yerli ve yabancı şirketler tazminat ödemedi kamulaştırıldı. Maaşlara (yüzde 35) ve emekli aylıklarına zam yapıldı. İşsizlik oranı düşürüldü. Ücretsiz ilaç ve eğitim sağlandı. Gayri safi yurtiçi hasıla yüzde 8,5 oranında arttı. ABD'nin düşman gördüğü Küba, Çin, Kuzey Kore, SSCB gibi ülkelerle diplomatik ilişkiler kuruldu.

ABD başkanının Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissinger'in, "Halkının sorumsuzluğu nedeniyle bir ülke komünistleştiginde boş oturmamalıyız" cümlesinin ne anlama geldiği açıktı. Kısa sürede plan hazırlandı: Önce Şili ekonomisi tahrip edilecek, arkasından Allende Hükümeti darbeyle devrilecekti. Darbenin finansmanı ve ekonominin bozulması işini çokuluslu şirket ITT üstlendi. Beyaz Saray, CIA ve ITT temsilcileri bir araya gelerek darbenin ayrıntılarını görüştüler. Dünya pazarında bakır fiyatlarının dampingle çökertilmesi üzerine Şili bakır ihracatı yapamaz duruma geldi. Borç aldıkları ülkeler borç vermeyi ve gıda satışını kestiler. 1973 ortalarında enflasyon oranı yüzde 800'e ulaştı. Yerel faşist milisler eliyle en önemli elektrik istasyonları ve hatları, demiryolu köprüleri, kritik kuruluşlar havaya uçuruldu. Santiago'da kadınlar, kıtlığı protesto için sokaklara döktü, kamyoncular greve gitti. Ülke 1973 baharından darbenin gerçekleştiği 11 Eylül'e kadar "düşük yoğunluklu iç savaş" atmosferinde tutuldu. Özetle, darbeyi organize eden ABD, açık askerî müdahale dışında her yolu kullandı: Politik baskı, ekonomik abluka, içeride askerlerin ve sivillerin yer aldığı komplolar, silahlanma, finansman ve uluslararası destek.

Şili faşizm ihracatının tipik bir örneğidir. "İhracat" dolaysız askerî müdahale yoluyla değil, ekonomik abluka, dış politik baskı, silahsız kuvvetler içinde Unidad Popular hükümetine ve komplocuların teçhizatına karşı bir komplo-nun örgütlenmesine ve uzaktan kontrolüne kadar farklı yolların ortak kombinasyonu ile gerçekleşti. Allende Hükümeti, 11 Eylül 1973 tarihinde askerî faşist bir darbeye devrildi. Darbenin başı Augusto Pinochet, darbeden 18 gün önce bizzat Allende tarafından göreve getirilmişti. Başkanlık Sarayı askerî birliklerle kuşatılarak Salvador Allende teslim olmaya zorlandı. Allende teslim olmayı reddetti, Fidel Castro'nun hediye ettiği silahla direnerek öldü.

Faşist cunta halkı korkutup sindirmek için şok stratejisi uyguladı. Costa Gavras'ın *Kayıp* (Missing) filminde yansıttığı gibi

Santiago sokakları savaş alanına çevrildi, daha ilk günde binlerce kişi tutuklandı ya da öldürüldü.² 80 bin kişilik stadyum toplama kampı olarak kullanıldı. Kurşuna dizmeler, işkenceler demokratik Şili'yi kana buladı. Santiago nehri dokunulmasına izin verilmeyen cesetlerle kaplıydı. Alman toplama kamplarını andıran kitlesel gözaltı merkezleri kuruldu. Katledilenler bilinmeyen toplu mezarlara gömüldüler veya denize atıldılar. Üzerinde ceset yüzen kıyı boylarında insanlar balık yemeyi kestiler. Yaklaşık bir milyon insan Şili'yi terk etti. Çok geçmeden bu defa da Condor (Akbaba) Planı devreye sokuldu ve göçmen avı başlatıldı.

Pinochet, Şili'yi kıtanın faşist propaganda merkezi haline getirdi. Antikomünist, antisemit söylem öne çıktı. Kapağı kıtaya atmış Nazi savaş suçluları Şili'de bir araya gelip cunta personelini eğittiler.³ Mussolini'nin *Faşizm Doktrini* 6 milyon, Rosenberg'in *20. Yüzyıl Efsanesi* 4,2 milyon nüsha basıldı.

"Şikago Çocukları"nın as elemanı Sergio de Castro, darbenin ilk haftasında Ekonomi Bakanlığı'na danışman olarak atandı. Neoliberalizmin baş ideoloğu M. Friedman 1975'te, diğer önemli ideoloğu F. A. Hayek 1977'de Pinochet ile görüştüler. Dayatılan ekonomik reform programı Şilili generalleri bile ürkütecek aşırılıktaydı. Friedman programı, solu temizleme hareketinde olduğu gibi, "şok terapisi" yöntemiyle uygulamaya sokuldu. Hükümet harcamaları büyük ölçüde kısıldı ve kapsamlı bir özelleştirme hareketi başlatıldı. Neoliberal modelin kıtada ilk ve tam olarak uygulandığı ülke Şili oldu. Sonraki süreçte Pinochet dosyası açıldığında, sadece bir katil değil, aynı zamanda kendi namına ABD'ye para kaçıran bir hırsız olduğu ortaya çıktı.

2 2 ay içinde 40 bin civarında insan Ulusal Stadyum'dan geçti. Bunlardan en az 6 ya da 8 bini öldürüldü. İlk iki yılda, 10 milyon nüfuslu Şili'de 110 bin kişi tutuklandı.

3 Eski SS elemanları cunta tarafından kurulan Chakabuco, Doson Adası, Tierra del Fuego ve diğer toplama kamplarında danışman, uzman veya yönetici olarak görevlendirildiler.

Şili'nin en büyük radikal örgütü Devrimci Sol Hareketi'nin (MIR) çoğu eylemcisi öldürüldü veya hapsedildi. Buna rağmen MIR faşist darbeden bir müddet sonra yeraltı direnişi başlattı. 1975'ten itibaren kamulaştırma, silah depolarını basma, kırsal alan ve karakolların bombalanması, işkencecilerin öldürülmesi, siyasi mahkûmların kaçırılması gibi gerilla eylemleri düzenlendi. Şili sınırının yakınında bulunan Arjantin'deki gerilla üsleri ve eğitim kampları, 1976 darbesinden sonra Arjantin cuntasının başı Videla'nın uçakları tarafından bombalandı. Gerillalar bin dolayında kayıp verince belirli bir süre geri çekilmek zorunda kaldılar.

1983'te kurulan Manuel Rodriguez Yurtsever Cephesi (PFMR), Şili'nin en büyük silahlı sol örgütüydü. PFMR aralarındaki ideolojik farklılıkları ertelemiş farklı sol grupların bir araya gelmesiyle kurulmuştu. Solcu radikaller, genç komünistler, sosyalistler vb. partizanların saflarına katıldılar. MIR'den farkı, Küba ve Sandinista kampları gibi özel yerlerde eğitilmiş profesyonel gerillalardan oluşmasıydı. Cuntanın devrilmesinden yararlanarak Arjantin sınırlarını üs olarak kullanan Cephe, Şili güvenlik güçlerine, rejim yanlısı partilerin şubelerine, Amerikan şirketlerine güçlü ve etkili saldırılar düzenledi. Pinochet'ye iki defa suikast girişiminde bulunuldu. 1988'e gelindiğinde partizanlar ABD şirketlerine onlarca sabotaj düzenledi. Rejim güçleri antifaşist güçlerin kontrolü altındaki birçok bölgede geceleri barınamaz hale geldi.

1990'a doğru Şili ekonomisinin durumu iyice kötüleşti. Protesto gösterileri çoğaldı. Pinochet, ABD için artık riskli, getirisi götürüsünden az bir müttefik haline gelmişti. Beyaz Saray'ın dayatmasıyla Ekim 1988'de yapılan plebisitte toplumun yüzde 55'inin askerî faşist rejimi istemediği görüldü. 11 Mart 1990'da Pinochet'nin devlet başkanlığından istifa etmesiyle sivil hükümetlere geçişin yolu açılmış oldu.

Kayıplar Ülkesi Arjantin

Daha önce beş askerî darbeye tanık olmuş Arjantin bir darbe-ler ülkesiydi. 24 Mart 1976 tarihinde, ordunun başındaki J. R. Videla, ekonomik krizi ve sol gerillaları bahane etti ve Isabel Peron'ü devirerek iktidara yeniden el koydu. Faşist darbe, yerel oligarşi, yabancı sermaye, ABD ve kıtanın öteki faşist cuntaları tarafından da desteklendi.

Parlamento, siyasi partiler, sendikalar ve diğer sol örgütlen-meler kapatıldı. Generaller ve bakanlık temsilcileri arasında eşit paylaşıma dayanan bir Yasama Konseyi kuruldu. Bundan böyle ülke merkez ve askerî bölgelere ayrılmış eyalet yetkilileri tarafın-dan yönetilecekti. Kıtanın son faşist darbelerinden biri olarak, Şili ve öteki ülkelerdeki faşizm deneyimlerinin yanı sıra, Nazi Alman-ya'sının yenilgisinden sonra kaçıp Arjantin'e yerleşmiş 10 binin üzerindeki savaş suçlusundan yararlandı. Katolik Kilisesi cuntayı destekledi, hatta bazı rahiplerin katliamlara, işkence ve suikastla-ra karıştıkları görüldü.

Arjantin cuntası gelir gelmez bir numaralı sorun olarak gör-düğü işçi sınıfı hareketi ve solun ezilmesi üzerinde yoğunlaş-tı. Sosyalistleri ve muhalifleri yok etmek için işkence yapmak, kurşuna dizmek, kaçırmak, topluca gözaltına almak dahil bütün yöntemleri kullandı. Kaçırıp öldürerek kayıplar arasına katmak, baş yöntemiydi. Şili gibi uluslararası tepkiyle karşılaşmamak için, 350 dolayında gizli gözaltı merkezi kuruldu. Bunlar gözaltına alı-nanların imha edildikleri ölüm kamplarıydı. Yaş, cinsiyet, sağlık durumu, sınıf, etnik kökene bakmadan gece yarıları evlerinden alınan devrimciler, solcu işçiler, sendika temsilcileri, aydınlar, öğrenciler bu merkezlerde toplandılar. Faşist yeniden yapılanma-ya meşruiyet kazandırmayı amaçlayan şiddet söylemi, Arjantin milliyetçiliğinin tanımlayıcı ve birleştirici ilkesiydi. İşkence, bilgi edinme yöntemi olmanın da ötesinde, sadist amaçlarla yapılan bir zevk aracına dönüştürüldü.

Her türlü muhalifini ve ideolojik karıştını ortadan kaldırmaya yeminli askerî rejim, kaybolanların ailelerine yakınlarının hayatı olup olmadığı, değilse cesetlerinin nerede olduğu hakkında bile bilgi vermezdi. Kayıp yakınları güvenlik güçlerine başvurduklarında, “aradığınız kişi tutuklama listelerinde yer almıyor” cevabını alırlardı. Sayısı tam tespit edilememekle birlikte, insan hakları örgütleri kayıpların 20 ila 30 bin arasında olabileceği tahmininde bulunuyorlar.⁴ Ulusal Kayıp Kişiler Komisyonu’nun “Bir daha asla” raporuna göre katledilenlerin üçte biri işçi, bir o kadarı da öğrenci ve öğretmendi. Faşist cunta sonrası dönemde yapılan soruşturmalar, bazı cesetlerin dinamitlerle tahrip edildiğini, dipçik darbeleriyle ezildiğini, bazılarının bilinmeyen toplu mezarlara gömüldüğünü, çoğununsa uçaklardan Atlantik Okyanusu’na atıldığını ortaya çıkardı.

Arkasında CIA bulunan Condor Planı, 1975 yılında Arjantin ordusunun başındaki Videla’nın önerisi üzerine, askerî faşist diktatörlüklerle yönetilen Şili, Bolivya, Paraguay ve Uruguay arasında yapılan bir anlaşmaya dayanıyordu. Yurtdışına kaçan muhaliflerin yakalanmasında birlikte hareket edeceklerdi. Ortak operasyonlar sonucu yakalanan veya aniden kaybolan birçok devrimci, faili meçhul cinayetlere kurban gidiyor, bir daha akıbetleri hakkında haber alınamıyordu. CIA desteği altında yürütülen bu operasyonlarda ABD’nin Vietnam’da, Fransız gizli servisinin Cezayir’de uyguladıkları işkence teknikleri kullanılıyordu.

Neoliberal ekonomik model Latin Amerika’nın tümünde test edildi. Arjantin de Şili gibi “Chicago Çocukları”nın ekonomik stratejisinin yolunu izledi. Faşist terör ve baskı, bu modeli yerleştirmeye çalışan dış ve iç sermaye güçlerinin önünü açan bir dozer işlevi gördü. Yabancı sermayeye, özelleştirilen devlet sermayesi ile eşit haklar tanındı ve gümrük vergileri indirildi. IMF, Dün-

4 Silahlı direnişçilerin, onların akrabalarının ve barışçıl muhaliflerin öldürülmesi darbeyle başlayan bir şey değildi. Darbe öncesinde ölüm mangaları binlerce kişi öldürmüştü.

ya Bankası ve özel ABD bankalarından yüksek maliyetli borçlar alındı. Ücretlerin dondurulması, sosyal harcamaların kısılması, işgününün uzatılması gibi bilinen yöntemler uygulandı. İflaslar ve yoksulluk oranı görülmemiş boyutlara ulaştı.

Faşist rejim, ABD desteği ve ölüm mangaları sayesinde ayakta durabiliyordu. Askerî klikler arasındaki anlaşmazlıklar üzerine Videla, 29 Mart 1981’de cumhurbaşkanlığı görevinden ayrıldı. Ağır ekonomik ve sosyal kriz nedeniyle iktidar sık sık el değiştirdi. “Kirli savaş” dönemi olarak bilinen 1976’yla 1983 arasında, Videla’dan sonra yerine sırasıyla Viola, Galtieri ve Bignone görev geldi.

Arjantin ekonomisi ağır bir kriz sürecine girdi: Enflasyon yüzde 600’e fırlamış, GSYİH yüzde 11 oranında düşmüştü. Yunan cuntası gibi, General Galtieri de savaş kahramanı unvanı edinirse, diktatörlüğü çökmekten kurtaracağı hayaline kapıldı. Arjantin ve İngiltere’nin üzerinde hak iddia ettikleri Falkland Adaları buna uygun görüldü. Sömürge imparatorluğunun şahının gücünü idraktan yoksun Galtieri, İngiltere’nin binlerce mil uzaktaki Antarktika sularında savaşmak istemeyeceğini hesaplamıştı. 1982’de Arjantin askerî cuntası Malvinas diye andığı Falkland’ı kendi kontrolüne almaya çalıştı. İki buçuk ay süren savaş İngiliz askerî güçlerinin zaferiyle sonuçlandı.

Arjantin ordusunun mağlubiyeti askerî faşist diktatörlüğe karşı sol muhalefeti güçlendirdi. 1983 Mart’ında Buenos Aires’te kitlesel gösteriler yapıldı. Yıl sonunda askerî rejim devrildi ve yerine cunta karşıtı Raul Alfonsin geldi. İşçi sınıfı ve sol bununla yetinmedi, ısrarlı grev ve gösteriler yaptı ve darbe süresince Arjantin’i yöneten üç elebaşının ve öteki suçluların yargılanıp ceza almalarını sağladı.

Latin Amerika’daki diğer önemli darbelere gelince; içlerinde en uzun süreli 1936’da Nikaragua’daki Somoza askerî faşist dik-

tatörlüğüydü. 1979 Sandinista devrimiyle yıkılıncaya kadar 2-3 milyon nüfuslu Nikaragua'da 330 bin kişi, Guatemala'daysa 1954-1996 yılları arasında 200.000 dolayında insan katledildi. 1964'ten 1985'e kadar askerî faşist diktatörlükle yönetilen Brezilya'da, CIA güdümlü "Ölüm Filoları" iki binden fazla kişiyi öldürdüler, on binlercesini de işkenceden geçirdiler. Bolivya, Paraguay, Ekvador ve öteki ülkelerde de benzer süreçler yaşandı.

ANTİ-MARKSİST FAŞİZM ANALİZLERİ

Poulantzas ve Faşizm

Türkiye’de solun bir kısmı 12 Eylül rejimini askerî faşist diktatörlük, diğer kısmıysa “askerî diktatörlük” veya “Bonapartist diktatörlük” olarak değerlendirdi. Böylece Komintern içindeki eski tartışma yarım asır sonra yeniden Türkiye’ye taşındı. Faşizmi, Bonapartizmin bir varyantı olarak değerlendiren Thalheimer ve benzerlerinin daha ilk ortaya atıldıklarında reddedilmiş görüşleri, başka ülkelerde olduğu gibi bizde de hâlâ savunuluyor.

Komintern’in VII. Kongresi’nde Georgi Dimitrov, faşizmin kitle tabanı bulamadığı Bulgaristan, Yugoslavya ve Finlandiya gibi ülkelerde orduya dayanarak iktidara geldiğini, tabanını devlet eliyle genişletmeye çalıştığını söylemişti.¹ Nicos Poulantzas 1960’larda yazdığı *Faşizm ve Diktatörlük* kitabıyla bunu yeniden tartışmaya açtı. Akademik çevrelerin ve bazı sol grupların faşizm tahlillerinde rehber aldıkları bu görüşler üzerinde durmak öğretici olacaktır.

Poulantzas, liberal demokrasiyi olağan; faşizm, Bonapartizm ve askerî diktatörlüğü olağanüstü devlet biçimleri paydası altında birleştirir. Böyle bir ayrım yapmadığı gerekçesiyle de Komintern’i olağanüstü rejimleri faşizme indirgemekle suçlar. Komintern’i

1 G. Dimitrov, *Faşizme Karşı Birleşik Cephe*, s. 225.

eleştiriyor görünmekle birlikte, dolaylı hedefinin ekonomizm ve determinizmle malul gördüğü Marx-Engels ve Lenin'in devlet tahlilleri olduğunu tahmin etmek zor değildir. Olağanüstü devlet biçimlerini açıklamakta yetersiz bulunduğu Leninist devlet teorisini, Sartre, Gramsci, Althusser ve Foucault'dan yararlanarak yenileme iddiası başka türlü yorumlanamaz.

Komintern'i eleştirisi şöyledir:

Komintern, Devlet aygıtlarından söz ettiği zaman, genel olarak yalnız artan 'fiziksel baskıyı', yani yalnız 'açık terörizmi' göz önüne almaktadır (Dimitrov)... Dimitrov bu konuda Stalin'den alıntı yapar: 'burjuvazi, artık eski parlamentarizm ve burjuva demokrasisi yollarıyla iktidarını sürdürememektedir; bu onu, terörist hükümet yöntemlerini kullanmaya zorlar'. Komintern'in sürekli olarak faşizmin ideolojik işlevi üzerinde durduğu doğrudur... Ancak ilginç olanı... analizini çok ender olarak ideolojik aygıtların somut bir incelemesiyle birlikte yürütmesidir.²

Poulantzas, kapitalist devletin ordu ve bürokrasiye, dolayısıyla silahlı ve özel baskı gücüne dayanan yönünün öne çıkarılmasını doğru bulmaz. Faşizm meselesinde "siyasi işlev" anlamında kullandığı "fiziksel baskı"nın özel bir vurguyla öne çıkarılmasına karşı çıkma sebebi budur:

Bu konuda, faşist parti ve iktidardaki faşizmin rolü ikilidir: bir yandan örgütlü fizik baskı, öte yandan ideolojik işlev; bu ikili rol arasındaki ilişki, faşizmin işçi sınıfı karşısındaki karmaşık siyasetini sağlamaktadır. Yeteri kadar bilinen fizik baskı ile ilgili olarak şundan başka söylenecek çok şey yoktur: 'Vurucu güçler' ve 'beyaz muhafızlar' örneğinde bu baskı çıplak bir şekilde ortaya çıkmasına karşın, faşizmin siyasal kitle hareketi olarak düzenlendiği faşistleşme süreci boyunca, bu baskı faşizmin ideolojik işlevinin yönetimi altındadır. Ayrıca bu işlev, faşizmin iktidara gelmesinden sonra bile durmaz.³

2 Nicos Poulantzas, *Faşizm ve Diktatörlük*, İstanbul: Birikim Yayınları, 1980, s. 332.

3 Age., s. 171.

Komintern'i "ekonomizm"le suçlarken çıkış noktası Gramsci ve Althusser'dir. Daha doğrusu, faşizmi onlardan türettiği devlet tanımlamasıyla açıklar. Poulantzas, devlet iktidarını siyasi (politik toplum) ve ideolojik (sivil toplum) düzlemlere böler ve ters bir tutumla ikincisini öne çıkarır:

Öte yandan, ideoloji, egemen ideoloji olarak, bir toplumsal kuruluştaki sınıfların temel iktidarını oluşturur. Egemen ideoloji toplumun bağrında bir dizi aygıtların ve kurumların içinde maddileşir, bu aygıt ve kurumlar arasında, kiliseler (dini aygıt), siyasal partiler (siyasal aygıt), sendikalar (sendikal aygıt), okullar ve üniversiteler (öğretim aygıtı), 'haber alma araçları' (gazeteler, radyo, sinema, t.v., kısacası enformasyon aygıtı), 'kültürel' olan (yayın), belli bir görünüm altında aile v.b. sayılabilir. Bunlar Devlet'in ideolojik aygıtlarıdır.⁴

Gramsci'nin *politik toplum* ve *sivil toplum* dediğine, Althusser'in *Devletin Baskı Aygıtları* (DBA) ve *İdeolojik Devlet Aygıtları* (İDA) dediğini biliyoruz. Aynısını Poulantzas, "fiziksel baskı" ve "ideolojik işlev" diye kavramlaştırır. Yani önce devletin sıklet merkezini, baskı aygıtından ideolojik kurumlara, "kamusal" alandan "özel" alana kaydırır; sonra da siyasal sistemin bir parçası olan ideolojik kurumları (kilise, eğitim, siyasi partiler, yazılı ve görsel medya, sendikalar, aileler vb.) baskı aygıtlarının üstüne çıkarır. Yukarıdaki pasajın ilk cümlesinde, "ideoloji, egemen ideoloji olarak, bir toplumsal kuruluştaki sınıfların temel iktidarını oluşturur" derken, anlatmak istediği de budur. Yani, devleti, devletle doğrudan ilgisi bulunmayan veya onun kontrolü altında olsalar bile, asli kurumlar ordu, polis ve yargıyla bir tutulamayacaklarını dikkate almaz. Üstelik, nerede başlayıp nerede biteceği belirsiz, tanımlanamaz bir kurum olarak tasvir eder. Poulantzas'ın "fiziki işlev" diyerek iyice darlaştırdığı devlet aygıtı, "egemen ideoloji"nin arkasına itilir. Buradan, İDA'nın ezenler ve ezilenler arasındaki hegemonya

(ideolojik) mücadelesinin merkezi olduğu, bunu kazananın iktidarı da kazanacağı fikrine varacaktır.

Öncelikle şunu belirtelim ki, sınıf mücadelesinin üç biçimi de (ekonomik, ideolojik-teorik ve siyasi) vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bununla birlikte temel eksen ekonomik ve ideolojik mücadeleden değil, siyasi mücadeledir. Her iki mücadele biçimi de siyasi mücadeleye tabidir. Lenin'in, "herhangi bir devrimin en önemli sorunu devlet iktidarı sorunudur" sözü de bunu doğrular. Devrim giden yolda askerî mücadeleyi de kapsayan siyasi mücadeleyi esas halka olarak kavramak, Gramsci'nin hegemonya analizinde özellikle vurguladığı ideolojik-kültürel mücadelenin önemini reddetmek anlamına gelmez. Siyasi mücadele, gücünü ideolojik hegemonya derecesinden alır.⁵ Poulantzas, ikisi arasındaki ilişkiyi tersine çevirir ve faşizmi ideoloji eksenli üzerinden anlamaya doğru bir sapma gösterir. Politik mücadeleyi, ideolojik mücadeleye tabi kılmasının altında yatan da budur zaten.

Poulantzas, yalnız devlet ile toplum ve egemen sınıflar arasındaki sınırları değil, aynı zamanda burjuva demokrasisi ile faşizm arasındaki sınırları da kaldırır, belirsizleştirir. Gramsci ve Althusser'e yakın duran neo-Marksist ekolden Perry Anderson bile buna isyan eder:

Zira bir kez bütün ideolojik ve politik üstyapılar –aile, reformist sendikalarla partiler ve özel iletişim araçları– tanım gereği devlet aygıtları olarak kabul edilirse, burjuva demokrasisi ile faşizmi ayırmak mantıken imkânsız ve gereksiz olur. Zira ikincisinde (faşizmde) sendikalarla kitle iletişim araçları üzerinde kurumlaşmış tam bir devlet denetimi, bu mantığa göre Althusser'in ifadesiyle– 'önemsiz' olacaktır. Devletle sivil toplumun buna benzer bir birleştirimi, Frankfurt Okulu'nun genç taraftarlarının savaş sonrası Almanya'daki 'liberal demokrasi'nin savaş öncesi Alman faşizmi

5 Komünistlerin ideolojik mücadeleyi önemsemedikleri doğru değildir. Lenin bir tarafa, Dimitrov VII. Kongre raporunun "Faşizme karşı ideolojik kavga" başlıklı bölümünde tekrar tekrar bunun önemini vurgular ve ideolojik mücadeleyi küçümseyenleri şiddetle eleştirir (Bkz: G. Dimitrov, *Faşizme Karşı Birleşik Cephe*, s. 202)

ile işlevce aynılığını ileri sürmeye götürebilmişti; devlet sisteminin otorite kertesini artık polis yerine aile üstlenmişti... Marksist teori ile devrimci pratik açısından, devletin sınırları önemsiz bir konu değildir. Sınırları isabetli belirtmek önemlidir. Onların bulanıklaştırılması, aslında burjuva demokrasisindeki devlet dışı üstyapıların özgül rolü ile etkililiğini yanlış anlamak demektir.⁶

Poulantzas, kapitalist devletin çeşitli biçimleri arasındaki, en başta da burjuva demokrasisi ile faşizm arasındaki farkı önemsizleştirir. Bununla da kalmaz, ayırım yapmaksızın hepsinin Bonapartist özellikler taşıdığını (sonradan terk etmekle birlikte) ileri sürer.⁷

Yeri gelmişken belirtelim ki, Althusser (ve Poulantzas'ın) İDA çözümlemesini Freud, Gramsci ve Lacan'a doğru retrospektif olarak okumak ne kadar mümkünse, Deleuze ve Guattari'ye uzatarak ileriye doğru okumak da o kadar mümkündür. Felix Guattari, "Dışarıdan geliyor gibi gözüксе de, faşizmin enerjisi her birimizin içindeki arzu çekirdeğinde hayat bulmaktadır" der ve bunu şöyle açıklar:

Devlet yapılarında, siyasal, sendikal, kurumsal, ailevi ve hatta kendi bireysel yapılarımızda bir totaliter kimya işler halde bulunmaktadır; öyle ki, suçluluk duyguları ve nevrozları, daha önce öne sürdüğüm gibi, süper-egonun bir tür faşizminin sonuçları olarak düşünebiliriz.⁸

Faşizmin bu tarz yorumu gerçekliğin ters yönde, "mikro faşizm" lehine abartılmasına dayanır. Toplum içinde faşizmle rezonans halinde mikro faşist kümelenmeler elbette vardır, ama onu kartopu gibi besleyip büyüten yine makro faşizmdir. Bu atlanarak "Faşizm içimizdedir, hepimiz küçük birer diktatörüz" denirse,

6 P. Anderson, *Gramsci, Hegemonya, Doğu/Batı Sorunu ve Hegemonya*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1988, s. 63.

7 Bkz: E. Meiksins Wood, *Sınıftan Kaçış*, İstanbul: Yordam Kitap, 2011 s. 51.

8 F. Guattari, "Faşizmin Mikropolitikası", (<https://viraverita.org/yazilar/fasizmin-mikropolitikasi>, 08.06.2018)

o zaman Hitler'in "Ben hepinizdeyim, hepiniz bendesiniz" sözü kabul görmüş olur. Guattari'nin faşizmi bireysel, psiko-patolojik bir olgu olarak görmesi, onun sınıflar ve devletler üstü toplum yorumundan kaynaklanır. "Mikro faşizm" bakış açısında faşizm sınıflar ve toplumsal koşullarla değil, her insanın kalbi ve beyniyle açıklanır. Bu durumda karısını döven bir işçi, metreslerine karşı kibar davranan Mussolini'den daha faşist, daha "diktatör" saymak gerekecektir. M. Foucault, Deleuze ve Guattari tarafından geliştirilen sözde faşizm analizinin anahtarı, "faşizmi kendi içinde keşfet"tir. Onlara göre faşist duygu ve davranışlar sınıf ve sistem bakış açısıyla keşfedilemez. Faşizm sağda da solda da her yerde vardır (totalitarizm teorisinin keskin kokusu!). Poulantzas'ın devlet tanımının ucu da gerçek sınırlarını aşarak aileye, bireylere kadar uzandığı için aynı kapıya çıkar.

Gramsci-Althusser ile Deleuze-Guattari hattının ara halkasında konumlanmış Poulantzas, Lenin ve takipçilerini, devleti egemen sınıfın basit bir aleti, yekpare bir blok olarak görmekle eleştirir. Ekonomizmi ve araçsallığı aşmak adına "görelî özerklik teorisi"ni öne sürer.

"Görelî özerklik teorisi"nde sınıfların oluşumu üretim ilişkilerine değil, bu alandan "görece özerk" varsayılan siyasi-hukuki ilişkilere dayandırılır. Buna göre: Birinci olarak kapitalist sistemde egemen sınıf, kendisine ön gelen toplum biçimlerinin ve rekabetçi aşamanın aksine, ekonomi dışı zoru kullanma yetkisini (ve politika üretme işlevini) devlete aktarır (devletin ekonomiden özerkliği); ikinci olarak olağanüstü devlet biçimlerinde devletin sermaye karşısındaki özerkliği genişler (devletin egemen sınıftan özerkliği); üçüncü olarak da parti ve devlet, siyaseten birliği bozulmuş egemen sınıf fraksiyonlarını birleştirerek bir iktidar bloku oluşturur ve böylelikle temsilcisi olduğu tekeli sermaye hizbinin hegemonyasını (hegemon blok) kurar. Kısacası, faşist devlet, iktidar bloku ve bu blokun hegemon sermaye fraksiyonu karşısında geniş bir özerklik kazanır. Bundan dolayı Poulantzas, olağanüstü

toplumsal koşullar altında gerçekleşen olağanüstü bir devlet biçimi saydığı faşizmin iktidarının tüm sınıflar karşısında (tarafsızlık görünümü altında) özerk olduğu görüşünden yola çıkar. Hatta “otoriter devletler” dedikleriyle (Bonapartist, askerî, faşist) de yetinmez, bunu burjuva demokratik rejimlere doğru genişletir. “Görelî özerklik” teorisinin son sözü, devletin, egemen sınıfların tam hükmedemedikleri ya da kontrol edemedikleri bağımsız (sınıflar üstü) bir kurum olduğudur.

“Görelî özerklik” teorisi, faşizme geçiş sürecinde iktidar kayması savında da kendini gösterir. Poulantzas’a göre bozulan iktidar bloku yeniden düzenlenir, yani ilk dönemde küçük burjuvaziyi temsilen faşist parti aradan sıyrılıp ekonomik olarak egemen sınıf olan finans kapitalin kaybettiği siyasi egemenliği (yönetici sınıf vasfını) ele geçirir. Finans kapital tarafından tekrar devre dışı bırakılıncaya kadar da iktidar küçük burjuvazide kalır.

Poulantzas, faşizmin iktidara gelme ve yerleşme sürecinde, yalnız ideolojik önderliği faşist “kitle partisi”yle özdeşleştirerek değil, aynı zamanda geri plana ittiği devletin “fiziksel baskı”sını “ideolojik işlev”inin türevine dönüştürerek de ana yoldan sapar. Onu iktidara el koyan ordunun faşist “kitle partisi”nin ideolojik işlevini yerine getiremeyeceği, o yüzden de askerî diktatörlüklere faşist denilemeyeceği sonucuna varıran budur.⁹

Bir rejimin faşist sayılabilmesinin tek şartı, bir hareketin veya partinin iktidarı ele geçirmesi değildir. Darbe yoluyla kurulan askerî diktatörlükler de pekâlâ devlet aygıtını totaliter faşist bir tarzda yeniden şekillendirebilirler. Üstelik, Poulantzas’ın “kitle partisi” dediği şey, faşizmin olmazsa olmazı değildir.

Poulantzas’ın, devlet tahlili adına “siyasi iktidar”ı “ideolojik iktidar”a tabi kılması, diğer bir deyişle egemen sınıf iktidarının merkezini “ideolojik işlev”e kaydırması, ciddi sonuçlar doğuracak bir hatadır. Arka planında faşizmin iktidara gelmesinde ide-

Bu nedenle iktidardaki faşizmi Almanya ve İtalya ile sınırlar. Zira ona göre faşizmin iktidara geldiği söylenen ülkelerde faşist parti ya yoktur ya da zayıftır.

olojik hegemonyayı esas, siyasi mücadeleyi tali gören, ikincisini ilkinine tabi kılan sivil toplumcu konsept yatmaktadır. Bu, faşizme ve sermayeye karşı mücadelenin ana halkasının devlet iktidarını hedefleyen siyasi mücadele olarak kavranamaması anlamına gelir.

Komintern eleştirisinde Poulantzas'ı destekleyen Ernesto Laclau'nun yardıma koşması sebepsiz değildir:

Faşist devletin görece özerkliği ve faşizmin iktidara gelmesini sağlayan kitle hareketi gibi olgular açıkça hafife alındı. Faşizmin otoriter karakteri, onun bir kitle rejimi olmak karakterinin üzerine konuldu... Bugün 'faşist' terimi, Şili Cuntası, Yunanistan'daki Albaylar diktatörlüğü, İran'daki Şah rejimi gibi, Hitler ve Mussolini rejimleriyle, açıkça, uzaktan yakından benzerliği olmayan rejimler uygulanmaktadır.¹⁰

"Demokratik sosyalizm" bağı, Laclau ile Poulantzas'ı bir araya getirdiğinden, Althusser'den Poulantzas'a uzanan çizgi, Laclau ve Mouffe'de en olgun halini alır.¹¹ Zira: "Sınıftan özerk şeyler olarak kavranan ideoloji ve 'söylem'in ana tarihsel belirleyiciler haline getirilmesiyle, politika kesin olarak sınıftan koparılmış oldu.../ Büyük kuramsal hamleyi, en etkili şekilde Ernesto Laclau yaptı."¹²

Poulantzas'ın sınıf mücadelesinin devlet içerisinde de devam ettiği (sözde "göreceli özerklik" nedeniyle), solun buna seyirci kalamayacağı tezinin son durağı Avrokomünizmdir. Kendisini bir "Avrokomünist" olarak gören Poulantzas, Lenin'in ve III. Enternasyonal'in savunduğu burjuva devletin parçalanması ve iktidarı Sovyetlerin devralması stratejisi ("ikili iktidar") ile, "otoriter devlet" biçiminin devrilemeyeceğini öne sürer. Bunun yerine işçi sınıfı önüne devleti yıkmayı değil, temsili demokrasinin kurumlarını kullanarak devlet içi güç ilişkilerini ezilenler lehine değiştirmeyi önerir. Kapitalist toplumdaki temel karşıtlığı,

10 Ernesto Laclau, "Faşizm ve İdeoloji", *Birikim* (1980 öncesi), Sayı: 46-47, s. 83.

11 Laclau radikal demokrasi teorisini Poulantzas'ın devletin içten dönüştürülmesi için önerdiği toplumsal hareketler kavramından esinle geliştirmiştir.

12 Meiksins Wood, *Sınıftan Kaçış*, s. 75.

emekle sermaye arasındaki çelişkidenden “iktidar bloku”yla/devletle “halk” arasındaki siyasi ilişkilere kaydırarak popülizme kapı aralar. Poulantzas, temsili demokrasi kurumlarını halk sınıfları yararına dönüştürerek “demokratik sosyalizm”i kurmanın mümkün olduğu görüşündedir. Bu iki düzeyde de sürdürülebilir: Hem parlamenter sistem hem de doğrudan demokrasiye göre örgütlenmiş özyönetim organları kullanılarak. Bütün mesele, “dönüştürülmüş bir temsili demokrasiyi, saf ve doğrudan demokrasiyle birleştirmek”te düğümlenmektedir. Marksist gelenekteki gibi devlet aygıtını parçalamak veya yıkmak gerekmemektedir.

Poulantzas, sınıflar arasındaki mücadele devlet içinde de cereyan ettiğine göre, sosyalistlerin ve işçi hareketinin buna seyirci kalmamalarını öğütler. İdeolojik kurumlar sadece egemen sınıfların denetiminde olmadığı, baskı aygıtlarının tersine, toplumdaki öteki sınıfları da içinde barındırdığı gerekçesiyle, bu alanı ezilen sınıfların iktidarı ele geçirmesi bakımından bir fırsatlar alanı olarak imler. Kapılar sömürülen sınıflara açıktır, isterlerse kendi nüfuz alanlarını yaratabilirler. Devlet, ancak devlet içinde yürütülecek mücadelelerle dönüştürülebilir; o tarla gibidir, ne kadarını sürersen üründeki payın da o kadar olur. Bu, Leninizm’deki “ikili iktidar” formülünü gereksiz kılar, zira devletin yasal sınırları dahilinde, temsili demokrasinin kurallarına uyularak verilecek bir mücadeleyle sosyalizme geçiş olanaklıdır. Bundan böyle, devrimin dönüştürücü karşıtlığının, eski formüldeki gibi, proletarya ile burjuvazi ve müttefikleri arasında değil, halk kitlelerinin oluşturduğu toplumsal hareketler ile farklı sınıfların, sınıf fraksiyonlarının ve dolayısıyla farklı çıkarların ittifakını yansıtan iktidar bloğu arasında kurulmasını tavsiye eder.

Poulantzasçı yaklaşımın Türkiye soluna yansımalarının tipik örneklerinden biri şöyledir:

Devlet ya da onu oluşturan organlar tümüyle faşistleştirilmiş değildir. Devlete emperyalizm ve işbirlikçilerinin egemen olduğu,

bizzat onların devleti olduğu ve bunların eğilimi faşizmden yana olduğu halde bu neden böyle? Zira toplumun her alanında egemen güçlerle emekçi sınıflar arasında, burjuvazi ile proletarya arasında süren sınıf mücadeleleri devlete de yansır. Sınıf mücadelelerinin yoğunlaştığı dönemlerde bu yansıma bütün olarak burjuvazinin farklı kesimleri arasında devletin bazı kurumlarında hatta bu kurumlar arasında ilerici-gerici kavgası biçimini alır, bu Türkiye'ye özgü bir durumdur.¹³

Poulantzas'ın "radikal" Komintern eleştirmenliğinin gizi siyasal duruşunda saklıdır: 1968 sonrasında Avrokomünist Yunanistan Komünist Partisi'nin (KKE-iç) ve aynı zamanda bazı üyeleri Syriza'nın öncüsü olacak Synaspismos'un üyesi idi. Sosyalizme demokratik geçişten yana olduğu için burjuva devlet aygıtının parçalanmasına karşıydı; bazı kurumlarının, en başta ekonomik aygıtlarının korunmasını savunuyordu. 1974 yılında faşist cuntaya karşı sağcı Karamanlis'i desteklemesi kadar, Karanfil Devrimi'nden ve Allende'nin barışçıl devriminden etkilenmesi de rastlantı değildi. Poulantzas'ın yolu, Allende Şili'sinden sonra, Syriza'nın stratejisi şahsında bir kez daha trajediyle sonuçlandı.

Hangi Askerî Diktatörlük?

Poulantzas'ın askerî diktatörlükleri faşizmden yalıtarak ayrı bir devlet biçimi olarak sınıflandırması da problemlidir. Can-kov, Nasır, 27 Mayıs, Suharto, Karanfil Devrimi, Pinochet türü örnekleri tek bir kavram altında toplamak, elmalarla armutları toplamakla aynı şeydir. Askerî diktatörlük denince mevcut anayasayı çiğneyerek (veya içine yerleştirilmiş bir maddeyi bahane ederek) darbeyle gelen, iktidarın orduya geçtiği, toplumsal desteğin ölçü alınmadığı hükümet biçimi anlaşılır. Askerî rejimlerden her birinin ait oldukları çağlar, sınıfsal nitelikleri, siyasal amaç ve ideolojileri farklıyken, eğer sıradan bir liberal değilsek,

13 *Devrimci Militan*, Aralık 1978, Sayı: 4, s. 12.

sırf orduya dayanmalarına bakarak hepsini aynı payda altında toplamaya kalkmayız.

Türkiye’de ordunun ağırlıklı kesimi 1908 ve 1923 sürecinde yukarıdan burjuva devriminden yana saf tutarken, NATO’ya dahil olduktan sonra iki ayrı faşist darbeye imza atmıştır. Portekiz’deyse faşizm darbeye yaslanarak iktidara gelmiş, ordu desteğiyle ayakta kalmış, 1974 Karanfil Devrimi’nde de askerî birliklerin gücüyle yıkılmıştır. Bir yıl sonra o da statükocu sağ bir darbeyle sona erdirilmiştir.

Portekiz’de ordu farklı dönemlerde hem faşist hem sol hem de statükocu bir rol oynamıştır. Dolayısıyla, birbirlerinden farklı sınıf, ideoloji ve siyasetlerle, farklı bağlamlarla ilişkili askerî darbe ve yönetimler, tek bir türe indirgenemezler. Faşist-gerici bir diktatörlüğe karşı yapılan bir sol darbe ile solcu bir hükümeti deviren faşist darbe arasındaki farklar askerî diktatörlük kavramında sınırlanamazlar. Totalitarizm (faşizm+komünizm) ve popülizm (sağ+sol) kavramları da aynı metafizik mantığa dayanır.

Askerî diktatörlüklerin ortak özellikleri seçimle iktidara gelen hükümetleri darbeyle devirmeleri ve demokratik olmayan bir açık diktatörlük kurmalarıdır. Ne ki, her askerî diktatörlüğün tarihsel ve sosyal bağlamları bir ve aynı değildir. 20. yüzyılda pıtrak gibi çoğalan “cunta”lar kabaca gerici, faşist ve ilerici olarak sınıflandırılabilirler. Dolayısıyla, askerî rejimlerin; burjuva ilerici-bağımsızlıkçı, gerici-statükocu (restorasyonist) ve faşist olmak üzere üç ayrı başlık altında ele alınmaları gerekir.¹⁴

Dimitrov, 1923 gibi erken bir dönemde kendi ülkesi Bulgaristan’daki askerî faşist diktatörlüğü ayrıntılı olarak analiz etti ve klasik faşizmden ayrı, kendine özgü özellikler taşıdığını, ama “özü itibarıyla bütün diğer ülkelerdeki faşizmle aynı” olduğunu belirtti. Cankov faşizminin kendine has özelliklerini şöyle sıra-

14 Latin Amerika ülkelerinde bu üç tipe de rastlanır. İkinci Dünya Savaşı’ndan önce gerici-statükocu darbeler ağırlıktaydı, sonrasındaysa daha çok faşist darbeler, kışmen de ilerici darbeler öne çıktı.

ladı: Darbeyle gelmesi, yabancı güçlerin kontrolü, “karizmatik lider” yokluğu, kralın ve askerın ağırlığı... Bunlardan en önemlisi, “Hitler ve Mussolini faşizminin tipinde, faşist bir kitle hareketinin olmaması” idi.¹⁵

Bu dönemde Japonya, Bulgaristan, Yugoslavya da askerî faşist diktatörlüklerle yönetiliyorlardı. Poulantzas ve onun gibi düşünönlör sadece Soğuk Savaş dönemindekileri değil, 1920-1945 arasında darbeyle iktidara gelmiş rejimleri de (İspanya dahil) faşist olarak görmezler. Bu nedenle Poulantzas, *Faşizm ve Diktatörlük* adlı kitabında İspanya’yı incelemesine dahil etmeyerek, yalnız Almanya ve İtalya üzerinde durmuştur. Yine, 1975’te yazdığı *Portekiz, İspanya ve Yunanistan’da Geçiş Süreci* adlı kitabında, askerî rejimler kategorisine soktuğu adı geçen ölkeleri faşizmle ilişkilendirmez. Poulantzas’a göre Polonya’da Pilsudski, Japon rejimleri de faşist değildi.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra faşizm ortadan kalkmamış, mekân ve şekil değiştirmiştir. Özellikle emperyalizme bağımlı ölkelerde askerî faşist darbeler sıklıkla gündeme gelmişlerdir. 1970-2000 arasında yılda ortalama 5-6 darbe gerçekleşirken, bu 2000’den itibaren ortalama iki darbeye kadar düşecektir.

Askerî darbeleri “devrimsiz; devrimi bastıran, önleyen ya da ilerleten” ayırımına tabi tutan Hobsbawm şöyle yazmıştır:

...1950’den (kuruldukları tarih) başlayan dönemi, devrimsiz; devrimi bastıran, önleyen ya da ilerleten askerî darbeler ya da iç silahlı çatışmanın bir başka biçimi olmaksızın geçiren çeşitli büyüklükteki pek az Üçüncü Dünya Devleti vardı.

Birinci ve İkinci Dünyalar 19. yüzyıldan beri en uzun barış dönemini yaşarlarken... 1945 ile 1983 arasında fiilen hepsi Üçüncü Dünyada yaşanan yüzün üzerinde ‘büyük savaş, askerî eylem ve çatışma’da ölenlerin sayısı yaklaşık on dokuz, belki de yirmi milyon olarak hesaplandı.¹⁶

15 G. Dimitrov, “Bulgar Faşizminin Karakteri Üzerine Tezler”, *Özgürlük Dünyası*, Sayı: 55.

16 Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl*, s. 584-585.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünya ABD ve SSCB yö-rüngesinde iki kampa bölündükten sonra, ABD'nin başı çektiği emperyalist kamp, çelişkilerin ve istikrarsızlıkların en çok yoğunlaştığı Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde, faşist ve gerici rejimler kurarak devrimleri önlemeye, bu yolla hammadde kaynaklarını ve pazar alanlarını güvence altına almaya çalıştı. 20. yüzyılın ikinci yarısı, ezilen ve sömürülen halklarla işbirlikçi ege-men sınıflar ve emperyalistler arasındaki çelişkilerin alabildiğine keskinleştiği, devrimlerin merkezinin metropollerden çevre ülke-lere kaydığı bir dönemdi. Bu yıllar devrimlerin sıklığı kadar, kar-şıdevrimlerin, askerî faşist rejimlerin çokluğuyla da dikkati çeker. Darbeler, politik ve ekonomik istikrarı sağlama, vatani "tehlike-li ideolojiler"in tehdidinden kurtarma bahanesiyle tezgâhlandı. 1946'da Panama'da kuruluş 1984'te Fort Benning'e taşınan ABD ordusuna bağlı Amerika Kıtaları Okulu, özel eğitimden geçirilmiş darbeci subay yetiştirmek için kurulmuştu.

Her Kapıyı Açan Maymuncuk

Askerî faşist diktatörlüklerle emperyalizm arasındaki bağı ko-paran liberal-ulusal sol çevreler, Bonapartizm kavramını askerî unsura indirgerler. *Türkiye'de Burjuva Devrimleri ve Liberal-Ke-malist Tarih İdeolojisi*'nde de değindim;¹⁷ Kemalizmi ve 12 Eylül'ü Bonapartizm kalıbıyla açıklayan çok sayıda yazar, akademisyen vardır: "Tahtadan yapılmış Bonaparte...Kenan Evren faşist bile değildi" (Y. Alogan),¹⁸ "Ordu Bonapartist" (M. Belge),¹⁹ "Bona-partizm, iktidarın silahlı kuvvet kullanılarak elde edilmesidir" H. B. Kahraman vb.²⁰ 1908-1923 burjuva devrimlerinden başlatılıp bugüne taşınan bu tespit halen devam ediyor. Somut tarihsel ana-

17 Yaşar Ayaşlı, *Türkiye'de Burjuva Devrimleri ve Liberal-Kemalist Tarih İdeolojisi*, An-kara: Epos Yayınları, 2014, s. 91-99.

18 <https://ilerihaber.org/yazar/tahtadan-yapilmis-bonaparte-31196.html>

19 Murat Belge ile söyleşi, "Atatürk İlerici Değildi", *Taraf*, 9 Ocak 2012.

20 H. B. Kahraman, "Bonapartizm, Kemalizm, Sol", *Sabah*, 26 Mart 2008.

lizden kaçarak her şeye Bonapartizm etiketi yapıştıranların kafalarına göre takılmaları iyice kabak tadı vermiştir.

Troçkistlerin Bonapartizm modelini, yalnız emperyalist ve bağımlı ülkelere (AKP iktidarı dahil) değil, sosyalizme de uygulamaları tarihsel ve sosyal bağlam denilen şeyi tatile yolladıklarını akla getiriyor.²¹ Demek ki, Engels'in, "Devletin biçimleri kadar hukuksal ilişkilerinin de kendilerine bakarak anlaşılamayacağını, bunların köklerinin hayatın maddi koşullarında yattığı"nı söylediği materyalist tarih kuralının hiç hükmü yoktur.

Kapitalizmin genel bunalım dönemi ve sonrasına ait bir olgu-yu, feodalizmden kapitalizme, sanayi kapitalizminden emperyalizme geçiş döneminin çelişkilerinin ürünü Bonapartizm kavramıyla (üstelik "neo" ön eki bile kullanma gereği duymadan) tanımlamak hem tarihsel hem de mantıksal bakımından yanlıştır. Zamanında faşizm ve Bonapartizmi eşitleyen Thalheimer (1928), III. Enternasyonal tarafından emperyalizm çağı ile öncesi arasında fark gözetmediği, faşizmi ortaya çıkaran koşullar ile bir önceki yüzyılın ekonomik, toplumsal ve politik ilişkilerini bir tuttuğu, aralarına bir sınır çekmediği için eleştirilmişti.²² Tarihin değişmezliğini, tekerür ettiğini savunan bu yaklaşımın uç örneği Kojin Karatani'dir. Karatani, yalnız "faşizmin Bonapartizmin bir biçimi"²³ olduğunu iddia etmekle kalmaz, aynı zamanda bunu tarihin tekerür edişiyle açıklar: "Bu noktada, Immanuel Wallerstein'dan (1980) 'liberalizm' ve 'emperyalizmi' tarihsel aşamalar olarak değil de döngüsel süreçler olarak düşünmeyi öğrendim."²⁴

21 Troçki şöyle yazmıştır: "Bürokratik laçkalık Stalin'in kişisel plebisiter rejimi ile tamamlandığı ölçüde Sovyet Bonapartizminden bahsedilebilir. Fakat iki Bonaparte'in Bonapartizmleri de ve onların şimdiki zavallı takipçileri de bir burjuva rejimi içinden geliştiler ve gelişmekte; Sovyet bürokrasisinin Bonapartizmi ise sovyet rejiminin üstünde yükselmektedir." (L. Troçki, *Sovyet Devletinin Sınıf Karakteri*, İstanbul: Enternasyonal Yayınları, 1979, s. 16.)

22 Lewerenz, *Komünist Enternasyonalde Faşizmin Tahlili*, s. 52.

23 K. Karatani, *Tarih ve Tekerrür*, İstanbul: Metis Yayınları, 2013, s. 45.

24 Age., s. 34.

Faşizm, askeri diktatörlük ve Bonapartizmi “olağanüstü devlet biçimleri” paydası altında toplayan Poulantzas da tekelci kapitalizm ile faşizm arasındaki bağı dikkate almayarak aynı anakronizme düşer. Her iki karşıdevrim tarzının kitle tabanları, yönetme tarzları itibariyle birtakım benzerlikleri ve paralellikleri elbette vardır; bu bakımdan Bonapartizme göndermeler, kısmi kıyaslamalar ve çıkarsamalar yapmak yanlış değildir. Ancak Bonapartizm modelini sanayi kapitalizminden emperyalizme, tekelci kapitalizmden sosyalizme (Stalin dönemine) taşıyarak her kapıyı açan bir maymuncuk gibi kullanmak, sosyoekonomik bağlamları hiçe sayan tarih üstü bir görüştür. Marx 18. *Brumaire*’e yazdığı önsözünde, “Bu eserin, bugün özellikle Almanya’da pek çok kullanılan Sezarçılık teriminin artık bir yana atılmasına katkıda bulunacağını umuyorum” demiştir. Zira, “Sezarçılık deyimi ile yapılan yüzeysel tarihsel örneksemede, işin özü”nün unutulduğu; “Antikçağda ve modern zamanlarda sınıf savaşının maddi ekonomik koşulları” ve “bu koşullardan doğan siyasal biçimler arasında”, “tam bir fark olduğu” düşüncesindeydi.²⁵ Bu doğruysa, Sezarizm için geçerli olan, Bonapartizm için neden olmasın?

“Bonapartizmcilerin” sıklıkla referans aldıkları Gramsci’nin, meseleye tarihselci bir temkinlilikle yaklaştığını hatırlatmak isteriz:

Sezar, I. Napolyon’un temsil ettiklerinden daha farklı bir unsurlar bileşimini temsil eder. I. Napolyon, III. Napolyon’dan ya da Bismarck’tan farklı unsurların temsilcisidir. Modern dünyada, Zivkoviç, İspanyol tarzını anlatmaktadır (ve Zankov ise Sezarizmi vb.). Diğer bir deyişle, bu gözlemler sosyolojik şemalar değildir; şematik genellemelerden uzak tutulması ve somut bir tarihsel-siyasal analize eklenmesi gereken pratik tarihsel ve siyasi yorum kriterleridir.²⁶

25 Marx&Engels, *Seçme Yapıtlar*, C. I, Ankara: Sol Yayınları, 1976, s. 474.

26 Gramsci, *Hapishane Defterleri*, C. II, s. 262.

Öte yandan, Bonapartizmde burjuvazi (henüz tekelleşememiş), ekonomik ve sosyal egemenliğini korumak adına, siyasi egemenliğini III. Bonaparte'a teslim etmiştir. Buna rağmen serbest rekabetçiliğin son dönemine denk düşen Bonapartizm, toplum üzerinde totaliter bir denetim kurabilecek nesnel koşullara ve örgütsel güce yeterince sahip değildi. Daha doğrusu bu dönemde devleti ve siyasal yaşamı denetleyebilecek güçte örgütler yoktu. Buna karşılık tekelci kapitalizme tekabül eden faşizm kapitalist ülkelerde üzerine totaliter bir yapılanma kurabileceği toplumsal maddi koşullara sahipti.

Burjuvazinin gericileştiği bir dönemin ürünü olan Bonapartizm, tekelci aşamada ve kapitalizmin genel bunalımı döneminde ortaya çıkan faşizmden farklı olarak, üretici güçlerin gelişmesine şöyle ya da böyle ayak uydurabilen karşıdevrimci bir devlet biçimiydi. Bonapartist Bismarck'ın politik uygulamalar yelpazesinin muhafazakârlardan daha muhafazakâr, ılımlı liberallerden daha ılımlı olabilecek bir esneklik ve genişliğe sahip olmasının nedeni buydu. "Alman Bonapart"ı Bismarck, Junkerlerle ittifaka giren burjuvazinin, feodalizmi uzun bir süreçte tasfiye etmesini ve devletin burjuvalaşmasını sağladı. Ferdinand Lassalle ile flört etmekle kalmadı, işçilerin sosyal güvenliğiyle ilgili bazı alanlarda İngiltere'yi aşan yasalar çıkardı.²⁷ Engels, Bismarck dönemini "yukarıdan aşağı devrim" olarak niteler. Her ikisi de gericiydi ve "yukarıdan devrim"lerini "demir ve kan"la yönetti. Ancak faşist rejimlerle ayrılan yanları vardı: Faşist diktatörler, Bonapart/Kont Cavour/Bismarck ("demir adam"lar) gibi gericilerin despotik yönetim tarzlarından yararlandı ama zorbalık ve totaliter iktidar yapılanması gibi alanlarda onların hepsinin bir, hatta birkaç boy üstündeydiler. Mussolini ve Hitler, benzer reformlar yapmak şu-

27 Marx'ın, "Prusya devletinin doğrudan bir sosyalist uygulamada bulunabileceğine inanmasını" şiddetle eleştirdiği Ferdinand Lassalle'nin anlamadığı şeydu: "Demek ki, geric bir gücün attığı 'tarihsel bakımdan ileri' bir adımın desteklenmesi, solda bu adıma karşı çıkacak olan siyasal müttefiklerin desteklenmesiyle çelişebilir." (Hobsbawm, *Dünya Nasıl Değişir*, s. 81)

rada dursun, var olanları bile budadılar. Bırakalım komünistleri ve sosyal demokratları, kendilerinden olmayanlara da hayat hakkı tanımadılar.

Faşizmle Bonapartizmin neden özdeş veya ikiz sayılamayacağı, Bonapart, Cavour ve Bismarck ile Hitler ve Mussolini arasında, genellikle gözden kaçırılan bir farkta yatar. İlk üçlü, karşıdevrim kampında yer almaya devam ederek, “tarihsel bakımdan ileri bir hamle”yle, yani “yukarıdan bir devrim”le burjuva devrimlerinin görevlerini gerici tarzda yerine getirmişlerdir. Kapitalizmin genel krizinin ve proleter devrimleri çağının ürünü faşizm için böyle bir şey söz konusu değildir.

FAŞİZMİN ZORBALIĞI VE CAZİBESİ

Faşizmi kavramanın anahtarlarından biri de zor ile rıza arasındaki ilişkiyi doğru kurmaktır. En çok çarpıtılan konulardan birisi budur.

Akademik analistlerin önde gelenlerinden G. L. Mosse şu görüştedir: “Faşizmin terörle/korkutarak yönettiği yönündeki yaygın inancın bile değiştirilmesi gerekmektedir. Tam tersine faşizm, ilk başta toplumsal bir uzlaşma inşa etmiştir.”¹ Kitlelerin faşizme ilgisini toplumsal sorunlara makul çözümler önermesiyle açıkladığı için, “faşizmi ancak çok iyi kavrarsak, cazibesini ve gücünü layıkıyla değerlendirebiliriz” diye de ekler.² R. O. Paxton ise, *Faşizmin Anatomisi* adlı kitabında, Komintern’in “faşizmin kendine has köklerini ve insanlar üzerindeki cazibesini inkâr ettiği”ni ve krizle ilişkilendirerek “insani tercih boyutunu görmezden geldiği”ni iddia eder.³ “Sosyalist ruhban” diye makaraya aldığı “Dimitrovgiller”i eleştiren Tanıl Bora da liberal orkestrada yer alanlardandır: “Faşizm, Frankfurt Eleştirel Okulu’nun temsilcilerinin ızdırapla söyleyip durdukları gibi, baskılanmış, iradesizleştirilmiş, rüşdsüzleştirilmiş kitlelerin baskıcı, iradesizleştirici,

1 George L. Mosse “Genel Bir Faşizm Teorisine Doğru”, *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları* içinde, der. C. Iordachi, s. 111.

2 Mann, *Faşistler*, s.15.

3 Paxton, *Faşizmin Anatomisi*, s. 341-342.

rüşdsüzleştirici bir düzene şevkle katılmalarını sağladığı için vahim ve trajiktir.”⁴

Faşist diktatörlüklerle burjuva demokratik rejimler karıştırılmaktadır. Mosse’nin dediği gibi faşizm “terörle/korkutarak” değil, “tam tersine” “toplumsal uzlaş” ile yönetiyorsa, iki rejim arasında bir fark yok demektir. Biz öyle düşünmüyoruz, niye öyle olduğunu ilerde göstereceğiz.

Ortak özellikleri faşizm ile sermaye sınıfı arasında bağlantı kurulmasına karşı çıkmak olan bu yazarlara kalırsa, faşizmi iktidara taşıyanlar egemenler değil, egemenlik altında olanların onayıdır. Paxton ve Mosse’nin “insani tercih boyutu” ve “cazibe”, Bora’nın “düzene şevkle katılma” dediği şeyin nirengi noktası burasıdır.

Aslında, faşizmi Alman halkının arzuladığını söyleyerek suçu halka yükleyenlerin babası Wilhelm Reich’tır. Zira, “Kitleler aldatılmadı, faşizmi arzuladılar,” onun lafıdır. Reich, her şeyi “küçük adam”ın sırtına yükler: “Faşizm, ortalama adamın akıldışı nitelikteki bütün tepkilerinin toplamıdır.”⁵

Hiç kuşku yok ki Alman halkı (faşizme taban oluşturan öteki ülke hakları gibi) asla masum değildir, Nazizmin suçlarına ortaklık etmiş, elini kana bulamıştır. Milyonlarca insan Hitler’in peşinden gitti, çoğu isteyerek, bir kısmı da istemeyerek faşizmin suçlarına ortak oldu. Alman halkının önemli bir kesiminin Nazizmin çöküşünü kurtuluş olarak değil, Almanya’nın mağlubiyeti olarak algılaması, ortada bir özdeşleşme meselesi olduğunu gösteriyor.

Ancak, Alman finans kapitali, bürokrasisi, generalleri hakkında suskun kalırken, asıl sebepmişçesine, suçu onlardan sonra anılması gereken kitlelere yüklemek, hatta koyun metaforu üzerinden akıl yürütmek kabul edilemez.⁶ Koyun her zaman koyundur ama kitleler her zaman koyun değildir. Alman halkının tarihi

4 Tanıl Bora, “Faşizmin Halleri”, *Birikim*, Sayı: 133.

5 Roger Dadoun, “Wilhelm Reich’in Çevresinde Faşizmin Gidip Gelmeleri ve Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı”, *Faşizmin Analizi* içinde, der. Macciocchi, s. 321.

6 Bkz: T. Bora, “Koyun gibi”, www.birikimdergisi.com.

1930-1945 arasından ibaret değil. Daha önceleri işçi sınıfının ve emekçilerin nabzının devrim için attığı unutulmamalıdır. Faşizm, devrimlerin yenilgilerinin üzerine oturdu. Faşistler daha sonraları da Avrupa'nın ve Asya'nın pek çok ülkesinde gerilla savaşlarıyla karşılandılar.

Avrupa'da faşizmin yükselişinde “özellik alanı” kadar, “nesnellik alanı” da etkiliydi. Bir yanda laçkalaşmış devletler, savaş ve kriz vurgunu yemiş hoşnutsuz kitleler, Versay utancının köruklediği milliyetçi öfke, yenilmiş veya güçten düşmüş sosyalist hareketler... Öte yanda serseri mayın gibi ortalıkta dolaşan savaş artığı askerleri ve faşist çeteleri destekleyip iktidara gelmeleri için el uzatan sabık iktidarlar...

Her kim ki, faşizmin iktidara gelişinde, savaş hazırlıklarını, milliyetçiliğin kabarışını, liberal sistemin çöküşünü görmezden gelir, işaret parmağını, sadece W. Reich'in “küçük adam”ının; “yukarıdakilere, yönetenlere, bilenlere (entelektüellere), zenginlere karşı parlayan kör öfkesi”ne, “o kör haliyle pohpohlanması”na, “okşanması”na⁷ doğrultursa, kendini ikincil/üçüncül öğelerle sınırlamış, bilerek veya bilmeyerek esas suçluyu gizlemiş olur.

Faşist partinin, en başta faşist liderin kitlelere cazip gelen yönleri elbette vardır. Yoksa, sırf çıplak zorla kitleleri etkilemeleri mümkün olmazdı. Siyasetin estetize edilmesi, ulusal ve sosyal demagoji yoluyla halkın talep ve özlemlerine seslenilmesi, duygular ve önyargılarla ustaca oynanması faşistlerin halkı etkileme yöntemleridir. Faşistler demagojik söylemlerle her sınıf ve sosyal tabakaya şirin görünmeye, kendini onlara benimsetmeye çalışır. Lukacs'ın dediği gibi muhalefetteyken asla gerçekleştirmeyecekleri bol vaatlerde bulunurlar. Herkese mavi boncuk dağıtır, “Kıracılara kira indirimi, ev sahiplerine zam, işçilere ücretlerde artış, kapitalistlere ücretleri düşürme” sözü verirler. Propaganda silahını çok iyi kullanan Naziler, Alman finans kapitalinin çıkarlarını,

7 Tanıl Bora, “Faşizm hakkında Dört küçük Hatırlatma” <http://www.insanokur.org/fasizm-hakkinda-dort-kucuk-hatirlatma/>

çaresizlik içinde sarılacak dal arayan kitlelere kendi çıkarlarıymış gibi yutturmayı başarmışlardır. Sosyopsikolojik süreçleri kavrayıp, nabza göre şerbet vermeleri başarılarını kolaylaştırmıştır. Hitler kitabında, “Propagandada sanat, düşünce gücünün çatıştığı hallerde, içgüdünün hakimiyeti altındaki büyük toplulukların ulaşabileceği bir noktaya gelerek, psikolojik yönden uygun bir şekil alıp çevrenin kalbine girecek yolu bulmaktır” diye yazmıştı.⁸

Bu yazarların liberal körlükleri dolayısıyla göremedikleri şey, faşizmin geleneksel burjuva partilerinden farklı, kendine has bir propaganda ve örgütlenme anlayışı, kitlelerle ilişkilene tarzı olduğudur. Parmak basılması gereken, gözden kaçırılan nokta burasıdır.

Terörün Stratejik İşlevi

Terörü faşizmin olmazsa olmaz unsuru olarak gören Dimitrov, faşizmin hegemonyası ile liberal hegemonyayı bir tutarak her ikisini de rızaya dayandıran liberal tarihçiler tarafından sıklıkla eleştirilmiştir. Böyleleri kitlelerle ilişkinin faşist ve burjuva demokratik tarzları arasındaki farkı silerler. Faşizmde, burjuva demokratik hegemonyanın tersine, kitlelerin onayının tali ve tabi, fiziksel ve psikolojik *şiddet*⁹ esas olduğunu görmezler.

Elbette faşist partiler de diğer tüm partiler gibi kitlelerin onayını almaya çalışırlar, ama bunu mümkünse ikna ederek, değilse zorla yaparlar. İtalya ve Almanya’da süreklilik arz eden paramiliter eylemler (baskınlar, linçler, sokak savaşları) muhalifleri sindirmenin ötesinde bir muhtevaya sahiptir. Amaç düşmanı kovarak faşizmin yerleşmesi için alan açmak, lider ve harekete sempati

8 A. Hitler, *Kavgam*, (https://www.academia.edu/8847061/Adolf_Hitler_Kavgam)

9 Yazar H. Michel psikolojik şiddeti şöyle açıklamaktadır: “Rejim, psikolojik açıdan, Hitler’in ‘zihinsel terör’ olarak adlandırdığı propaganda ve kolektif korkuya dayanmaktadır; sıkıntı ve korku, bireyi her türlü kişisel düşünceden uzak tutacaktır; aileler üzerinde de baskı uygulanmaktadır, muhaliflerin yazgısı işkence, idam ya da toplama kamplarında yavaş yavaş ölmektir.” (Michel, *Faşizmler*, s. 57)

duyulmasını sağlayacak psikolojik etki yaratmaktır. Zor, aynı zamanda faşist kitle hareketi yaratmanın, büyütmenin ve harlandırmanın bir yoludur.

Faşistler, kitleleri örgütsel ve ideolojik bakımdan etkilemek için terör destekli propaganda yöntemini kullanır. Roger Bourderon bunu kısaca, “Terörist güç gösterisi bir propaganda biçimi” idi ve “inandırma” işi “zorlamaya dayanıyordu” diye açıklar.¹⁰ İdeolojik ve politik hegemonya aracı olarak propaganda, etki gücünü, arkasına aldığı terör ve sindirme yöntemlerinden alır.

R. Eatwell ve R. Griffin meselenin bu yanını göremedikleri için, kendisi de bir akademisyen olan Michael Mann tarafından eleştirilmişlerdir:

Eatwell bile faşizmin sadece ‘bazen’ şiddete başvurduğunu söylerken, Griffin de onun apaçık gaddar şiddeti ve paramilitarizmine sessiz kalarak, faşizmi sterilize eder.”¹¹ G. L. Mosse, E. Gentile ve Z. Sternhell’i aynı noktadan eleştirenlerden biri de Enzo Traverso’dur. Traverso; Mosse ve Gentile’nin, İtalya ile ilgili çalışmalarında faşizmin zorbalığını gözden kaçırdıklarına işaret eder. Örneğin “zorbalığı faşizmin kurucu öğelerinin dışında bırakan” Sternhell, şiddeti “ideolojiden kaynaklanan ikincil bir görüngü sayar.” Traverso, bu yazarlar hakkında şu hükme varır: “Aralarında hiçbirisi, esasen zorbalığı faşizmin, kitlesel baskı, temerküzcü [toplama kampçı] sistem veya toplu imhacı biçimde sergilenen ayrılmaz bir özelliği olarak tarif etmez.”¹²

Faşistler “kitle çalışması”nı sivil toplumcu tahayyüldeki gibi terörden arındırılmış bir “saf demokrasi” ortamında yürütmezler. “Cazibe”lerinin nedeni kısmen kamuflaj ve nabza göre şerbet vermekse, çoğunlukla zorbalık ve üretilmiş korkulardır. Öyle olmasaydı onlara faşist değil, liberal veya muhafazakâr dememiz gerekirdi. Alman siyaset bilimci George Fülberth, Hitlercilerin

10 Bourderon, *Faşizm*, s.173-174

11 Mann, *Faşistler*, s.29

12 Traverso, *Savaş Alanı Olarak Tarih*, s. 94.

iktidara gelmeden önce, “proleter kesimlerin ele geçirilmesi ve karşıtların gözünü korkutmak için sokak terörünü” stratejik bir araç olarak kullandıklarını söylemektedir. “...SA ve SS saldırgan iç savaş ordularıydılar. SA Berlin’de Goebbels’den işçilerin toplanmalarına saldırma görevi aldı. Şu strateji tek tek kırsal işçi semtlerinde de uygulandı: Kışkırt, sonra ‘ortalığı toparla’. Mesele korku yayma yoluyla, şiddete dayanarak hegemonya kurmaktır.”¹³ Togliatti bunu zamanında fark etmişti: “Faşist diktatörlüğün yığınlarla ilişkilerinde en önemli özellik, işte bu kaba kuvvet ve terör yöntemlerini, yığınları faşistlerce yaratılmış bir örgüt içinde toplama-ya yönelik daha az zorlayıcı yöntemlerle birleştirmektir.”¹⁴

T. Bora, kitabını çevirdiği V. Klemperer’in söylediklerini hatırlamalıydı:

Hitler yükselişinden, yer aldığı toplantılardaki ilk büyük başarılarından bahsederken, en az kendi hatiplik meselesi kadar, burarlarda tertibat alan adamlarının kavgacılığını metheder—o küçük gruptan çok geçmeden SA çıkmıştır. Görevleri yalın zorbalık olan, toplantı esnasında politik hasımlarının üzerine saldırmak ve onları salondan sürüp çıkarmakla görevli ‘kahverengi hücum kıtaları’: Halkın kalbini kazanma mücadelesinde onun esas yardımcıları onlardır, düşmanın üstün güçlerini alt eden kanlar içindeki muzafferler olarak, tarihsel salon muharebelerinin timsalleşmiş yiğitleri olarak tasvir ettiği ilk kahramanlar onlardır. Benzer tasvirlerle, benzer zihniyete ve benzer kelime hazinesine Goebbels’in Berlin’i ele geçirme mücadelesini anlatışında da rastlarız. Muzaffer olan manevi güç değildir, hatta teorik araçlarıyla iğfal ederek de ulaşmamıştır yeni öğreti neticeye, SA’nın ilk adamlarının, ‘eski muhriplerin’ kahramanlıklarıyla ulaşmıştır.¹⁵

Naziler iktidara halkın çoğunluğunun desteğiyle gelmediler. Weimar Cumhuriyetinin son günlerinde aldıkları oy, toplam seç-

13 Fülberth, *İncelemeler*, s.106

14 J. Klugman, “Giriş”, P. Togliatti, *Faşizm Üzerine Dersler*, s.28.

15 Klemperer, *LTI Nasyonal Sosyalizmin Dili*, s. 11-12.

menin üçte birinden biraz fazlaydı. Dönüm noktası asıl Hitler'in şansöyeliğe gelmesiyle başladı. İktidara geldikten sonra kendileri dışındaki partileri, sendikaları, dernekleri kapattı. Muhalif olanlar paramiliter güçlerin tehdit ve şiddetiyle susturulunca yasal muhalefet diye bir şey kalmadı. Artık provokasyonlar ve terörist caydırma yöntemleri daha etkiliydi, zira devlet eliyle yürütülmekteydi:

Siyasi muhalifler kamuya açık yerlerde öldürüldüler. Komünistler, sosyal demokratlar ve Hitler'in diğer muhalifleri, 'kahverengi evlerde' ve faşist birliklerin toplandığı başka yerlerde maruz kaldıkları işkencelerin izlerini taşıyarak evlerine, işyerlerine ve fabrikalarına ibret olsun diye geri gönderildiler. Pek çok örnekte toplama kampları kentlerin ve sanayi bölgelerinin yakınlarında kurulmuştu, böylece bu kamplarda olup bitenler, daha sonra kurulan ve isimleri kötü bir ün kazanan toplama kamplarında yaşananlardan daha iyi bilinecekti. İlk Komünistler, Reichstag yangını davasından önce mahkeme tarafından ölüm cezasına çarptırılmışlardı.¹⁶

Demek ki, Dimitrov'un faşist rejimleri siyasal gangsterlik, provokasyon ve işkence sistemi diye tarif etmesinin, liberallerce "kitlesele cazibesi"ni gölgede bıraktığı gerekçesiyle eleştirilmesi haklı değildir.¹⁷ Hitler ideolojik-siyasi kimliğinden arındırıldığına, geriye gerçekten de bir gangster taslağı, mafya babası kalır. Dahası, "hiçbir şeyle caydırılamayan ve hiçbir noktada durmayan acımasız bir kabadayı delikanlı tipi yetiştirmeyi planlamıştı."¹⁸ Brecht'in, *Arturo Ui'nin Önlenebilir Yükselişi*'nde, Hitler'in iktidara yürüyüşü ile Al Capone'un öyküsü arasında paralellik kurması yerindedir.¹⁹ İkisinin de mantığı aynıdır:

Rauschning toplama kamplarında süren acımasızlıklara yönelik itirazları dile getirdi. Hitler'in yanıtı ise: "Vahşilik saygı görür...

16 Age, s. 176.

17 Iordachi, *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları*, s. 26.

18 Lukacs, *Akılın Yıkımı*, Cilt: II, s. 138.

19 Kapitalizm için, "egemen sınıfın düzenlediği meşru haraç rejimi" diyen Al Capone bile bunun farkındaydı.

Sokaktaki sıradan adam yalnızca vahşi güce ve acımasızlığa saygı duyar... İnsanların yararlı bir korku durumunda tutulması gerekir. Bir şeyden korkmak isterler... Vahşilik karşısında yaygara koparmanın ve işkenceler karşısında öfkelenmenin ne anlamı var? Bunu kitleler istedi. Onlar kendilerine terör ürpertisi verecek bir şey istiyorlar.”²⁰

Frankfurt Okulu düşünürleri sosyo-psikolojik süreçlere eğildiklerinde, o zamana kadar üzerinde fazla kafa yorulmamış “faşizmin cazibesi”nin arka planına ışık tutabilirlerdi. Bu yönünde durmaları yanlış değildi, hatta zihin açıcı, faşizm analizini derinleştirici bazı görüşler de geliştirdiler. Sosyopsikolojik yaklaşım, eksik, çarpık da olsa, faşist hareketin sosyal tabanını ve göreceli istikrarı sağlayabilmesini anlamaya yönelik birtakım ipuçları sağladı. Ancak sosyopsikolojik yönü, sosyoekonomik, sosyopolitik bağlamından soyutlayıp faşizmi, psikanalizle, içgüdüyle, cinsellikle açıklamaya kalkınca, nesnel gerçeklikten koparak bu şanslarını kaybettiler. E. Fromm, faşizmi burjuva ailesinin oluşturuca karakterine indirgerken, Adorno otoriter kişiliği öne çıkardı: “Hitler, geleneksel ‘seven baba’ rolünden uzak durmuş ve onun yerine tehdit edici otoritenin olumsuz bir örneğini koymuştur.”²¹ Buna göre otoriter aile içindeki katı disiplin ve terbiye, ihtiyaçlarını ve duygularını ifade etmekten aciz, otoriteye boyun eğen çocuklar yetiştirerek faşizme zemin hazırlar. Adorno ve arkadaşlarının, Alman sisteminin (aile ve okul) “emir alan” bireyler yetiştirerek faşizmin kitlesel temelini oluşmasına hizmet ettiğini söylemeleri tek başına yanlış değildir. Yanlışlık, temel karakteristiklerini bir yana bırakıp, daha önemsiz yönler üzerine bir “teori” inşa etmeleridir.

W. Reich, faşizm karşısında kitlelerin siyasi köleliğini cinsel baskılara bağlar. Güya, Marx’ın materyalizmini Freud’un psikan-

20 Lukacs, *Aklın Yıkımı*, Cilt: II, s. 349-350.

21 T. Adorno, “Freudyan Teori ve Faşist Propagandanın Örüntüleri”, *Ayrıntı Dergi*, 1 Haziran 2017.

liziyle sentezler ve Alman halkının Nazizmin akıntısına kapılmasını cinsel baskı altında oluşu ve akli depresyonuyla açıklar. Çözüm yöntemleri arasında komünist partilerin programlarına genç proleterlerin sevişebilecekleri yurtlar açması maddesi bile vardır. Adorno ve Horkheimer; Reich ve Fromm'dan (psikanaliz) hareket etmekle birlikte, faşizm meselesine tarih felsefesi açısından yaklaşırlar. Onlara göre faşizm teknik akılçılık ve barbarlığın bir arada bulunabileceği aydınlanma diyalektiğinin bir sonucudur. Adorno bunu “evrensel tarih yabaniyetten insanlığa doğru değil, sapandan megaton bombasına doğru” metaforuyla ifade eder.

H. Marcuse ise sanayi toplumunun refah ve manipülasyon sayesinde kitleleri uyuşturarak (“iradesizleştirilmiş, rühsüzleştirilmiş kitleler”) bireysel çıkışlar dışında her türlü karşı direniş imkânını ortadan kaldırdığını söyler. Bu, antifaşizme şans tanımayan yüzde yüzlük kaderci bir yorumdur.

Nazi Propagandası

Birinci Dünya Savaşı'nda taraflar propaganda kurum ve araçları geliştirerek aynı zamanda kendi aralarında psikolojik bir savaş da yürüttü. Hitler, müttefiklerin zaferini, Britanya Enformasyon Bakanlığı'nın savaş sırasındaki etkin propagandasına bağladığından iktidara geldiğinde yaptığı ilk işlerden biri, bir Propaganda Bakanlığı kurmak ve başına rejimin önemli adamı Joseph Goebbels'i getirmek oldu.²² Propaganda savaşında radyo, sinema, tiyatro, basın gibi araçları en etkili şekilde Naziler kullandı.

Propaganda Bakanlığı'nın görevi, topluma nasyonal sosyalist dünya görüşünü benimsetmek, totaliter etki yaratmak için düşünce faaliyetini kucaklayacak bütün alanları yeniden düzenlemektir. Sansür, haberleşme ve yayın yetkileri öteki bakanlıklardan alınarak tek merkezde toplandı. Almanların ne okuyacakları, ne

22 1932'ye kadar Alman vatandaşı bile olmayan Hitler'i Reich başkanlığına aday olması için ikna eden ve seçim kampanyasını yöneten Goebbels'ti.

öğrenecekleri, hangi film ve tiyatro eserlerini izleyecekleri, dolayısıyla ne düşünecekleri kendi tercihlerine değil, Goebbels'e bırakıldı. Böylece fiziksel ve psikolojik şiddet (korku iklimi) ile ideolojik ve siyasi yönlendirme birleştirildi.

Hitler ve Goebbels, şu iki konuda çok başarılıydılar: Yalanın teorisini yapmak (kitabını yazmak) ve nasyonal sosyalist terminolojiyi devlete ve topluma yerleştirmek.

Yalan

Nazizme meşruiyet kazandıran en önemli araç olan faşist propagandanın etkinliği, terör ve korku destekli yalanlarla sağlanır.²³ Tek yalan söyleyen faşistler değildir elbette ama en çok ve en maksatlı yalan söyleyenler onlardır.

Nasyonal sosyalist propaganda ve ajitasyon; gerçeğe, akla ve mantığa değil, akıl dışı, kör inançlara ve duygulara dayanır. Hitler'in anlatının gerçeğe uygun ve "doğru olması"nı değil, "inandırıcılığını" öne çıkarması bu sebeptendir. *Kavgam*'da kitlelerden aristokratik bir hor görüyle, aşağılayıcı bir dille söz eder: "Halk topluluğunun siyasi zekâsı, isteklerini yerine getirecek, milletin dertlerine derman bulacak kabiliyetli siyasileri bulup meclise yollamaya kâfi değildir."²⁴ Halk onun gözünde duyguları üzerinden yedeğe alınıp yönetilecek kıt zekâlı bir sürüdür: "Ezici çoğunluğuyla halk mizaç ve tutumunda o kadar dışıdır ki düşünce ve eylemlerini ağırbaşlı tefekkürden ziyade duygular belirler."²⁵ Bu yüzden, ona göre propaganda basit, tekrara dayalı, öfke ve coşku uyandırıcı olmalıdır.

23 Bunu hasımları değil, arkalarında yalanın ilkelerini açıklayan kitap ve belgeler bırakan, tüm zamanların en büyük yalancıları olan Hitler ve Goebbels bizzat söylüyorlar. Goebbels; halkın beyin tembelliği, propagandada basmakalıplık, hata kabul etmeme, suç üstlenmeme, hep hasmını suçlama üzerine bir dizi kural formüle etmiştir.

24 A. Hitler, *Kavgam*, (https://www.academia.edu/8847061/Adolf_Hitler_Kavgam)

25 Lukacs, *Aklın Yıkımı*, Cilt: II, s. 324.

İspanya İç Savaşı'nda muhabirlik yapan Ernest Hemingway, yazın alanında faşizmle yalan arasındaki ilişkiyi şöyle anlatır: “Öyle ki faşizm zorbalar tarafından söylenmiş bir yalandır. Yalan söylemeyecek hiçbir yazar faşizm bünyesinde yaşayamaz ya da çalışamaz.”²⁶ “Alman yazarlara ‘Yalan yazın’ emrini Goebbels, Hitler ve Rosenberg veriyor” diye boşuna demiyordu Lukacs; ki faşistler sadece yazın ve siyaset alanında değil, ideolojik, iktisadi, askerî ve ahlaki bütün konularda yalan söylüyorlardı. Yalancılık özlerinden gelmekteydi. Sinemacı Sergei Eisenstein’ın, “ulusal sosyalizmi bir ‘yalanlar melezi’ olarak betimlemesi” bunu imlemektedir.²⁷ Anılarını aktarırken şöyle bir itirafta bulunur Pinochet: “Bu gözlükler bazı zor şeyleri söylemek için gerekiydi. İnsanın yalan söyleyip söylemediği gözlerinden anlaşılır. Ben de çok sık yalan söyledim.”²⁸ Diktatöre Pinokyo adını takan Şili halkı bunun gayet iyi farkındaydı.

Nazi yöneticiler önce gerici Alman ideolojisinin felsefi, rafine yalanlarını avamın anlayacağı basit reklam diline çevirmişler, sonra da bunları tekrar yoluyla insanların beyinlerine kazımışlardır. Halka yalnızca duymaktan hoşlanacakları şeyler söylediler. Yalana dayalı propaganda, sosyal ve ulusal demagoji olmak üzere iki düzeyde yürütüldü: Sosyal demagojinin işlevi, kapitalizme alternatif yeni bir “devrimci düzen” (“gerçek sosyalizm nasyonal sosyalizmdir” yalanı) kurulacağı yanılması yaratmaktır. Ulusal demagoji ise Alman emperyalizminin işgalci dış politikasını meşrulaştırmak için milli duygu ve düşmanlıkları körüklemeyi, egemen sınıfın çıkarlarını “millî yarar” diye yutturmayı amaçlıyordu. Irkçılık, şovenizm, antisemitizm, antikomünizm gibi konular ayrıntılandırılmış propaganda araçlarıydı. Alman halkı önce demagojik söylemlerle uyuşturulup sersemletilmiş, sonra da savaşa sürülmüştür.

26 <http://sendika62.org/2017/03/fasizm-bir-yalandir-ernest-hemingway-410284/> 26.03.2017.

27 Neocleous, *Faşizm*, s. 78.

28 hurriyet.com.tr, 24.11.1999.

Alman dirimselciliğiyle Amerikan reklamcılığının bu birleşimi de rastlantı değildi. Her ikisi de emperyalist dönemin dışavurumlarıydı. Her ikisi de bu dönemin insanların yalnızlığına ve yolunu şaşırmışlığına, onların tekelci kapitalizme ait fetişleştirilmiş bir kategori sistemine hapsedilmişliklerine başvurdular. İnsanların sistem altında uyumuş acıları ve bundan kurtulma yetersizlikleriyle oynadılar. Ama Amerikan reklam sistemi, en acil güncel gereksinimlerine başvurarak sokaktaki adamı hedefliyordu ve bunlarda tekelci kapitalizm yoluyla nesnel standartlaştırma –bu çerçeve içinde– ‘kişisel’ kalma doğrultusunda belirsiz bir arzuyla iç içe geçmişti... Ama tüm farklılıklarına rağmen –nesnel olarak değerlendirildiğinde–dikkati nesnellikten çekme, duygulara, deneyimlere tek yanlı başvuru ve aklı, bağımsız ussal yargıyı dışlama ve küçümsemeye çalışma konusunda birleşmişlerdi.²⁹

Hitler ve Goebbels’in propagandalarının yalnız kendi birikimlerine veya avama dayandığı, arkalarında gerici düşünürlerin olmadığı gibi yanlış bir anlayış vardır.³⁰ Hitler ve Mussolini elbette entelektüel sayılmazlar. Örneğin, “Hermann Raushning’in verdiği bilgilere bakılacak olursa, Hitler, edebiyatta, kovboy öyküleri, polis romanları ve pornografik kitaplar okuyordu. Hayranlık duyduğu yazarların tümü, ucuz yazınsal sanat yazarları idi...”³¹ Ama bu, kendi ülkelerinin ve Avrupa düşünürlerinin ırkçı, elitist, sosyal-Darvinist, muhafazakâr ve faşist fikirlerine yabancı oldukları, onların taşıyıcılıklarını yapmadıkları anlamına gelmez. Lukacs, “Nietzsche ve Dilthey’den Heidegger ve Jaspers’a kadar usdışı kötümserlikle ilgili olarak konferans platformlarında ve entelektüellerin salonlarında, kafelerinde söylenmiş olan her şeyi

²⁹ Age, s. 326.

³⁰ “Alman kültürel mirası çok güçlüydü. Immanuel Kant, W. F. Hegel, Nietzsche, Karl Marx ve Engels, Goethe... Alman sanatçıları, resim, sinema ve müzik... Böyle bir ortamda, kaba saba, bugünün bir deyimiyle âdeta ‘maganda’, lümpen, kültür düşmanı bir hareket, nasıl iktidar oldu ve tarihin en büyük felaketlerinden, Yahudi Soykırımı’nı gerçekleştirdi ve II. Dünya Savaşı’nı başlattı?” (E. Yıldızoğlu, *Yeni Faşizm*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2020, s. 41)

³¹ Richard, *Nazizm ve Kültür*, s. 48.

Hitler ve Rosenberg sokaklara taşımıştı,” derken haksız değildi.³² Onların görevi bunları demagoji bulamacıyla cıvıtmak ve halkın anlayabileceği şekle sokmaktı.

Faşist propagandanın kumanda odasında oturan Goebbels,³³ entelektüel planda M. Heidegger, C. Schmitt, hatta A. Rosenberg ve A. Speer’le karşılaştırılmaz bile. Ancak propaganda ve yalan alanında ustalaşmış, Hitler’in takdirini kazanmış işinin ehli bir faşist olduğu da bir gerçektir. 1945 yılında Amerikalıların bombardıman yangınlarından kurtardığı Nazi belgeleri arasında, Goebbels’in 1942 ve 1943 yıllarında seyrek aralıklarla dikte ettiği 6.800 sayfalık doküman da bulunmaktaydı.³⁴ Savaş sırasında günlüğüne not ettiği propaganda yöntem ve örneklerini içeren bu belgeler savaş bittikten sonra, Amerikalılar tarafından ele geçirilecek ve emperyalist dünyanın efendiliğini devralacak Beyaz Saray ve Pentagon propagandistleri tarafından değerlendirilecektir.

Propagandanın Dili

Nazi propagandasının görevi, bir yandan NSDAP’nin ideoloji ve siyasetlerini benimseterek hegemonyasını güçlendirmek, toplumun kendi diliyle konuşmasını ve düşünmesini sağlamak, bir yandan da insanlarda üretilmiş duygular uyandırarak belirli hedeflere yönlendirilmelerinin yolunu açmaktı.

İktidara gelir gelmez yaptıkları ilk iş düşman bildikleri ne kadar literatür varsa yasaklamak, “Alman ruhu”na uygun görmedikleri kitapları kamu kurumlarından, evlerden, parti binalarından toplayıp, odun tepecikleri gibi yığıldıktan sonra meydanlarda yakmak oldu. Üstelik, kitap yakma şöenleri periyodik olarak tekrarlandı. Tiyatroların ve sinema sektörünün kontrolü Goebbels’te

32 Lukacs, *Aklın Yıkımı*, Cilt: I, s. 89.

33 Klemperer, *LTI Nasyonal Sosyalizmin Dili*, s. 334.

34 L. W. Doob, “Goebbels’in Propaganda İlkeleri” (<https://dergipark.org.tr/download/article-file/37117>)

toplandı. Basın ve yayında, eğitimde, tarihte, edebiyatta, bilimde, kısacası her alanda tek tip dil kullanılması için hummalı bir faaliyet başlatıldı. Bunun için talimatlar, kılavuz kitaplar, sözlükler, sansür listeleri yayınlandı. Bürokrasinin, kararnamelerin, tüzüklerin, hukukun ve toplumun dili, süreç içerisinde Nazizmin terminolojisi doğrultusunda değiştirildi.

Hedef; partinin dilini devletin, devletin dilini toplumun dili yapmaktır. Dil derken sözü edilen sınıflar üstü sıradan sözcükler değil, ideolojik içeriği ve siyasi rengi olan kavram ve ibarelerden bahsediyoruz. Böyle bir faşist söz dağarcığı, tahakkümün, emperyalist savaş ve yayılcılığın, ırkçılığın, şovenizmin, antisemitizmin meşrulaştırılmasını sağlamak için elzemdir.

Yeni dil, Nazi terörünün üstünü örtmek ve iktidar olarak meziyetlerinin eşsizliğini göstermekle yükümlüdür. Örneğin, soykırım “Yahudi sorununa nihai çözüm”, toplama kampları “sürgün”, infazlar ve işkence “özel muamele” sözcükleriyle ifade edilirdi. Başka ülkelerin faşistlerine “nasyonal sosyalist” denmezdi, zira hiçbiri bu mertebeye layık görülmezdi. Aynı şekilde “parti üyesi” veya “parti kongresi” gibi ibareler yalnız NSDAP için kullanılırdı. Alman askerleri dışında kimse için “cesur” veya “kahraman” denmezdi. Düşman kampında gösterilen muhalifler “hain” olarak damgalanır, alt ırktan sayılanlar aşağılayıcı bir dille veya hayvan metaforlarıyla anılırdı. Propaganda sloganları, askeri terimler, düşman ırkları ve ülkeleri ifade eden sözcükler, Nazi sembollerinin (gamalı haçlı bayraklar, uniformalar) kullanımı, selamlaşma şekilleri bakanlık talimatlarıyla belirlenmekteydi. Nasyonal sosyalizmin farkı, büyüklüğü, ihtişamı bu şekilde sergilenirdi.

Nasyonal sosyalist dil dağarcığının kullanılması sadece partililer, taraftarlar ve devlet personeli için değil, muhalifler dahil herkes için zorunlu ve bağlayıcıydı. R. Barthes’in dediği gibi, “Faşizm konuşma yasağı değil söyleme mecburiyetidir” yasası geçer-

liydi. Propagandanın öteki biçimlerindeki gibi işlerliği burada da şiddet, sansür, yasak ve cezalarla sağlanırdı. Totaliter dil ve semboller muhaliflere bilhassa dayatılırdı. Alman kökenliler arasında Germen dönemine ait adlar ve semboller özendirilirken Yahudilerin, komünistlerin ve öteki muhaliflerin geleneklerine ait olanlar kesinlikle yasaktı. Ağustos 1941'den itibaren çocuklar dahil “bütün Yahudiler, kıyafetlerinin göğüs kısmına dikili sarı renkte Davut yıldızıyla dolaşmak zorunda bırakıldı.”³⁵

Nasyonal sosyalizm dilini, kendinden önceki gericiliğin mirasından yararlanarak kurdu, bazı Almanca kelimelerin anlamları değiştirildi veya yeni kelimeler türetilti. Lider, parti, devlet ve halk, aynı tarzda düşünmeli; gelişmeler karşısında aynı tepkiyi vermeliydi. Bu sayede Nazi diktatörlüğünün hem topluma nüfuz etmesi sağlanacak hem de tek lider, tek ideoloji, tek dil aracılığıyla “yeni insan” yaratılacaktı.

Politikanın Estetize Edilmesi

Mussolini, faşizmi “güç ve güzellik doktrini” olarak tanımlarken, Goebbels aynı şeyi “politika bizzat sanattır”³⁶ diye ifade eder. Bunun anlamı şudur: Siyaset bir sanat eseri gibi üretilerek ikisi kaynaştırılacak ve bu yolla toplumun bir sanat eseri titizliğiyle yetiştirilmesi sağlanacaktır. Faşizmin iktidar öncesinde ve sonrasında sırf çıplak teröre dayanmadığını gösteren yönlerden biri de budur. Milisler, ordu ve polis gücü faşist mekanizmanın sadece iskeletidir. Gelgelelim bu binlerce, milyonlarca insanı ölmeye ve öldürmeye yöneltmeye muktedir değildir; bunun için, bir yandan şiddetin aldığı bütün biçimlerin üstü örtülerek alımlı hale getirilmesi, bir yandan da kitle seferberliği için uyandırılmış arzular doğrultusunda duyguların ve coşkuların canlandırılması gerekir. Sanatın politik yaşama girmesinin, onu nasıl

35 Paxton, *Faşizmin Anatomisi*, s. 266.

36 Sargut Şölçün, “Önsöz”, Richard, *Nazizm ve Kültür*, s. 10.

ihtişamlı bir gösteriye (geometrik nizamda yürüyüşler, havadan çekimle sağlanan üç boyutluluk, ileri teknoloji ve sürekli hareket, kitlenin akış halinde imgeleştirilmesi, arka fonda senfonik müzik vs.) dönüştürdüğünün anlaşılabilmesi için, *İradenin Zaferi* adlı propaganda filmini izlemek öğretici olacaktır.³⁷ Bu film, faşist azametın, militarizmin ve savaşa hazırlığın etkili bir met-hyesidir.

Siyasetin estetize edilmesinin faşizmin bileşenlerinden birisi olduğu fikri, ilk defa Walter Benjamin tarafından ortaya atıldı. Benjamin, bunun, faşizmin başarısındaki, dolayısıyla kitleler üzerindeki etkisindeki rolüne işaret etti. Geleneksel siyaset tarzlarından bıkmış ve sıkılmış orta tabakalar, siyasetin sanatsal sunumunu yenilik, renklilik ve hayatiyet olarak algıladılar.

1936'da yayınlanan, "Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilen Çağda Sanat Yapıtı" başlıklı makalesinde şöyle demektedir Benjamin:

Faşizm kendi içinde tutarlı olarak, politik yaşamın estetize edilmesini amaçlar... Politikanın estetize edilmesine yönelik bütün çabalar, tek bir noktada doruğuna varır. Bu nokta savaştır. En büyük boyutlardaki kitle hareketlerini geleneksel mülkiyet ilişkilerini değiştirmeden koruyarak belli bir hedefe yönelmeyi, yalnızca ve yalnızca savaş sağlayabilir.³⁸

Faşizm ritüellerini ve estetik değerleri kullanarak kitlelerin duygularını harekete geçirdi; kitlelerde, araç olarak kullanılırlarken bile, kendilerini gerçekleştirdikleri zannı yarattı. Eş deyişle nesneleştirilenin kendini özne olarak algılaması sağlandı. Kitlelerin kendi çıkarlarını düşünmeden, ortadan kaldırmayı arzula-dıkları mülkiyet ilişkilerini etkilemeden sahaya çıkmalarına izin

37 *İradenin Zaferi*, Hitler'in siparişi üzerine, aktris ve fotoğrafçı Leni Riefenstahl tarafından NSDAP'nin finansmanıya 1935 yılında hazırlanmış bir propaganda filmidir. Riefenstahl, filmi, Nürnberg'deki 1934 Nazi Kongresi'nde çekilmiş görüntüleri müzik ve savaş yürüyüşleriyle süsleyerek kurgulamıştır.

38 W. Benjamin, *Pasajlar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993, s. 69.

verildi. Bunun en üst seviyesindeki savaş yoluyla, kurtuluşun haklarını almakta değil, kendini ifade etmekte olduğu yanılsaması yaratıldı. “Faşizm için, *şiddet ve savaş mutlaklardır*.”³⁹

Benjamin, örnek olarak, *Faşist Manifesto*’yu hazırlayan fütürizmin kurucusu ve Ulusal Faşist Parti’nin ilk üyelerinden biri olan F. T. Marinetti’nin, Etiyopya’daki sömürge savaşı hakkında söylediklerini aktarır:

Yirmi yedi yıldan bu yana biz fütüristler, savaşın estetiğe aykırı diye nitelendirilmesine karşı çıkmaktayız... Bu bağlamda yaptığımız saptamalar, şunlardır: ...Savaş güzeldir, çünkü gaz maskeleri, korkutucu megafonlar, alev makineleri ve tanklar aracılığıyla insanın, boyunduruk altına alınan makine üzerindeki egemenliğine gerekçe kazandırır. Savaş güzeldir, çünkü insanın bedeninin o düşlenen konumunu, metalleştirilmesi konumunu kutsayarak gerçeğe dönüştürür. Savaş güzeldir, çünkü çiçekler açan bir çayırı mitralyözlerin ateşten orkideleriyle zenginleştirir. Savaş güzeldir, çünkü tüfek ateşini, top atışlarını, ateşin kesildiği anları, parfüm ve çürüme kokularını tek bir senfoni halinde birleştirir. Savaş güzeldir...⁴⁰

Savaş kutsayanlardan biri de “şu yaşadığımız son Dünya Savaşı [Birinci]- Alman ulusunun kendini ifade edişinin en üst biçimi sayılmış oluyor”⁴¹ sözünü sloganlaştırarak, “yaşamak öldürmektir” diyecek kadar ileri giden Alman Ernst Jünger’dir. Benjamin, “Savaş ve Savaşçı” başlıklı yazısında savaşı, insan ırkını devam ettirmeye hizmet edecek tek şey, yeni bir elit veya yeni bir “ırk” doğuracak yegâne imkân olarak gören Ernst Jünger’i eleştirir.

Emperyalist savaş kime ve neye hizmet eder aslında? Derinleşen sınıf çatışmalarını, özel mülkiyet rejiminin adaletsizliklerini, ekonomik krizin yarattığı tepkileri nötralize etmeye ve bu

39 Neocleous, *Faşizm*, s. 38.

40 W. Benjamin, *Pasajlar*, s. 69.

41 W. Benjamin, “Alman Faşizmini Kuramları: Ernst Jünger’in Denemeler Derlemesi ‘Savaş ve Savaşçı’ üzerine”, *Estetize Edilmiş Yaşam* içinde, der. Ünsal Oskay, s. 109.

tepkileri savaşa kanalize ederek yeni sömürge ve nüfuz alanları elde etmeye yarar. Cephe, sınıf ayrımının olmadığı (daha doğrusu unutturulduğu), ulusta birlik duygusunun pekiştirildiği en elverişli mekandır. Benjamin buna şiddetle karşı çıkar, “emperyalist savaş”ı, “teknik”le “nehirleri kanalize edecek yerde, kentlere yavaş bombaları yağdırmaktadır; gaz savaşında ise Aura’yı yeni bir biçimde ortadan kaldırmaya yarayan bir araç bulmuştur,”⁴² diye eleştirir. Tekniğin olanaklarının toplumun yararına değil, ölüm makinelerine kullanılmasına işaret eder. Savaşın mitleştirilmesinin, terhis edilen savaşçıdan paramiliter “sivil” savaşçı imal edilmesine yaradığının ve yeni bir dünya savaşına hazırlık olduğunun gayet iyi farkındadır.

Mussolini’ye gelince, politik estetiği, eski Roma’nın ataerkil, militarist gösterilerinden ödünç alarak İtalya’ya uyarlamakla yetinmemiş; Marinetti’nin fütürist hareketini (ve D’Annunzio’nun belagatını), devletin resmî sanatı haline getirerek ona avangart bir görünüm kazandırmıştır. Fütüristler; savaşı estetize ederek, hızı ve makinelerin yükselişini yücelterek, acıma duyguları olmayan, mekanik (biyonik) bir insan tipi yaratma arayışına yönelmişlerdir. Bu yolla, canice kahramanlık, savaşma azmi, hareketsiz yaşamı reddetme duygusu geliştirmek istemekteydiler. Jünger’le aynı tonda konuşan Marinetti, “Mücadelenin dışında artık güzellik yok. Saldırgan karakteri olmayan hiçbir eser şaheser olamaz” der ve “savaş dünyanın tek hijyeni [olarak] yüceltir.”⁴³

Bununla birlikte, Alman faşizmi bu alanda daha sistemli, daha bütünlüklüdür. Paramilitarizm ve devlet terörü, ölen ve öldürülen insan sayısıyla ölçülen kahramanlık,⁴⁴ siper yaşamı ve ölüm, fa-

42 W. Benjamin, *Pasajlar*, s. 70.

43 Neocleous, *Faşizm*, s.36-37.

44 “En azından Dünya Savaşı’ndaki ölülerimize layık bir anıt [Berlin’deki Zafer Anıtı] olacak. 1,8 milyon şehidimizin her birinin adı, granite kazınacak!” Speer’in aktardığı biçimiyle bu sözler Hitler’indir. Hiçbir şey, Hitler’i bundan daha özlü dile getiremez... Henüz başka bir kitlesi yokken, bu ölümler ona kitle olmuştur.” (Canetti, *Sözcüklerin Bilinci*, s. 100)

şist ideologlar ve politikacılar tarafından allanıp pullanacak, savaş ve katliam romantikleştirilecek, cesaret, şiddet ve erkeklik güzelleştirilecektir. Aksi halde, çocukların, kadınların ve yaşlıların katli, şehirlerin ve köylerin yerle bir edilmesi, ölüm fabrikaları, insan yağından sabun, derisinden abajur imali karşısında, Alman halkının aldırmazlığı ve suç ortaklığı nasıl sağlanabilirdi ki?

Nazi estetiği geniş bir alanda çeşitlendirildi ve renklendirildi: SA'ların nizami sokak yürüyüşleri, Roma selamı, kaz adımı, marşlar, trompetler, davullar, gamalı haç ve rune (SS yıldırımları) sembolleri, afişler, komünistlerden aşırılmış kırmızı bayraklar/1 Mayıs ve işçi marşları, heykeller, resmigeçit törenleri, meşale alayları, askerî gösteriler, ihtişamlı parti kongreleri, bindirilmiş kıtalar, tasarlanmış kitlesel tezahüratlar, propaganda filmleri, dev mimari eserler, alışılmamış jest ve mimiklerle yapılan konuşmalarla kitlelerin duygularının ve özlemlerinin ifade edildiği algısı yaratıldı.

“Üçüncü Reich” yıllarında tuttuğu günlüklerinde tanık olduğu bir resmigeçidi şöyle anlatır Yahudi kökenli Alman filolog Viktor Klemperer:

Hayatım boyunca gerçekte ve filmde çok resmigeçit gördüm... Ama ne daha önce, asıl önemlisi ne daha sonra, ... o akşamki gibi bir şey görmedim. Adamlar bacaklarını öyle bir atıyorlardı ki ileri, çizmelerinin uçları sanki burunlarının uçundan aşıyordu ve hareketin bütünü tek bir bacağın salınımı gibiydi; bütün o gövdelerin daha doğrusu o tek gövdenin duruşundaki gergin kasılma, hareketi donuyor gibi gösteriyordu-çehreler zaten donup kalmıştı, böylece tüm birlik hem cansız ve de olağanüstü canlı bir tesir uyandırıyordu.

Orada icra ettiği şey talim değildi sadece, tören yürüyüşü olduğu kadar arkaik bir dansı, adam aynı anda hem fakir hem piyade idi. Buna hayli benzer bir gerginliği ve kasılmalarla takallüs ederek kaykılmış bükülmüş bir hali o yılların dışavurumcu resimlerinde görürdünüz ama hayatın kendisinde, en ayık şehrin ayık yaşamın-

da, mutlak bir yeniliğin şiddetiyle gösteriyordu etkisini. Bir bulaşıcılığı da vardı. Böğüren insanlar birliğinin burnunun dibine kadar yaklaşıyor, vahşice uzanan kollarını sanki yürüyüşe daldırmak istiyorlardı, en ön sıradaki genç bir insanın kocaman açılmış gözleri dinsel cezbenin ifadesini taşıyordu.⁴⁵

Klemperer, geçit töreninin dilinin iktidarın dili olduğunu zamanında fark etmişti. Aynı zamanda en yeni askerî teçhizatı teşhir etme gösterisi olan geçit töreni, insanlar üzerinde unutamayacakları bir iz bırakmak için müzik ve dans dolayımıyla estetize ediliyordu. Siyasetin bir sanat olarak üretilmesinin uzun vadeli amacı, toplumu bir sanat eseri yaratır gibi yeniden yaratmak, taştan “süper insan” heykeli yontarcasına Alman ırkını fazlalıklarından arındırmak ve saflaştırmaktı. “Yeni insan”ın yaratılması, aynı zamanda ırksal ve bedensel bir arınma süreci olarak görülüyor; Alman gençliğinden taş gibi sağlam, asil, korkusuz ve kahraman, “taşı kadar çevik, deri kadar dayanıklı ve güçlü, Krupp çeliği kadar sert” olması isteniyor ve bekleniyordu. Afişlerde, heykellerde, filmlerde reklamı yapılan damızlık; gamalı haçlı, üniformalı, sarışın mavi gözlü, düzgün oranlı/atletik ve kaslı erkek bedenleri, iradeli ve kararlı yüzler ideal Aryan imajını temsil ediyordu. Aryan ırkı mükemmelliğin ve güzelliğin doruğu varsayılıyordu. Nazizmin gözünde aşağı ırklar bunun tam tersiydi; fiziksel, ruhsal, entelektüel ve ahlaki çirkinliği ve kusuru temsil ediyorlardı. Yüksek ve güzel ırkla, aşağı ve çirkin ırk içeride ve dışarıda sürekli savaş halindeydi ve ikincilerin öldürülmesinde hiçbir sakınca yoktu, hatta üstün ırkı kusursuzlaştırmak için bu gerekliydi. Kendisini büyük bir ressam, dahi bir sanatçı olarak takdim eden Hitler, sanatı, edebiyatı, resmi, müziği, heykeltraşlık ve mimariyi geleceği yaratacak araçlar olarak görmekteydi. Ari ırkın kavgası ve savaşlar, dünyanın efendisi olacak yeni bir insan türünün yaratıcısı olacaktı.

45 Age., s. 27-28

Faşist ve Nazi şefler sanatın lafını çok edecekler ama hiçbir zaman estetik değeri yüksek ve kalıcı eserler yaratamayacaklardır: Onlar “için yaşayan tek sanat, artık yapılması ve yaratılması gereken değil, ancak geçmişte kalan ve kopya edilecek, zaten ölü olan bir sanattır.”⁴⁶ Gramsci, faşist partinin kurucularından ve Büyük Ulusal Konsey üyesi, aynı zamanda roman, tiyatro ve deneme yazarı E. Corradini için şöyle bir değerlendirme yapar: “Corradini’nin tüm eserleri... sanat değildir ve hatta kötü siyasettir; diğer bir deyişle, ideolojik retorikten ibarettir.”⁴⁷ Sanat, alelade propagandaya indirgenmekle, gerçeklikten kopmakla, basit ve ilkel kurallarla kuşatılmakla, kendinden başkalarına yasak getirmekle sanat olamazdı.

III. Reich, arkasında estetik değer taşıyan bir miras yerine, kahverengi veba kalıntısı lekeler bırakarak tarihin karanlıklarına gömülüp gitti. Sanat adına arkalarında binlerce yıl silinmeyecek bir iz bıraktıysa, o da toplama kamplarından ve işgal bölgelerinde tahrip ettikleri sanat eserlerinden geriye kalan insanlık dışı, çirkin ve utanç verici manzaralardı.

Ele geçirilen Sovyet topraklarındaki bütün müzeler ve sanat eserleri gibi, L. N. Tolstoy’un Yasnaya Polyana’daki müzesinde değerli belge ve eşyalarından kurtarılamayanların tahrip edilmesi bir ölçüdür. Usta yazarın özel eşyaları, kitapları, arşivleri Hitler’in subay ve askerleri tarafından yakılıp yıkıldı, bazıları çalındı ve müzesi kışla haline getirildi. Dünyanın en büyük yazarlarından birinin hatırasını fanatik ırkçı bir düşmanlıkla yok etmek istemek vandallık değilse neydi? Bu, kültür ve sanat düşmanlarının neden evrensel sanata erişemeyeceklerini gösteren basit bir misal.

46 Richard, *Nazizm ve Kültür*, s. 81.

47 Gramsci, *Hapishane Defterleri*, C. III, s. 43.

SAHTE TARİFLER

Totalitarizm

Kendi türü içerisinde en kabası, en yüz­süzü emperyalist totalitarizm teorisidir. Kavram olarak faşizmin yerine ikame çabası, faşizmin büyük yenilgisiyle başlamıştır.

Bu terimi 1920’lerin başında ilkin İtalyan faşistleri için sol muhalifleri kullandı. Palmiro Togliatti, *Faşizm Üzerine Dersler* adlı kitabında buna değinir.¹ Daha sonra faşistler totalitarizme kendi cephelerinden olumlu bir anlam yükleyerek ideolojik cephaneliklerine dahil ettiler. G. Gentile’ye göre, özgürlüğü bir hak olarak gören liberal devlet toplumun ortak iradesini temsil edemez, ulusun kaderini belirleyecek devletin totaliter olması gerekiyordu.² “Büyük İtalya’yı yaratmak için, totaliter olmak ve “yeni insanı” (“eksiksiz insan”) yaratmak gerekiyordu. Mussolini her defasında totaliterliği övecektir: “Faşist Devlet totaliterdir.”³ “Bu anlamda, faşizm totaliterdir ve her türlü değerin bireşim ve birliği olan faşist devlet, halkın tüm yaşamını geliştirip egemenliği altına alır.”⁴

Hitler iktidara gelir gelmez Alman devletini korkunç bir totaliter makineye çevirdi. Sendikalardan, ticari ve sınai derneklerden, yardımlaşma ve eğitim kurumlarından başlayarak Alman

1 Togliatti, *Faşizm Üzerine Dersler*, s. 52.

2 Buna rağmen totalitarizm teorisyenlerinden H. Arendt, faşist İtalya’yı dışta tutar.

3 Neocleous, *Faşizm*, s. 50.

4 Bourderon, *Faşizm*, s. 70.

federalizmine ve yerel özyönetime son verilmesi, bağımsız mahkemelerin ortadan kaldırılması dahil hiçbir ayrıntı gözden kaçırılmadı. Totalitarizm elbette en başta siyasal çoğulculuğun ve her türlü muhalefetin kaldırılması, parlamenter hükümet biçimine ve güçler ayrılığına son verilmesi, tek lider ve tek parti (“Führer ilkesi”) etrafında birleşmiş hiyerarşik devlet yapılanması, merkezi ekonomik yönetim, kısacası devletin toplumu tam kontrol altına alması demektir. Buna resmî ideoloji ve medya üzerindeki devlet tekeliyle birlikte temel hak ve özgürlüklerin kaldırılması ve terörün başat yönetim tekniği olarak kullanılması da eklenmelidir.

Savaş yıllarında yazdığı *Kölelik Yolu* (1944) adlı kitabında F. A. Hayek, faşizm ve Marksist sosyalizmi paranın iki yüzüne benzetmişti. Sonradan eklediği “Nazizmin Sosyalist Kökleri” başlıklı bölümdeyse faşizmin suçunu tamamen sosyalizmin üstüne yıkarak kapitalizmi temize çıkardı. Sovyet Rusya ve faşist Almanya totalitarizmin iki biçimi olarak tanımlandıklarında, yine de o yıllarda pek taraftar bulamadı. Büyük Antifaşist Savaşta muazzam direnişi nedeniyle Sovyetler Birliği’nden ve Stalin’den sitayişle söz eden Batılı liderler ve ideologları, olayların sıcaklığı geçer geçmez ağır değiştireceklerdir.⁵

Alman ve İtalyan faşizmlerinin benzerlikleri üzerinden başlayan totalitarizm tartışması, “Hür Dünya” propagandisti İngiliz ve Amerikalı akademisyenler tarafından, birbirine zıt sistemler olan faşizm ve komünizmin totalitarizmde birleştikleri tezine çevrildi. 1950’lerden sonra faşizm sözünü ağızlarına almaz olan burjuva tarihçileri, onun yerine “totalitarizm”i ikame ettiler. İlk teorize etme girişiminin ABD’deki Hannah Arendt, C. J. Friedrich ve Franz Borkenau gibi Nazi zulmünden kaçan siyasi göçmenlerden gelmesi ironiktir. Ancak, totalitarizm üzerine yazan Amerikalı siyaset teorisyenleri ve tarihçilerinin hedeflerindeki gerçek baş düşman faşizm değil, komünizm ve Sovyet Rusya’dır.

5 Örneğin Winston Churchill, Hayek’i taklit ederek, faşizmi “komünizmin çirkin çocuğu” diye tarif edecektir.

C. J. Friedrich, 1954 yılında yazdığı kitabında, faşist Almanya ile Sovyetler Birliği arasında bazı farklar olduğunu belirtmekle birlikte, ortak yanlar icat ederek emperyalist totalitarizm teorisini sistematik hale getirdi. Bundan iki yıl sonra Amerikan emperyalizminin baş ideologu Z. K. Brzezinski ile birlikte yazdıkları *Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi* adlı kitapta, bunu daha da geliştirdiler. Emperyalist-kapitalist tarih yazımından “faşizm” sözü çıkartılıp yerine birbirinin can düşmanı iki akımı tek bir sözcüğe sığdıran totalitarizm kavramı geçirildi. Bu sayede bir taşla iki kuş vurmuş oluyorlardı: Bir yandan kapitalizmle faşizm arasındaki bağlantı koparılıyor ve burjuvazi faşizmin katliamlarından beraat ettiriliyordu. Öte yandan da antifaşizmin antikomünizmle el ele yürütülmesi gerektiği salık veriliyordu.

Soğuk Savaş stratejistleri C. J. Friedrich ve Z. Brzezinski, totalitarizmi, yeni ideolojik-politik kutuplaşmaya (Soğuk Savaş’a) uyarlayarak, sosyalizmi itibarsızlaştıran ve antifaşizmi anlamsız kılan bir kavramsal araç haline getirdiler. Karşıtlık şöyle kuruluyordu: Bir yanda totaliter ülkeler, öte yanda serbest piyasaya ve “parlamenter demokrasi”ye dayalı “hür dünya”. Totalitarizmin iki biçimi faşizm (“kahverengi”) ve komünizm (“kızıl”) birleşip demokrasiyi ortadan kaldırmaya çalışıyorlardı. “Kızıl totalitarizm”in çift dikişli şeytanlaştırılması için, yanına Hitlerci faşizmi ekleyip ikisi arasında “ortak ögeler” keşfettiler: “Nazi Almanya’sı da Sovyet Rusya da, resmî ideolojiyi uygulayan tek partilerle, terörist bir polis gücüyle ve bütün iletişim araçları, silahlı kuvvetler ve ekonomik örgütlenme üzerindeki bir iktidar tekeliyle yönetiliyorlardı.”⁶ Dış görünüş ve yüzeysel benzerlikler yeterli görülüyor; bunların zıt sosyoekonomik sistemler, zıt sosyal sınıflar, zıt ideolojiler oldukları, amaçları bakımından tam bir antipod oluşturdukları göz ardı ediliyordu. Sosyalizm ile kapitalizm, proletarya iktidarı ile finans kapital iktidarı, insanın insanı sömürüsüne son veren sosyalist düzen ile iç ve dış sömürünün son haddine vardığı faşist

düzen aynı kefeye konuyordu. Zorla benimsetmeye değil iknaya, kışla disiplinine değil demokratik merkezîyetçiliğe, tartışma yasasına ve susmaya değil eleştiri ve özeleştiriyeye, homojenleştirme ve çelişkileri gizlemeye değil çelişkileri açığa çıkarmaya ve çözmeye, hurafelere ve irrasyonalizme değil bilime, özgürlükleri yok etmeye değil özgürleştirmeye (vb.) dayanan iki zıt şey eşitleniyordu. Hitler'le bir tuttukları Stalin'i ve Sovyetler Birliği'ni kimsenin nefes alamadığı bir ülke olarak gösteren Amerikalı totalitarizm teorisyenleri, tek bir örnekle bile çürütülebilir. Beyaz üstünlükçü Amerikalılar öz vatandaşları siyahlarla aynı lokantada yemek yemez ve siyahlara sürekli şiddet uygularken Sovyetler Birliği, ırkçıların başı Hitler Almanya'sını dize getirmekle kalmıyor, dünyanın bütün ülkelerinde özgürlükleri için mücadelelerinde şiddete maruz kalanlara, şu veya bu ırktan/renkten demeden kapılarını açıyor, kurtuluş mücadelelerine omuz veriyor ve Komintern kürsülerinde temsil edilmelerini sağlıyordu.

Totalitarizm teorisi, Soğuk Savaşı takiben emperyalizmin askerî stratejisini ve dış politikalarını meşrulaştıran ideolojik bir araç haline getirildi. Bu teori, komünist geçmişin meşruiyetini sorgulamayı ve Alman faşizminin büyük suçlarını hafifletmeyi (Holokost'u "Gulag Sistemi"yle dengeleyerek) sağlayacak şekilde araçsallaştırıldı. Totalitarizm söylemi, resmî ve akademik düşünceye kılavuzluk edecek ve antikomünist propaganda üretimine argüman sağlayacak bilim dışı bir kalıptan ibarettir. Nazi Almanya'sı ile sosyalist Sovyetler Birliği, Hitler ile Stalin kötülük üzerinden eşitlenir: Biri kötü ırk bellediği "Yahudileri", öteki "sınıf düşmanları"nı imha ettikleri gerekçesiyle.

Emperyalist totalitarizm teorisi, tıpkı Troçkistler ve ipini koparmış bazı sorumsuz entelektüeller gibi, dünya halklarının baş düşmanı Alman faşizmi ile başındaki Hitler'i perişan etmiş ve ordusunu ini Berlin'e kadar kovalamış Stalin'i ve başında bulunduğu Sovyetler Birliği'ni bir tutar. Hedef tahtasında da asıl Stalin vardır. Ünlü Yunan müzisyen Mikis Theodorakis buna şık bir cevap

vermiştir: “Orada, Avrupa’da ve özellikle ırkçı devletlerde neden Stalin’e ve komünizme saldırıldığını biliyorum. Zira o onların sevgili Führerleri Adolf Hitler’i alt etti.”⁷ Neyse ki dünya inkarcılardan ibaret değil, lafta sosyalistlerden daha nesnel bakabilenler de var. Antifaşist yazar Thomas Mann bunlardan biridir: “Beni Rus Devrimi’ne saygı duymaya götüren başka hiçbir şey olmasaydı bile, faşizme karşı çıkışındaki kesinlik bana yeterdi.”⁸

Devrim Değil Karşıdevrim

Faşizmin iktidara gelmesi, Batılı akademisyenlerce devrim ve yeni bir toplum kurmak (ne sağ ne de sol) anlamına gelmek üzere “üçüncü yol” olarak adlandırılır. Son elli yıl boyunca sol kökenine ve “devrimci doğası”na dair tezler üretmek revaçtadır. A. J. Gregor’a göre faşizm sağ değil sol bir ideolojidir (ilerici devrim)⁹ G. L. Mosse ve E. Gentile’ye göre “yeni bir toplum kurma”, “yeni bir insan yaratma” ve “yeni bir uygarlık getirme” projesidir. Sternhell “kültürel, ahlaki, psikolojik ve politik bir devrim”,¹⁰ H. Rauschning “nihilizm devrimi”,¹¹ E. Weber “rakip devrim”,¹² R. Griffin ise “milliyetçi çözüme dayanan kültürel devrim”¹³ der.

Burada, hiçbiri “karşıdevrimci” olduğunu söylemeyen faşizmin kurucu liderlerinin kendilerini takdim şekline sadık kalındığı açıktır. Onlar da sistem karşıtı demagogilerini, kapitalizm/liberal demokrasi ve sosyalizm karşısında “üçüncü yol”u temsil ettikleri, dolayısıyla “devrim”ci oldukları söylemiyle birleştirmişlerdi.

7 <https://tr.sputniknews.com/rusya/201708281029914986-Mikis-Theodorakis-stalin-hitler/>

8 Hobsbawm, *Dünya Nasıl Değişir*, s. 334.

9 Iordachi, *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları*, s. 69.

10 Traverso, *Savaş Alanı Olarak Tarih*, s. 83.

11 Age, s. 77.

12 Roger Griffin “Sağdan Devrim: Faşizm”, *Batı’da Devrimler ve Devrimci Gelenek* içinde, der. David Parker, İstanbul: Dost Kitabevi, 2003, s. 233.

13 Iordachi, *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları*, s. 188.

“Üçüncü yol” fikri ilk olarak Gabriele D’Annunzio tarafından dile getirildi. Faşizmin “devrimci” olduğu ve “yeni bir düzen” getireceği iddiası Mussolini-Gentile ikilisi tarafından devam ettirildi.¹⁴ Bir yandan “Büyük İtalya”yı kuracak yeni insan yaratılacak ve ulus savaşa hazır hale getirilecekti, bir yandan da eğitim ve telkin yoluyla disiplinli bir halk yaratılacaktı. Nasyonal sosyalizmin iktidara gelişini devrim olarak göstermek, herkesten önce Hitler ve Goebbels’in fikridir. Goebbels, iktidara geldikleri yıl şöyle demişti:

Tamamladığımız tam bir devrimdir. Siyasal yaşamın tüm alanlarını tepeden tırnağa sarmış ve değiştirmiştir. İnsanların kendi aralarındaki ilişkilerini, insanların devlet ile ilişkilerini ve varoluş sorunları ile ilgili ilişkileri tümüyle değiştirmiş veya biçimlendirmiştir...¹⁵

“Karşıdevrim’e “devrim” demekle o devrim olmaz. Eğer işin doğrusunu, yani “eski düzen”i koruyacaklarını, hatta daha da pekiştireceklerini söyleselerdi, devrime hâlâ umut gözüyle bakan milyonlarca işçiyi açıktan karşılarına almış olurlardı. Faşist liderlerin demagogik söylemlerinin amacı, kitlelerin gözünde pozitif bir etkiye sahip bu gibi kavramları komünistlerin elinden kapmak ve onu kendi yararlarına kullanmaktı.¹⁶

Şayet faşizm “devrimci” ise 1789’dan 1917’ye kadar olduğu şekliyle mevcut düzenin altüst edilmesi gerekirdi ki, yaşananların bunlarla en ufak bir alakası yoktu. Bütün devrimlere nefretle baktıklarını kendileri söylüyorlardı. Goebbels iktidara geldikleri 1933 yılında, “1789 böylelikle tarihten silinmiştir” demişti.¹⁷ Bu,

14 Neocleous, *Faşizm*, s. 93-94.

15 Richard, *Nazizm ve Kültür*, s. 30.

16 Kırmızı; devrimci kampın, beyaz; karşıdevrimcilerin rengiydi. Naziler ilk zamanlar beyaz bayrak taşımaktan yanaydılar, bundan vazgeçtiler ve sırf kendilerini “devrimci” gösterip işçileri yanlarına çekebilmek için bayraklarında gamalı haçın (Aryan halkının zaferi) yanı sıra beyaz (milliyetçilik) ve kırmızı beyaz (nasyonal sosyalist) renkleri kullandılar.

17 Age., s. 17.

devrimlere düşmanlığın açık bir ilanıydı. Ortada devrim değil gelmiş geçmiş bütün devrimlerin karşısında konumlanmış azılı bir “silahlı karşıdevrim” (Ernst Thälmann) vardı. Üstelik, sıradan da değil tam boy, uç bir karşıdevrim.

Karşıdevrim *ancien regime*’in (Eski Rejim) restorasyonu için, İtalya ve Almanya’da olduğu gibi faşizm tarafından burjuva demokrasisine karşı veya halkçı veya sosyalist bir düzeni devirmek üzere yapılır. Karşıdevrim ve devrim birbirinin antipodu olduklarından, eşdeğer kavramlar olarak kullanılamazlar. Aralarındaki ilişki tam da Amerikalı tarihçi Arno Mayer’in dediği gibidir: “... her devrim karşı devrimle ayrılmaz bir şekilde bağlıdır. Bunlar bir ‘ortakyaşarlık’ bağıyla birleşmiştir. Biri diğerini doğurur ve her ikisi de bir radikalleşme sarmalında birbirini besler.”¹⁸

Faşistlerin söylediklerine değil yaptıklarına bakılmalıdır. İktidarın bir sınıftan daha ileri bir sınıfın eline geçmesi politik devrim, bir üretim tarzından daha ileri bir üretim tarzına geçilmesi ise sosyal devrimdir. Faşistler iktidara geldiklerinde bunların ikisi de olmadı; iktidardaki ve toplumdaki sınıflar kadar, kapitalist ekonomik yapı da yerinde kaldı. Dolayısıyla devrimin en temel iki belirtisi olan devlet iktidarının ve sosyoekonomik sistemin sınıfsal doğası değişmedi. Bir değişim varsa, ters yöndeydi: Siyasi üstyapıda burjuva demokratik kurumlar tamamen tasfiye edilirken kapitalist sınıfın siyasi-sosyal egemenliği ve kapitalist üretim ilişkileri değişmeden yerinde kaldı.

Faşistlerin maksadı “devrim” kavramının büyüsünden yararlanmaktır:

Faşist ideolojinin başlıca özgülüğü, onun kendisini kesinlikle yenilikçi, devrimci; iğrenç bir geçmişi ortadan kaldırmak, bütün toplumsal asalakçılık ve kanserlerin kökünü kazımak, ulusal topluluğu uzlaştırmak için çözümler getirmeye yetenekli tek ideoloji olarak göstermesinde yatıyordu.¹⁹

18 Traverso, *Savaş Alanı Olarak Tarih*, s. 62.

19 Bourderon, *Faşizm*, s. 126.

Halbuki faşizm görünmek istediğinin tam tersine, kapitalizmin kötülüklerinin son haddine varmış halidir. Öylesine asalaktır ki, ideolojik olarak yalnız akrabalarından değil, düşmanlarından da beslenir: “Devrim terimi dâhil, her an faşist sözcük dağarcığında yer almayan sosyalist terim yoktu.”²⁰ Sol jargon ve antikapitalist sloganlar sosyalizmin etkisi altındaki işçileri faşizme çekmek için bir yemdi. Oswald Spengler ve Arthur Moeller van Den Bruck ısrarla, “her milletin kendi sosyalizmine sahip olması” gerektiğini savunmuşlardı. Onlara göre sosyalizm Marx’ın elinden alınıp materyalist ve proleter içeriğinden arındırılmalı ve sonra idealist ve aristokratik bir öze kavuşturulmalı idi: “Prusya sosyalizmi”, Alman işçi sınıfının sosyalizme ilgisini manipüle ederek egemen sınıfın stratejilerine bağlayan sahte bir sosyalizm yorumu olarak piyasaya sürülmüştü. Avını avladıktan sonra, “Programımızdaki sosyalizm bir kuşu yakalamak için sadece bir kafes” diyen Goebbels, gerçeği inkâr gereği duymadı. İktidara gelinceye değin sol görüşlü işçileri saflarına çekmek için devrimci marşlardan ve antikapitalist sloganlardan bolca yararlandılar: “Bunun en güzel örneği *Hitler Gençliği*’nin marşlarıdır. Bu marşlar, çoğunlukla, yeni sözcüklerle yazılmış eski işçi ve devrimci şarkıların melodilerinden oluşmaktadır.”²¹ Ne zaman ki bunların kent ve kır burjuvazisini, hatta büyük kapitalistleri ürküttüğünü gördüler, o zaman geri çektiler. Nazilerin ağzında antikapitalist demagoji, kapitalizmin tümünü kucaklamayan, “iyi/kötü kapitalistler” ayırımından hareketle hedef tahtasına üç-beş tufeyliyi, dolandırıcı patronu koyan kadim bir aldatma yöntemidir. Kendi buluşları da değildi üstelik, ezeli gericiliğin kapitalizmin temellerinden soyutlanmış geleneksel faiz düşmanlığından devralınmıştı.²² “...Alman sosyalizmi adı

20 Age, s. 125-126.

21 Richard, *Nazizm ve Kültür*, s. 74.

22 B. Moore Jr, yirminci yüzyıl faşizmini bir önceki yüzyılın tutuculuğundan ayıran en önemli özelliğin plebe antikapitalizm olduğunu belirtir. (*Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, Ankara: V Yayınları, 1989, s.348)

altında tefeciliğe ve kapitalizme yönelen saldırılar bile, bazı savaş öncesi radikal milliyetçilerin fikriydi.”²³ Nazilerin katkısı buna antikomünist bir görüntü kazandırmak, Yahudi sermayesine karşı saldırıyı komünizm düşmanlığıyla birleştirerek “Yahudi-Bolşevik dünya komplosu”na karşı savaş retoriğinin bir parçası haline getirmek oldu.

Burjuva tarihçiler, Benito Mussolini, Jacques Doriot gibi dönemleri, faşizmin kökeninin sosyalizm olduğuna kanıt olarak gösterirler. Bir zamanlar geçerken sola bulaşmışlık, geçici yol arkadaşlığı, özümsemiş devrimcilik ile bir ve aynı değildir. Eğer öyle olsaydı birkaç yıl geçmeden kurtuluş vaat ettikleri işçi sınıfının baş düşmanları haline gelmezlerdi. Benito Mussolini, daha iktidara bile gelmeden komünistleri, solcu sendikacıları, işçi ve köylü önderleri katletmeye başladı. Başbakanlığa atanır atanmaz yaptığı ilk işlerden biri köylülerin ekilmemiş toprakları elde etme haklarını geri almak, iş mevzuatında gerici değişiklikler yapmak, halka zulmetmek oldu. Faşistler sadece İtalya’da değil iktidara geldikleri her yerde önce işçi sınıfı hareketini ezdiler, işçilerin öz örgütlerini ve kazanılmış haklarını ellerinden aldılar.

Faşistler lafa geline burjuva düzenindeki yozlaşmayı eleştirirler ama iktidara geldiklerinde yaptıkları ilk işlerden biri eski rejimin kokuşmuş bürokrasisini tutmak, diğeri de ekonominin yönetimini tekelci kapitalistlerin ağırlıkta olduğu bir konseye bırakmak olacaktır. Şimdiye kadar ekonomisini emek lehine yapılandıran tek bir faşist rejim görülmemiştir. Gerçi Naziler buhranı izleyen ekonomik patlamadan yararlandı. Önce yol, köprü, ucuz otomobil ve konut inşası, sonraları silah üretimi gibi projelerle işsizliği kısmen azalttılar, ancak sonradan yapılan araştırmalar bunun da bir medya yanıltmacası olduğunu gösterdi. Üstelik bunlar hem geçici hem de Nazi hükümetine desteği artırmak için kullanılan araçlardı. Kapitalistlere verilen azami destek ve

23 Griffin, *Faşizmin Doğuşu*, s. 159.

işçi haklarının tırpanlanması yanında devede kulak bile değildi. “Sosyalist” ve “işçi” sözcüklerini adına kazıyan NSDAP ile “sosyalist işçi”leri katleden, yüz binlercesini zindanlara ve toplama kamplarına tıkan NSDAP, aynı partidir. Hobsbawm’ın ifadesiyle, faşist düzen, “yeni ve farklı bir rejimden çok, yenilenmiş ve yeniden canlandırılmış bir eski rejim”den başka bir şey değildir.²⁴ Faşizmin kapitalizm dışında, ondan ayrı bir ekonomik modeli yoktur. En fazla faşist terörle kamçılanarak hızlandırılmış ekonomi politikasından söz edilebilir. Buna rağmen faşizmin “devrim” veya “Üçüncü Yol” (ne kapitalizm ne de sosyalizm) diye tanımlanması, “faşizmin tanımı gereği karşıdevrimci ve gerici bir hareket olduğu yönündeki Marksist argümanlara karşılık verme” amacını gütmektedir.²⁵ Faşizmi olağanlaştırmamanın ve evcil göstermenin dolaylı bir yoludur.

Popülizm

Liberal tarihçiler 1945’te faşizmin öldüğünü ilan ettiklerinden beri aşırı sağdaki parti ve rejimleri nasıl yorumlayacakları konusunu muğlak bırakmışlardı. Neoliberalizmin kriziyle birlikte faşizm yükselişe geçince eski tartışma konusu popülizm, Amerikan sosyolojisi tarafından yırtıkları yamanarak yeni bir tasarımla kullanıma sokuldu. Son formülasyonda bu terim, komünistleri, devrimci-demokratları, reformistleri, radikal sağcılar, neofaşistleri, kısacası “merkez dışı”nı içine alan oldukça geniş bir içerikle donatıldı.

Popülizm, “elitlere karşı halkın tarafını tutan bir siyasal tutum” veya halkçı söylemle bir kitle hareketi yaratmak anlamında kullanılıyor. Tarihteki ilk örnekleri ABD’de yeni teknolojiler ve ulaşım alanındaki gelişmeler nedeniyle zarar gören çiftçilerin hareketini temsilen 1891’de kurulan Halk Partisi ve 19. yüzyılın

24 Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl*, s. 170.

25 Neocleous, *Faşizm*, s. 91.

son çeyreğinde Çarlık Rusya'sında ortaya çıkan Narodnik hareketidir.²⁶

Rusya'da popülizm toplumun merkezî sorununun köylü sorununu olduğu 19. yüzyıl ortalarından itibaren gündeme geldi. Aralarında Herzen, Çernişevski, Lavrov, Bakunin, Mikhailovsky, Tkachev gibi yazar ve eylem adamlarının bulunduğu, bireysel teröristlerden ılımlı liberallere, yasal ve yasa dışı örgütlere kadar geniş bir çeşitlilik oluşturan popülist gruplar, acilen serflikin kaldırılmasını ve ülkenin gelişme yolunun açılmasını istiyorlardı. Bunun, ülkeye yabancı olduğu düşünülen kapitalizm atlanarak, Rus komününden direkt sosyalizme geçmekle mümkün olacağını savunuyorlardı. Lenin, sosyalizmi köylülük üzerinden kurguladıkları ve halkı yekpare bir bütün olarak kavradıkları için Narodnikleri, ütopyizme ve popülizme düşmekle eleştirdi.

Günümüzde neoliberal kapitalizmle ilişkilendirilerek tanımlanan modern “popülizm” ise kökenindeki anlamından uzaklaştırılarak aralarında uzlaşmaz çelişki olan parti ve rejimleri içine alan yamalı bir bohçaya çevrilmiştir. Üzerinde mutabakata varılmış bir tanım yapılamaması da bunu doğruluyor.

En çok referans alınan yorumculardan Arjantinli tarih profesörü Federico Finchelstein, popülizmi 1945 öncesi ve sonrası olmak üzere iki aşamaya bölerek tarif eder: Başlarda “muhafazakar hareketlerin benimsediği otoriter siyasi bir tarz” iken, faşizmin çıktığı 1945'ten sonra “tam teşekküllü bir otoriter siyasi paradigma”ya ve faşizm yerine ikame edilen yeni bir rejim biçimine dönüşmüştür.²⁷ 20. yüzyıl popülizminin bir numaralı örneği Arjantin'de J. Peron (ve Brezilya'da G. Vargas) iktidarıdır. 21. yüzyılda patlama yaparak “otoriter bir demokrasi anlayışının yeniden diriltilmiş hali” olarak Avrupa ve ABD'ye geri döner. 2010'larda

26 Tarihte popülizmin kökenleri Roma İmparatorluğunda Tiberius Gracchus'a, 17.yüzyıl İngiliz burjuva devriminde mülksüzlerin çıkarlarını savunan Kazıcılar'a (Diggers) kadar uzatılabilir.

27 Federico Finchelstein, *Faşizmden Popülizme*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019, s. 141.

iktidar ve muhalefet olarak dünya çapında yaygınlık kazanır ve Donald Trump’la birlikte Beyaz Saray’a karargâh kurar. Eskiden Roma ve Berlin faşistlere modeldi, şimdi “post-faşist Trump”ın “yabancı düşmanı kampanyası”yla tüm dünyaya modeldir.²⁸

Finchelstein’e göre faşist diktatörlük 1945’ten sonra, “bir yönetim biçimi olarak meşruiyetini gittikçe yitirmiştir.”²⁹ Buna karşılık, “popülizm faşizmin yenilgisinin bir sonucu olarak reform yapmaya girişmiş, faşist mirası demokratik kurguya göre yeniden düzenlemiştir.”³⁰ Artık popülizm faşizmden doğan, ama artık faşizm olmayan bir “üçüncü yol”dur. Zira, “kendi diktatöryel temellerini reddetmesine karşın faşizmi tümüyle de terk etmeyen savaş-sonrası popülizm, liberalizm ile komünizm arasında yeni bir ‘üçüncü yol’ haline geldikçe faşizmin yerini doldurmuştur.”³¹ Ancak, faşizm ve popülizm bir ve aynı şeyi değil, “birbirine alternatif siyasi ve tarihsel güzergahları temsil ederler.”³² Yenilgi karşısında popülizme dönüşerek niteliğini ve güzergâhını değiştiren faşizm, böylece tarihe karışmış olmaktadır. Yazarın çabalarını bu noktada yoğunlaştırması, popülizm teorisinin faşizmi gözlerden kaçırmak için kurgulandığı savını haklı ve doğru çıkarıyor.

Popülizmde halk ve demokrasi adına hareket eden lider karizmatik ve mesihseidir; halkın gerçekte ne istediğini halkın kendisinden daha iyi bilir.³³ Lider yönetici elite karşı tek parçadan oluşan halkı (“millet”i, “milli irade”yi) temsil eder. Sağ olsun sol olsun popülizm, parlamenter sistemdeki “temsilin yerine otoritenin lidere aktarılmasını koyar”,³⁴ yani iktidarı halk adına lider temsil eder. Kim ki muhalefet edip önüne çıkarsa, o halk düşmanı bir

28 Age., s. 306-307.

29 Age, s. 15.

30 Age, s. 18.

31 Age, s. 19.

32 Age, s. 18.

33 Age, s. 23.

34 Age, s. 21.

hain olarak damgalanmayı hak eder. Öyleyse, “Popülizm otoriter bir demokrasi biçimidir.”³⁵ Bu tanıma göre popülizmi faşizmden ayıran en önemli özellik seçimler karşısındaki tutumudur. Popülistler, “faşistlerin aksine...ekseriyetle demokrasi oyununun parçasıdır, bir seçim kaybedip günün birinde iktidardan çekilirler.” Plebisiter bir siyaset anlayışını öngörmesi ve faşist bir form olan diktatörlüğü reddetmesi bunu gerektirir. Tarih, sanki parlamento-lu ve çok partili faşist diktatörlüklere tanık olmamış gibi, seçimle gelmek âdeti demokrasinin tek kıstası olarak gösterilir.

Finchelstein kitabının sonunda popülizmi, “seçimli temsil ile diktatöryel temsil” arasında kalmış bir kimera”ya³⁶ benzetir. Hal-buki kimeraya asıl benzeyen, en uç sağdan en uç sola birbirleriyle uzlaşmaları mümkün olmayan ideolojileri bir araya getirerek, birkaç sandalyede birden oturmaya kalkan, buna rağmen birçok şeyi muğlak bırakan yazarın teorisidir.

Totalitarizmin Yeni Versiyonu

Halkçı hareketlere en çok toplumun henüz proletarya-burjuvazi şeklinde kutuplaşmadığı, halk içindeki farklılıkların bil-lurlaşmadığı feodalizmden kapitalizme geçişin erken aşamala-rındaki ülkelerde rastlanır. Latin Amerika’da E. Zapata ve A. C. Sandino; Çin’de Sun Yat-sen; Afrika’da K. Nkrumah; Türkiye’de M. A. Aybar, HDP veya PYD; Asya ve Afrika’daki onlarca antiem-peryalist, halkçı parti üç aşağı beş yukarı birbirlerine benzerler. Latin Amerika’da hâlâ güçlü bir halk hareketi var: Kolombiya’da FARC; Meksika’da Zapatistalar; Arjantin’de Kirchner; Bolivya’da

35 “Popülizm”i, “demokratik otoriterlik”, “liberal temelinden vazgeçen bir demokrasi” diye tanımlayan Olivier Roy, eşdeğer kavram olarak “*illiberal demokrasi*”yi önerir. Bundan çıkarılacak sonuç “illiberal demokrasi”nin ideal varsayılan liberal demok-rasinin kusurlusu, defolusu olduğudur.

36 Kimera, birden fazla hayvana özgü uzuvları olan, genellikle gövdesinden yükselen ikinci bir keçi başına ve yılan şeklinde bir kuyruğa sahip bir aslan olarak tasvir edilen, ayrıca ağzından ateş püskürten mitolojik bir yaratık.

Morales; Brezilya'da "Topraksızlar Hareketi" (MST); Arjantin'de "Piqueteros"lar ve diğerleri.

Neoliberal hegemonyanın çöküşü sürecinde birbirlerinden pek farkları kalmayan "merkez sağ"ın ve "merkez sol" un gözden düşüşü, sadece aşırı sağın değil egemen sınıflar dışında halk sınıfları lehine siyaset yapan parti ve liderlerin de önünü açmıştır. Örneğin Brezilya'da Luiz Inacio Lula da Silva³⁷; Venezuela'da Chavez; ABD'de sosyalist bir söyleme sahip Bernie Sanders; Yunanistan'da Çipras; İspanya'da Podemos hareketi. Hatta Fransa'nın 2017 yılı başkanlık seçimlerinde "Bence sol popülizm, sol için tek çıkış yolu" diyen Jean Luc Melenchon.

Sol ve sağ popülist ayrımı asıl burada yerine oturur, zira popülist denilen partilerin radikal kanadının duruşu düzen karşıtı, ılımlı kanadının ise düzen içidir. Çarlık despotizmine bireysel terör eylemleriyle karşı koymaya çalışan Narodnikler (daha sonra Sosyalist Devrimciler) "düzen karşıtı" olmakla birlikte, kendi aralarında devrimci demokrat, anarşist, bireysel terörist, liberal (vs.) gruplara ayrılmışlardı. Tablo bugün de fazla değişmemiştir. İşlerinde silahlı-silahsız radikal devrimci hareketler olduğu kadar, Syriza, Podemos, Lula gibi neoliberal kapitalizme boyun eğmek durumunda kalanlar ya da işçi sınıfının yerine "halk"ı, "devrim" yerine kültürel hegemonya yarışını, sosyalizm yerine "radikal demokrasi"yi koyarak "sol" görünümlü sağ popülizmine teorik bir temel hazırlamaya çalışan Laclau ve Mouffe gibi düzen içi bir post-Marksist sol da vardır.³⁸

37 Brezilya İşçi Partisi'nin adayı olarak 2002 seçimlerinde yüzde 61 oyla başkan seçilen Lula, birçok sendikayı, Marksistleri, demokratları, feministleri, sol eğilimli Hristiyanları, aydınları, topraksız köylüleri temsil ediyordu. Başarısı sol çevrelerde Latin Amerika'da yeni bir model olarak algılandı.

38 "Sol popülizm" dendiğinde sadece Laclau, Negri, Melenchon gibi liberal demokratlar kastedilmiyor. Bazı yazarlar buna radikal devrimci hareketleri ve komünistleri de dahil ediyorlar: "Ekim devrimine sol popülizm kategorisinden bakılırsa en başarılı sol popülizmdir. Mao'nun liderliğindeki Çin devrimi başka bir sol popülizm örneğidir. Bu sol popülizm bu hareketleri iktidara getirmiştir." (Hüseyin Çakır, "İktidarda ve Muhalefette Sol Popülizm" <http://www.marmarayerelhaber.com/Huseyin-CAKIR/58017-iktidarda-ve-muhalefette-sol-populizm>)

Burada problem, popülizmin “sol ve sağ uçları tanımlayan bir kısaltma” formülü olarak kullanılmasında ve her iki ucunun da sakınmadan “düzen dışı” ilan edilmesindedir. Bazı solcuların da dahil oldukları liberal tarih yazımı; neofaşist ile komünisti, aşırı sağcı ile radikal solcuyu, faşist ile antifaşisti aynı kaba koymakta ve bunu her iki kutup arasındaki ve bunların kendi içlerindeki farkları silen bir yorumlama tarzı, analiz aracı olarak kullanmaktadır. Sol partilerle aşırı sağ partiler arasındaki sınıf ve amaç farklılıklarını kaldırarak politik yelpazeyi tek renge boyayan popülizm teorisyenlerinin galerisinde, birbirlerini düşman gören Erdoğan ile Demirtaş, Altın Şafak ile Syriza, Trump ile Sanders, Bolsonaro ile Lula yan yana boy gösterirler.

Elbette Duerte, Modi, Erdoğan ve Orban gibi lafta popülist liderler de “millet” adına “elit” kesimi, bürokrasiyi eleştirip bol vaatlerde bulunarak iktidara geldiler. Verdikleri sözlerin hiçbirini yerine getirmediler, buna karşılık sömürücü sınıfların bir dediklerini iki etmediler. Zamanında nasyonal sosyalistler ve faşistler de orta tabakaları antikapitalist söylemlerle kışkırtmışlar, iktidara gelince ya ortada bırakmışlar ya da bazı ufak tefek iyileştirmelerden sonra ateşin içine sürmüşlerdi.

Bu karmaşayı yaratanlar, kendilerini merkeze oturtan ana akım liberal demokrasi teorisyenleridir. Hangi taraftan gelirse gelsin kendine yönelik her muhalefeti “popülizm” olarak fişlemekte, kendisini ideal devlet biçimi varsaymakta ve kendi “sağ”ının ve “sol”unun tehdidi altında olduğu imajı yaratmaktadırlar. Ne var ki faşizmle merkez dışı solun, en başta komünizmin aynı çuvala konmasıyla ilk defa karşılaşılıyor; Soğuk Savaş döneminde sosyalist ve faşist devletler “otoriter/totaliter rejimler” diye etiketlenmişlerdi. Totalitarizm teorisi, “liberal demokrasi”lerin “kızıl komünizm”in ve “kahverengi veba”nın tehdidi altında oldukları tezi üzerine oturtulmuştu. Popülizm teorisi de rejimlerin ve partilerin sınıf özlerini ve sosyoekonomik sistemler karşısındaki duruşlarını dikkate almamakla aynısını yapıyor. İkisinin tek bir

kalıba oturtulması, popülizm kavramı ile totalitarizm kavramı arasındaki ideolojik devamlılığı, selef-halef ilişkisini gösteriyor. Önceleri faşizm totalitarizm örtüsü altında gizleniyordu, şimdiyse popülizm örtüsü altında gizleniyor.

Liberal demokrasi ile faşizm, aynı toplumsal ve ekonomik yapı üzerinde yükselen siyasi üstyapının iki ayrı biçimidir. Sınıfsal özellikleri, işçi sınıfını ve sömürülenleri boyunduruk altında tutmaları, sömürü ve baskı uygulamaları bakımından birbirine karşıt bir pozisyonları yoktur. Birinden diğerine farklılık gösteren, burjuva diktatörlüğünün kendisinde değil, bunun farklı biçim ve yöntemlerini temsil etmelerindedir. Birbirlerinden pek hazzetmeseler de kökleri bir olduğundan belirli dönemeçlerde paslaşmaktan geri durmazlar. Liberalizm sıkışınca demokrasi aleyhine aşırı sağı güçlendirmeyi tercih eder ya da tersinden faşizm çökmeye yüz tutunca liberalleşmeye alan açar. Popülizm teorisinde liberalizmin ve faşizmin adlarının fazla geçmemesi bundan: Aynı aileye mensup olanların baş düşman bildikleri devrimci sola karşı birbirlerini kollamaları varlıkları icabıdır.

Popülizm teorisi, faşizm dahil sağ ve sol hareketlerin analizini imkânsız kılıyor. Batı'dan püskürtülen bu liberal sis dağıtılmadan, büyük bir tarihsel geçmişe sahip evrensel antifaşist direniş mirasını korumak, bundan esinlenen çağdaş antifaşist bilincin gerçek hedeflere yönelmesini sağlamak mümkün olmaz.

FAŞİZMİN MEŞRULAŞTIRILMASI

Liberal Faşizm Tanımları

G. Dimitrov adıyla özdeşleşmiş “Marksist ‘tek-faşizm teorisi- nin’ egemenliğini kırmak için ‘sınıf kuramı’na karşı” topyekûn bir mücadele başlatan Batılı akademisyenlerden bazıları, yola komünist gelenekten kopanların yanlış tanımlarından çıktılar. Örneğin “Stalinist” yoruma karşı soldan kendilerine uzanan “alternatif geleneği” A. Thalheimer’le başlatan S. Payne, faşizmi “Bonapartizmin 20. yüzyıldaki bir biçimi” olarak görür. Yine, Dimitrov’un tanımına “gelişigüzel” diyen R. Griffin, “ince ayrımlar yapabilen Marksist faşizm yorumlarının Komintern alanının dışından”, Bonapartizmi geliştiren “Thalheimer ve Bauer”den geldiğini söyler.¹ K. Radek’in “küçük burjuva sosyalizmi” tanımınıysa, faşizmi, liberal demokrasi ve komünizme karşı “üçüncü yol” olarak tarif eden bir kısım liberal akademisyenler devralacaktır.

Son birkaç on yılda faşizm konusunda, bu çalışmada yer yer alıntılar yaptığımız, zengin olgusal malzeme içeren çok sayıda akademik çalışma yayınlandı. Pozitivizmle malul bu araştırmacıların çok azı ellerindeki materyali doğru değerlendirebildi. Bunların faşizm tanımları kıstas alındığında iki eğilimin öne çıktığını görürüz. Biri önemli-önemsiz demeden faşizmin özelliklerini

1 Griffin, *Faşizmin Doğası*, s. 25.

üst üste yağın ampirist-tasvirici, çoklu, *maksimalist* tanımlardır. E. Gentile, tanım diye, iki sayfa tutan on maddelik uzun bir liste (16 özellik);² S. Payne detaylı bir taslak (13 özellik);³ R. O. Paxton 8 özellik⁴ sunar. Öncelikle, tasvire dayalı çoklu liste çıkarmanın, tanım kavramıyla çeliştiğini belirtelim. Faşizmi ideolojik, psikolojik ve simgesel yönleriyle ayrıntılı olarak tasvir etmek, onu ikincil özellikler ve ayrıntılar içinde boğar. Tanımın işlevi, olgunun karakteristik özelliklerini, en kısa ve en özlü şekilde görünür kılmaktır. Dolayısıyla, bunlara tarif yerine, tarife demek daha doğru olacaktır.

Dünyada ve ülkemizde hak etmediği bir rağbet gören Umberto Eco da onlardan farklı değildir; maksimalist formül esprisine uyarak faşizmin temel özellikleri diye 14 ilke sıralar. Bunlar arasında faşizmin sınıfsal niteliğine (büyük sermaye), zorba yönüne (çıplak terör), agresif milliyetçiliğine, yayılcı emperyalist hırslarına dair net ifadeler yoktur. Adını hiç anmadığı finans kapitalin yerine popülist eliti, antikomünizmin yerine anti-entelektüalizmi çıkarır. Eco'nun, tarih ve sınıflar üstü, yumuşak, sınırları belirsiz, postmodernist bir faşizm tasvircisi olduğu söylenebilir.

Özün özü formülünü uygulayan “faşist minimum”⁵ kampındaki Sternhel, Eatwell ve Griffin ise, tam tersine, tek boyutlu ve indirgemecidirler. İdeolojik ve kültürel yönleri eksen almakla kalmazlar, faşist hareketleri ve rejimleri olabildiğince dar bir kalıba sığdırarak tanımlarlar. Zeev Sternhell, faşizmi “bir ideoloji, bir hareket ve bir rejim olarak üç farklı seviyede” ele alır.⁶ Aşırı milliyetçiliğin ve revize edilmiş sosyalizmin sentezi diye formüle ettiği faşizm tanımı, neresinden tutsan elinde kalacak cinstendir: “Organik MİLLİYETÇİLİK ve Marksizm karşıtı SOSYALİZM”in

2 Iordachi, *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları*, s. 167-168.

3 Age., s. 161.

4 Paxton, *Faşizmin Anatomisi*, s. 78-79.

5 Bir siyasi harekete faşist denebilmesi için taşıması gereken asgari özellik.

6 Iordachi, *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları* içinde, “Faşizm”, s. 95.

sentezi olarak, liberalizm, demokrasi ve Marksizmin reddedilmesine dayanan devrimci bir harekettir.”⁷ R. Eatwell de Sternhell gibi, sol ve sağ ideolojilerin bir sentezi, “bütüncül-millî bir radikal üçüncü yola dayalı toplumsal yeniden doğum” olarak tanımlar.⁸ R. Griffin’e göreyse, “Çeşitli permütasyonlarındaki mitsel nüvesini palingenetik türde popülist ultra-milliyetçiliğin oluşturduğu faşizm, bir siyasal ideoloji türüdür.”⁹

1991’de yayınlanan *Faşizmin Doğası* kitabıyla bilinen Griffin, son dönem faşizm araştırmalarının en önemli simasıdır. Liberal faşist tarih yorumunun tipik bir temsilcisidir. Faşist ideolojiyi milliyetçiliğin bir versiyonu olarak tanımlayarak, onunla aşırı sağın öteki kesimleri arasındaki farkı ortadan kaldırır.¹⁰ Faşizmi “yeni doğuşçu milliyetçiliğe” indirgemesi onun yalnız hangi toplumsal ve tarihsel ortamda ortaya çıktığına değil, aynı zamanda sınıfsal doğasına, açık terörist, antikomünist ve anti-liberal özelliklerine karşı da kayıtsız kaldığını gösterir. Ulusun yeniden doğuşu temasının, görece daha ılımlı başka milliyetçiliklerde de görüldüğünü dikkate almaz. Faşizmin karşıdevrimci değil “devrimci”, milliyetçi ama “emperyalist ya da enternasyonalizm karşıtı” olmadığını,¹¹ kapitalizme ve “uluslararası kapitalizme kökten karşı”¹² çıktığını savunur. Griffin’in diğer bir yanlışı da faşizmi, faşist liderlerin ve ideologların kendi sözlerini doğru varsayarak yorumlaması, dolayısıyla kendisini eleştirel ve nesnel bakıştan mahrum bırakmasıdır. Liderlerin

7 Age., s. 98.

8 Mann, *Faşistler*, s. 27.

9 Griffin, *Faşizmin Doğası*, s. 59.

10 Griffin, faşizmin azılı karşıdevrimci, açık terörist bir güç olduğunu, kapitalistleri ve toprak sahiplerini devrimci güçlere karşı koruduğunu kabul etmez. Ona göre faşizm (ve Nazizm) “devrimci bir güç”, liberalizme, komünizme, muhafazakârlığa ve kapitalizme yeni bir alternatif arayışıdır. (age., s. 91).

11 Age., s. 92-93.

12 Griffin “Sağdan Devrim: Faşizm”, *Batıda Devrimler ve Devrimci Gelenek* içinde, der. David Parker, s. 246.

kendileri hakkında söylediklerine fazla önem atfederken gerçekte ne olduklarını ihmal eder. Sonuç olarak, Marksist faşizm analizini tersyüz eder.

Eric Voegelin ise, komünizm, faşizm ve nasyonal sosyalizmi, modern sekülerleşmenin boşluklarını dolduran “siyasi dinler” olarak tanımlar. Daha sonraki yıllarda faşizmi siyasetin kutsallaştırılması, kutsalın siyasallaştırılması olarak tanımlayan bu yaklaşım, George Mosse, Emilio Gentile ve başkaları tarafından geliştirilecektir.

Robert O. Paxton ise, faşizmin asli öğelerine değinmeyen sıradan bir tanım yapar: “Faşizm, halkın çöküşü, aşağılanması ya da mağduriyetine dair takıntılı bir fikirle ve bunların yerini alacağına inandığı birlik, enerji ve saflık kültürüyle belirli bir siyasi davranış biçimi olarak tanımlanabilir.”¹³ Yazarın diğer bir çarpıklığı, faşizm ile tekelci kapitalizm arasındaki zorunlu ilişkiyi kabul etmemesidir: “Kapitalizmle faşizm birbirleriyle iyi geçinen birer dost haline gelmişlerdi (gerçi olmazsa olmaz bir ilişki değildi bu) ...”¹⁴ Tam tersine, faşizm ile kapitalizm arasındaki ilişki olmazsa olmaz niteliktedir. Biri yoksa öbürü de yoktur. Gelgelelim, kapitalist sisteme göbekten bağlı yazarlar bunu kabul ederlerse, faşizmin günahlarının kapitalizmde aranması gerektiğini de kabul etmiş olurlar. Turner bunun pekâlâ farkındadır: “Amerikan tarihçisi Henry A. Turner’in içtenlikle itiraf ettiği gibi, faşizmin modern kapitalizmin bir sonucu olduğu olgularla kanıtlanırsa, kapitalist sistem savunulamaz hale gelirdi.”¹⁵

Faşizm analizinin özünü oluşturan tanım meselesi hafife alınamayacak, hassas bir konudur. Buna rağmen yukarıdaki tariflerin çoğunda faşizmin Holokost’tan (5,7 milyon Avrupalı Yahudi’nin katli), dünya çapında 40-60 milyon arası ölümden, 90 milyon ya-

13 Paxton, *Faşizmin Anatomisi*, s. 363.

14 Age., s. 342.

15 Köves ve Mazumdar, “Giriş”, *Faşizm Üzerine*, s. 21.

ralıdan, 28 milyon sakattan sorumlu¹⁶ bir kitlesel felaket olduğu gölgede bırakılır. Araştırmalarıyla ün yapanların çoğu “zorbalığı faşizmin kurucu öğelerinin dışında bırakan”, “kitlesel baskı, te-merküzcü [toplama kampçı] sistem veya toplu imhacı” yönünü geri plana iten bir anlayışa sahiptir.¹⁷

Bir de “Marksist tek faşist teoriden kopuş” adına getirilen postmodernist alternatifler vardır ki, bunların faşizmin karakteristik özelliklerini açığa çıkarmak gibi bir dertlerinin olmadığı görülür. Hemen hepsi “tek değişkenli” değinilerden oluşan “İtalyan fenomeni”, “totalitarizm”, “ahlaki hastalık”, “ilaç/uyuşturucu bağımlılığı”, “kültürel çöküş”, “estetik sapkınlık”, “ulusal şizofreni”, “sado-mazoşist tepki” gibi karavana atışlardan ibarettir.¹⁸

Batılı akademisyenlerin kimine göre faşizm, burjuva karşıtı devrimci bir harekettir, kimine göreyse emeğin ve sermayenin çıkarlarını birleştiren yeni bir sosyal sistemdir. Çoğunun faşizmin bir “devrim” olduğu noktasında birleşmeleri şaşırtıcıdır. Örneğin R. Eatwell “devrimci yeni bir düzen vizyonu”¹⁹ veya “üçüncü yol” diye nitelediği faşizmi, muhafazakâr ve gerici güçlerden ayırır.²⁰ Sonradan bu fikrinden vazgeçecek olan Z. Sternhell ise, faşizmin, başarısızlıklarından dolayı hayal kırıklığına uğrayan radikal devrimcilerin, Marksizm ile milliyetçiliği, ırkçılık ile antisemitizmi birleştirerek anti-materyalist revizyondan geçirmeleri sonucu ortaya çıktığını iddia edecektir.

Faşist barbarlığı “devrim” kategorisine dahil eden Batılı akademisyenlerin bu noktaya gelmeleri, bilimsel nesnellikten ne kadar uzaklaştıklarını gösteriyor.

16 Bunların en az 20 milyonu savaşta kaybedilen Sovyet yurttaşlarıdır. 4 veya 6 milyon Yahudi, soykırım kurbanıdır. 750.000’den fazla da Roman, homoseksüel, fiziksel ve zihinsel engelli (vb.) öldürülmüştür.

17 Traverso, *Savaş Alanı Olarak Tarih*, s. 94.

18 Iordachi, *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları*, s. 34-35.

19 Age., s. 188.

20 Age., s. 53

Faşizmin Dönüşü

“Faşizmin sonu”nu ilan edenler, faşizmi, zamana (1921-1945) veya mekâna (Avrupa) hapsedenlerden ibaret değildir; her biri İtalya’yla sınırlandıranlardan kavram statüsü tanımayı reddedenlere, hatta böyle bir şey olmadığını iddia edenlere kadar geniş bir cephe oluştururlar. Gilbert Allardyce “tereddütsüz bir şekilde faşizm diye bir şeyin olmadığını, sadece bu isimle adlandırdığımız insanlar ve hareketler olduğunu” iddia eder.²¹ H. H. Knetter, faşizmi, “aşırı solun iç siyasi mücadelede kullandığı kabul edilemez genelleştirilmiş bir tanım” olarak niteler. K. D. Bracher ve W. Kraushaar ise ilk doğduğu ülkeyle (İtalyan fenomeni) sınırlamaktan yanadır.²² R. De Fellice, H. A. Turner ve diğerleri, ulusal versiyonlarının bir genellemenin yapılmasına karşı çıkarlar. Farklılıkları benzerliklerinden daha fazla olduğu gerekçesiyle, faşizmin genel bir kavram ve teoriyle ifade edilmesi gereksiz bulunur. Fellice’nin neden böyle davrandığı, yazdığı Mussolini biyografisinde, sempati duyulması bir faşizm ve Mussolini portresi çizmesinden çıkarılabilir.

Gerek Marksist literatürde gerekse devrimci demokratik siyasette faşizm, bütün türlerini kucaklayarak modern çağın en barbar siyasi hareketinin ve devletin özelliklerini topluca yansıtabilmemize imkân tanıyan genel bir kavramdır. Gerici tarih yazımı, sıcağı sıcağına reddedemediği bu kavramı şimdi evrensel geçerliliği olan kavram statüsünden düşürmeye, yaşanmamış ya da en fazla bir iki ülkeyle sınırlı, gelip geçici bir rahatsızlıkmış gibi göstermeye çalışıyor. Burjuva ideologları, kurdu kuzu postu içinde yeniden sahneleyebilmek için, toplumsal bellekten, tarih yazımından ve gündelik siyasetten büsbütün silme, işlenen ağır insanlık suçlarıyla birlikte tarihin karanlık sayfalarına gömme gayreti içerisindeyler. Faşizmin kavramsallaştırılmasına karşı

21 Age., s. 38.

22 E. Traverso, *Geçmiş Kullanma Kılavuzu*, İstanbul: Versus Kitap, 2009, s.88.

çıkanlarla, antifaşist yorumun üstesinden gelinmesi çağrısında bulunanların (R. De Felice) aynı kişiler olmaları tesadüf değildir. Faşizmin ezici bir mağlubiyetle sonuçlanan tarihinin, aynı zamanda antifaşizmin tarihi olduğunu iyi bildikleri için, kolladıkları faşistlere mağlubiyetlerini, hoşlanmadıkları antifaşistlereyse zaferlerini unutturmaya çalışıyorlar.

İnsanlarda ürküntü ve nefret yaratan faşizm terimi yeni nesillere barbarlık yönüyle değil, vahşiliklerinden ve bayağılıklarından arındırılıp inceltilerek, eksileri ve kusurları kadar artıları ve başarıları da olan bir rejim, benimsenebilir ve hayırhah bir siyasi akım olarak tanıtılmak isteniyor. Bir yandan faşizmin itibarı iade edilirken, öte yandan antifaşist direniş gayrimeşru gösterilmeye çalışılıyor. Düzen muhafızları her zamanki gibi zehri şekere bulayarak pazarlıyorlar.

Tarihçilerin yarım asır boyunca faşizmin İkinci Dünya Savaşı sonrasında sona erdiğini öne sürmeleri bu çabanın bir çeşididir. Dünyadaki gelişmeler “faşizmin sonu” tezini çoktan çürüttüğü halde, ana akım siyaset, medya ve akademik çevreler hayatın gerçeklerine gözlerini kapamakta ısrar ediyorlar.

Faşizm, öyle bir gürültüyle çöktü ki, zamanın entelektüel çevreleri bunu bir daha belini doğrultamayacağı şeklinde algıladılar. Muhafazakâr Alman tarihçi Ernst Nolte, 1963 yılında yayınlanan ünlü kitabında savaştan sonra faşizmin kısmen varlığını koruduğunu, ama artık eski anlamını yitirdiğini yazdı.²³ Marksistlerin, faşizmin “toplumsal-ekonomik kökenleri ve sınıfsal niteliği hakkında tek söz söylememekle”²⁴ eleştirdikleri Nolte’nin bu görüşü, değişen şekillerde R. D. Felice, H. Trevor-Roper, S. G. Payne, S. J. Woolf, G. L. Mosse gibi tarihçilerce de savunuldu. Alman A. Weber ve F. Meinecke, İtalyan B. Croce gibi liberal düşünürler faşizmi gelip geçici bir “delilik”, bir ahlaki “hastalık” olarak gösterdiler.

23 Paxton, *Faşizmin Anatomisi*, s. 287-8.

24 Lewerenz, *Komünist Enternasyonalde Faşizmin Tahlili*, s. 196.

Dönek François Furet ise engel tanımaz liberal demokrasiye gidiş yolunda basit bir parantez olarak tanımladı.

1945'te faşist blokun yenilgisi, başta sosyalist anayurdu savunan SSCB halkları olmak üzere, dünya ölçeğinde olağanüstü bir çabayla direnen antifaşist güçlerin, bu büyük belanın belini kırarak ona hak ettiği cevabı vermeleriyle mümkün oldu. Savaş bitip toplama kampları ve ölüm fabrikaları bütün çıplaklığıyla gözler önüne serilince, Holokost'un korkunç yüzü açığa çıktı. Faşistler gerçek adlarını söyleme cesareti gösteremeyecek hale geldiler. Eski suç ortakları muhafazakârlar bile kendilerini faşistlerden ayrı tutmaya çalıştılar.

Burjuva tarihçileri faşizmin tekelci kapitalizmin öteki yüzü olduğunu reddettiler. Bu amaçla, 1945 sonrası ile öncesi arasına aşılmaz duvarlar ördüler ve onu kaynağı belirsiz gizemli bir olgumuş gibi yansıttılar. Öyle ki, E. Nolte gibi tarihçiler, Nazizmin suçlarını, siyasi, ekonomik ve askerî sorumlularından ve baş sorumlusu Hitler'in omuzları üzerinden alıp, Marx, Lenin, Stalin ve Ekim devriminin sırtına yükleyen "teori"ler geliştirdiler. Yahudi soykırımını Alman devletinin kendini savunma hakkıyla açıklamaya kalkanlar bile çıktı.

Faşizmin bir daha geri dönmeyeceğinin ileri sürülmesi kapitalizm ile arasındaki bağı reddetmenin dolaylı bir yoludur. Popülizm "teori"siyle birlikte son yıllarda yeniden gündeme getirilmesi boşuna değildir. F. Finchelstein 2017'de şöyle yazdı:

Faşizm... 1945'te gömüldüğü mezarından çıkıp gerçekten geri mi döndü?... Faşizm bir rejim olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra asla geri dönmedi, hatta geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısına damgasını vuran şey, faşist rejimlerin yokluğu. Liberalizm ve komünizm, modern siyasetin diğer izm'ini yenmek için birleşti.²⁵

Finchelstein'in faşizmin yerini popülizmin aldığına dair görüşlerine daha önce değindik, burada şu kadarını söyleyelim ki,

25 Finchelstein, *Faşizmden Popülizme*, s. 33.

faşizm 1945'te mezarına gömülmedi. Tersine üç şekilde varlığını sürdürdü: Birincisi burjuva demokrasisinin yürürlükte olduğu ülkeler, faşizmi büsbütün dışlamak yerine bazı öğelerini alıkoyup içselleştirdiler. İkincisi, savaştan sonra tekrar toparlanan eski ve yeni faşistler kendi örgütlerini yeniden kurdular. Üçüncüsü, Avrupa'da eski faşist diktatörlüklerin ikisi ("İberya faşizmi") hâlâ ayakta. Aynı zamanda "Üçüncü Dünya" denilen ülkelerde askerî faşist ve "sivil" faşist diktatörlükler olarak varlığını sürdürdü.

Savaştan sonra Nazilerin bir kısmı başta güvenlik kurumları olmak üzere bürokraside, siyasi partilerde ve sivil örgütlenmelerde varlıklarını korudu. Birkaç yıl geçmeden "geçmiş aşma" bahanesiyle bellek silme kampanyaları başlatıldı. Demokrasi havari si devletler faşistlere ve savaş suçlularına kucak açtılar. Binlerce Nazi savaş suçlusu ABD, Kanada ve Latin Amerika ülkelerinde önce göçmen, sonra danışman statüsü elde ederek kendilerine yer buldular. Nazi savaş suçlusu Eichmann ve Mengele gibi insanlık düşmanı azıllı katiller, Güney Amerika'ya kaçışları sırasında Amerikan işgal bölgelerini, Cenova limanını (Vatikan ve Kızıl Haç'ın kılavuzluğunda) intikal noktası olarak kullandı.

Emperyalizmin yeni jandarması ABD, Soğuk Savaş stratejisiyle komünizme karşı yeni bir Haçlı Seferi başlattığında, Nazi mirasını devraldı. Antikomünizm ve anti-Sovyetizm bayrağı olduğu gibi kaldı, değişen sadece el ve dildi. Bir yandan McCarthizm marifetiyle içeride "kızıl komünist", "Sovyet ajanı" diye damgalanan on binlerce Amerikalı solcu, aydın, sanatçı cadı avına kurban edilirken, diğer yandan Avrupalı müttefiklerle birlikte NATO (1949) kuruldu ve pakta dahil ülkelerin bünyesinde paramiliter roller üstlenmeye hazır, gizli yapılar örgütlendi. Görünürde NATO ve CIA, uluslararası yasalara uygun kuruluşlardı ama kurulur kurulmaz özel elemanlarının silah teknolojisi, işkence teknikleri, istihbarat ve sızma yöntemleri gibi alanlarda Nazi savaş suçlusu

Gestapolardan eğitim almaya başladılar.²⁶ CIA, açık veya örtük müdahalede bulunduğu ülkelerde Nazi tarzı yöntemler uyguladı. Darbe, suikast ve sabotaj düzenlemek, kontrgerilla ve toplama kampları açmak, paramiliter faşist gruplar örgütlemek dâhil el atmadığı kanlı ve kirli iş kalmadı.

1949 yılında CIA ve İngiliz istihbaratının finansörlüğünde, Avrupa'da sözüm ona olası bir Sovyet işgaline karşı direniş örgütlemek maksadıyla, NATO ülkelerindeki faşist kalıntılardan da yararlanılarak değişik isimler altında gizli kontrgerilla örgütleri kuruldu. Asıl amaç emperyalist kampa bağlı ülkelerde olabilecek devrimleri önlemek ve SSCB'yi ve istemediği diğer ülkeleri kuşatarak nefes alamaz duruma getirmektir. İtalya'daki adıyla Gladyo (Portekiz ve Türkiye'de de deşifre oldular), bulunduğu ülkelerin hükümetlerinden bile saklı tutulan kendine mahsus gizli bir paramiliter örgütlenmeydi. İstihbarat örgütleri ve devlet yöneticileriyle bağlantılı mensuplarının, 1970'li yıllarda ABD'li ve İngiliz uzmanlar tarafından Kanarya Adalarında eğitildikleri ortaya çıktı.

İtalya'da ve belki başka yerlerde de bu örgüt özgün olarak, yenilgiye uğrayan Mihver güçlerinin arkalarında bir direniş çekirdeği olarak bıraktığı, daha sonra fanatik antikomünistler olarak yeni değerler edinen son faşistlerden oluşuyordu. 1970'lerde Kızıl Ordu işgalinin artık Amerikan gizli servis uzmanlarına bile pek mümkün görünmediği bir sırada gladyatörler, sağcı teröristler olarak, bazen de solcu teröristler maskesiyle yeni bir faaliyet alanı buldular.²⁷

26 Hitler istihbaratının Doğu cephesi sorumlusu General Reinhard Gehlen yakalanacağını anlayınca Gestapo ve SS birimlerinde çalışmış ekibi ve yanındaki belgelerle birlikte ABD'ye sığındı. Mikrofilme kopyaladığı Alman istihbaratının bütün bilgilerini, tekniklerini, hedef ülkeler hakkındaki plan ve projeleri yanına almıştı. Amerikan istihbaratı, adını CIA olarak değiştirdikten sonra, Gehlen'i (Nazi savaş suçlusu 1167 asker ve istihbaratçıyla birlikte) Amerikan'ın Avrupa'daki dış istihbarat ofisinin başına getirdi. Gehlen, CIA'nin kurulmasına ve NATO çerçevesinde Gladyo tipi illegal yapılar örgütlenmesine rehberlik etti. Lyon Kasabı Klaus Barbie, Alois Brunner, Adolf Eichmann gibi azılı katilleri CIA ajanı yaptı. Federal Almanya istihbaratının başına getirildikten sonra Avrupa'daki neofaşist örgütlere öncülük etmeye devam etti.

27 Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl*, s. 221.

Kapılarının faşizan uygulamalara ardına kadar açık olduğunu bilmezden gelen Batı demokrasileri, 1950'lerden itibaren tarihlerinin en parlak döneminden geçtikleri iddiasındaydılar. Gerçekse; Gladyo, mafya bağlantıları, olağanüstü hal ve sıkı-yönetim yasaları, özgürlüklerin sınırlandırılması, yürütmenin adım adım merkezileştirilmesi, baskı aygıtlarının güçlendirilmesi, devletin uzantısı faşist parti ve grupların alttan alta desteklenmesi idi.

Diğer bir çarpıtma da faşizmin jeopolitiğiyle ilgilidir. Saplantılı Avrupa merkezci tarih yazımı, tıpkı feodalizm, kapitalizm, demokrasi ve sosyalizm meselelerinde olduğu gibi, faşizmin de Avrupa fenomeni olduğu iddiasındadır. Faşizmi tarihsel bir dönem ve coğrafi bir mekânla sınırlayan Renzo de Fellice, "Avrupa dışındaki ya da 1945 sonrası hareketlerin faşist olarak nitelenmesine" karşı çıkmıştır.²⁸ Stanley G. Payne²⁹, hatta E. Hobsbawm³⁰ bile bu görüştedir.

Emperyalist sistem gibi faşizm de tek bir kıta veya ülkeyle sınırlanamaz. İlk ortaya çıktığında sistemle bağıni kuramayanlar onu İtalya'ya özgü bir şey sanmışlardı. 1920'lerde buna ilk karşı çıkanlardan biri, faşizmin bir dünya fenomeni olduğunu söyleyen Clara Zetkin; diğeri faşizmde "uluslararası planda bir yayılma gücü gören" Gramsci idi.³¹ Bugünkü boyutlarda küreselleşmediği iki savaş arasında bile, Japonya bir tarafa, Latin Amerika'nın neredeyse bütün ülkelerinde, Güney Afrika, Lübnan, Irak, Hindistan gibi ülkelerde faşist partiler vardı

28 Iordachi, *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları*, s. 45.

29 Griffin, *Faşizmin Doğası*, s. 239.

30 Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl*, s. 174.

31 Maria A. Macciocchi, *Faşizmin Analizi*, s. 37.

NEOLİBERALİZMİN YÜKSELİŞİ VE DÜŞÜŞÜ

Emperyalist sistem, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen otuz yıl boyunca ağır bir kriz yaşamadı. 1970'lerdeki OPEC krizi, 1930'dan sonraki ikinci büyük dünya kriziydi. Devlet kapitalizminin sonunu getiren neoliberal "küreselleşme" böyle başladı. Emperyalistler krizi "küreselleşme" açılımıyla aşmayı başardı.¹ "Küreselleşme" demek tüm ülkeleri ve kıtaları tek bir alan olarak görmek, üretimi ve sermayeyi uluslararasılaştırarak işgücünün ucuz olduğu ülkelere yaymak, gümrük engellerini kaldırmak, özelleştirmeleri teşvik etmek ve serbest ticaret alanlarını genişletmek demektir. 1990'lara gelindiğinde kapitalist dünya ekonomisinin çehresi değişmiş bulunuyordu. Sermayenin yüksek derecede merkezleştirilmesi, finansallaşmanın ağırlık kazanması, üretim ve tüketimin önündeki sınır engellerinin kaldırılması bu sürecin görüngüleri olarak ortaya çıktı. Her şey, dünyanın en ücra köşelerine kadar nüfuz ederek şartlarını herkese dikte eden, ulus-devletlerin korumacı önlemlerini delerek onları kendi isteklerinin basit ve gönüllü bir aletine dönüştürmeye çalışan ulus aşırı tekellerin doymak bilmez kâr hırsı içindi.

Neoliberalizm İngiltere'de "Demir Leydi" lakaplı M. Thatcher ve ABD'de Ronald Reagan gibi koyu muhafazakâr iktidarlar, Şili

1 S. Amin, "Küreselleşme, bu bağlamda, emperyalizmin eş anlamlısı olarak alınabilir" demektedir (*Liberal Virüs*, Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı, 2004, s. 110).

ve Türkiye gibi bağımlı ülkelerdeyse askerî faşist diktatörlükler eliyle uygulandı. 1989-1991 çöküşleriyle birlikte kartlar yeniden karıldı ve dünya güçler dengesi ABD hegemonyasındaki emperyalist kamp lehine değiştirildi. Bundan böyle kapitalizmin küresel ölçekteki restorasyonunun önündeki büyük bir engel kalkıyor, dünyanın kayda değer bir kesimini oluşturan “reel sosyalist” diye anılan ülkeler emperyalizmin engelsiz av alanı haline geliyor, 1950 sonrasında dekolonizasyon hareketi dahil, tüm dünyadaki komünist ve işçi hareketinin kazanımları geri alınıyordu. O hızla en katı, en acımasız ekonomik uygulamalar demokrasi ve insan hakları paketi altında yürürlüğe kondu. İlk adımda emekçilere tanınan sosyal ve ekonomik haklar geri alındı, ikinci adımda kamusal altyapı yatırımları özelleştirilerek sosyal devlet ve kamusal altyapı tasfiye edildi. Böylece bir önceki dönemde “sosyal devlet/refah devleti” aracılığıyla yaratılmış göreceli denge tersine çevrildi. Bu arada toplumların dokusuyla da oynandı; onlarca yılda oluşmuş, özgücüne güvenme, dayanışma ve direnme kültürü gibi özelliklere zemin oluşturan örgütlenmeler ve oluşumlar dinamitlendi.

Emperyalistler ekonomi politikalarını uydu hükümetler eliyle bütün orta ve az gelişmiş ülkelere yaydılar. Ulusal kurtuluş devrimleri ve dekolonizasyon sürecinde siyasi bağımsızlıklarını kazanarak sınırsız ve tam olmasa da hareket alanlarını genişleten bağımlı ülkelerin kazanımları birer birer geri alındı. Irak ve Suriye’de Baasçılık, Libya’da Kaddafi’nin “Yeşil Sosyalizm”i, Venezüellâda Chavez-Maduro’nun Bolivarizmi, Türkiye’de Kemalist subay ve aydınlar ile kanlı-kansız boğazlaşmalar yaşandı. Emperyalist ve neoliberal politikalar önünde ne kadar engel varsa bir bir ayıklandı.

“Reel sosyalist” ülkelerin çöküşlerinden önce başlayan kapitalist restorasyonlar, neoliberal kapitalist ekonomiye entegrasyonla nihayet buldu. Çokuluslu şirketler, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar kılavuzluğunda yürütülen hızlı ve köklü özelleştirmelerle, bu ülkelerin yeraltı ve yerüstü zenginlikleri

yağmalandı. Uzun yılların birikmiş emeğine dayanan sosyalizmin kazanımları, emperyalist metropollerin ve çömezleri yeni türeyen oligarkların kasalarına akıtıldı. Çürümüş revizyonist bürokrat yağmacılardan, fırsatçı ve mafya bozuntusu oligarklardan oluşan karşıdevrimci/işbirlikçi yönetimler, kendi halklarının kaderlerini emperyalist tekellere teslim etiler. Daha kolay yağmalayabilmek ve boyun eğdirebilmek için, Yugoslavya, Çekoslovakya, Gürcistan, Çeçenistan, Ermenistan, Azerbaycan, Ukrayna, Irak, Libya ve Suriye gibi ülkelerde tarihsel düşmanlıklar, etnik ve dinsel ayrımlar kışkırtılarak kaos yaratıldı ve ardından açık müdahalelerle bölünüp parçalanmaları sağlandı. Yugoslavya, Irak, Libya ve Suriye faciaları emperyalist dış politikaların tezahürleriydi. ABD ve bağlaşıklarının kendileri değilse bile, askerî müdahalede bulundukları ülkelerde uyguladıkları yöntemler faşistçeydi.

1970'lerin krizini çözen neoliberal proje, 21. yüzyılda iki bileşenli (aşırı birikim ve hegemonya krizi), derin bir krizle karşı karşıya kaldı. 2008 krizi, hayali sermayedeki muazzam artış ile üretken sektörlerdeki yatırımın düşük kârlılığı arasındaki makasın açılmasıyla kendini gösterdi. Alınan önlemler üretkenlik artışının azalmasını durduramadı. Kapitalist birikim ile kitlelerin toplumsal talepleri arasındaki antagonizm sınıf çelişkilerini keskinleştirdi, neoliberal çözüm topallamaya başladı. İflas sürecindeki küreselci politikalar kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfının kayıplarını ve işsizliği o güne dek görülmedik ölçüde arttırdı. Tıpkı 1930'lardaki gibi kapitalist krize bir tepki olarak doğan faşizm yükseliş sürecine girdi. Marine Le Pen, Trump gibileri orta sınıflardan işçi sınıfına uzanan oy tabanlarını finansal krizin sonuçlarından yararlanarak genişlettiler. Ne hazindir ki, eski KP'lerin ve solun arkalarında bıraktığı mevzileri neofaşist partiler doldurdu.

Finansal kriz, dünya solundaki keskin düşüşle birleşerek faşizmin zeminini güçlendirdi. Tarihsel faşizm dünya savaşının yarattığı harabe üzerinde dünyaya gelmişti, 21. yüzyıl faşizmi neoliberalizmin enkazı üzerinde boy atıyor:

Neoliberalizm ve faşizm, kapitalizmin en kötü aşırılıklarını faşist ideallerle birleştiren, rahat ve karşılıklı olarak uyumlu bir proje ve harekette bağlanır ve ilerler: Savaşa saygı, akıl ve gerçekten nefret; aşırı milliyetçilik ve ırksal saflığın popülist kutsanışı; özgürlüğün ve fikir ayrılığının baskılanması; yalanları teşvik eden bir kültür; aşağılama gösterisi ve diğerlerinin şeytanlaştırılması; bir çöküş söylemi; vahşi sömürü ve nihayetinde heterojen biçimlerde devlet şiddeti. Toplumsalın tüm izlerinin yerini bireyciliğin idealleştirilmesi alıyor ve her türlü sorumluluk bireysel aktörlere indirgeniyor.²

Açlığı, işsizliği ve yoksulluğu tetikleyerek toplumsal gerginlikleri derinleştiren dünya kapitalizminin krizi, bir yanda bütün kıtalarda zincirleme direnişler ve halk ayaklanmaları yaratırken öte yanda faşizmi besleyip büyüttü. Yönetici sınıflar neoliberal politikaların ezilen ve sömürülenlerde yarattığı öfkenin devrimci yöne kanaliz edilmesine sessiz kalamazlardı, kalmadılar da zaten. Özellikle emperyalist metropollerde alttakilerin öfke birikimi kurtarıcı kılığında ortaya çıkan neofaşist demagoglar marifetiyle düzmece düşmanlara yöneltildi. Eski konumlarını yitirme sürecine giren beyaz işçileri ve orta sınıfları manipüle etme işini, sosyal devletin tasfiyesinde sorumlu merkez partiler değil, ancak yeni bir yüzle sahneye çıkan çağdaş faşistler yapabilirlerdi. Orta ve alt sınıfların, neofaşistlerin kitle tabanı olarak örgütlenmesi, 21. yüzyılla birlikte belirleyici bir önem kazandı. Zira, şiddetlenen toplumsal çelişkilerin doğurduğu tepkilere yön değiştirecek ata mirası demagojik silahlara en fazla onlar sahipti.

Eski ve Yeni Irkçılık

Kökleri antik çağa kadar uzanan ırkçılık, sınıflı toplumlar kadar eskidir. Kadim uygarlıklarda, her zaman kendilerinden olmayan yabancılara karşı benmerkezci, kendini üstte tutan ön yargılı

2 Henry A. Giroux, "Neoliberal faşizm üzeri <https://gazetekarınca.com/neoliberal-fasizm-uzerine-henry-a-giroux/>

tutumlar gözlenmiştir. Toplumsal yaşamın dinsel biçimlere büründüğü Orta Çağ'da bu çok daha yaygındı ve özellikle engizisyon döneminde sapkın damgası vurulanların vahşice imhasına kadar vardı. Irkçılık asıl sömürgecilikle sistemleşecektir. 17. yüzyıl başlarında Afrika'dan ABD, İngiltere ve diğer kıta ülkelerine getirilen köleler, yine soykırıma uğratılan gerçek yerli Kızılderililer kolonyalizmin ilk kurbanlarıdır. 17. ve 20. yüzyıllar arasında dünyanın diğer kısımlarını işgal ederek aralarında paylaşan Avrupalı sömürgeciler, insanları ten renkleri, yüz şekilleri (saç, göz, burun), fiziksel özellikleri üzerinden hiyerarşik bir ayrıma tabi tutan ırkçı bir söylem geliştirdiler.

Eski sömürgecilerin zenginleşmelerinde köle emeği sömürsünün büyük payı vardır. Kapitalist-emperyalist ülkeler, doğuştan üstün oldukları bahanesiyle sömürgeleri uygarlaştırdıklarını iddia ettiler. Önyargısız biyologlar, antropologlar, sosyologlar ve bu alandaki diğer araştırmacılar ise ırkların varlığını ve insanların ırk üzerinden sınıflandırılmasını reddediyorlar. Bilim; etnik, ulusal, dinsel, biyolojik ve psikolojik gerekçelere dayandırılan ırkçılık teorilerinin, egemen sınıfların ve hegemonyacı devletlerin çıkarlarını meşrulaştırmayı amaçlayan icat edilmiş üstünlük iddiasından başka bir şey olmadığını ortaya koymuş bulunuyor.

Uzun bir geçmişe sahip ırkçılık teorileri tek nedenli olmadığı gibi tek tip de değildir. Eski ve yeni ırkçılık, sınıfsal ırkçılık (aristokrasi), iç ve dış ırkçılık, Nazi antisemitizmi, siyah-beyaz ayrımcılığı, kurumsal (devlet) ırkçılık, "üçüncü dünya" ırkçılığı, sosyolojik ırkçılık, cinsel ırkçılık gibi çok sayıda alt başlıklara ayrılır. Burada bizi asıl ilgilendiren Nazi ırkçılığı ve antisemitizmidir. Lukacs, nasyonal sosyalist dünya görüşünün hem barış hem de savaş zamanındaki bütün zulümlerinin odak noktasında ırk teorisinin yattığını söylüyor.

Tarihte ve çağımızda insanlık tarihinin anahtarını biyolojik ırkçılıkta arayan Adolf Hitler, partisi ve 12 yıllık Nazi rejimi, ırkçılığın en tanınmış, en açık, en gaddar savunucusudur. Şoven

milliyetçilik ve ırkçı ideoloji, Alman tekellerinin ve devletin emperyalist emellerine kavuşmak için kitle seferberliği yapabilmesini sağlayan başlıca araçlardı.

Alman ırkının saflığını koruma iddiasıyla ortaya çıkan NSDAP; Chamberlain, Spengler, Bruck gibi teorisyenlerin kitaplarından ve *Völkisch* hareketten devraldığı ırkçılığı varabileceği en uç noktaya taşıyarak devlet politikası yaptı. Nazi ırkçılığı, kurucularının basit bir kopyası değildi. Öncüllerinin görüşleri basitleştirilerek hap haline getirildi ve kolay anlaşılabilir sloganlara dönüştürüldü. Germen ırkına ait olmayan bütün insanlar, halklar, aşağı ırktan insanlar olarak damgalandı. Irkçılık önce sosyal-Darvinizm ve antisemitizmle sivriltildi, sonra da emperyalizmin dünyaya egemen olma planının hizmetine sokuldu. Bu bahaneyle içeride sınıf çelişkileri soğurularak ırksal saflığa dayalı homojen bir ulus yaratılacak, dışarıda ise bir yandan ülke dışındaki topraklarda yaşayan Almanlar birleştirilecek, bir yandan da *Lebensraum* doktrini uyarınca “aşağı ırklar”a ait topraklar “Büyük Almanya”ya katılacaktı. Bu doktrin, fantezi olmaktan öte, ekonomik, siyasi ve askerî amaçları olan pragmatik bir ideoloji olarak formüle edildi.

NSDAP’yi izleyen zamanın faşist partilerinin bir kısmının etnik tutumları biyolojik ırkçılık odaklıydı. Üstün ırkla alt ırkın, en başta kafatasının şekli (brakisefal-dolikosefal), saç rengi, burun şekli, postürleri (duruşları) ile ayırt edilebileceği öne sürülüyordu. Adolf Hitler dünyayı Aryanlar, Aryan olmayanlar ve kültür yıkıcıları olarak katı bölmelere ayırıyordu. Naziler, geleceğin “bin yıllık Reich”ını ve “yeni dünya düzeni”ni, sözde diğer tüm ırklardan ve halklardan üstün, sağlıklı ve yetenekli bir “ırk”a dayanarak kurmak için, “aşağı ırk” olarak gördükleri Yahudileri, Çingeneleri, Slavları ve kalıtsal hastaları yeryüzünden silerek alan temizliği yapmayı kafalarına koymuşlardı.

Alman ırkı kan saflığını korumalı, başka ırklarla karışmamalı, dolayısıyla onlarla evlenmemeli ve cinsel ilişkiye girmemeliydi. Melezleşme ırkın sonu demektir. Irksal karışımın ari ırk üzerin-

de yıkıcı bir etki yapacağı düşünülüyordu. Bu yüzden Yahudilerle evlilik yasaklandı.³ Zorla kısırlaştırma, engellileri imha etme gibi yöntemler uygulandı. SS'e kaydolabilmek için beş, devlet kurumlarına ve orduya hizmet için dört nesil boyu katışıksız Aryan soyundan gelme şartı kondu. "... genç kızlar, 'Vikinglerin ve tönönik şövalyelerinin mirasçısı olan kutsal sınıf'ın yaratılması yolunda gerçek damızlık aygıtlar olarak kabul edilen SS'leri reddetme hakkına sahip değillerdi."⁴

Soykırım fikrinin bahanesi, kapitalist ve komünist enternasyonaller içinde kök salmış Yahudilerin asimile edilmelerinin mümkün olmadığıydı. Yahudi "anti-ırk"tı. Hitler, Yahudiler, komünistler ve Yahudi cenneti olarak gördüğü SSCB'yi bir tutuyor; Yahudileri imha ettikten, Rusya'yı ele geçirip Rus nüfusu ülke dışına sürdükten sonra, insanlığı zehirleyen beladan kurtaracaklarını söylüyordu. Savaş, kökünü kazıyarak "Yahudi sorununa nihai çözüm" bulmak için uygun ortam olarak değerlendirildi ve Yahudiler başta Birkenau olmak üzere toplama kamplarında öldürüldüler. Irksal hijyen politikası gereği milyonlarca Yahudi (4 veya 6 milyon), Roman (750 bin), Slav, fiziksel engelli ve akıl hastasına (275 bin kişi yakıldı) jenosit uygulandı. "Soykırımın ilk inandırıcı raporları 1942'de Batı'ya sızdığında çok az kişi kendini bu haberlerin doğruluğuna inandırabilmişti. Bunun insanlık tarihinde başka bir emsali yoktu."⁵

Nazizmin Holokost türü barbarlıklarının yarattığı itibar kaybından, sömürgecilğe karşı üç kıtada yürütülen ulusal kurtuluş mücadeleleri yeni sömürgecilğe geçişi mecbur bıraktıktan ve modern genetik bilimi insan yeteneklerinin ten renginden veya göz şeklinden bağımsız olduğunu kanıtladıktan sonra, ırkı, biyolojik özellikler üzerinden tanımlayan geleneksel ırkçılık, arka pla-

3 Klemperer, *LTI Nasyonal Sosyalizmin Dili*, s. 330.

4 Age., s. 68.

5 E. Hobsbawm, *Parçalanmış Zamanlar*, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2014, s. 85.

na itildi.⁶ Beyaz ırkın diğer ırklara biyolojik üstünlüğünün yerini, Batı kültürünün diğer kültürlerle üstünlüğü varsayımı aldı. İlkinde ırkın, ikincisinde ise kültürün korunması amaçtır. Böylelikle kültürlerin eşitsizliğini ve uyumsuzluğunu biyolojik eşitsizliğin önüne çıkaran ırkçılık makas değiştirdi. Sonunda “ulusal kültür” adı altında daha sinsi bir biçim aldı; “ulus” ve “kültür” harmanlanarak daha kapsayıcı hale getirildi.

Eski sömürgecilikle yaşıt olan, Nazizmin şahsında doruğuna ulaşan eski ırkçılık ile yeni ırkçılık iki ayrı türdür. Eski ırkçılığın arka planında sömürgecilik ve tarihsel faşizm, yeni ırkçılığınsa İkinci Dünya Savaşı sonrasında başatlık kazanan dekolonizasyon süreci vardır. İlkinde biyolojik ırkçılık, ikincisinde kültürel ırkçılık baskındır. Neo-ırkçılık kültürel farklılıklara dayalı önyargılara göre gerekçelendirildiği için, bu türde eski model esnetilerek sofistike hale getirilmiştir.⁷ Üstü kapalı ifade edilen yeni ırkçılığı teşhis etmek daha zordur.

Postmodern ırkçılık, ayrımcı ırkçılık, daha çok da kültürel ırkçılık⁸ diye adlandırılan yeni ırkçılığı “ırksız ırkçılık” olarak niteleyen Etienne Balibar şöyle demektedir:

Baskın temanın biyolojik soyaçekim değil, kültürel farklılıkların aşılamazlığı olduğu bir ırkçılık; ilk bakışta bazı grup ya da halkların diğerlerine üstünlüğünü değil, ‘sadece’ sınırlarının kaldırılmasının sakıncasını, hayat tarzlarının ve geleneklerinin bağdaşmazlığını savunan böyle bir ırkçılık, haklılıkla, farklı-ırkçılık (P. A. Taguieff) olarak adlandırılabilir.⁹

6 Çağdaş antropologlara göre insanlar ırklara bölünemezler, zira hem her insan çok farklıdır hem de o ölçüde özdeştir.

7 Balibar: “‘Farkçı-ırkçılık mantıksal açıdan, ırkçılık ve ırkçılık karşıtlığı arasındaki çatışmadan ders almış, toplumsal saldırganlığın nedenlerine siyasal olarak müdahale edebilecek gibi görünen bir meta ırkçılık ya da ‘ikinci konum’ olarak adlandırabileceğimiz türden bir ırkçılıktır.” (Balibar “Bir Yeni Irkçılık Var mı?”, *İrk Ulus Sınıf, Immanuel Wallerstein&Etienne Balibar*, İstanbul: Metis Yayınları, 1993, s. 42)

8 Kültürel ırkçılık kavramı, 1980 sonrasında Étienne Balibar, Martin Barker ve Pierre-André Taguieff gibi Batılı akademisyenler tarafından geliştirildi.

9 Balibar “Bir Yeni Irkçılık Var mı?”, *İrk Ulus Sınıf*, Wallerstein&Balibar, s. 30.

Aşırı sağın öteki kesimlerini de arkasına alan yeni faşist partiler, Avrupa'yı istila etmek, yerel halkı kültürel kimliklerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmak, yaşam tarzlarını ve "ulusal ruh"u tehdit etmekle suçladıkları göçmenleri istemiyor; çok kültürlülüğü, dışarıdan gelenlerle, yabancılarla bir arada yaşamayı reddediyorlar. İstedikleri farklı etnik kökenden olanların, yani göçmenlerin Avrupa'ya alınmamaları, önceden alınanlarınsa anavatanlarına geri gönderilmeleri. Neofaşistlerin bu talebi karşılıksız da değil, toplumda oy tabanlarının çok üstünde, aşırı sağ da aşan bir destekleri var. Irkçı söylem Avrupa ve Kuzey Amerika'da uçlardan merkez siyasete taşınmış durumda.

21. yüzyıl faşistleri, ulusal gelenek ve kültürlerini bozduğunu iddia ettikleri göçmenler ve yabancılar karşısında, kendi kültürlerinin saflığını koruma gerekçesine dayanıyorlar. Benzersizlikleri nedeniyle farklı kültürlerin birbirlerine indirgenemeyeceklerini iddia ederek, bazı Hristiyanları, liberalleri ve sosyalistleri farklı etnisiteleri insan kavramında eşitledikleri ve çokkültürlülüğü reddetmedikleri gerekçesiyle eleştiriyorlar. Dedikleri özetle şudur: Hispanikler, Afganlar, Pakistanlılar, Türkler, Araplar ya da Afrikalılar, ABD ve Avrupa'da değil, gitsinler kendi anavatanlarında yaşasınlar. Göçmen düşmanlığı ve İslamofobi gitgide Alman faşizminin (ve elbette kadim Avrupa ırkçılığının) Bolşevik-Yahudi umacısının yerini alıyor.

Bazen, ırkçılar kendilerini milliyetçilik etiketiyle sunduklarından, bu ikisi aynı şeymiş gibi algılanıyor. Halbuki aralarında özdeşlikten çok yakın ilişki, iç içelik var: "Kavramamız gereken şey ırkçılığın özgül farklılığı ve milliyetçiliğe eklemelenirken –ondan farklı olmakla birlikte– onun için nasıl gerekli olduğudur."¹⁰ Faşist milliyetçiliklerde, Nazi milliyetçiliğiyle ırkçılığın örtüşme oranı, ötekilere göre çok yüksektir. "Nazizm istisnaidir... Çünkü Nazizm'de ırkçılık mantığı her şeyi aşar."¹¹

10 Age., s. 67.

11 Age., s. 68.

Nazizm, ulusun ırk olarak saflığını yitirmesini, ölüme mahkûm olmasıyla bir tutuyordu. Yeni ırkçılık ise aynı şeyi kültürlerin birbirine karışmasında, kültürel saflaşmadan vazgeçip çok-kültürlülüğe sapmasında görüyor. Milliyetçilik, kültürel ırkçılıkla biyolojik ırkçılıkla olduğundan daha kolay bağdaşır. “Milliyetçilik mantığı ve ırkçılık mantığı aynı temel özellikleri paylaşırlar –milliyetçilik zorunlu olarak yabancı düşmanıdır; eşdeyişle, yabancı düşmanlığı milliyetçilik mantığının parçasıdır ve dolayısıyla antisemitizme ve ırkçılığa bir davet olarak kalmaya devam eder.”¹²

Sonuç olarak ırkçılık ortadan kalkmadı, sadece Nazizm’de ulaştığı katılık ve kıyıcılıktan geri adım attı ve söylemini yumuşattı. Buna karşılık aşırı sağdan merkez sağa ve merkez sola, hatta sulandırılmış sosyalist sola doğru incelerek hacimce genişledi. Biyolojik ırkçılığa gelince, geri çekilse de hâlâ canlı, kültürel ırkçılıkla koyun koyuna yaşamaya devam ediyor. Aslında, aralarında çok da fark yok: Klasik ırkçılık, başka ırklarla karışmaya, melezleşmeye “kan” üzerinden karşı çıkıyordu, onun rafine edilmiş hali olan yeni ırkçılıksa “kanın saflığı” yerine, “kültürün saflığı”nı koyuyor. İlki eski sömürgeciliği meşrulaştırıyordu, ikincisi yeni sömürgeciliği meşrulaştırıyor. Sonuçta ikisinin de kapısı etnik temizliğe açılıyor.

Neoliberalizm ve Faşizm Diyalektiği

Bir tarafta muazzam bir servet birikiminin, öbür tarafta yoksulluk ve sefaletin yığıldığı bir dünyada yaşıyoruz. En üst dilimdeki bir avuç azınlık ile dünya nüfusunun ezici çoğunluğunu oluşturan yoksullar arasındaki makas hiç bugünkü kadar açılmamıştı. 2015 yılında yapılan bir araştırma nüfusun yüzde 1’inin dünya servetinin yarısından fazlasını elinde tuttuğunu gösteriyor. Aşırı sermaye birikimi çoğu gelişmemiş ülkelerde istihdam edilemeyen geniş bir nüfus fazlası yaratmış bulunuyor. Neoliberal yağma zen-

12 Neocleous, *Faşizm*, s. 60.

gini emperyalistler ve çokuluslu tekeller ellerinde öylesine büyük miktarlarda sermaye biriktirdiler ki, azami kâr sağlayabilecekleri yatırım alanları bulmakta zorlanıyorlar:

Gelişen ulus-üstü sermaye; bilgisayarlar ve enformatik gibi yeni teknolojiler, neo-liberal politikalar, (primitif sermaye birikiminin devasa yeni bir ayağı, ulus-üstü ve iç göçmenler haline gelen özellikle üçüncü dünya kırsalındaki yüzlerce milyon insanı yurtlarından çıkarıp yerlerinin değiştirilmesi gibi) küresel işgücünün seferberliği ve sömürsünün yeni yaklaşımları yoluyla edinilen aşırı-birikimle, 1980'ler ve 1990'larda büyük bir büyüme sağladı.¹³

Emperyalist merkezler gelişmemiş ülkelerden gelişmiş ülkelere akan misli görülmemiş bir göçmen nüfusuyla karşı karşıyalar. Birleşmiş Milletler tanımına uygun göçmen oranı (kaçaklar hariç) 1990 tarihinde ülkelerin sabit nüfusunun yüzde 2,9'u iken, 2017 yılında 3,4'e yükselmişti. Tarihte göç yeni bir şey değil, kadim ve sürekli olagelen toplumsal bir olgu. Ama, 1990'lardan sonra tanık olunan göç olgusu hem nicel fazlalığı hem de çok farklı milletleri, dinleri, kültürleri içermesi sebebiyle öncekileri aşıyor. Yabancıların çokluğu, büyük kentlerde oluşan gettolar, sayıları gittikçe artan mülteci kampları ve sürekliliği yerli nüfus üzerinde istismara açık bir stres yaratıyor. Kapitalist burjuvazinin derdi fazla nüfusu istihdam etmek, sorunları çözmek değil, kitle olarak isyana açık gördüğü işsizler ordusunu dışlamak ve kriminalize ederek etkisizleştirmek.

Düşüş ve kriz sürecindeki neoliberalizm, debelendiği bataklıktan çıkmak için, etrafına kan ve irin sıçratarak patinaj yapıp duruyor. Yarattığı memnuniyetsizlik bir yanda toplumsal hareketleri, Arap Baharı, Gezi Direnişi ve bütün kıtaları dolaşan zincirleme halk isyanlarını doğururken, öbür yanda aşırı sağ, yabancı düşmanı eğilimleri güçlendiriyor. Buysa katmerleşmiş ve süregelenleşmiş sorunlarını çözemeyen mevcut kapitalist hükü-

13 William I. Robinson, "Küresel Kapitalizm ve 21' Nci Yüzyıl Faşizmi", https://www.uhim.org/kuresel-kapitalizm-ve-21_nci-yuzyl-fasizmi.html

metlerin meşruiyetlerini kaybetmelerini beraberinde getiriyor. Eşitsizlikler, kadın düşmanlığı, iş güvencesizliği, ekolojik yıkım, beyaz üstünlükçülük, yabancı düşmanlığı üst üste yığıldıkça bu daha da artıyor. Emperyalist ekonomik merkezler gerek işçilerin parti ve sendikalarının içini boşaltıp sosyal haklarını ellerinden alarak, gerek emek-yoğun, kâr oranı düşük sanayileri bağımlı ve geri ülkelere kaydırarak, gerekse bu ülkelerdeki savaşımlardan, işgallerden, işsizlikten, sefaletten kaçıp sığınmak zorunda kalan göçmenleri kendi ülkelerindeki işçilerin rakibi haline getirerek eski günleri mumla arar duruma getiriyorlar.

Bunların şiddetlendirdiği siyasi ve sosyal çelişkileri, bölgesel çatışma ve gerginlikleri hafifletmek için sistem iki yöntem uyguluyor: Biri mevcut devletin baskı ve kontrol aygıtlarını güçlendirmek, diğeri neofaşist projeleri devreye sokmak. Neofaşistler ata yadigarı demagojik yöntemlerle beyaz işçilerin ve orta katmanların nedenlerini bilince çıkaramadıkları öfkelerini kışkırtarak göçmenlere yöneltiyorlar. Böylelikle sadece gerçek suçlular olan emperyalizm ve büyük sermaye gözlerden saklanmakla kalmıyor, sistem içi yıkıcı bir güç olma potansiyeli taşıyan mazlum göçmen nüfus da enterne ediliyor. Bu bakış açısından ücretlerdeki düşüşün, işsizliğin, enflasyonun sebebi tekeller, finans oligarşisi olmuyor; suçlu sandalyesine oturtulan göçmenler, sığınmacılar, Müslümanlar oluyor. Farklı kültürlerden gelen, Batı yaşamıyla uyumsuz, yoksulluklarını sırtlarında taşıyan bu insanlar, Batı orta sınıfları ve beyaz işçiler karşısında şamar oğlanına dönüşüyor. Bu sayede hem milliyetçi-ırkçı fikirleri yayarak taban ediniyorlar hem de sisteme yönelecek çifte tepkiyi boşa çıkarıyorlar.

Küreselleşme eğilimi tek tip hiyerarşik dünyaya doğru yol alırken toplumlarda, üstün gördükleri kendi kültürlerini, kendi kimliklerini, kendi inançlarını koruma/sağlama alma hassasiyeti artıyor. Kapitalist küreselleşme, dolayısıyla tek tipleşmeye ve entegrasyona doğru gidiş kültürler arası sürtüşmelere; ırkçılığın, milliyetçiliğin, dinseliliğin yükselmesine zemin hazırlıyor. Bundan

yararlanan aşırı sağ, ABD ve Avrupa halklarına, Güney ve Orta Amerika, Asya ve Afrika ülkelerinden gelen göçmenlerin ulusal ve kültürel kimliklerini tehdit ettiği, bu yüzden yakın gelecekte medeniyetlerinin çökeceği korkusu aşıyor. En ağır işlerde karın tokluğuna çalıştırılanlar; aşağılara düşüş korkusu yaşayan, daha doğrusu toplumsal konumlarını tehlikede gören orta sınıflara ve aristokrat işçilere, refahlarına ve geleceklerine “ortak olanlar”, sofralarına göz koyan hazır yiyciler olarak gösteriliyorlar. Nefret dili hem göçmenleri hem dinî-etnik azınlıkları hem terörizmi hem de kültürel “öteki”yi temsilen, kara kaşlı, kara gözlü, kara çember sakallı “İslami terörist” tiplmesi üzerinde toplanıyor.¹⁴ Kıta dışından gelmiş yabancılara düşmanlık (zenofobi), ezeli düşmanlar komünizm ve Yahudi düşmanlığını âdeta gölgede bırakıyor.

Bunlar, ABD ve Avrupa başta olmak üzere dünya kapitalizminin gittikçe derinleşen bir aşırı birikim ve meşruiyet (hegemonya) krizi yaşamasının yarattığı sonuçlardır. Olup bitenlerden sorumlu tutulan merkez partiler (sağdakiler ve özellikle sosyal demokratlar), katılım oranı her defasında biraz daha düşen seçimlerde sürekli oy kaybına uğruyor. Buysa çöken tarihsel bloku tamir etmek için yeni bir mutabakatla siyasi güç dengesi oluşturmayı gündeme getiriyor. Kapitalist sistem sürekli sorunlar ürettiğinden, bunun her konjonktürde yenilenmesi, rıza ve baskı biçimlerinin tekraren ayarlanması gerekiyor. Palyatif önlemler yetmediğinde, daha doğrusu burjuva parlamenter sistem içi alternatifler tükendiğinde, arabulucu/birleştirici rolü oynayacak faşist seçeneğe yer hazırlanıyor.

Bir yanda bunlar olurken, öte yanda şiddetlenen emperyalistler arası çelişkilere bağlı olarak savaş hazırlıkları sürüyor. Silahlanma yarışı, askerî bütçe harcamalarındaki artış, baskı ve denetim sistemlerinin sürekli güçlendirilmesi, askerî müdahaleler, vekalet sa-

14 Günah keçileri tek değişkenli değildir. Filipinler, Brezilya, Hindistan gibi bazı ülkelerde göç olgusu fazla önem taşımazken, bazılarında etnik ve dinsel azınlıklar (Kürtler, Hristiyanlar, Ezidiler, Budistler, Filistinliler, Yahudiler), bazılarında uyuşturucu kaçakçıları (Filipinler) öne çıkabiliyor.

vaşları ile birlikte genişleyen savaş ekonomisi, neofaşist partilerin hükümetlerde ve parlamentolarda görev almaları, ana muhalefet rolü üstlenerek veya iktidara getirilerek ana akım siyasete dahil edilmeleri yaşadığımız sürecin ayrılmaz parçalarıdır. Dünyanın hemen her ülkesinde faaliyet yürüten irili ufaklı binlerce neofaşist, Neonazi, ırkçı, aşırı sağ parti veya grup, büyük sermayenin ileriye hazırlıklarından bağımsız değil, hepsi faşist projeye dahil.

Bir ülkede faşist hareketin tabanı genişliyor, devlet içinde ve medyada yeni mevziler edinmesinin yolu açılıyor, ırkçılık yükseliyor, devletin baskı aygıtları güçlendiriliyor ve emniyet aygıtı giderek özerkleşiyorsa, o ülkede faşist diktatörlük hazırlıkları başlamış demektir.

Faşizm İçindeki ayrışma

Soğuk Savaş yıllarında merkez ülkelerde iktidara gelmelerine lüzum görülmeyen neofaşistler, yeni binyılda koşulların lehlerine gelişmesiyle birlikte muhalefetten iktidara yürümenin arayışı içine girdiler. Her büyüme süreci gibi bu da doğası gereği saflaşmaya yol açtı ve gelenekçiler ile revizyonistler, radikaller ile yenilikçiler olarak bölündüler.

Ortodoks tutumda direnen İtalyan neofaşist parti Forza Nuova, neofaşist hareket Casapound, Azak Alayı,¹⁵ Hindu milliyetçi paramiliter örgüt Rashtriya Swayamsevak Sangh'ın (RSS) Ulusal Gönüllüler Organizasyonu, Jobbik,¹⁶ Altın Şafak, Ukrayna'da

15 Azak Taburu da denilen, işkence ve savaş suçları işlemiş Ukraynalı ırkçı Neonazi örgüt. SS Panzer Tümeni Das Reich diye bilinen Nazi tümeninin sembolünü kullanıyor: "(...Siyah kamuflaj elbiseleri giymesiyle, taşıdığı Nazi dövmeleriyle ve kasklarına çizili gamalı haçlarla savaşa gitmesiyle bilinen) tabur, aynı yıl kasımda resmî olarak Ukrayna Ulusal Muhafızları'na dahil edildi ve çok geçmeden alay statüsü kazandı.) (IndyTurk.com, 30 Mart 2022)

16 Macaristan'da 2018 Nisan seçimlerinde oyların yüzde 19'unu alarak ikinci sıraya yerleşen Jobbik ana muhalefet partisi konumuna geldi. Daha sonra paramiliter faşist bir parti görünümünden uzaklaşarak milliyetçi muhafazakâr bir çizgiye kayan Jobbik bölünmüş, Neonazizmde direnen Vatanımız Hareketi'nden ayrılmayı seçmiştir.

ultra milliyetçi parti Svoboda, Sırp Eylemi gibi irili ufaklı yüzlerce grup eski faşizm hattına bağlılıklarını sürdürüyor, atalarına sadakatte kusur etmiyorlar. Radikal duruşları gereği bu kanattakiler klasik faşizme yakın ideoloji ve söylemlerini, temel metinlere, kurucu liderlere, geleneksel ritüel ve sloganlara bağlılıklarını büyük ölçüde koruyor, düşman gördüklerine karşı şiddet tehdidini ellerinde tutuyorlar. Hindistan'da BJP, Ukrayna'da Azak Taburu ve Yunanistan'da "gamalı haçı andıran bir amblem kullanan" ve "göçmenlere ve siyasi karşıtlarına karşı cinayete varan şiddette fiziksel saldırılarda bulunan"¹⁷ Altın Şafak militer özellikler taşıyorlar. Hitler ve Mussolini'nin insanlık suçlarını açık veya dolaylı olarak sahipleniyorlar. Yahudilere, Slavlara, Romanlara, komünistlere karşı uyguladıkları vahşeti ya sessizce geçiştiriyorlar ya da soykırım suçunu "Auschwitz yalanı" diyerek reddediyorlar.¹⁸

Çoğunluktaki öteki kanatsa aynı yolun yolcusu olmakla birlikte geçmişi kopyalamak istemiyor, gerekli gördüğünde tarihsel geçmişlerinin özeleştirisini yapmaktan ve eskidiğini düşündükleri görüşleri değiştirmekten sakınmıyorlar. Burjuva demokrasisini cepheden hedef almak yerine, reformist tarzda ve kaleyi içeriden ele geçirip tedricen dönüştürmeyi tercih ediyorlar.

1995 yılında otoriterizme ve totalitarizme karşı çıktığını, demokrasiye bağlı kalacağını ilan eden ve koalisyon hükümetlerine alınarak aklanan İtalyan Sosyal Hareketi, maske değiştiren ilk partilerden biriydi. Onu Fransa'da liberal ve demokratik bir parti olduğunu ilan eden Ulusal Cephe (FN) izledi. Baba Jean-

17 Finkelstein, *Faşizmden Popülizme*, s. 221.

18 Neonazi Hasselbach 1994'te, "Kitlesel cinayete girmiş bir ideolojinin yanında durmam. Bu çoğu insanın kabul edemeyeceği bir şeydir. Dolayısıyla 'Auschwitz yalanı' devam ettirilmektedir" iddiasını ortaya atmıştı. Bununla, "toplama kamplarıyla ilgili bilimsel bilginin tamamen sahte belgelere, yalan görgü tanığı raporlarına ve mahkûmların veya gardiyanların işkenceyle alınmış ifadelerine dayandığı" kastedilmekteydi. (R. Kühnl ve R. Erlinghagen, "Almanya'da 'Holocaust' Çalışmaları Faşizm Üzerine içinde, der. Köves ve Mazumdar s. 118-119)

Marie Le Pen zamanında gelenekçi neofaşist bir parti olan Ulusal Cephe (FN)¹⁹, kızı Marine Le Pen yönetimine geçtikten sonra girdiği başkalaşım sürecinden oylarını yükselterek çıktı. Kitlelerce benimsenmek için yıkıcı yönünü perdeleyerek nispeten yumuşak politikalar savundu ve cumhuriyetçi/demokratik bir retoriği benimsedi. Siyonizmle de barışan Ulusal Cephe lideri Marine Le Pen, Fransa'nın birinci partisiyle yarışacak seviyeye geldi.²⁰ Le Pen bunun geçici olmadığını, her seçim döneminde başarısını tekrar ederek kanıtıyor. Svoboda, Jobbik, Altın Şafak ve bazı Neonazi gruplar dışında çoğunluktaki neofaşist partiler, Siyonist İsrail'le ilişkilerini geliştiriyorlar. Almanya'da AfD, Avusturya'da Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ), İtalya'da Lega Nord ve diğerleri İsrail'in Filistin halkını imha politikalarını desteklediler.

Revizyonist 21. yüzyıl faşizmi; düzen karşıtı görünmek, kapitalizmi çöküşten ve yıkıcılardan koruyup güçlendirecek sivil bir muhafız gücü olarak devreye girmek, kendi milletini herkesten üstün görmek, polis ve ordu şiddetini kutsamak, iç düşman işlevi görecektir günah keçileri yaratmak bakımından faşist ortodoks-lukla aynı çizgide ilerliyor. Hem taban edinme hem de kitlelerin korkularını ve gelecek kaygılarını "öteki"ne yönelterek devlete ve sermayeye dönük potansiyel tehdidi köreltme taktiği korunuyor. Klasik faşizmin ideolojik cephaneliğinden (antikomünizm, efsanevi geçmiş, heroizm ve erkeksilik kültürü, yalan propaganda vs.) yararlanmaya gelince, her birini nöbetleşe kullanan iki kamp arasında bir fark bulunmuyor.

21. yüzyıl faşistleri eski faşizm ve liberal demokrasiyle kurdukları ilişki bakımından birbirlerinden belirgin olarak ayrılı-

19 Ulusal Cephe 2018'deki 21. Kongresi'nde geçirdiği değişiklikleri yansıtmaması için ismini Ulusal Birlik olarak değiştirdi.

20 Merkez sağ ve sol rekabet halindeki yeni nesil faşist partiler, işçiler dahil alt tabakaları kendilerine çekebiliyorlar. Aldıkları oyların hatırı sayılır bir kesimi daha önce sol, sosyalist, komünist partilere verilmiş oylardır.

yorlar. Ne Karagömlükler/Kahverengigömlükler tarzı paramiliter örgütler kuruyorlar, ne de semboller, ritüeller, kıyafetler ve şiddet gösterileriyle estetize edilmiş iç savaş manzaraları sergiliyorlar. Hindistan'da ilk zamanlarda bu yolu izledilerse de genelde kitle seferberliğine dayanan bir şiddet hareketi özelliği göstermiyorlar. Klasik faşistlerin komünistlere ve Yahudilere karşı uyguladıkları imha yöntemlerini, Müslümanlara ve göçmenlere karşı uygulama yoluna gitmiyorlar. Zira zamanı geldiğinde ya da gerek gördüklerinde ırkçılığın, yabancı düşmanlığının, mülteci nefretinin fitilini ateşleyerek şiddete döndürmenin zor olmadığını biliyorlar. Aynı şekilde patriyarkal, homofobik mevzilerde durmalarına, feminist ve eşcinsellik karşıtı söylemlerine rağmen, taktik nedenlerle bunları yumuşatıyorlar. Laiklik ilkesine karşı bir gelenekten gelmelerine rağmen, Fransa'da Ulusal Cephe ve Hollanda'da neofaşistler laikliği ve cumhuriyetçiliği sahipleniyorlar ya da öyle görünüyorlar. Düşük yoğunluklu radikalizmlerinin bir gereği olarak, "üçüncü yol", "devrim" ve totaliter yeni bir siyasi düzen kurma gibi klasik tutumlar repertuvarlarında henüz yok. Tersine, yıkıcı bir güç izlenimi verecek parlamento dışı eylem ve örgütlenmeler yerine, mevcut parlamento çerçevesinde seçim oyununa birinci derecede önem veriyorlar. Tek particiliği ve korporatizmi savunmamaları, şiddeti ve antikomünizmi birinci plana çıkarmamaları, düzen değişikliği iddiası taşımamaları, lafta da olsa hukukun üstünlüğünü savunmaları nedensiz değil elbette. Merkez sağdaki boşluğa yerleşerek güçlenmek için kamuflej taktiği uyguluyorlar.

Adorno, büyük savaş ertesinde demokrasi içinde faşizm unsurlarının yarattığı tehlikeyi kastederek, günümüz için çok daha geçerli olan şu uyarıda bulunmuştu:

Nasyonal sosyalizmin demokrasi içinde yaşamını sürdürebilmesini, faşistçe eğilimlerin demokrasiye karşı yaşam sürdürmelerinden gücül olarak daha tehlikeli buluyorum. İçe sızarak bölme ve nüfuz kazanma nesnel bir olguyu tanımlar; ne idüğü belirsiz kimseler

ancak bu sayede, koşullar onların işini kolaylaştırdığı için iktidar konumlarına geri dönüş yapabiliyorlar.²¹

Tarihsel faşizmle kılık değiştirmiş şimdiki faşizm arasındaki farklar bu yönüyle de yoğun bir şekilde tartışılıyor. Daha önce liberaller tarafından ikame kavramlar olarak dolaşıma sokulan “sağ popülizm”, “otoriter demokrasi”, “illiberal demokrasi” gibilerine yenileri ekleniyor. “Faşist olmayan gerici hareketler” ibaresini kullanan D. Renton, bu kervana katılmakta gecikmiyor: “1990’ların Avro-faşist partilerinin radikalleşmesi, milislerden vazgeçmesi ve saldırgan tipte de olsa muhafazakâr partilere dönüşmesi olmuştur.”²²

Bunlar arasında sosyalist çevrelerde en kabul göreni ve son moda olanıysa “post-faşizm”. Melez bir kavram olmasından, yani eski faşizmle arasındaki bağlantıya rağmen ucu açık varsayılmasından dolayı, E. Traverso ve Gaspar Miklós Tamás gibi yazarlar tarafından savunuluyor.

Traverso, hem tarihsel faşizmle olan sürekliliği hem de belirli bir değişimi ifade edenin “neofaşizm” kavramı olduğunda haklıdır, “post-faşizm” için aynı şeyin söylenemeyeceğindeyse değildir. Tezinin özü şu: “Bir yandan, yeni aşırı sağ artık faşist değil. Öte yandan, faşizm ile karşılaştırılmadan tanımlanması da mümkün değil. Yeni sağ faşizme dönüşebilecek, ancak muhafazakâr, otoriter ve popülist demokrasinin yeni bir şekline de evrilebilecek bir olgu. Post-faşizm kavramı bu durumu yansıtmaya çalışıyor.”²³ Kopuşun, sürekliliği yuttuğu “post-faşizm” saptamasının, “sağ popülizm” tezinden ne farkı vardır?²⁴ Traverso, “Bu parti (FN)

21 “Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir?” <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/152664-gecmisin-islenmesi-ne-demektir>.”

22 Renton, *Faşizm Tarihi ve Teorisi*, s. 171.

23 Enzo Traverso ile söyleşi, “Post-faşizm sarkacı”, 1+1 Express, 17 Ocak 2021. <https://birartibir.org/post-fasizm-sarkaci/>

24 Kendini post-faşist ilan eden ilk neofaşist parti MSI idi. 1993 yılında lideri Gianfranco Fini, “faşizmin artık geçmişte kaldığını ve geri gelmeyeceğini savunmuştu: ‘Bütün diğer İtalyanlar gibi biz de neofaşist değil, post-faşistiz.’” (Finchelstein, *Faşizmden Popülizme*, s. 50).

açık bir şekilde dönüşmekte ve bunu da faşist karakterini tamamen reddetmeden, diyalektik bir süreç içerisinde onun ötesine geçerek yönetmeye çalışıyor” dedikten ve sözünü “bugünkü FN faşist diye damgalanamaz”²⁵ diye bağladıktan sonra, ister istemez bu soru akla geliyor.

Tek tek örnekler açısından bu doğru çıkabilir.²⁶ Faşist partinin zamanla nitelik değiştirmesi ya da tersinden liberal bir partinin faşistleşmesi (mesala Fidesz) mümkündür. Ancak buradan hareketle genelleme yapılamaz. 21. yüzyıl faşistleri eskisinden farklı ama aynı sülaleye mensup, çeşitli türleri olan geniş bir ailedir. Tarihsel faşizmde de bu böyleydi, şimdi de böyledir. Koşullar sertleştikçe faşist renklerinin daha da koyulaşacağını tahmin etmek zor olmasa gerek.

“Post-faşizm” yorumu, baba Jean-Marie Le Pen’den kızına uzanan değişimin, FN’nin yeni bir siyasi stratejiye geçmesinden kaynaklandığını (faşizmden uzaklaşmasından değil), koşullar değişince hızla yön değiştirip radikalleşebileceğini varsaymadığı için isabetli değildir. Eğer biz Marine Le Pen ve diğerlerini faşist olarak etiketlemezsek, kendimizi ve antifaşist kitleyi aldatmış oluruz. Bu partilerin bugünkü durumlarının, egemen sınıfların kıran kırana faşist bir hareket istememelerinden ileri gelen geçici bir durum olduğunu akıldan çıkarmamalıyız.

25 E. Traverso: “Ama bir yenilgiler tarihidir sol!”, Çev. Haldun Bayrı <https://medyascope.tv/2017/01/31/enzo-Populizmin-traverso-ama-bir-yenilgiler-tarihidir-sol/>

26 MHP’den kopan ve çekirdek kadroları ülkücü kökenli olan ama başka kesimlerin de karıştığı İYİ Parti gibi.

FAŞİZMİN YENİ YÜZÜ

Dört Suret

Neoliberal kapitalist stratejinin arkasındaki emperyalist oyun kurucular, Soğuk Savaş'ın bitiminde nihai zafer anlamına gelmek üzere “tarihin sonu”ndan söz ederken, sonsuza dek sürecek, barış içinde, adil ve müreffeh bir “yeni dünya düzeni” de vaat etmişlerdi. Buna karşın “küreselleşme” söylemi içinde yer alan hemen hiçbir gelişme söyledikleri gibi sonuçlanmadı. Dünya kapitalizminin en yetkili sözcülerinin ve önde gelen kalemlerinin raporlarında da dile getirdikleri üzere, üstünden fazla değil üç on yıl bile geçmeden neoliberalizm çözüm olmaktan çıktı ve kendisi çözülmesi zor bir sorun haline geldi.

21. yüzyıla çöküş belirtileriyle giren neoliberal sermaye birikim modeli, 2008 krizinin sert duvarına çarpınca siyaset ve ekonomi kurmaylarından imdat sinyalleri gelmeye başladı. Mali krizin ardından ekolojik yıkım, göçmen akışı, eşitsiz gelir dağılımı, toplumsal hareketler ve yürürlükteki ekonomi politikalarını reddeden zincirleme halk isyanları patlak verdi. Küreselleşme politikaları sadece bağımlı ülkelerin değil merkez ülkelerin alt sınıflarını da zora soktu, en başta da işçi sınıfının ücret seviyesi ve hakları yüksek kesimlerini vurdu. Kapitalist ülke yönetimleriyle alt sınıflar arasındaki kurulu dengeler kadar, emperyalist hiyerarşiye tabi güçler arasındaki ilişkiler de bozuldu. Tarihsel küresel-kapitalist bloktaki çözülme topun ağzındaki ülkelerin siyasi düzenle-

rini değiştirdi. Çelişkilerinden arınarak bütünleşeceği ve istikrar kazanacağı vaat edilen tek kutuplu “yeni dünya düzeni”, yerini yeni güç bloklarına, bölgesel çatışma alanlarına, askerî işgallere, vekalet savaşlarına, Meksika’dan Malezya’ya uzanan ekonomik ve mali krizlere, dinci terör eylemlerine bıraktı. Yeni ayarlar yapıp vidaları sıkmadan sermaye düzenini ayakta tutmak, durumları gün günden ağırlaşan kitleleri zapt etmek artık eskisi kadar kolay değildi. Sistemin zayıflayan halkalarında zincirin kopmasını engelleyecek yedek bir güce ihtiyaç vardı.

Tarihin en kanlı katliamlarına ve işgallerine imza atmakla birlikte, şimdiye kadar faşist diktatörlükle yönetilmemiş ABD’de, Donald Trump gibi delibozuk bir neofaşistin seçimle iktidara gelmesi, dünyanın gidişatına dair bir belirteç olarak okunabilir.

Burada, 21. yüzyıl faşizminin seçimle iktidara gelmiş bazı örnekleri üzerinde durarak, şimdiki ve gelecekteki faşizmin karakteri hakkında bazı ipuçları yakalamaya çalışacağız.

Trump

Faşist olup olmadığı en çok tartışılmalardan biri Donald Trump’tır. Mussolini veya Hitler’le karşılaştırdığımızda faşist demektedir edebiliriz ama koşul farklılıklarını dikkate aldığımızda ve zamandaşlarıyla kıyasladığımızda bakış açımız değişecektir. Etraflıca irdelendiğinde Trump’ın; egemen sınıflar, partiler, alt sınıflar, Amerikan devletinin iç ve dış politikasında izdüşümleri olan, güneşli havada kar toplayan öncü bir neofaşist olduğu söylenebilir. Gücünü yeteneğinden ziyade, sicili bozuk baş emperyalist ABD ikliminden almaktadır. Her ne kadar faşizm yorumunu “tek adam” ekseninde yapmayı doğru bulmuyorsak da geçici ve eksik koşulların ürünü olan zamanımız faşizmi bizi buna zorluyor.

Trump, kendisini 2017’den 2021’e kadar ABD’nin 45. başkanı yapan seçimi yüzde 46,1 oyla nasıl kazandı? Herhalde ilk söylenmesi gereken, şovmenlikte geliştirdiği yeteneklerini konuşturup

rakibi H. Clinton'dan farklı bir söylem kullanarak küreselleştirmeci politikalara saldırmaması ve zamanın ruhuna uygun bir çıkış yapmasıdır. Korumacı tarifeler getireceği, Meksika sınırına duvar öreceği, büyük altyapı yatırımları yapacağı ve “Amerika’yı Yeniden Büyük Yap!” (Make America Great Again-MAGA) sloganını gerçekleştireceği vaatleri faşist reflekslerle uyumluydu.

Babası Ku Klux Klan üyesi bir ırkçı olmakla, seçim sürecinde beyaz üstünlükçü, kutuplaştırıcı, şeytanlaştırıcı bir söylem ve şiddet dili kullanmakla birlikte, Demokratlarla yola çıkıp Cumhuriyetçi Parti'den başkan adaylığına uzanan zikzaklı siyasi hayatında, faşist bir geçmişi olduğuna dair bir kanıt yok. Yalnız, eşinin dediğine göre, fırsat bulduğunda Hitler'in derleme konuşmalarını okuyan biridir.¹ Faşizm tarihine fazla aşina olmadığı halde, muhtemelen başkanışmanlığını yapan leş kargası Steve Bannon gibi tescilli faşistlerin telkiniyle gerek Cumhuriyetçi Parti adaylığı gerekse seçim kampanyası esnasında klasik faşizme özgü propaganda yöntemleri kullandı. Güçlü adamı oynadı. Mussolini (“Üçüncü Roma”) ve Hitler'den (“Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu”) kopyaladığı devşirme sloganlarla çıkış yaptı: “Amerika’yı yeniden büyük yap!” (MAGA) ve “Önce Amerika”.

Böylece seçmen kitlesini Cumhuriyetçi Parti'nin dışına doğru genişletti ve başta toplumun dip tortuları olmak üzere milyonlarca Amerikalıyı ulusal yeniden diriliş efsanesi etrafında birleştirdi. ABD'den işgücü ucuz ülkelere taşınan sanayi kuruluşları geri getirilecek, korumacı önlemler alınacak ve “ulusal piyasalara dönüş”e geçilecekti. Bu propaganda, Amerikan düşüşünün getirdiği tedirginlikten yararlanmasını sağladı. Trump vaatlerini, ABD'yi eski üstünlüğüne, yani savaş sonrası “şanlı 30 yıl”daki zenginliğine geri dönme üzerine kurdu. Bu yöntemle Amerikan emperyalizminin düşüşüne paralel olarak 2008 krizinden itibaren eski konumlarını kaybeden ve yaşam standartları aşağı doğru inen küçük iş adam-

1 J. B. Foster, “Trump, Neofaşizm ve Covid-19 Salgını”, *Bilim ve Gelecek*, 1 Mayıs 2020.

larının, düşük düzeyli yöneticilerin, göçmenlerle emek rekabetine takılan işçilerin gönlünü çelmeyi başardı. Rakibinden farklı söylemi, geleneksel politikacıların basmakalıplıklarından bıkmış seçmenlerine taze hava gibi geldi. Siyaset ve ekonomide üstünlüğün siyahlara ve Hispaniklere kaptırıldığını düşünen Amerikalıları yanına çekerek ülkede ve dünyada beyaz ırkın sarsılmaz egemenliğini geri getireceği umudu yarattı.

Donald Trump'ın emrinde Mussolini ve Hitler gibi hükmedebildiği faşist bir partisi ve paramiliter örgütü yoktu. Sadece Cumhuriyetçilerin bir kısmını ve uluslararası burjuvazi içinde bir eğilimi temsil ediyordu. Gayriciddiliği, öngörülemez tavırları ve bu aşamada faşist diktatörlüğe geçiş istenmemesi nedeniyle, Amerikan finans kapitalinin, medyanın, entelijansiyanın çoğunluğu tarafından desteklenmedi. Gerçi kapitalist şirketlere iç ve dış pazarlarda ne istedilerse verdi, ama liberal demokrasi ve hukuk kurallarını pervasızca çiğnemesi olsun, uluslararası sermaye akışı ve korumacılıkla ilgili sınıf içindeki çıkar çatışmalarını büyütmesi olsun hoş karşılanmadı. Trump yönetimi, Cumhuriyetçi Parti'nin sağ kanadını ve çevresindeki faşist oluşumları, finans kapital ve devletin rızasıyla buluşturmadağı sürece, ne yaparsa yapsın açık faşist diktatörlüğe geçişi sağlayamazdı. Yine de yönetim tarzını neofaşizm olarak adlandıran John Bellamy Foster'ın, ileri sürdüğü üç madde akla yatkındır: Birincisi danışmanları ve hükümetindeki "bazı 'anahtar figürler'"; ikincisi iktidara gelmesini sağlayan "seçmen tabanı, sınıfsal oluşum ve ittifaklar, ırkçı ve yabancı düşmanı bir milliyetçilik"; üçüncüsü ise "yargıyı, hükümeti, orduyu, istihbarat birimlerini ve basını bu yeni ideolojinin ve siyasal gerçekliğin [neofaşizmin] içine çekmeye yönelik kampanya".² Foster'ın, Trump'ın sırlarının kilidini açacak "anahtar figür" olarak, ilk yedi ayında Beyaz Saray'ın faşist akıldanesi Bannon'un ideolojisi üzerinde durması yersiz değil.

2 Filiz Zapçı, "Aşırı Sağ Popülizm: Kılık Değiştirmiş Faşizm mi?", *Monthly Review*, Mayıs 2017, Sayı: 2, s. 33.

İktidarı süresince devlete ve topluma yerleşmeye çalışan Trump'ın, faşist bir teorisi ve iyi düşünülmüş bir programı olmadığı zaman gösterdi. Amerikan emperyalizminin çıkarları neyi gerektiriyorsa onu yapan bir pragmatist olarak dikkati çekti. Televizyonculukta edindiği alışkanlıkla taraftarlarıyla ilişkilerini sıcak tutmak ve aralarındaki teması koparmamak için, ekranları, Twitter'ı, toplantıları, mitingleri bolca kullandı. Kitlelerin geleneksel politikacılardan hoşnutsuzluğunu ve Amerikan gerilemesinden duydukları korkuyu istismar etti, onlara duy-mak istediklerini söyledi. Yasaları çiğnemekte, skandallar yarat-makta, diplerde tortulaşmış kaz kafalı Amerikalıların duygula-rına seslenmekte ve içlerinde birikmiş nefreti açığa çıkarmakta üstüne yoktu. Rakiplerini aşağılayarak, tecavüzcü olarak kodla-dığı Meksikalı göçmenleri alay konusu yaparak, ırkçı duygu ve içgüdülere hitap ederek puan topladı. Ezeli neofaşist, Neonazi grupları, beyaz üstünlükçü milliyetçileri, banliyöleri kendi etra-fında birleştirdi.

Trump ve tayfası, hep klasik faşizmin ezeli kamplaştırma kalı-bını kullandılar: “Biz” ve “onlar”. İçeride otantik, saf, beyaz Ame-rikalılar bir tarafta; Müslümanlar, göçmenler, siyahlar, mülteciler, komünistler, solcular, liberaller, aydınlar öte tarafta. Demokrat bile olmayan “Demokrat”lara bazen “komünist” bazen “faşist” demekte sakınca görülmedi. Trump’a kalırsa, Biden ve Harris sos-yalizmle, *Black Lives Matter* (BLM) Antifa'yla ilişkiliydi ve seçim kampanyaları Marksistler tarafından yönetildi. ABD'nin altını oyan küreselleşmecilikti, Çin, Kuzey Kore ve İran ise başı ezilme-si gereken ezeli dış düşmanlardı. Bu tür gerilimlerle bir yandan orta sınıflar, ayrıcalıklı mavi yakalılar, lümpenler arasında coşku ve umut yaratmaya çalıştı. Öte yandan, ırkçı saiklerle işlenen Ge-orge Floyd cinayetinin arkasından “Siyah Yaşamlar Önemlidir” hareketini bastırdı; sürekli aşağıladığı Hispaniklere, göçmenlere, kadınlara karşı şiddeti tırmandırdı. Silah alma haklarını kısıtla-mak isteyen Demokrat Parti'ye ve çıkarılan yasalara karşı muha-

lefet eden şiddet yanlılarını hem direnmeye hem de silahlanmaya teşvik etmesiye şiddet tutkusunun bir göstergesiydi.

Amerikan başkanları içinde açık ara en zengini Trump'tı; ama en cahili, en bayağısı, en küfürbazı, en yalancısı, en ruhsal ve ah-laki zafiyet içinde olanı da oydu. Tek adamlıkla malul karizmatik liderlik anlayışı, diktatör mizacı, aşırı el kol hareketleri ve kışkırtma üzerine kurulu hitabet şekli, açık demokrasi düşmanlığı, tea-mülleri hiçe sayan yönetim tarzı, güç övgüsü, iç ve dış düşman-larına yönelik tahrikleri, hukuku ve insan haklarını hiçe sayması, hotzotçuluğu, maçoluğu, şarlatanlığı, narsisizmi, kadın düşman-lığı, homofobisi ile 21. yüzyıl faşizminin Amerikan emperyaliz-mine yakışan bir ön habercisi olduğunu gösterdi.

2016'da iktidara gelirken, seçmenlerini, ABD'den işgücünün ucuz olduğu ülkelere taşınan sanayi kuruluşlarını geri getireceği, korumacı önlemler alacağı ve "ulusal piyasalara dönüş"ü sağlaya-cağı vaadiyle motive etmişti. Ulus ötesi sermayeyi ABD'ye yatı-rım yapmaya teşvik etti, onlara bazı kolaylıklar sağladı ama "kü-reselci" kapitalizmden vazgeçmedi. Korumacılığının içe kapanma değil, ABD hegemonyasını güçlendirme demeye geldiği açığa çıktı. İşsizliği ve yoksulluğu ortadan kaldıracığı, göçmen akışını durduracağı, ithal mallara gümrük vergisini yükseltip narh uy-gulayarak ve korumacı önlemleri artırarak iç pazarı büyüteceği vaadi havada kaldı. Trump yönetimi (Marine Le Pen ve benzerleri gibi) lafta "korumacılığa geri dönerek" kendi ülkelerini düşman belledikleri sosyal güvenceleri olmayan ülkelerin rekabetinden koruyacak, baş rakibi Çin'i geriletecekti. Bunların hiçbiri gerçek-leşmedi. Baştan itibaren sosyal harcamaları kısıtı, özelleştirmeleri sürdürdü, büyük sermaye sahiplerinin vergilerini indirdi.

Sonuçta Trump, modern faşizmin özelliklerini taşıyan, ken-dini destekleyen sosyal ve siyasal güçleri seferber edebilen, buna rağmen klasik faşizmdeki gibi örgütlü ve programlı bir stratejiye dayanmayan, milyarder, karizmatik bir neofaşist figür olduğunu gösterdi. Önemi, etrafında yarattığı dalgadan, faşizmi ana akım

siyasete taşınmasından, Cumhuriyetçi Parti'yi radikallemesinden ve yeniden başkan adayı olacağını açıklamasının da ortaya koyduğu gibi birikimini yarı yolda bırakmak niyetinde olmamasından ileri geliyor. Bu aşamaya geldikten sonra faşist cereyan yerinde saymayacak, içeriden işleyerek alttan alta liberal demokrasinin bağrında büyümeye devam edecektir. Trump yönetimi belki Amerikan devletini faşist yapamadı ama buna aday faşist hareketi toparlamayı başardı.

Trump'ın gelişi gibi gidişi de faşist mizacına uygundu. Joe Biden karşısında seçim yenilgisini kabul etmeyip, seçim sonucunu etkisiz kılmak için ABD Kongre binasını yandaşlarına işgal ettirmesi, sembolik ve kumarbazca da olsa, başarısız olacağı aşikâr korsanvari bir darbe girişimidir ya da geleceğe mesaj bırakan postmodern bir faşist gösteridir. Bu davranışı yalnız demokrasi kurallarını hiçe saydığını değil, kitlesel faşist bir hareketin asgari düzeyde de olsa var olduğunu açığa çıkardı. Nazi selamı veren, gamalı haçlı bayrak taşıyan çoğu lümpen, ırkçı, neofaşist yüz binlerce Trump taraftarının Kongre binasını işgal ederek burjuva demokrasisinin en basit kurallarını bile ayakları altına almaları, Amerikan faşizminin ileride nasıl gelebileceğinin, neler yapabileceğinin ilk sinyallerini vermiş oldu.

Orban

Fidesz lideri V. M. Orban, 12 yıldır Macaristan'da başbakanlık yapıyor. İktidarda olduğu süre içerisinde, devletin baskı ve ideolojik kurumlarında, medyada ve toplumda gerçekleştirdiği dönüşümlerden yararlandı ve 2022 Nisan'ında yapılan seçimi büyük bir farkla kazanarak dördüncü kez başbakan oldu. Her bir seçim döneminde bir sonrakinin başarısını hazırlayan siperler kazmasaydı, "sürekli faşizm" halini kalıcı kılamazdı.

Viktor Orban'ın hikâyesi geriye dönüş süreci yaşayan Macaristan'da, Soros Vakfı'ndan yardım gördüğü Hukuk

Fakültesi'nde okuduğu yıllarda başlıyor. Siyasete atıldığında revizyonist yönetime muhalefet eden ateşli bir liberaldi. 1989 çöküşü sırasında düzenlenen 16 Haziran mitinginde antikomünist bir genç politikacı olarak sivrildi. Başta liberal bir muhalefet partisi olarak kurulan Fidesz, sistem çöktükten sonra 1990'da yapılan ilk seçimlerde meclise 22 temsilci ancak sokabildi. Orban 1993'te parti başkanı seçildikten sonraysa hızla sağa kayarak milliyetçi, ırkçı, antikomünist söylemi birleştiren bir çizgiye yönelecek ve 1998'den 2002'ye kadar, milliyetçi sağ partiler arasında kurulan koalisyon içinde yer alacaktır.

Fidesz'in yıldızı asıl 2008 krizi, iktidardaki Sosyalist Parti'nin neoliberal ekonomi politikalarını çıkmaza sürükleyince parladı. Faşist yükselişte her zaman trampfen vazifesi görmüş konjonktürden yararlandı: 1989 çöküşünden çok önce başlayan ve hemen sonra iktidara gelen liberal hükümetlerin başarısızlıklarını ve sorun silinmesini kullanarak öne çıktı. 2010 yılında oyların yüzde 57'sini alarak seçimi kazanan Orban, başbakan olduktan sonra anayasadan seçim yasasına, yargıdan bürokrasiye kadar hemen her alanda iktidarını kalıcı kılacak köklü değişiklikler yaptı. Devlet kurumlarını, üniversiteleri ve kültürel yaşamı sıkı şekilde denetleyebileceği bir sistem kurdu. İşçilerin grev yapmasının dahi yasak olduğu, işsizlik yardımının yapılmadığı bir ülkedir Macaristan artık. Eski faşizm katılığında olmasa da Franco ve Salazar faşizmlerinin son dönemlerini andıran ılımlılıkta bir faşist hükümet işbaşındadır.

Macaristan'da siyasetçi takımı revizyonist parti aygıtı ve bürokrasi içinden çıktı. Çoğu eski konumlarını kullanıp piyasa reformlarından yararlanarak yeni burjuvaziye dahil oldu. Kendisi de ülkenin en zengin aileleri arasında yer alan Orban, kapitalistlerin, oligarkların aktif desteğine sahiptir. Bütün aşırı sağ politikacılar gibi acımasız, kurnaz ve yalancıdır. Kurduğu sistemi "illiberal demokrasi" (liberal olmayan demokrasi) olarak adlandırmaktadır. Halbuki, burjuva demokrasisinin bütün unsurlarını

ayıklamış, balığın kılçığı misali geriye bir tek seçimleri ve siyasi partileri bırakmıştır. Buna karşılık, seçimle gelmesi dışında, attığı her adım, yaptığı her şey gayrimeşru ve antidemokratiktir.

Fidesz'in aile, din, ırk ve vatan üzerine kurulu siyaseti tipik muhafazakâr/faşist öğeler içerir. Vatikan dahil kiliseyle iyi ilişkilere sahiptir. Orban, sadece iplerini elinde tuttuğu devletin medya organlarını değil, çeşitli yollarla kendine bağladığı özel medya kurumlarını (yüzde 80'i) da denetimi altında tutmaktadır. İktidara geldiğinden beri parlamentosu, siyasi partileri, seçimleri, muhalefeti olan "parlamentar" görüntülü bir yapılanma kurmuştur. Aslında, güçler ayrılığının ortadan kaldırıldığı bir parti devleti demek daha doğru olur. Üstündeki asma yaprağı kaldırıldığında altından faşizm çıkacak bir yapılanma da denilebilir. Avrupa'da, 1945 Mayıs'ında faşizme karşı kazanılan zaferi, yenilgi olarak gören tek ülkenin Macaristan olması tesadüf değildir.

Orban Hükümeti'nin ekonomi politikası, kamu mallarının yağmalanması, aşırı özelleştirmeler, sosyal harcamaların kısılması, şirketlere azami destek gibi malum neoliberal uygulamalar üzerine kuruludur. Hakları kısıtlanmış işçi sınıfına ve emekçilere karşı uluslararası sermayenin ve Macar büyük şirketlerinin sadık savunucusudur. Batılı tekellere vergi muafiyetine kadar varan cömert imkânlar tanımıştır. Büyük bankaların ve şirketlerin çoğunun başında, servetlerini 1989 öncesi çöküş öncesinde elde eden ve sonrasındaki özelleştirmelerle katlayan eski bürokratlar ve oligarklar bulunmaktadır.

Nepotizmi ayyuka çıkmış bir başbakandır Orban. En kârlı alanlar ve yatırımlar yakın çevresinin elindedir. Ailecek koca bir ilçeyi kendilerine ayırmışlardır. Babasına ve ailesine ait maden şirketleri vardır. İnşaat, tarım, madencilik gibi alanlardaki yandaşlarından oluşan bir milyarderler çevresini devlet olanaklarıyla beslemektedir. Bunlar vergilerden muaf tutulurlar ve devlet desteğinden yararlanırlar. Bir eli de birlikte iş gördükleri, egemen siyasetle iç içe geçmiş mafyadadır.

Orban'ın dış ve iç politikası düşmanlaştırma üzerine kuruludur: Çürümüş, eşcinselliği özendiren, liberal şeytan ideolojisi diye nitelediği (işbirlikçisi olduğu) Batı ve komşu devletleri dış düşman olarak görür. Macar ırkını melezeleştirmeye çalıştıklarını iddia ettiği göçmenler, komünistler, sosyalistler ve muhalifler ise iç düşmanlardır. 2015 göçmen krizi sırasında Türkiye'den Batı Avrupa'ya doğru akın eden göçmenlere en kötü davranan ülkelere başında Macaristan gelmekteydi. Hükümet göçmenlerin giriş yaptığı sınır bölgesini dikenli tellerle çevirdi, içeri girebilenleriye hayvan barınağını andıran kamplara hapsetti.

V. Orban, yazılı basının, televizyon ve radyonun ezici çoğunluğunu denetimi altında tutuyor. Muhafızlarının kapısına kilit vurmadı ama onları çılgın atsalar bile seslerini duyuramayacakları yarı-totaliter bir alana hapsetti. Eğer yardımlarına muhtaç olduğu Avrupa Birliği tarafından demokratik kuralları ihlal ettiği ve ifade özgürlüğüne kısıtlamalar getirdiği gerekçesiyle sürekli uyarılmasa daha da azıtacağından şüphe etmemek gerek. AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, Macar Hükümeti'ni 2020 Nisan'ında koronavirüsle mücadele yasasındaki sansürleri nedeniyle uyarıyordu. 2022 Temmuz'unda Orban bu defa da "Macarların Batı Avrupa'daki birçok toplum gibi 'karma ırk' olmak istemediğini" söylemesi üzerine kınandı.

Bolsonaro

1990'lardan itibaren Brezilya, seçimlerle değişen, kısıtlanmış "liberal-demokratik" hükümetler tarafından yönetildi. Dış ve iç sermayeye uyum sağlayan sol eğilimli İşçi Partisi (PT), uzun yıllar iktidarda kaldığı halde reform vaatlerine umut bağlayarak ezici bir çoğunlukla iktidara gelmesini sağlayan ezilen kesimleri hüsrana uğrattı. Seçimleri yeniden kazanacağı gözüyle bakılan Lula, ordu talimatıyla yolsuzluk suçlamasıyla yargılanıp hapse atılınca meydan aşırı sağa kaldı. Luiz Inacio Lula da Silva'yı mahkûm

eden hâkimin sonradan Bolsonaro tarafından adalet bakanı yapılmasıyla da görüleceği üzere bunun komplo olduğu ortaya çıktı. Kazanacağı düşünülen Lula'nın, ordu üst kademesi tarafından seçimlere katılmasının asılsız bir suçlamayla önlenmesi aslında lokal bir darbeydi. Yolsuzlukları, ekonomik durgunluğu, küçük işletmelerin iflasını, partilere ve siyasete güvensizliği kullanan Sosyal Liberal Parti adayı Jair Bolsonaro, PT adayı Dilma Rousseff'a karşı, 28 Ekim 2018 tarihindeki ikinci turda oyların yüzde 55'ini alarak Brezilya Devlet Başkanı seçildi.

Açıktan işkencenin geri gelmesini ve askerî faşist diktatörlük dönemine geri dönülmesini savunan emekli Yüzbaşı Jair Bolsonaro, Covid-19 salgınıyla mücadelede hayranı olduğu Trump gibi dünyanın en kötüsü olma başarısını göstermiş sıradan, *caudillo* özentili, kaba ve küstah bir diktatördür. Askerî faşist diktatörlüğün 1964'teki kuruluşunu her yıl kutlamakta, her defasında o dönem hükümetlerini övmekte, eğitimin askerîleştirilmesini istemekte, gerektiğinde ordunun yönetime el koyabileceğini savunmakta ve hükümetinde generallere bolca yer vermektedir.

Bolsonaro, ABD ve İsrail yanlısı, ateşli neoliberalizm savunucusu tipik bir neofaşisttir. Ordunun, büyük toprak sahiplerinin ve burjuvazinin önemli bir kısmının ve kilisenin koyu dinci kanadının desteğine sahiptir. Sosyal tabanını PT'ye ve sendikalara düşman orta sınıflar oluşturmaktadır. Arkasında siyasi bir partisi ve açık paramiliter bir örgütü olmadığından, aynı işlevi görmesi için özelleştirilmiş polis birimlerini kullanmaktadır. Aslında Bolsonaro hükümeti homojen değil, darbe heveslisi askerler, aşırı muhafazakâr siyasetçiler ve neofaşistlerden oluşan bir koalisyondur. Bolsonaro henüz faşist diktatörlük kurabilecek güçte değildir ama tıpkı Orban ve Modi gibi adım adım ona giden yolu döşeyen neofaşist bir hükümeti yönetmektedir.

Bolsonaro yontulmamış bir milliyetçi, politik ve toplumsal muhalifleri şeytanlaştıran bir rakip, göçmen ve etnik azınlık karşıtı bir ırkçı, iflah olmaz bir kadın düşmanı, bağınaz bir antiko-

münist, bilimden ve entelektüellerden hazzetmeyen yobaz bir dincidir. Her defasında Trump ve “daha çok öldürmeliydi” dediği Pinochet hayranlığını dile getirmekten haz duymaktadır. Nazilerin “Deutschland über alles” sloganını, yanına Tanrıyı da katarak, “Her şeyden önce Brezilya, her şeyden önce Tanrı” yapmıştır.

Bolsonaro’ya göre komünistler, İşçi Partililer ve haydutlar cezalandırılmayı ve öldürülmeyi hak eden iç düşmanlardır. Bunların aynı zamanda çalışma yoluyla rehabilite edilmelerinden söz ederken, Aushchwitz’in giriş kapısındaki “*Arbeit macht frei*” sözünü ima edecek kadar küstah ve cüretkârdır. Davranışları ve kültürleri bizden tamamen farklı dediği Venezüella, Haiti, Bolivya ve Afrika’dan gelen mülteci ve göçmenleri ulusal güvenliği tehdit eden “pislik” ve “asalak” düşmanlar olarak suçlamıştır. Ne kadar işçi düşmanıysa, o kadar sermaye dostudur. Ezilenler tarafından desteklenen deneyim sahibi fakat krizini aşamamış İşçi Partisi’ne karşı üst sınıfların yukarıdan saldırısını şevkle yönetmekte, her fırsatta şirketlerin büyümesi önünde engel olarak gördüğü işçi haklarını budamaktadır.

Bolsonaro, Şubat 2017’de yaptığı bir konuşmada, “Biz Hristiyan bir ülkeyiz”, “azınlıklar boyun eğsin!” diyecek kadar pervasızdır. Bir defasında laikliği, “Yahudi-Hristiyan kültürünü okullardan çıkarmak” diye tarif etmiştir. Katolik kökenli olduğu halde vaftiz olarak Evanjelik Protestanlığa geçecek kadar din sevicisidir. Kadın hareketini, LGBT’yi ve siyahları kilise ağzıyla karalamaktadır. Cinsiyetçiliğini, kadın düşmanlığını Temsilciler Meclisi koridorlarında “kaltak” diye küfrettiği ve “Sana asla tecavüz etmem, zira bunu hak etmiyorsun” dediği İşçi Partili (PT) milletvekili Maria do Rosário’yu tokat atmakla tehdit ederek göstermiştir. Devlet Başkanının ağzından çıkan bu sözler yükselen tecavüz kültürünün nereden kaynaklandığını gösteren bir ipucudur.

2019 yılında kendisinin ve ailesinin, Brezilya’nın korkunç şiddet olaylarından sorumlu paramiliter polis çeteleri, milisler ve mafyacılarla geniş ve yakın ilişkileri olduğu ve rüşvet aldığı açığa

çıkmiştir. Buna rağmen partisinin rüşvet almasını normal sayacak, haydut cinayetlerindeki artışı insan haklarına bağlayacak, silahlanmayı ve daha cezalandırıcı bir hapisane sistemi kurulmasını savunacak kadar da ikiyüzlü ve agresiftir.

Bolsonaro'nun gelişi skandaldı, gidişi de skandal oldu: Lula, dört yıl sonra, 30 Ekim 2022 yılında yapılan devlet başkanlığı seçiminin ikinci turunu az farkla da olsa kazanarak rövanşı almayı başardı. İşlediği suçlardan dolayı yargılanacağını anlayan Bolsonaro, görev devretme töreni yapmadan apar topar ABD'ye kaçtı. Onun kışkırtmasıyla taraftarları seçim sonuçlarına itiraz bahanesiyle Trump destekçilerini taklit ederek sokaklara döküldüler; Ulusal Kongre, Federal Yüksek Mahkeme (STF) ve Planalto Sarayı'nı basıp, önlerine gelen her şeyi kırıp döktüler.

Kaybeden ama merkez siyasete yerleşen Bolsonaro'nun, tüm gücüyle rakibini yakın markaja alacağını, milisleri ve devlet içindeki elemanlarını kullanarak maraza çıkarmaya devam edeceğini, dış destek bulmada zorlansa bile orduya darbe yaptırmaya çalışacağını tahmin etmek zor değil.

Modi

Janata Partisi'nin ya da Hint Halk Partisi'nin (BJP) başındaki Narendra Modi, 2014 yılından beri Hindistan başbakanıdır. Modi, şiddet ve korkuyla desteklenen hegemonik bir gücün sahibidir. Diğerleri gibi Hindistan'da da faşistlerin iktidarda oldukları, ama onca zamandır totaliter faşist diktatörlüğe geç(e)medikleri paradoksal bir durum yaşanmaktadır.

21. yüzyıl faşizminin iktidarda olduğu ülkeler arasında, paradigmatik olarak neofaşizmi en iyi yansıtan, hatta eski faşizme en yakın duran Modi rejimidir. Şoven, ırkçı ve dinci bir karakter taşıyan Hindutva'nın (Hindu milliyetçiliği) özü faşizmdir. 1920 sonrasında Avusturya, İspanya gibi dinsel faşizm örnekleriyle aynı soydan geldiği söylenebilir.

Hindutva ideolojisinin kökleri yüzyıl önceye uzanacak kadar eskidir.

Savaşlar arası dönemde bazı Ortadoğu ve Hint milliyetçileri Berlin ve Roma’da eğitim gördü ve bunların bazıları kendi hareketlerinin, faşizmi, ihtiyaçları doğrultusunda uyarlayabileceklerini dile getirdi... 1930’ların Müslüman ve Hindu milliyetçileri hiyerarşiyi, disiplini, paramilitarizmi ve erkek ve kadın eylemcilerin ayrışmasını vurgulayan faşist örgütlenmeleri açıkça uyarladılar. Büyük Hindu milliyetçi paramiliteri, RSS’nin önderleri faşizm ve Nazizmi sık sık övüyordu. En önemli kuramcıları Savarkar ve Golwalkar, Hitler’in 1939’daki Yahudi temizliğine dair şöyle yazıyordu: ‘İrk onuru burada en üst düzeyde sergilenmiştir... bizim için Hindistan’da öğreneneğimiz ve yararlanacağımız iyi bir ders.’³

Daha o yıllarda oluşan faşist fikirlerin, küçük oluşumların harekete dönüşmesi, işçi sınıfı hareketine ve sömürgeciliğe karşı mücadeleye tepki olarak kurulan Rashtriya Swayamsevak Sangh (RSS) ve Mahasabha’nın kurucu önderleri K. B. Hedgewar ve V. D. Savarkar’ın, Kongre Partisi’nin laik milliyetçiliğine şiddetli bir rakip olarak ortaya çıkmalarıyla başlar. Kast hiyerarşisine ve Hindu dininin üstünlüğüne dayanan ideolojilerini oluştururken Mussolini ve Hitler’den etkilenmişler, ihanetle suçladıkları Gandhi’ye (ve faşizm karşıtlığıyla bilinen Nehru’ya) karşı Müslüman azınlığa “Alman tarzı çözüm”ü savunmuşlardır. İktidar olduktan sonra ikinci sınıf vatandaşlığı sindirmeleri ve baskıları uysalca kabul etmeleri halinde, lütfedercesine daha “liberal” bir çözüm, gaz odsız bir seçenek sunacakları görüntüsü vermişlerdir.

Dinsel azınlıkların şiddetle bastırılmasını savunan aşırı milliyetçi Bharatiya Janata Partisi (BJP, Hindistan Halk Partisi), İkinci Dünya Savaşı yıllarında Nazi takipçisi aşırı sağcı RSS’nin siyasi kanadı olarak kurulmuştu. Başbakan Modi de onun üyesiydi. RSS, gerçek mücadelenin İngiliz sömürgeciliğine karşı değil, Müslü-

3 Mann, *Faşistler*, s. 513-514.

manlara karşı yürütülmesini savunuyordu. 1948'de M. Gandhi'ye suikast düzenleyen N. V. Godse de bu partinin üyesiydi. RSS içinde yükselen ve uzun bir siyasi geçmişi olan Modi, 1975'te Indira Gandhi çok sayıda RSS kadrosunu hapse atınca yıllar boyu yasadışı yaşamıştır. Hindiuşmin hareket olarak ortaya çıkması da, sinsice ordu, polis ve eğitim kurumlarına, medya alanına sızması da o yıllarda başlamıştır. Laik, ılımlı milliyetçi Kongre Partisi hükümetlerinin başarısızlıklarından yararlanarak iktidar olmuştur.

Hindutva daha eski kökenli olmasına rağmen günümüz faşizmiyle aynı sosyal temele dayanmaktadır. Bürokratlar, tüccarlar, zengin çiftçiler, küçük sanayiciler vb. arasında yaygın bir taraftar ağına sahiptir. Hoşgörüsüz kültürel milliyetçiliği, Batı ihracı neoliberal politikalarla birleştirmeyi beceren Modi iktidarı, halen uluslararası sermaye, Hint büyük sermayesi ve feodal kalıntılar (her ikisi de üst kastlara mensuptur) tarafından desteklenmektedir.

Hindu milliyetçiliği, ırksal ve kültürel üstünlük iddiasına dayanır. Başta Müslümanlar, Hristiyanlar, Sihler ve diğerleri, asimilasyonist, sindirmeci politikaların hedefidir. Klasik faşizme özgü bir tavırla Hindistan'daki Müslüman azınlık, potansiyel düşman muamelesi görmektedir. "2001-14 yılları arasında Gujarat Eyaleti Başkanı olan Modi'nin, birtakım Müslümanların Hindu hacılarına taşıyan bir trene saldırması sonrasında, 2002'de bütün eyalette gerçekleşen Müslüman soykırımına da adı karıştı."⁴ Hindistan solu, 2000 dolayında Müslümanın öldürüldüğü, 150 bin kişinin yerlerinden edildiği ve işkenceden geçirildiği 2002 Gujarat Katliamını Modi'nin bizzat yönettiğine inanıyor. Modi'nin 2019 seçimlerinden zaferle çıkmasından sonra, Müslümanlara yönelik saldırıların artması da bu kanaati güçlendiriyor.

Modi iktidarı, bütün faşist rejimler gibi, içinde şanlı geçmiş olan, hayali, mitolojik bir Hint tarihi yazımı geliştirmiştir. Buna göre: Uzak geçmişte Hinduların yalnız ülkeye değil dünyaya da

4 Arjun Appadurai, "Demokrasi Yorgunluğu", *Büyük Gerileme* içinde, der. Heinrich Gieselberger, İstanbul: Metis Yayınları, 2017, s. 20.

hükmettikleri bir “altın çağ” vardı. Hindular, başlangıçta ataerkil geleneklere göre yaşayan Hindistan’ın otantik yerli halkıydı. Şanlı geçmişi yok edenler sonradan gelen bugünkü Müslümanlar ve Batılı güçlerdir. Bharatiya Janata Partisi (BJP), şimdi sözde etnik ve dinî olarak kutsal geçmişe geri dönülmesini sağlamaya çalışmaktadır. Aslında, tapınç haline getirilen bu efsane, halkta milliyetçi duyguları güçlendirmek için icat edilmiş hayali bir geçmiştir. Amaç hiyerarşiye dayalı eşitsizliğin temelini oluşturan kastın üst tabakasının elinde tuttuğu siyasi ve ekonomik gücü korumaktır. Brahmanik kast sisteminin üst katmanlarından gelen işbirlikçi büyük burjuvazi ve elit tabakanın, faşist milliyetçi Hindu unsurların diktatörlüğüne meşruiyet kazandırmaktır.

Hindutva mamulâtı bu tarih yorumu yalnız Pakistan’la savaş tehlikesini değil, Müslümanlara ve alt kasttakilere yönelik bir etnik temizlik tehdidi de barındırıyor. Liberal demokrasiyle ilgili parametreleri reddeden Modi iktidarı, aynı zamanda laik partileri, demokratik özgürlük taleplerini kalkınmanın önünde engel olarak görüyor. Batı icadı olarak damgalanan sekülerizmin ve sosyalizmin iflası karşısında, Hindistan’ı yüceltecek tek şeyin “dini milliyetçilik” demeye getirilen “kültürel milliyetçilik” olduğu savunuluyor.

21. yüzyıl faşizminin öteki örnekleri gibi Modi medyanın neredeyse tamamını elinde tutuyor ve yargı, kolluk kuvvetleri, seçim komisyonu gibi kilit mevzileri denetliyor. BJP iktidara geldikten sonra siyasi cinayetler kadar, mafyatik ve adi vakalar da artmıştır. Muhalif entelektüellere, aktivistlere, dinsel azınlıklara yönelik seçilmiş faşist saldırıların arkasında, Modi iktidarı ve örtülü paramiliter Sang çeteleri vardır. İktidar partisi gayriresmî bir terör ağına sahip gizli RSS örgütüyle ittifak halindedir.

İslam, Siyasi İslam ve Faşizm

Faşizmin dinle ilişkisi tarihsel faşizmle başlar. Katolikliği resmî ideoloji düzeyine çıkaran Franco İspanya'sı; dini, diktatörlüğünün bir bileşeni haline getiren Salazar Portekiz'i; Avusturya'da Katolik Dollfuss (1934-1938) rejimi; Ustaşa Hırvatistan'ı; Almanya ve iş-gali altındaki ülkelerde Nazizmi destekleyen bazı Katolik ve Pro-testan din adamları; Fransa'da Action Française, Romanya'da Demir Muhafızlar Lejyonu, Belçika'daki Rexistler (vb.)⁵ dinsel faşizm ("ruhban faşizmi") sınıfına girerler. Bunlar dinle faşizmi birleştiren, dinsel kurumların ve din adamlarının (kilisenin) belirli bir rol oynadıkları rejimler, örgütler ve hareketlerdir. Nazizm gibi dine karşı mesafeli olanlardan görece farklı bir tipolojiyi temsil ederler.

Avrupa faşizminden İslam din adamları ve siyasetçileri de etkilendiler. Alman Dışişleri Bakanlığı'nın programı dahilinde Berlin'e gelen Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseynî, 1942'de İslam dünyasındaki Alman propagandasının merkezi haline gelecek Berlin'deki Merkezî İslam Enstitüsü'nü açtı. Hitler'le de görüşen Müftü, Yahudi nefretiyle biliniyordu. 1943 baharında SS gözetiminde Zagreb ve Saraybosnalı Müslümanların liderleriyle buluştu ve buralarda Mihver güçlerini destekleyen konuşmalar yaptı. Almanya safında savaşmak üzere Müslüman Boşnak ve Hırvat askerlerinden 13. SS Waffen Dağ Tümeni oluşturuldu.⁶

1930'larda Araplar arasında açık ad kullanmasalar da faşizmi bir dünya görüşü olarak benimseyen Suriye'de Ulusal Sosyalist Partisi (NSPS); Şam ve Halep'te Demir Gömlekliler; Mısır'da 1933'te Mısır'ın ihtişamını yeniden kazanmayı vaat eden Ahmed Hüseyin liderliğindeki Hitler tarzı selam veren Misr el-Fatah (Genç Mısır); Irak'ta el-Futuwwa gibi örgütler kurulmuştu. Hükümetlerde, basında, askeriyede temsilcileri olan klasik faşizm Türkiye'de çok daha etkiliydi. Özellikle başını Nihal Atsız, Reha

5 Griffin, *Faşizmin Doğuşu*, s. 65.

6 Emin el-Hüseynî, (<https://l24.im/yPXFN7D>)

Oğuz Türkkan, Fethi Tevetoglu, Osman Yüksel Serdengeçti, Nejdett Sançar ve Alparslan Türkeş gibi isimlerin çektiği Türkçü-Turancı akım, klasik faşizmi takip eden doktriner görüşlere sahipti. Soğuk Savaş yıllarında, dünyanın başka ülkelerinde olduğu gibi, Müslüman ülkelerde de faşizm yayılıp güçlendi.

Batı gericiliği siyasi İslamı, İslama içkin, onun organik gelişiminin zorunlu sonucu olduğu fikrinde ısrarlıdır. İslam, İslamcılık, siyasi İslam ve İslami köktencilik eş anlamlı terimler olarak kullanma nedenleri budur. 11 Eylül 2001'den sonra hepsini karşılayan terim olarak, liberal gazeteci Christopher Eric Hitchens tarafından popüler hale getirilen "İslamofaşizm" seçildi. Ardından Bush, Trump ve Stephen Bannon gibi devlet erkani tarafından siyaset diline taşındı ve "İslamcılık zamanımızın faşizmidir" tanımının muadili olarak rutinleştirildi. Ardından Nazizm ve Stalinizmden sonra dünyanın İslamcı tipte yeni bir totalitarizm tehdidiyle karşı karşıya olduğu ilan edildi.

Bilinen şeytanlaştırma taktiğinden başka bir şey değildi bu elbette. İki binli yılların başında Müslüman ülkelere düzenlenen emperyalist müdahale ve işgalleri haklı çıkarmak için icat edildi. Daha önce Samuel Huntington, aynı amaçla "İslam"ın (Doğu) demokrasi ve laiklikle bağdaşmadığı, İslam ile Yahudi-Hristiyanlık geleneklerinin karşı karşıya gelmelerinin kaçınılmaz olduğu şeklindeki Medeniyetler Çatışması tezini ortaya atmıştı. Dünyayı iki kutba ayırıyordu: Bir yanda ABD önderliğindeki laik, uygar, demokratik ve Hristiyan Batı, öte yanda ilkel ve terör ihracatçısı İslam alemi (Doğu). Batı korkutulan ("İslamofobi") ve mağdur, Müslüman ülkeler korkutan ("İslamofaşizm") ve mütecaviz oluyordu. Bu, G. W. Bush'tan J. Biden'a bütün ABD başkanlarının, "faşizme karşı mücadele"nin başını çeken "demokrasi" havarileri oldukları manasına geliyordu.

Siyasi İslam ve İslami köktencilik siyaset arenasına son yüz yılda çıkmış modern ideolojilerdir. Faşizmle aralarında sınıf mücadelesinin reddi, siyasi mücadele aracı olarak terör yöntemi kul-

lanma, “altın çağ”ı diriltme ve “yeni nesil” insan yaratma, keskin Yahudi karşıtlığı, totaliter bir devlet ve toplum kurma, lidere kayıtsız şartsız itaat, tek parti gibi benzerlikler bulunmaktadır. Ancak somut ve ayrıntılı bir analiz yapmadan, analogilere dayanarak, her İslamcı hareketi, her İslamcı kişi ve rejimi faşizmle eşitlemek gerçeği yansıtmaz.

Şiddetin İslam dininin kurucu ögesi olduğu, din olarak demokrasi ve laiklikle bağdaşmadığı, bunun kaçınılmaz olarak “İslamofaşizm”e varacağı hakkındaki görüşler Batı manipülasyonudur. İslamın temel metinlerinde şiddet kullanmayı ve fetihçiliği öven sayısız kanıt bulunabilir. Ama bu, 1400 yıl önce doğmuş İslamiyeti, bir 20. yüzyıl fenomeni olan faşizmle bir tutmayı haklı çıkarmaz. İslam 7., İslamcılık 18. ve 19. yüzyıllarda, siyasi İslam 1920’lerde, radikal/cihatçı İslamcılık ise 1990 sonrasında ortaya çıktı. Dolayısıyla, her birinin bağlamları, şiddetle ilişkilendirme tarzları, araçları ve stratejileri farklıdır. Kaldı ki, köktendincilik eş zamanlı olarak Hıristiyanlık (Protestan ve Katolik), Yahudilik ve Hinduizmde de görülmüştür.

Bunları bir tarafa bırakarak İslamın demokrasiyle bağdaşmadığını, doğuştan faşizmi içinde taşıdığını ileri sürmek düpedüz özcülük ve Avrupamerkezciliktir. Dünya tarihi, Müslüman halkların feodalizme, emperyalizme, sömürgeciliğe ve iç gericiliğe karşı ulusal ve sosyal kurtuluş mücadelelerinin aktif katılımcıları olduklarına tanıktır. 20. yüzyıl Cezayir’den Endonezya’ya, Orta Doğu ülkelerinden Filipinler’e kadar zengin bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm mücadelelerine ve devrimlere sahne olmuştur. Doğu’nun Müslüman halkları da diğer tüm halklar gibi evrensel tarih yasalarına tabidirler.

İslamiyet, geçmişi 7. yüzyıla uzanan bir din, bir medeniyet, bir inanç biçimidir. İslam uygarlığı ve Arap halklarının tarihi, hiç de emperyalist, gericici ve faşist propagandanın göstermek istediği gibi göçebe, yağmacı ve vahşi Arap kabileleriyle sınırlı bir geçmişten ibaret değildir. Bugün her kıtanın üstünde tutulan

Avrupa, bir zamanlar Orta Çağ skolastiğinin ve mistisizminin gölgesinde uyuklarken, İslam dünyası 9-12. yüzyıllar arasında bir çeşit “Doğu Rönesansı” yaşadı. Hristiyan Batı, Yeni Çağ’a girerken, Antik Yunan felsefesini devralan ve geliştiren Arap ve Fars bilginlerden yararlandı. Razi, El Buruni, El Kindi, İbni Rüş, İbni Sina, Farabi gibi pek çok Arap ve Fars bilgini yalnız felsefede değil, matematik, geometri, fizik, astronomi, tıp, psikoloji gibi birçok alanda bilimsel buluşlar yaparak insanlığa büyük hizmetlerde bulundular.⁷ Firdevsî, Hayyam (şair ve gökbilimci), Sadi, Mevlâna, Hasan Sabbah, Şeyh Bedreddin, İbni Haldun gibi evrensel önemi haiz şair, örgütçü-eylem adamı, tarih felsefecisi de bunlara eklenmelidir. Eğer Müslüman halklar bugün geri ve yoksul durumdalarsa, bunun baş sorumlusu emperyalistler, eski ve yeni sömürgeciler ve işbirlikçileridir.

Dolayısıyla İslamiyet ile İslamcılığın türevleri bir ve aynı şey değildir. Bin yılı aşkın bir süre sonra ortaya çıkan İslamcılık, özü itibarıyla İslami söylemle sürdürülen bir ideoloji, bir siyaset tarzıdır. Geç kapitalistleşen Doğu halklarının henüz emekleme aşamasındaki Müslüman burjuva fraksiyonlarını temsilen, Avrupa sömürgeciliğine karşı İslamı reforme etmeyi ve Müslümanları birleştirmeyi amaçlayan Abdül Kayyum Nasiri (1825-1902), Cemaleddin Afgani (1838-1897) ve Muhammed Abduh (1849-1905) gibi İslam entelektüelleri, daha sonra ortaya çıkacak siyasi İslamcılıkla aynı akımı temsil etmezler. Gerçi ikisi de şeriat ve halifelik projeleriyle Selefilîğe⁸ dayanırlar. Ama eski İslamcılar, yenileri gibi alternatif düzen öneren örgütlü/programlı bir hareket olarak çıkmamışlardır. Batı kolonizasyonu karşısında modernleşmeci reformizmi temsil ederler. Akıllı ve bilimi reddetmek, Müslüman

7 Hilmi Ziya Ülken, *İslam Felsefesi Eski Yunan’dan Çağdaş Düşünceye Doğru*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1993.

8 Reformcuların Asr-ı Saadet dönemine dönüşü savunan selefilîğinin, şiddet ve hükümet devirme stratejisi olarak değişmesi yirminci yüzyılda yaşanan radikal dönüşümün sonucu olmuştur.

ülke yönetimlerini hainlikle suçlamak ve hükümetleri devirmek gibi tutumları da olmamıştır. Batı uygarlığıyla etkileşime girerek yararlı görülenlerin alınmasından ve İslam mirasının içtihat yoluyla güncellenmesinden yanaydılar.

18. ve 19. yüzyıllardan 1970'lere gelinceye kadar, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da egemen eğilim modernleşme, laiklik, bağımsızlık ve demokrasi mücadelesi yönündeydi. Müslüman toplumların bunlarla bağdaşmadıkları iddiası, Batı'nın ve İslamcılarının üzerinde birleştikleri bir çeşit gerici propagandadır. Söz konusu tarihsel kesitte baskın olan modernleşme, marjinal olan İslamcılıktı. Siyasi İslam çok sonraları koşulların değişmesi, dış ve iç dinamiklerin devreye girmesi sonucu canlanıp palazlandı. Burada Müslüman halkların tarihsel sürecin gerisinde kalmasının sosyoekonomik nedenlerine girecek değiliz. Yakın yüzyıllarda öne çıkan etmen arkaik yapıları koruyan, gelişmelerine engel olan sömürgeci boyunduruktu. Emperyalistler, başta petrol olmak üzere bu ülkelerin zenginliklerini yağmaladılar ve Türkiye, İsrail, Suudi Arabistan gibi stratejik ortakları vasıtasıyla bölgeyi kontrol altında tuttular. Devrimci hareketlerin yenilgileri ve başarısızlıkları karşısında yaşanan hayal kırıklıkları, İsrail mağlubiyetinin yarattığı utanç duygusu, devlet kapitalizminin sorunları çözmemesi, uluslararası petrol tekellerinin ve neoliberalizmin alevlendirdiği ekonomik krizler üst üste bindi. Siyasi İslam bu zemin üzerinde boy atıp yükseldi. Müslüman halkları maddi ve manevi sefalete sürükleyen böylesi bir ortamda, emperyalist güçlerin maşası Vahabilerin (ki, en tutucu, en fanatik mezheptir) ve öteki gericiliklerin hurafeleriyle beyin yıkama faaliyetleri, çıkış yolunun İslama ve Kuran'a geri dönüşte aranmasının önünü açtı.

1920'lerde aşırı sağcı, laiklik karşıtı bir muhalefet akımı olarak ortaya çıkan siyasi İslam, Kuran ve sünneti anayasa kabul ederek şeriat devleti kurma projesini savunan Mısır'da Hassan el-Bennâ tarafından 1928'de kurulan Müslüman Kardeşler ile başladı. Si-

yasi İslam, geleneksel İslamdaki gibi kendini Batı'ya tepki veya padişahlığı geri getirme gibi öykünmecilikle sınırlamıyordu. Gelenekçilerden ve Batı'ya yakın olmakla eleştirdiği içtihatçılardan kopuşu temsil ediyordu:

Hasan el-Bennâ, Mısır'ın yoksulluk ve zayıflığının başlıca sebebinin İslâm'a bağlılığın gevşemesi ve Batı taklitçiliği olduğunu, özellikle Mısır yöneticilerinin aldıkları Batı eğitiminin sonucunda İslâm'dan uzaklaştıklarını; kendi din, tarih ve medeniyetleri hakkında cahil kalan bu insanların toplumu da bir kimlik buhranına sürüklediklerini ileri sürerek Batı'nın sosyal ve kültürel emperyalizmi yüzünden dinin etkinliğinin azaldığını ve ülkenin tek kurtuluş çaresinin İslâm'ın temel değerlerine dönmek olduğunu söyler.⁹

Müslüman Kardeşler'in diğer kurucu ideologu Seyyid Kutub daha radikaldi ve İslam düşmanlarını şöyle sıralıyordu: “birbirlerinden ayrışsalar da tüm güçleriyle İslam'a karşı savaşarak İslami yeniden doğuş hareketlerinin önderlerini yok etmekte birleşen insan kılığındaki şeytanlar, haçlılar, Siyonistler, putperestler ve komünistler.”¹⁰ Düşmanlar arasında adıyla sanıyla emperyalistlerden, monarşist kan emicilerden, işbirlikçi kapitalistlerden açıkça söz edilmez.

Siyasi İslamın Hindistan'daki kanadındaysa, Hasan el-Bennâ'dan esinle Mevlâna Mevdudi'nin kurduğu Cemaat-i İslam (1941) bulunuyordu.¹¹ Mevlâna Mevdudi *İslam'da Cihad* (1926) adlı kitabında cihat kavramına açıklık getirerek toplumun İslami anlayışla yönetileceği şeriat hukukuna dayalı bir İslam devleti çağrısı yaptı. Bugün üst sınıflardan ve devlet kurumlarından destek alan Cemaat-i İslam, Pakistan ve Bangladeş'te hâlâ etkindir.

9 TDV İslam Ansiklopedisi, Hasan El-Benna maddesi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasan-el-benna>

10 Domenico Losurdo, *Köktencilik Nedir?*, İstanbul: Yordam Kitap, 2012, s. 20.

11 “Mevlana Mevdudi, dikkatleri ilk defa 1926'da, cihadı eski ve modern savaş kavramlarından dikkatlice ayırarak, İslami Cihad kavramıyla modern uluslararası savaş hukukunu karşılaştırdığı 'El-Cihad fil İslam' adlı kitabının basımıyla dikkatleri çekti.” <https://thechoice.one/tefhimul-kuran-tefsiri-ebul-ala-mevdudi-7-cilt-takim/>

1970’lerde dış dinamiklerin devreye girmesiyle canlanıncaya kadar, her iki kanat da laik milliyetçiliğin, sömürge sonrası bağımsızlıkçılığın ve sosyalist uyanışın gölgesinde sınırlı bir iç muhalefet hareketi olarak kaldılar. Ne var ki Soğuk Savaş şahini ABD, Müslüman ülkelerde süregiden bu durumu, kendisine ve uydusu İsrail’e karşı ciddi bir tehdit olarak algıladı. Radikal laik milliyetçiliği ve komünizmi engellemek üzere muhafazakâr, İslamcı parti ve gruplarla ittifak kurdu. SSCB’ye yanaşan (Nasır, Bin Bella, Burgiba, Saddam, Hafız Esad, Kaddafi, Arafat vb.) ya da kendisine mesafeli olan hükümetlere ve partilere karşı, işbirlikçi gerici İslamcıları destekledi, güçlendirdi ve onları uluslararası örgütlerde ve ortak bir cephede birleştirdi. Mısır’da “Arap sosyalizmi” (gerçekte devlet kapitalizmi) iddiasıyla ortaya çıkan reformist Cemal Abdül Nasır’a ve Suriye’de onun paralelindeki Arap Baas Sosyalist Partisi’ne; bunların Ürdün, Lübnan ve Irak’taki muadillerine karşı, İslami düzen yanlısı Müslüman Kardeşler’i destekledi. Faşist Suharto’nun Endonezya Komünist Partisi üyelerinin ve sempatizanlarının vahşice katledilmelerinde ülkedeki İslam Birliği de rol aldı. Böylece siyasi İslamın aşırı gerici, karşıdevrimci yüzü açığa çıktı.

“İlerici burjuva milliyetçileri” diye anılan Nasırcıların ve Baasçıların Arap birliğini gerçekleştirme ve Filistin sorununu çözme vaatlerinin akamete uğraması Batı’ya ve dinsel gericiliğe alan açtı. Üstelik ne iktisadi kalkınmayı ne de İsrail’i geriletmeyi başarabilen otoriter laik milliyetçi rejimler, işler kötüye gittikçe emperyalizme ve uydusu gerici rejimlere yanaşarak iyice gericileştiler. Mısır’ın 1967’de İsrail tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmasından sonra, görece radikal reformcu ve bağımsızlıkçı politikalarını adım adım terk eden bu rejimler, sosyalist ve antiemperyalist güçler karşısında İslamcı hareketlerin gelişmesinin önünü açan, laiklikten ciddi tavizler veren politikalar izlediler. Halkları üzerindeki faşizan işkence ve baskı düzenini pekiştirdiler. Zaten emperyalistler de Irak ve Suriye’de olduğu gibi laik devletleri adım adım tasfiyeye yönelmişlerdi. Baasçılarla ittifak kuran reformist KP’ler ve genel

olarak sol da gerileme sürecine girince meydan İslamcılara kaldı. Bundan yararlanan ABD ve finansman yükünü üstlenen petrol zengini Suudiler, bölgedeki ve dünyadaki bütün gerici İslamcılarla ilişkilerini sıklaştırdılar.¹² Batı-Vahabi kutsal ittifakının aktif desteğini arkasına alan Müslüman Kardeşler, marjinallikten sıyrıldı ve peş peşe şubeler açarak Arap ülkelerinde hızla güçlendi.

Bugün siyasi İslam, devleti ve toplumu dinî temeller üzerinde yeniden kurma, kapitalizme ve komünizme karşı üçüncü yolu temsil etme iddiasındadır. İronik olan şudur ki, “üçüncü yol” fikri, Sünni mezhebine bağlı Mısır ve Pakistan’da doğdu ama “devrim” ve rejim olarak cisimleşmesi hasım görülen radikal Şii İslamcı İran’da gerçekleşti. Buna rağmen Şii mezhebinden olanlar gibi Sünni köktendincilerin çoğunun rol modeli de devrim hırsız Humeyni’nin “İran İslam Devrimi” (1979) oldu.

Siyasi İslamın diğer kolu Mevdudi’nin Cemaat-i İslami’siyle de ilişkilerini geliştiren ABD, nüfuz alanını Pakistan ve Afganistan’a doğru genişletti ve “Yeşil Kuşak” projesiyle baş düşmanı Sovyetler Birliği’ni kuşatmaya aldı. Müttetikleri Suudi Arabistan, Mısır, İsrail ve Pakistan’ın da desteğiyle, komünizme ve sola karşı dinci parti, grup, kişi ve cemaatleri güçlendirdi. Sovyet işgaline karşı direnen Afgan mücahitlerini finanse etmekle de yetinmedi, onları askerî olarak eğitti ve modern silahlarla donattı. Afgan çocukların cihatçı olarak yetişmeleri için eğitim masraflarını karşıladı.

Yeni bin yıla El Kaide ile giriş yapan cihatçı İslamcılık, öncüllerinden farklı olarak İslam dinini, kitlesel siyasi seferberlik amaçları için kullanan ve şiddeti öne çıkaran siyasi-askerî bir hareket olarak zuhur etti. Böylece 1990’ları takiben Arap milliyetçiliğinin ve sosyalizmin geri çekilmesinden doğan boşluğu aşırı sağcı, faşizmle ortak yanları gitgide artan siyasi İslam doldurdu.

12 Hobsbawm, *Parçalanmış Zamanlar*, s. 222.

1990’lardan sonra öne çıkan radikal cihatçıları, dolayısıyla İslam fundamentalizmini¹³ besleyip büyüten baş aktör yine Amerikan emperyalizmi oldu. Sovyetler Birliği Afganistan’dan çekildikten sonra da başıbozuk cihatçı militanları eğitmeye ve gerek duyduğu yerlerde paralı asker olarak kullanmaya devam etti. Bunların Bosna’dan Pakistan’a, Irak’tan Suriye’ye kadar yayılarak küresel bir olgu haline gelmelerine zemin hazırladı. Amerikan emperyalistleri 11 Eylül 2001’de tasmaşını ellerinde tuttukları El Kaide’nin bumerang gibi dönüp kendilerini vurduğunu gördüler. Bu defa da suçu İran mollalarının “İslam devrimi” ihracına attılar.

Siyasi İslam, Müslüman ülkelerin bugünkü halini, İslam öncesindeki Cahiliye devri¹⁴ putperestliğine benzetir. Çağdaş dinsiz cahiliyeden (“2. Cahiliye”) kurtuluşun çaresini “altın çağ”a (Asr-ı Saadet’e) dönmekte, yani Muhammed ve dört halife dönemini yeniden canlandırmakta arar. Bu amaçla önüne Müslüman ülkelerdeki laik rejimlerin tasfiyesi, bu ülkelerde toplumların ve devletlerin İslami temeller üzerinde yeniden kurulması ve bunların tek bir halifelik çatısı altında birleştirilerek İslam dünyasının eski büyüklüğüne ulaştırılması gibi hedefler koymuştur. Bunun yolunu ise şiddet yüklü İslami cihatta arar. Aslında bu ne geçmişi ne geleceği olan ütöpik bir projedir. Zira geçmişte idealize edilebilecek öyle bir İslam topluluğu yoktu, gelecekte de olmayacaktır.

Buraya kadar anlattıklarımızdan çıkan sonuçlar şunlardır: Birinci olarak, şiddetin doğuştan İslam’a içkin olduğu ve Batı demokrasiyle bağdaşmadığı görüşüne dayandırılan “İslamofobi” terimi materyalist tarih anlayışıyla çelişir. Başta da açıkladığımız üzere İslam, İslamcılık, siyasi İslam ve radikal İslam eş zamanlı ve eş anlamlı bir özellik göstermezler. Dolayısıyla, İslamcılarının bir kısmını değil, tamamını “İslamofaşist” saymak, özcü tarih anlayışına da-

13 İslam fundemantalistlerinin ötekilerden farkı geniş bir coğrafyaya yayılmaları ve önemli bir güce ulaşmalarıdır.

14 Mevdudi, Cahiliye devrini *Tefhimu’l-Kur’an* kitabında uzun uzun anlatıyor. Mevdudi, *Tefhimu’l-Kur’an*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2005, Cilt:7.

yanan bir Batı saptırmasıdır. İkinci olarak, terörü siyasi mücadele yöntemi olarak kullanan bütün radikal İslamcı örgütleri faşist olarak etiketleyen Michael Mann gibi önde gelen faşizm araştırmacılarının toptancı yaklaşımlarını ihtiyatla karşılamak gerekir:

Yeni cihatçılar (halk arasında 'köktenciler' olarak biliniyorlar) gerçekten de, ütöpik bir Kuran idealini dayatacak, monarşik, otoriter bir rejim kurma arayışındalar. Bu rejim yeni bir devlet biçimi ve yeni bir erkek (kadın) yaratacak. Öne çıkan örgütleri, muhtelif ama her zaman baskın biçimler alan paramiliterler-Afganistan'da Sovyetler'e karşı savaşta uluslararası gerilla tugayları, (daha ziyade SA ya da SS gibi) Taliban ve İran İslamcılarının altında terör estiren silahlı infaz timleri ve başka yerlerde gizli terör ağları. Tüm bunların faşist olduğundan kuşku yok.¹⁵

Samir Amin çerçeveyi daha da geniş tutar:

Sonuç olarak siyasi İslam'ın programı bağımlı toplumlarda bulunan faşizm türüne aittir. Gerçekte, tüm faşizm türünün taşıdığı iki temel karakteristiği paylaşıyor: 1-kapitalist düzenin temel yönlerine karşı çıkışta eksiklik (ve bu bağlamda küresel neoliberal kapitalizmin yayılışıyla bağlantılı olarak lümpen gelişim modeline karşı çıkmama anlamına da gelir). 2- Siyasi yönetimin polis-devlet ve antidemokratik formlarının seçimi (partilerin ve organizasyonların yasaklanması ve değerlerin zorla İslamlaştırılması gibi).¹⁶

Bu tanımlama, faşizm parantezine alınan siyasi İslamcı rejimlerle, muhafazakâr, antidemokratik, otoriter laik milliyetçi rejimler arasındaki farkı siliyor. Dolayısıyla dinsel faşizmi veya İslami köktencilik öteki gericilik biçimlerinden ayıracak ölçütler sunmuyor. M. Mann ve S. Amin gibi siyasi İslamı ve köktenci hareketleri toptan faşizm paydasına almak yerine, her bir örneğini somut olarak analiz etmek bize daha doğru görünüyor. Aşırı dinci grupları "İslamofaşizm" terimi altında toplamak konuyu basitleş-

15 Mann, *Faşistler*, s. 514-515.

16 S. Amin, "Çağdaş Kapitalizmde Faşizmin Dönüşü", <https://ayrintidergi.com.tr/cagdas-kapitalizmde-fasizmin-donusu/>

tirir, her birinin faşizmle alakası olmayan yüzeysel özelliklerini gözden geçirir. Diğer bir olumsuz özelliği de faşizme karşı mücadele adına, eski rejimlerin desteklenmesine ve laik sağla ittifaka kapı aralamasıdır.

Bununla birlikte, ABD işgalinin darmadağın ettiği Irak ve Suriye’de faaliyet gösteren IŞİD ve Suriye’ye müdahalenin ürünü ÖSO, El Nusra gibi silahlı milis örgütlenmeleri dinsel muhafazakârlıkla sınırlanamazlar. Bunlar düşman gördüklerini (komünistler, ateistler, Kürt yurtseverler, laikler, kafirler vs.) şeytanlaştırmaları, acımasızca terör uygulamaları, totaliter devlet anlayışları,¹⁷ aşırı sosyal muhafazakârlıkları, antikomünizmleri, demokrasi karşıtlıkları, ataerkillikleri, İslam “altın çağ”ını geri getirmeyi vaat etmeleri nedeniyle, farklı özellikler gösterebilirler bile faşizm ailesine dahil edilmelidirler.

IŞİD (ve benzerleri), klasik faşizmle hem ortak hem de farklı yönleri olan kendine has bir neofaşizm türü olarak değerlendirilebilir. Antikomünist, anti-liberal, terörist, kadın/bilim ve entelektüel düşmanı bir harekettir. Karagömlükçüler ve Kahverengi-gömlükçüler gibi, Saddam dönemi ordu ve istihbaratından terhis edilen (ideolojik elemenden geçirilmiş dini bütün kişiler) Baasçı eski polis ve subaylara, Sünni fanatiklere dayanıyor. Dışarıdan gelenlerin çoğu varoşların kaybedenleri, göçmenlikten umduğunu bulamayan ailelerin çocukları, dışlanmışları, suça bulaşmışlarıdır. Batı’dan intikam aldıkları ve özgürleştikleri yanılsamasına kapılan çoğu lümpen genç radikal cihatçıların peşine takılmışlardır.

Kuran’da “kafirler”e karşı cihat vardır ama kapsayıcılık, hoşgörü de vardır. Sünni İslamcı IŞİD’in siyaset tarzı ise, “cihat” adına en iptidaisinden en modernine vahşi şiddete dayanır. Siyasi-askerî yöneticileri ve kurumları (fiili üst yapı) yöredeki eşrafı ve

17 İslam devletinin başına getirilecek eski halife taklidi İmam ya da Emir, hem dinsel hem siyasal lider, hem ordunun başkomutanı hem de yargının başı olacak, yani faşizmdeki gibi bütün yetkiler tek adamda toplanacaktır. Ayrıca İslamdan gayri partilere, ideolojilere, kültürlere, sınıfsal, ulusal ve etnik aidiyetlere de serbest temsil hakkı tanınmayacaktır.

aşiret ileri gelenleriyle bağlantılıdır. Zengin Sünni iş adamlarına dayanmak, dolayısıyla kapitalizmi desteklemek dışında bir seçenekleri yoktur. Suriye'ye, aynı zamanda mali yardım aldığı Suudi Arabistan ve Katar'ın, yanı sıra düne kadar Esat takıntılı Türkiye'nin desteğiyle yerleşerek geçici de olsa devletleşti. Ayrı milletlerden derlenmekle ve katıksız milliyetçi olmamakla birlikte, farklılıklara tahammülü olmayan İŞİD, bulunduğu yerlerde Kürtleri, Şiileri, Ezidileri, Hristiyanları ve laikleri sistematik olarak ve vahşice öldürdü. Azınlıkları yağmaladı ve köleleştirdi. Mafyalaşarak yozlaştı, bir eli petrol ve uyuşturucu kaçakçılığında, diğer eli fuhuş ve köle ticaretinde İslam kıyafetli bir terör örgütü olarak sivrildi. İslamda olumsuz ne varsa aldı, ama doğuşunu izleyen yüzyıllardaki uygarlaştırıcı yönlerine sırtını çevirdi. Zamanın emirleri mimari yapılara, kütüphanelere önem verir; bilim adamlarını, düşünürleri, edebî şahsiyetleri himayelerine alırlardı. İŞİD ve benzerleriyse, yakıp yıkıp öldürmeyi biliyorlar.

Lübnanlı Şii Hizbullah ve Filistinli Sünni Hamas'a gelince; bunları İŞİD, El Kaide, El Nusra ve Boko Haram gibi cihatçılarla bir tutmak yüzeysel bir yaklaşım olur. Zira radikal gerici ideoloji ve siyasetlerine, yalpalamalarına ve gitgide üst sınıflara yanaşmalarına rağmen ötekilerden ayrışan yanlar taşıyorlar. Örneğin Hizbullah, ötekilerden farklı olarak direnişte tek tanrılı inançların birliğini ve bu temelde yeni bir Lübnan ulus-devletinin inşasını savunuyor. Antiemperyalist, sol eğilimli değil ama faşist de değildir. Filistin ve Lübnan halklarının özgürlük mücadelesine odaklanmaları, Siyonizme ve arkasındaki güçlere karşı mücadeleyi öne çıkarmaları, iktidar tekeli hedefi gütmemeleri dikkate alınmalı ve eleştirelilik elden bırakılmamak kaydıyla ölçülü davranılmalıdır.

Üçüncü olarak siyasi parti kimliğiyle faaliyet gösteren "ılımlı İslam" ve silahlı radikal İslam, sadece demokrasi, laiklik ve komünizm düşmanlığında değil, emperyalizm ve sermaye destekçiliğinde de birleşmektedirler. Özellikle büyük ve orta ölçekli sermayenin desteğini alan "ılımlı" kanat neoliberal politikalara teşnedir.

Dolayısıyla, biri diğerine yeğlenemez.¹⁸ Nasıl radikal İslamcılarının tümü faşist olarak nitelenemezse, ılımlı İslamcılar da faşizmden muaf tutulamazlar. Bunlar hem birbirlerine dönüşebilen hem de faşizme evrilebilen karşıdevrimci hareket ve rejimlerdir. Radikal cihatçı olmadığı gerekçesiyle “ılımlı İslam”a model gösterilen AKP iktidarının ikinci dönemindeki yönelimi buna örnektir.

Bütün bunlar Batı’yla özdeş “İslamofaşizm” terimiyle araya mesafe koymayı, aynı frekansa düşmemeyi gerektirir. Konunun uzmanı olmadığımızdan, daha net şeyler söyleyebilmek için meselenin daha fazla tartışılması gerektiği kanaatindeyiz.

“İslamofobi”ye gelince, emperyalistler nezdinde, her Müslümanın potansiyel terör şüphelisi olduğu varsayımına dayandığı, dolayısıyla şeytanlaştırıcı önyargıları Müslüman halkları içine alacak şekilde genişlettiği için reddedilmeli, terim olarak patent sahibi emperyalistlere ve neofaşistlere bırakılmalıdır. “İslamofobi”, çağdaş bir ırkçılık biçimidir. Karşıdevrimciliğinden ve emperyalizm işbirlikçiliğinden kuşku duymadığımız siyasi İslama ve köktencilğe karşı tavrımızı, D. Losurdo’nun uyarısıyla birleştirmeliyiz: “‘Seküler’ ve ‘uygar’ Batı’nın ‘barbar’ ve ‘ruhban’ İslama karşı Haçlı seferine şu ya da bu şekilde suç ortağı olan tüm köktencilik analizleri, hem mantıksal hem tarihsel olarak anlamsızdır ve siyasi olarak yıkıcıdır!”¹⁹

Dikkatli davranmayı gerektiren diğer bir nokta da Batılı neo-faşistlerle radikal İslamcı (cihatçı) çete örgütlenmelerinin karşılıklı birbirlerini beslediklerini gözden uzak tutmamaktır. Neofaşistler Müslüman göçmen nüfusu kriminalize ederlerken, radikal İslamcılarının vahşi terör eylemlerini emsal gösteriyorlar. Radikal İslamcılarsa aynısını tersten yapıyorlar. Buysa faşizme ve aşırı sağa karşı mücadelenin tümleşik olması gerektiğini gösteriyor.

18 İlmîlilik radikalizme dönüşebilir. Örneğin Müslüman Kardeşler’in teorisyeni Seyyid Kutup, 1954’te Nasır hükümeti tarafından hapsedilip işkence gördükten sonra daha radikal bir çizgiye yönelecektir.

19 Losurdo, *Köktencilik Nedir?*, s. 89.

Erken 21. Yüzyıl Faşizmi

Liberal yorumcular zamanımızın neofaşist hareket ve rejimlerini “sağ popülizm”, “illiberal demokrasi”, “proto-faşizm”, “post-faşizm” gibi terimlerle karşılıyorlar. Sosyalist sol ise ya seçimler, çok partili sistem ve parlamento karşısındaki tutumlarına bakarak (liberaller gibi) faşist olduklarını kabul etmiyor ya da nispi ılımlılık, noksanlılık gibi geçici özelliklerini atlayarak Dimitrov’un klasik tanımı kalıbına sığdırmaya çalışıyor.

Burjuva diktatörlüğünün ters yönlerdeki iki ana kapısından biri liberal demokrasiye, diğeri faşist diktatörlüğe açılır. İlki ikincisine göre örtülü ve “yumuşak”, ikincisi ise ilkine göre çıplak ve zordur. Faşizmin hangi varyantı olursa olsun, öteki burjuva devlet biçimlerine kıyasla tahakkümcüdür. Bununla birlikte, aşağıda örnekleyeceğimiz üzere, faşist kampın kendi içerisinde bir kıyaslama yaparsak, benzer bir farklılaşmayla tekrar karşılaşırız.

Poulantzas gibi yazarlar, faşizmi, Almanya ve İtalya (klasik faşizm) ile sınırlandırarak, 1945 sonrasındakiler için dar bir elbise biçtiler. Faşizmin en vahşi, en uç biçimi olması bakımından “benzersiz” olan Almanya örneği standart kabul edildi ve onlarca faşist rejim “Bonapartizm” veya “askerî diktatörlük” parantezine alınarak faşist rejimler listesinden çıkarıldı. Halbuki, 1923-1945 yılları arasında tarihsel faşizm diye tabir edilen faşizm türlerinin Almanya ve İtalya’ya kıyasla daha az radikal olmaları, sözelimi bazı uzuvlarının eksik olması veya liberal demokrasi kalıntılarını korumaları, onları aynı sülaleye mensup olmaktan çıkarmıyordu.

Bir diğeri, kimi araştırmacıların, günümüzdeki faşizmi nitelemek için, “daha ılımlı”/“daha yumuşak” gibi sıfatlar kullanmalarıdır. Eğer bununla yeni yüzyılda faşizmin doğasının değiştiği ima ediliyorsa bu yanıltıcı ama 21. yüzyıl faşizmi klasik faşizmle kıyaslanarak zaman ve mekânın gerekliliklerinden dolayı, yani şimdilik öyle olduğu söyleniyorsa değildir.

Faşist İtalya, Nazi Almanyası'na; tarihsel faşizmin tüm çeşitleri her ikisine kıyasla daha az aşırıdır. Tarihsel faşizm türlerinin kendi içlerinde bile böyle dönemler vardır. 1922-1925 yılları İtalyası, 1923-1934 Bulgaristan'ı, 1926-1935 arası Pilsudski Polonyası, bir sonraki dönemlerine kıyasla daha ılımlıydılar.²⁰ Franco ve Salazar faşizmleriye bunun tersine son on yıllarında önceki dönemlerine nazaran zincirleri gevşetmişlerdi. Bunların her biri adı geçen diktatörlerin şahsi tercihlerinin değil, o günkü güçler dengesinin, iç ve dış koşulların yarattığı sonuçlardı.

Lenin, faşizm henüz gündemde değilken (1910), soruna nasıl bakmamız gerektiğinin ipuçlarını verdi:

Oysa, bütün ülkelerin burjuvazileri çıkarlarını savunmak ve egemenliklerini elden bırakmamak için ister istemez iki hükümet sistemi, iki yöntem uyguladılar. Bu yöntemler bazen birbirlerini izlerler, bazen de çeşitli kombinezonlar halinde iç içe girmiş bir durum gösterirler (abç). Bunlardan birincisi şiddet yöntemi, işçi hareketine her türlü ödünde bulunmayı reddeden, bütün köhne kurumları destekleyen, reformlara kesinlikle karşı çıkan yöntemdir... İkinci yöntemse 'liberalizmin' yöntemidir, politik haklar, reformlar, ödümler vb. doğrultusunda alınan önlemlerdir.²¹

Lenin, faşizm ve demokrasi demeden, iki ayrı devlet biçimini tarif ediyor. Demek ki, genelde şiddet yöntemi (faşizm) ile liberalizm yöntemi (burjuva demokrasisi) hem uç biçimler hem de ara biçimler halinde şekillenebiliyorlar. Ara biçimler bazen burjuva demokrasisine eklemlenmiş faşist yöntemler, bazen de faşizme eklemlenmiş burjuva demokrasisi unsurları olarak tezahür edebilir. Bu, yalnız akla kara gibi iki burjuva yönetim biçimi olmadığını, bunların her ülkeye ve zamana göre değişebilen bileşim-

20 Metaxas Yunanistan'ı için şöyle diyor Mann: "Metaxas diktatörlüğü en ılımlı olanıydı; paramiliter bir gençlik hareketi ve korporatist tuzaklar, kitlesel tutuklamalar ama az sayıda cinayet ve azınlıklar üzerinde az baskı." (Mann, *Faşistler*, s. 202.)

21 Lenin, "Avrupa İşçi Hareketi İçindeki Ayrılıklar", *Karl Marx ve Doktrini*, Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1990, s. 123.

ler alabildiğini gösterir. Kafa karışıklıklarına ve taban tabana zıt teşhislere yol açan biraz da budur. Bu bakımdan 21. yüzyıl faşizminin selefine nispetle gerek siyasi hareket gerekse rejim olarak özünü maskeleyerek için burjuva demokrasisi örtüsü kullanmaya çok daha hevesli olduğu, özellikle paramilitarizm ve totalitarizmle arasına gerek duyduğu ve şartlarını hazırladığı zaman ortadan kaldıracabileceği bir mesafe koyduğu dikkate alınmalıdır.

Almanya'da Hitler'in iktidara geldikten sonra kısa süre içerisinde burjuva demokrasisini kalıntılarıyla birlikte toptan tasfiye ederek faşizmin bölünmemiş egemenliğini kurduğunu, Mussolini'nin buna ulaşmasının en az dört yıl, hatta daha fazla zaman aldığını daha önce göstermiştik. Bunun daha uzun sürdüğü başka örnekler olduğu da biliniyor. Ama süreç tamamlandığında, yani totaliter aşamaya geçildiğinde, geride ne muhalif parti ne parlamento ne de seçim kalıyordu.

Zamanımıza gelince, Erdoğan 20, Orban 12, Modi 8, Bolsonaro 4 yıldır iktidarda oldukları halde, parlamentarizm maskesini korudular ve totaliterleşme evresine geçemediler ya da geçemediler. Hindistan'da ve Macaristan'da hükümetler faşist; ama faşist diktatörlük olarak yeterince kurumsallaşmış ve pekişmiş değiller. Burjuva demokratik devlet biçimi özel olarak arkada bırakılmakla birlikte, faşist devlet biçimi ile arasında hâlâ bir iç içelik, sınırları net olarak tespit edilemeyen bir bulanıklık gözleniyor. Bunun bir benzeri de renkli milis gömleklerini çıkarıp, paramilitar örgütlenmeden ve sistem karşıtı "üçüncü yol"dan vazgeçmiş görünen, cumhuriyetçi ve parlamentarist bir söylemi benimseyen ve aşırı sağla ayırt edilmesi zor neofaşist muhalefet partilerinde görülüyor. Dolayısıyla bir tamamlanmamışlık, yarım kalmışlık, uzatmalılık hali söz konusu.

Bunun altında yatan öncelikli faktör, eski faşizm ile yeni faşizm arasındaki konjonktür farkıdır. Marksist analiz, eski faşizmi, savaşlar arası emperyalizm içi boğazlaşmalar ve ağır kapitalist kriz ortamında, işçi sınıfı hareketi ve komünizm tehdidine karşı

burjuvazinin tepkisi, sistemi kalıcı kılmanın bir yolu ve savaşa hazırlık olarak yorumladı. Emperyalist sistem o günkü koşulların ürettiği sert karakterli çelişki ve çatışmaları bugüne dek hiç yaşamadı. 21. yüzyılın ilk yirmi yılı, 2007-2008 krizine ve Covid-19 salgının beraberinde getirdiği sıkıntılara rağmen henüz o derinlikte değildir. İkinci önemli etmen Soğuk Savaş sona ereği beri komünist partilerin ve işçi hareketinin marjinalleşmesidir. Günümüzde Hitler ve Mussolini tarzı bir diktatörlük isteklisi ve davetlisi bir finans kapitale de rastlamıyoruz. Burjuvazi zorda kalmadıkça, kapitalist “normallik”le iktidarını sürdürdüğü sürece, açık faşist diktatörlüğün risklerini üstlenmeyi tercih etmez. Trump buna örnektir.

Faşizm bazı ülkelerde yeni mevziler kazanıp (son İsveç ve İtalya seçimleri) ilerlerken, bazılarında (ABD’den sonra Sri Lanka ve Brezilya) geriledi. Uluslararası alanda zikzaklı bir yükseliş eğrisi izlediği söylenebilir. Son yıllarda dünyanın çeşitli köşelerinde belirli fasılalarla halk isyanları, ayaklanmalar çıktı ve en son İran’da görüldüğü gibi çıkmaya da devam ediyor. Alttan alta bir sol, antifaşist yükseliş olmasına karşın yönetici sınıflar “önleyici karşıdevrim”e de gerek görmüyorlar, zira marjinalleşmiş komünist ve devrimci örgütlenmelerin henüz devrimlere öncülük etmeye hazır olmadıklarını biliyorlar. Sol örgütlü ve güçlü olsa zaten faşistler bu kadar başarılı olamazlardı.

İçinden geçtiğimiz sürecin panoraması çelişkilerle, iniş çıkışlarla dolu bir belirsizlik dönemi diye tarif edilebilir. 21. yüzyıl faşizmi ters yönlerde akıntıları olan bir zeminde hareket ediyor. Bu dönem için, Wolfgang Streeck’in Gramsci’den ödünç aldığı “aşırı belirsizlik” anlamındaki “fetret dönemi” deyişi kullanılabilir. Yazar bunu, “eski dönemin çoktan dağıldığı ama yenisinin henüz oluşmadığı, süresi belirsiz dönem” anlamında kullanıyor.²² Gramsci, “Yeni düzen çıkıncaya kadar”, “bin bir çeşit patolojik

22 Wolfgang Streeck, “Neoliberal Kapitalizm İçin Sonun Başlangıcı: Bastırılanların Geri Dönüşü”, *Büyük Gerileme* içinde, s. 193.

fenomen beklemeliyiz” diye ifade etmişti. Gerçekten de bugün hiçbir şey yerine oturmuş, dengesini bulmuş, netleşmiş değil. Emperyalistler arası çelişkiler açısından da gittikçe güç kazanan ama kıvamını alamamış faşistleşme süreçleri açısından da (dünya savaşı), periyodik aralıklarla kendini gösteren halk isyanları açısından da bu böyle.

İster iktidarda ister muhalefette olsun, bugünkü faşizm, örtülü şiddete (korkutma, yasak, hapis cezası, mahrum bırakma, sanal tehdit) ağırlık verdiği için zorun derecesini düşük tutuyor. Şiddet faşist gelişimin her aşamasında kullanılır, ama dozu her birinde farklıdır. Oyun, içi boşaltılmış parlamentarizm sahhası içinde sahnelendiğinden, tarihten alınan dersle daha sinsice ve kalleşçe uygulanıyor. Uzun yıllardır statükocu politikacıların, tarihçilerin, akıldane gazetecilerin yeni faşistleri yersiz aşırı şiddetten uzak tutmak için çaba gösterdikleri akıldan çıkarılmamalıdır. Bu, nezaketlerinden veya uslandıklarından dolayı değil, mevcut konjonktürde gemiyi ancak böyle yürütülebildikleri, paradoksal olarak faşizmi ve parlamentarizmi birbirlerine payanda olarak kullanmayı tercih ettikleri içindir. Bir yandan iktidara ve ana muhalefete girip çıkarak her an görev başındalar, yani konjonktürün gerektirdiği işlevleri yerine getiriyorlar; bir yandan da köstebek gibi devletin ve toplumun altını oyarak gelecekteki olası fırtınalı günlere hazırlanıyorlar. Seçimle iktidardan düşseler dahi devlet ve sivil toplumda edindikleri mevzileri kullanarak kaldıkları yerden yola devam edeceklerini biliyorlar. Nispi “yumuşak”lık, hem dönemin geçiciliğine uygun adımlarla faşizmin ömrünü uzatmayı, hem de parlamenter oyunun aldatıcı avantajlarından yararlanmayı sağlıyor. Liberal demokrasiye cepheden (doludizgin) saldırılmıyor, zira nasıl olsa iktidara geldikten sonra rakip partilerin kazanma ihtimali yasal ve yasa dışı yollarla tıkanacak, elleri kolları bağlanıp seçim kazanmaları hile ve zorla engellenecektir.

Bu ne bir teveccühten ne de faşizmin özünün değişmesinden ileri geliyor. Bir yandan yüksek yoğunluklu bir faşizm, sürdürülebilirlik bakımından riskli veya erken görülüyor. Öte yandan bir türlü sonu getirilemeyen kriz ortamında burjuvazi, muhalefette olsun hükümette olsun, duruma göre ayarlanmış faşist bir payanda olmadan, hegemonyasını koruyamıyor. Eş deyişle, krizi en fazla hisseden ve eski yöntemlerle ayakta kalmakta zorlanan ülkelerde, iktidarda ve muhalefette neofaşist bir destek yoksa sistem sürdürülemiyor. Tabii, sadece şimdiyi kurtarmak için değil geleceğe, ani patlamalara hazır olmak için de buna gerek duyuluyor.

Günümüz kapitalist devletleri hem baskı aygıtları hem de uluslararası örgütlenmeleri (başta NATO) bakımından iki savaş arası yıllara nispetle daha güçlü, askerî ve teknik açıdan daha donanımlı. Emperyalist merkezlerin himayesi altındaki ulus-devletlerin çoğunun kolluk kuvvetleri içinde iç savaş olasılığına göre örgütlenmiş, paramiliter güçlere ikame edeceği özel, açık/gizli polis ve asker birimleri bulunuyor. Bunlar resmen devleti temsil ettikleri için, faşist milislerin toplum hafızasındaki kötü izlenimlerine de ortak değiller. Şimdilik ihtiyaç duymadıkları kitle hareketine gelince, zamanı geldiğinde ve gerektiğinde tekelleri altındaki medya manipölasyonları, hazır kıta trol orduları, provokasyonlar ile harekete geçmeleri imkânsız değil.

21. yüzyıl faşizmi, klasik dönemdekilerin sahip olmadıkları teknolojik avantajlara sahiptir. Devletlerin baskı, gözetim ve manipölasyon araçları, eski dönemle kıyaslanamayacak kadar güçlüdür. Örgütlü, toplumsal muhalefet belirli bir aşamaya gelineceye kadar faşist kitle hareketine gerek duyulmayacak, tehlike devlet şiddetiyle savuşturulmaya çalışılacaktır. Zaten günümüzde muhaliflerin veya şüphelilerin adım adım takipleri gerekmiyor. Dinleme ve izleme aygıtları, kamera sistemleri, telefonda veya araçtan gelen sinyaller, kullanılan kredi ve banka kartları, yapılan alışverişler nerede olunduğu, neyle iştil edilmediği hakkında ye-

terince istihbarat sağlıyor. Kendini rahat hissedenden tedbirsiz muhalif, hiç beklemediği bir anda, istendiği an istenen yerde derdest edilebilir, siber saldırılar vb. düzenlenebilir.

Ama egemen sınıflar toptan çöküş durumuyla, sıkı örgütlü hareketlerle ve kitlesel devrimci ayaklanmalarla karşılaşılırsa bunlar fazla işe yaramayacak, o zaman da “ılımlı” görünen faşist güçlerin programlarını ve taktiklerini değiştirerek radikalleşmeleri, devlet desteğiyle paramiliter gruplar kurmaları ve kitle terörü yaratmaları, sivil özgürlüklerin son kırıntılarını ve yasal örgütlenmeleri sona erdirmeleri sürpriz olmayacaktır. Bundan dolayı zamanımız faşizminin “ılımlı”lığı geçicidir. Fırtına bulutları toplandığında her an tersine dönebilir.

Günümüz faşizmi için tamamlanmamış, eksik, uzatılmış derken kastettiğimiz budur. Yavaşlatılmış ve süreklileşmiş faşizm durumu, içinde bulunduğumuz konjonktürün nesnellikleri ve öznellikleriyle koşulludur. Egemen sınıflar temsili demokrasiyi, dolayısıyla rızanın yönetimini ancak sulandırılmış bir faşist muhalefet veya hükümet desteğiyle ayakta tutabiliyorlar. Öyleyse, iktidardaki faşizmler, 21. yüzyıl faşizminin erken aşamasına mahsus bir yarı faşizm ya da totaliter aşamaya geçmemiş faşist rejimler olarak adlandırılabilirler. Bu nihai durum değil bir oluş, bir geçiş hali olarak görülmelidir. Faşizm; sabit, donmuş bir olgu değildir; gelişimi boyunca özünü koruyarak vites değiştirebilen dinamik bir süreçtir.

SONUÇ

Elinizdeki çalışma, bir canlanma döneminde, faşizm analizi için teorik ve politik bir dayanak aranacaksa, bunun komünist sol dışında değil, onu başlatan ve geliştiren gelenek içinde ve takipçilerinde aranması gerektiği fikrinden yola çıkılarak kaleme alınmıştır.

Bu hiçbir şekilde, Komintern'in, özellikle de çatısı altındaki partilerin faşizm karşısındaki tutumlarının eleştiri süzgecinden geçirilmemeleri gerektiği anlamına gelmez. Marksist doktrinin üstünlüğü, özeleştiriyeye açık olmasında ve kendini sürekli yenileyebilmesindedir.

Sözün burasında şu iki nokta atlanmamalıdır. Birincisi Komintern'in faşizm analizi dediğimizde, sadece faşizmle ilgili dolaysız literatürden söz etmiş olmuyoruz. Faşizm üzerine yazan devrimciler, her zaman atıfta bulunmasalar da Marksist-Leninist teoriden yola çıkarlar. Marx'ın *Alman İdeolojisi* ve *Fransız Üçlemesi*, Lenin'in *Emperyalizm, Devlet ve İhtilal* gibi yapıtlarına nüfuz etmeden doğru bir başlangıç yapılamaz. Zira burjuva reformist tarih yazımı, tarihsel gelişme, sınıf mücadelesi, üretim tarzı, sosyoekonomik yapılanmanın farklı düzeyleri arasındaki etkileşim, devletin karakteri gibi analiz araçlarından yoksundur. Bunlar olmadan (ki liberallerin ve post-Marksistlerin böyle bir çabaları ve kaygıları yoktur) yapılacak her analiz başarısız olmaya mahkûmdur.

İkincisi, SBKP ve Komintern ana hatlarıyla doğru bir çizgi izlemeseydi, Alman, İtalyan ve Japon ittifakının başını çektiği uluslararası faşizmi alt edebilir miydi? Faşizmle mücadelenin birçok ülkede halk demokrasilerinin zaferiyle sonuçlanması tesadüf müydü? Mesela faşizme karşı mücadelenin başında II. Enternasyonal partileri ya da Komintern dışı sol olsaydı, aynı başarı elde edilebilir miydi? Cevabımız hayırdır.

Marksist faşizm analizinden vazgeçmek devrime değil reformizme ve yenilgiye götürür. Şimdiki faşizmin edindiği yeni özellikler ve görünüm, ancak Marksist analiz kriterlerine bağlı kalınarak anlaşılabilir. Ana yolu terk edenlerin doğru bir tanım getirememeleri, getirdiğini iddia edenlerinse anahtarlarının kilitde uymaması yeterli bir kanıttır.

Hasımlarının karartmacalarından ancak devrimci teorinin ışığını arkasına alanlar çıkış yolu bulabilirler.

11 Eylül 1938'de, ilahiyat profesörü Halford E. Luccock kilise-deki bir vaazında, "Amerika'ya faşizm gelirse, 'Made in Germany' şeklinde etiketlenmeyecek; gamalı haç işaretli olmayacak, elbette o, Amerikancılık olarak adlandırılacak" demişti. Bir din adamından beklenmeyecek parlak bir öngörüdür bu elbette, ama bağlamlarıyla birlikte olguların da değişeceğini ilke edinen tarihsel materyalistler zaten başka türlü düşünmezler.

Bugünkü faşizm, 21. yüzyıla girmeden çok önce değişmeye başlamıştı. Eskisiyle aralarında bir devamlılık olmasına karşın tam olarak örtüşmedikleri çıplak gözle bile görülebilmektedir. Bu da faşizmin yüz yıl önceki kalıbına tam uymadığı, yeni edindiği özelliklerin bulunup çıkarılması gerektiği anlamına gelir.

Bu yönüyle faşizm ile emperyalizm benzeşiyorlar. Neoliberal "küreselleşme" döneminde, odağında emperyalizmin ve finans kapitalin olduğu uluslararası ilişkilerin biçimlenmesinde, kayda değer değişiklikler meydana geldi. Bundan dolayı, günümüz

emperyalizmini ne yalnız Lenin’le ne de Lenin’siz anlayabiliriz. Bu, kısmen, Dimitrov adında sembolleşen faşizm analizi için de geçerlidir.

Komintern finans kapital odaklı faşizm tanımını, Alman ve İtalyan örnekleri üzerinden yaptı. Bu, daha geri ülkeleri dışta bırakıyor diye eleştiri konusu edildi. Marx’tan beri biliyoruz ki, bir olgunun evrensel özellikleri ancak en gelişmiş, en olgun biçiminde yakalanabilir. Marx’ın kapitalizmi İngiltere, Lenin’inse emperyalizmi en ileri olanlar üzerinden analiz etme nedenleri buydu. İleri olanla geri olanın bileşimine dayanan daha alt varyasyonlar somut analizlerle ayrıca inceleme gerektiriyordu.

Günümüzde kapitalizm nasıl en gelişmiş kapitalizmle (emperyalizm) sınırlı bir olgu değilse, faşizm de değildir. Eşitsiz sosyoekonomik ve politik gelişme düzeylerinin faşizmin biçimlenmesine yansımaları, karma biçimler olarak karşımıza çıkmasında ifadesini bulur. Bazıları görece homojen olabilirlerken, bazıları da emperyalizm ve uzantısı yerli egemen sınıflar arasındaki işbirliğinden veya açık diktatörlükle parlamenter kurum unsurlarının bileşiminden kaynaklı hibrit biçimler alabilirler. Şimdiye dek nasıl aynı kalıp burjuva demokratik rejimler olmamışsa, birbirlerine tıpatıp uyan tek tip faşist rejimler de olmayacaktır.

Doğuşundan bugüne faşizmin, olgun ve bütünsel biçimleri kadar, eksik, yarım, alt düzeyde, tamamlanmamış, hatta en geri ülkelere tepeden ihraç edilenleri de kapsayan bir çeşitlilik gözlemleniyor. Öyle ise, eskisi yenisiyle, faşizm değişik varyantları, üst, orta ve alt modelleri olan bir ana (üst) başlık altında listelenebilir.

Günümüzde faşist odakların çeşitliliği ve taktik manevraları, hangisinin faşist olup hangisinin olmadığı konusunda kafa karışıklığı yaratıyor. En başta yeni biçimlerinin seçimler ve parlamento karşısındaki pozitif tutumları veya paramiliter yöntemlerden

vazgeçişleri, faşist olmadıklarının delili olarak gösterilebiliyor. Alman ve İtalyan örneklerini standart alanlar faşizmin yeni çeşitlerinde aynısını göremeyince, “otoriter popülizm”, “antidemokratik”, “istibdat”, “otokrasi” gibi ikame kavramlara sarılıyorlar. Halbuki, tarihsel faşizm coğrafyası üzerinde geriye doğru bir gezinti yapılırsa, yalnız kafalardaki soru işaretleri ortadan kalkmayacak, yeni zannedilenlerin pek de yeni olmadıkları görülecektir.

Klasik örneklerle sınırlanmış yaklaşım, yalnız eski olanı değil yeni olanı kavramayı da önler. Faşist hareket ve rejimlerin, Batı, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde en vahşisinden orta ve hafif hallisine kadar çeşitli biçimler aldıklarına, her birinde orduyla, Katolik kilisesiyle, muhafazakâr seçkinlerle, kitlelerle ilişkilerinin farklı tecessüm ettiğine değinmiştik. Kimi, dolaylı emperyalist müdahaleyle, kimi darbeyle gelmişti ve sertlikleriyle bilinenler kadar ılımlı olanlar da vardı. Bunlar dikkate alınmaz, “faşizm dediğin gelirse Almanya’daki gibi her şeyi, kısa sürede dümdüz ederek gelir, parlamentoyla bağlantılı kurumlarla bağdaşmaz” gibi bir mantıkla yaklaşılsa doğru bir faşizm tarifi yapılamaz. Hatta, bugünkülerin, seçimler ve politik plüralizm çerçevesi içinde hareket ediyor görünmelerine aldanarak hep öyle kalacakları yanılgısına düşülür. Bugünün dünü varsa yarını da olacaktır, üstelik hiçbiri aynı olmayacaktır.

Tarihsel faşizmde parlamenter biçimlerin (içerikçe faşist) kısmen sürmesi ipi çekilmeden önceki aşamalara mahsus bir durumdur. Mussolini bile 1925’e kadar siyasi partilere ve demokratik özgürlüklere son veremedi. Polonya’da Mayıs 1926’da darbeyle iktidara gelen Pilsudski, parlamentoya, Polonya Komünist Partisi ve sosyalistler dahil muhalefet partilerine dokunmadı, seçimlere katılmalarına izin verdi. Hatta 1929 Ekim’inde çoğunluğu oluşturan sol partiler ve merkez ittifakı yürütme organını ve parlamentoyu ele geçirdi. Üstelik, 1935’te yeni bir anayasayla parlamenter demokratik sistem tamamen ortadan kaldırılıncaya kadar sürdü. Bulgaristan daha farklı değildi. Dimitrov, 1923 darbesiyle başla-

yan ilk dönemi, “faşist diktatörlük ile parlamentarizmin kalıntı-
larının özgül birleşmesi” olarak tanımlar. Sekiz yıllık zorbalıktan
sonra diktatörlük geçici olarak yıkıldı. Bundan yararlanan BKP,
legal bir İşçi Partisi ve bağımsız işçi sendikaları dahi kurdu. 19
Mayıs 1934’te yapılan yeni bir darbeyle burjuva demokrasisi, bü-
tün kurum ve kalıntılarıyla birlikte tasfiye edilerek “yeniden açık
terörist egemenlik biçimi”ne geçildi.¹

Bunlar arasında Mihver devletleri içindeki en uç örnek, SS
ve faşist Szalasi ortak darbesiyle 1944’te devrilen muhafazakâr
Amiral Horthy yönetimindeki Macaristan’dır: “Gerçekten de Ma-
caristan sadece parlamentoyu devam ettirmedi. 1944’e kadar bu
parlamentoda sosyalist vekiller de mevcuttu ki bu, tüm Mihver
devletleri içindeki tek örnekti.”²

Dolayısıyla, eksik, tamamlanmamış, yarı faşist, proto-faşist
bazı alt modeller faşistleştirme sürecinin inişli çıkışlı, dalgalı ya-
pısını yansıtıyor. Gelgelelim ne hareket ne de iktidar olarak fa-
şizm, tek bir kalıptan çıkma değildir, dönemden döneme, ülkeden
ülkeye kılık değiştirmektedir. Değişmeyen tek şey sürekli kendini
tamamlama, güç biriktirme, rakiplerini ve parlamenter demokra-
siyi imha ederek totaliter aşamaya geçme isteğidir.

* * *

Yeni faşizm hakkında sayısız araştırmaya karşın, kavramın
çoğunluğun üzerinde mutabakat sağladığı bir tanımı yapılamı-
yor. Farklı yaklaşımlar ve anlaşmazlıklar bugün eskisinden daha
fazladır. Şimdiki faşizmin, hem kendini gizlemekte daha mahir
olması, hem de sürecin daha sonra ne yönde evrileceğinin kesti-
rilememesi teşhisini zorlaştırıyor.

Daha önce de dediğimiz gibi 21. yüzyıl faşizminin bugünkü
halini son aşaması gibi görmek faşizme karşı mücadeleyi rehavete
sürükler. Almanya’da Hitler iktidara gelmeden önce faşizmin iç-

1 G. Dimitrov, “Bulgar Faşizminin Karakteri Üzerine Tezler”, *Özgürlük Dünyası*, Sayı: 55.

2 Mann, *Faşistler*, s. 77.

yüzü yeterince kavranamamış, ileri bir tanımı ancak 7. Kongre'de (1935) yapılabılmış, daha bütünlüklü ve derinlikli bir kavrayışı süreç içerisinde mümkün olmuştur. Zira nesnenin kendisi de evrim halinde olduğundan ve bilinci arkadan geldiğinden baştan bütünlüklü bir kavrayışa ulaşamazdı.

Yeni faşizmin henüz Almanya ve İtalya gibi olgunlaşmış örnekleri bulunmadığından söyleyebileceklerimiz eldeki verilerle sınırlıdır. Zamanımızın faşizmi kendisinin en büyük rakibi olabilecek sosyalist ülkelerin mevcut olmadığı; komünist solun, uluslararası işçi hareketinin ve ezilen halkların sosyal kurtuluş mücadelesinin marjinalleştiği koşullarda yol alıyor. Gerçek yüzünü asıl kriz yıkıcı bir hal aldığı anda, emperyalist kamp ve egemen sınıf içi çelişkiler daha da şiddetlendiğinde ya da devrim tehdidi ortaya çıktığında gösterecektir. Bu bakımdan, sürecin başında, yeni faşizmin olgun bir tarifinin ve analizinin yapılmasını fazla mümkün görmüyoruz.

Bugün bize düşen birinci görev faşist yükselişin önünü kesmek ve yenmek için mücadele etmektir. İkinci görev ise düşmanı yakın takibe almaktır. Buysa dünyanın değişik ülkelerindeki faşist rejimleri ve hareketleri dikkatle takip etmeyi, yeni analizler çerçevesinde tartışmayı, ortak görüşler geliştirmeyi ve ideolojik dağarcığımızı zenginleştirmeyi gerektiriyor.

Öyle ise mesele Dimitrov'un klasikleşmiş tanımını reddetmekte değildir, aksine onu tamamlayacak, eksiklerini giderecek daha geniş analiz ve olgun tariflere doğru yol almaktadır.

DİZİN

Abduh, Muhammed 260
Adorno, Theodor W. 181, 182, 238
Afgani, Cemaleddin 260
Åkesson, Jimmie 138
Al Capone 180
Alfonsin, Raul 155
Alfonso XIII, İspanya Kralı 26
Allardyce, Gilbert 216
Allende, Salvador 148, 149, 150, 166
Alogan, Yavuz 169
Althusser, Louis 158-162, 164
Amin, Samir 62, 139, 222, 266
Ammon, Otto 43
Anderson, Perry 160, 161
Antonescu, Ion 61
Antonio, Jose 65, 66, 93, 100, 139
Arafat, Yaser 263
Arendt, Hannah 82, 195, 196
Atsız, Nihal 257
Auden, Wystan Hugh 120
Ayaşlı, Yaşar 169
Aybar, Mehmet Ali 207

Badoglio, Pietro 103, 105
Bakunin, Mihail 205
Balibar, Etienne 43, 229
Bannon, Steve 243, 244, 258
Barbie, Klaus 220
Barbusse, Henri 120, 124
Barker, Martin 229
Barthes, Roland 187
Bauer, Otto 92, 94, 211
Belge, Murat 115, 126, 169
Benjamin, Walter 51, 69, 74, 189, 190, 191
Bergson, Henri 40
Berlinguer, Enrico 125
Berlusconi, Silvio 137

Biden, Joe 245, 247, 258
Bin Bella, Muhammed A. 263
Bismarck, Otto Von 17, 23, 24, 30, 44, 51, 65, 171, 172, 173
Bloch, Ernst 54, 55
Blum, Leon 115, 116
Bolsonaro, Jair 209, 250-253, 272
Bora, Tanıl 174, 175, 176, 179
Bordiga, Amadeo 24, 93, 94, 99, 100
Borkenau, Franz 92, 120 196
Bourderon, Roger 86, 178, 195, 201
Bracher, Karl Dietrich 108, 216
Brandler, Heinrich 107
Brecht, Bertolt 109, 139, 180
Bruckmann, Elsa 88
Brunner, Alois 220
Brüning, Heinrich 21, 89
Brzezinski, Zbigniew 197
Burgiba, Habib 263
Bush, George W. 258

Canetti, Elias 42, 47, 191
Cankov, Aleksandr 142, 166, 167
Carillo, Santiago 119, 125
Carr, Edward Hallett 26, 107
Castro, Fidel 150, 151
Caudwell, Christopher 120
Cavour, Camillo Benso 23, 172, 173
Chamberlain, Houston Stewart 43, 47, 227
Chavez, Hugo 208, 223
Churchill, Winston 196
Corradini, Enrico 40, 69, 194
Costamagna, Carlo 40
Croce, Benedetto 217
Çernişevski, Nikolay 205
Çipras, Aleksis 208

- Dahrendorf, Ralf 49
 Daladier, Édouard 116
 D'Annunzio, Gabriele 20, 40, 70, 191, 200
 Da Silva, Luiz Inacio Lula 208, 250
 Darre, Richard Walther 47
 Darwin, Charles 43
 De Castro, Sergio 151
 De Felice, Renzo 217
 De Gaulle, Charles 117, 118, 126, 128
 De Gobineau, Arthur 43
 De Lagarde, Paul 43
 De Lapouge, Vacher 43
 De Rivera, Miguel Primo 27, 36
 Deleuze, Gilles 161, 162
 Den Bruck, Arthur Moeller 45
 Dilthey, Wilhelm 185
 Dimitrov, Georgi 11-13, 78, 92-97, 107, 109,
 110, 112, 115, 116, 124, 157, 158, 160,
 167, 168, 177, 180, 211, 270, 279-282
 Doriot, Jacques 31, 203
 Dreiser, Theodore 124
 Drexler, Anton 42, 71
 Dutt, Rajani Palme 92, 94

 Eatwell, Roger 178, 212, 213, 215
 Ebert, Friedrich 26, 34, 76
 Ecevit, Bülent 146
 Eco, Umberto 13, 41, 53, 62, 68, 212
 Eichmann, Adolf 219, 220
 Einstein, Albert 124
 Eisenstein, Sergei 184
 el-Bennâ, Hassan 261, 262
 El Buruni 260
 El Kindi 260
 Emin, Muhammed el-Hüseyni 257
 Engels, Friedrich 17, 102, 158, 170-172, 185
 Erdoğan, Recep Tayyip 14, 209, 272
 Eric Hobsbawm 92
 Esad, Hafız 263
 Evren, Kenan 169
 E. Weber 199

 Farabi 260
 Farinacci, Roberto 84
 Fichte, Johann Gottlieb 43
 Finchelstein, Federico 205-207, 218, 236,
 239
 Fi i, Gianfranco 137, 239
 Fiori, Giuseppe 93, 100
 Floyd, George 245
 Foster, John Bellamy 243, 244
 Foucault, Michel 158, 162
 Franco, Francisco 27, 36, 55, 58, 60, 62, 84,
 119, 124, 139, 140, 239, 248, 257, 271
 Freud, Sigmund 161, 181
 Friedman, Milton 151
 Friedrich, Carl Joachim 39, 43, 44, 45,
 196, 197
 Fromm, Erich 181, 182
 Fuçık, Julius 120
 Furet, François 218
 Fülberth, Georg 16, 18, 21, 88, 110, 133,
 178, 179

 Galtieri, Leopoldo Fortunato 155
 Garibaldi, Giuseppe 23, 102, 103, 106, 124
 Gaspar, Tamas Miklos 239
 Gauland, Alexander 138
 Gavras, Costa 150
 Gehlen, Reinhard 220
 Gentile, Emilio 40, 41, 68, 126, 178, 195,
 199, 200, 212, 214
 Gentile, Giovanni 40, 41, 68, 126, 178, 195,
 199, 200, 212, 214
 Gide, Andre 120
 Giolitti, Giovanni 24, 34, 87
 Giroux, Henri Armand 225
 Godse, Nathuram Vinayak 255
 Goebbels, Joseph 47, 72, 111, 112, 126, 179,
 182-186, 188, 200, 202
 Golwalkar, Madhav Sadashiv 254
 Gorki, Maksim 120, 124
 Gossweiler, Kurt 66
 Gracchus, Tiberius 205

- Gramsci, Antonio 23, 24, 66, 69, 71, 74, 85,
92, 93, 99, 100, 101, 104, 158, 159,
160, 161, 162, 171, 194, 221, 273
- Gregor, Anthony James 49, 83, 199
- Griffin, Roger 13, 21, 39, 44, 59, 68, 70, 71,
139, 178, 199, 203, 211-213, 221, 257
- Guattari, Felix 161, 162
- Haffner, Sebastian 34, 76
- Haider, Jörg 137
- Harris, Kamala 245
- Hasselbach, Ingo 236
- Haushofer, Karl 46
- Hayek, Friedrich A. von 120, 151, 196
- Hayyam, Ömer 260
- Hedgewar, Keshav Baliram 254
- Hegel, Georg Wilhelm F. 12, 40, 185
- Heidegger, Martin 47, 48, 185, 186
- Herder, Johann Gottfried 43
- Herf, Jeffrey 52
- Herzen, Aleksandr İvanoviç 205
- Hess, Rudolf 46, 76
- Hilferding, Rudolf 16
- Himmler, Heinrich 59, 77
- Hindenburg, Paul Von 21, 51, 59, 84, 108,
111
- Hirohito, Japon İmparatoru 36
- Hitchens, Christopher Eric 258
- Hitler, Adolf 21, 27, 33, 36, 39, 41-43, 45, 47,
48, 50-52, 55, 56, 58-61, 63, 67, 71-73,
76, 77, 81-84, 87-92, 94, 97, 107-109,
111, 113, 120, 124, 126, 145, 162, 164,
168, 172, 173, 175, 177, 179-186, 189,
191, 193-195, 198-200, 202, 218, 220,
226-228, 236, 242-244, 254, 257, 272,
273, 281
- Hobsbawm, Eric 23, 31, 53, 92, 99-102, 114,
120, 128, 168, 172, 199, 204, 220, 221,
228, 264
- Hoca, Enver 14, 104, 105, 117, 119, 141
- Holz, Hans Heinz 44
- Horkheimer, Max 37, 182
- Horty, Miklós 55
- Hugenberg, Alfred 88
- Humeyni, Ruhullah 264
- Huntington, Phillips Samuel 258
- Iordachi, Constantin 12, 32, 37, 60, 174, 180,
199, 212, 215, 221
- İşıkılı, Alpaslan 51
- İbni Haldun 240, 260
- İbni Rüş 260
- İbni Sina 260
- James, William 40
- Jaspers, Karl 185
- Jdanov, Andrey 106
- Joliot-Curie, Frederic 120
- Jung, Edgar Julius 44
- Jünger, Ernst 32, 45, 190, 191
- Kaddafi, Muammer 223, 263
- Kahraman, Hasan Bülent 169
- Kalecki, Michal 134
- Kapp, Wolfgang 88
- Karamanlis, Konstantin 146, 166
- Karatani, Kojin 170
- Kautsky, Karl 49, 93, 104
- Kıvılcımlı, Hikmet 125
- Kirchner, Cristina F. 207
- Kirdorf, Emil 88, 89
- Kissinger, Henry 150
- Klemperer, Victor 45, 47, 77, 179, 186, 192,
193, 228
- Knorin, Vilgelm Georgiyevich 109
- Koestler, Arthur 120
- Kondilis, Yeoryos 145
- Konoe, Fumimaro 28
- Kraushaar, Wolfgang 216
- Kutub, Seyyid 262
- Küçük, Yalçın 35, 51, 54, 85, 117
- Labriola, Antonio 92
- Lacan, Jacques 161
- Laclau, Ernesto 55, 164, 208

- Lambrakis, Grigoris 144
 Lassalle, Ferdinand 172
 Lavrov, Pyotr 205
 Le Bon, Gustave 38, 40
 Le Pen, Marie 137, 237, 240
 Le Pen, Marine 137, 224, 237, 246
 Lenin, Vladimir İlyiç 15, 16, 29, 53, 95, 97,
 99, 101, 102, 158, 160, 162, 164, 205,
 218, 271, 277, 279
 Lewerenz, Elfriede 61
 Liebknecht, Karl 25, 26
 List, Friedrich 43
 Longo, Luigi 102, 106
 Losurdo, Domenico 262, 269
 Löwy, Michael 25
 Luccock, Halford Edward 278
 Ludendorff, Erich 72, 88
 Lukacs, George 37, 42, 45, 47, 48, 92, 176,
 180, 181, 183, 184, 185, 186, 226
 Luxemburg, Rosa 25, 26

 Macciocchi, Maria A. 24, 40, 69, 71, 74, 85,
 100, 111, 175, 221
 Mackinder, Halford John 46
 Maduro, Nicolás 223
 Mahan, Alfred Thayer 46
 Makarezos, Nikolaos 144
 Makarios III., Mihail Hristodulu Muskos
 145, 146
 Malraux, Andre 120
 Mann, Heinrich 124
 Mann, Michael 53, 74, 178, 266
 Mann, Thomas 199
 Manuilski, Dimitry 92, 108, 109
 Marchais, Georges 125
 Marcos, Ferdinand 141
 Marcuse, Herbert 120, 182
 Marinetti, Filippo Tommaso 40, 70, 190, 191
 Marx, Karl 16, 17, 39, 41, 45, 80, 125, 158,
 171, 172, 181, 185, 202, 218, 271,
 277, 279
 Mayer, Arno 201
 Mayr, Karl 42

 Meinecke, Friedrich 217
 Melenchon, Jean-Luc 208
 Meloni, Giorgia 138
 Mengele, Josef 219
 Merson, Alan 114
 Metaxas, İoannis 59, 60, 145, 271
 Mevdudi, Mevlâna 262, 264, 265
 Mevlâna Celâleddin-i Rûmî 260
 Modi, Narendra 209, 251, 253, 254, 255,
 256, 272
 Moore, Barrington 49, 202
 Morales, Evo 208
 Mosca, Gaetano 43
 Mosley, Sir Oswald 56
 Mosse, George L. 49, 68, 174, 175, 178, 199,
 214, 217
 Mouffe, Chantal 55, 164, 208
 Mussolini, Benito 18, 20, 21, 27, 36, 38-43,
 50, 55, 56, 58-60, 63, 67, 69-76, 81, 82,
 84, 87, 89, 94, 99-104, 122, 126, 135,
 138-140, 145, 151, 162, 164, 168, 172,
 173, 185, 188, 191, 195, 200, 203, 216,
 236, 242-244, 254, 272, 273, 280

 Napolyon, Bonapart 65, 76, 171
 Nasır, Cemal Abdül 166, 263, 269
 Nasiri, Abdül Kayyum 260
 Negri, Antonio 208
 Nehru, Jawaharlal 254
 Nietzsche, Friedrich 38-40, 43, 44, 47, 185
 Nitti, Francesco Saverio 92
 Nkrumah, Kwame 207
 Noeclous, Mark 45, 190, 191
 Nolte, Ernst 49, 60, 217, 218
 Noska, Gustav 76

 Orban, Viktor Mihaly 137, 209, 247, 248,
 249, 250, 251, 272
 Orwell, George 120
 Oskay, Ünsal 51, 190

 Panunzio, Sergio 40
 Papadopoulos, Yeoryos 145, 146

- Papen, Franz von 21, 89, 108
 Papandreou, Georgios 144
 Pareto, Vilfredo 40, 43
 Pattakos, Stylianos 144
 Paxton, Robert O. 20, 22, 28, 38, 40, 45, 70,
 71, 79, 84, 137, 139, 174, 175, 188,
 197, 212, 214, 217
 Payne, Stanley 49, 211, 212, 217, 221
 Pehlevi, Muhammed Rızâ 18
 Perinçek, Doğu 51
 Pellizzi, Camillo
 Peron, Juan 153, 205
 Petain, Henri Philippe 55, 116, 117
 Pieck, Wilhelm 84, 92
 Pilsudski, Jozef 168, 271, 280
 Pinochet, Augusto 59, 60, 150, 151, 152, 166,
 184, 252
 Politzer, Georges 120
 Poulantzas, Nicos 37, 60, 79, 157-166, 168,
 171, 270
 Rabinbach, Anson G 53
 Radek, Karl 85, 94, 211
 Ranke, Leopold von 43
 Ratzel, Friedrich 43, 46
 Rauschning, Hermann 180, 199
 Reagan, Ronald 222
 Reich, Wilhelm 44, 67, 111, 175, 176, 181,
 182, 192, 194, 227, 235
 Renton, Lionel 87, 94, 113, 114, 119, 120,
 131, 139, 140, 239
 Riefenstahl, Leni 189
 Rivera, Antonio 27, 36
 Rivet, Paul 120
 Robinson, William I. 232
 Rocco, Alfredo 40
 Rockwell, George Lincoln 56
 Rogger, Hans 49
 Rolland, Romain 124
 Rosário, Maria do 252
 Rosenberg, Alfred 47, 151, 184, 186
 Rossoni, Edmondo 84
 Rousseff, Dilma 251
 Roy, Olivier 207
 Röhm, Ernst 76, 83
 Sabbah, Hasan 260
 Sadi Şirazi 260
 Salazar, António de Oliveira 36, 56, 60, 62,
 139, 248, 257, 271
 Salvini, Matteo 64
 Sancar, Nejdett 258
 Sanders, Bernie 209
 Sandino, Augusto César 207
 Sarti, Roland 49
 Sartre, Jean-Paul 158
 Sauer, Wolfgang 49
 Savarkar, Vinayak Damodar 254
 Savarkar, Golwalkar 254
 Scheidemann, Philipp 25, 26, 34, 76
 Schleicher, Kurt von 21, 89
 Schmitt, Carl 47, 66, 67, 186
 Schopenhauer, Arthur 43, 47
 Secchia, Pietro 106
 Secondari, Argo 122
 Seghers, Anna 120
 Serdengeçti, Osman Yüksel 258
 Serrati, Giacinto Menotti 99
 Sesar, Julius 40, 70, 171
 Sinclair, Opton 124
 Solomon, Jacques 120
 Sorel, Georges 38, 39
 Soysal, Mümtaz 51
 Speer, Albert 47, 186, 191
 Spender, Stephen 120
 Spengler, Oswald 44, 45, 63, 202, 227
 Spirito, Ugo 40
 Stalin, Josef 98, 102, 106, 120-122, 125, 128,
 158, 170, 171, 196, 198, 199, 218
 Sternhell, Zeev 68, 178, 199, 212, 213, 215
 Stirner, Max 39
 Strasser, Groger 76, 84, 135
 Strasser, Otto 135
 Streeck, Wolfgang 273

Suharto, Endonezya diktatörü 166, 263

Sun Yat Sen 207

Şeyh Bedreddin 260

Taguieff, Pierre-André 229

Tanaka, Kakuei 27

Tasca, Angelo 60

Teodorakis, Mikis 198

Tevetoğlu, Fethi 258

Thallheimer, August 92

Thälmann, Ernst 26, 94, 107, 112, 113, 123, 124, 201

Thatcher, Margaret 222

Thorez, Maurice 98, 113, 116, 118, 125, 128

Thyssen, Fritz 87, 88, 89

Tirpitz, Alfred von 88

Tkachev, Pyotr 205

Togliatti, Palmiro 69, 79, 81, 86, 92, 94, 98, 101, 104, 105, 106, 113, 118, 125, 128, 179, 195

Tojo, Hideki 28

Tolstoy, Lev Nikolayeviç 194

Traverso, Enzo 25, 119, 120, 140, 178, 199, 201, 215, 216, 239, 240

Trevor-Roper, Hugh 217

Tröçki, Lev 92, 94, 113, 120, 128, 170

Trump, Donald 206, 209, 224, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 251, 252, 253, 258, 273

Turati, Filippo 94, 99

Turner, Henry Ashby 49, 50, 214, 216

Türkeş, Alparslan 258

Türkkan, Reha Oğuz 258

Vargas, Getulio 56, 57, 205

Videla, Jorge Rafael 152, 153, 154, 155

Viola, Roberto Eduardo 155

Vogelin, Eric 214

Wallerstein, Immanuel 170, 229

Weber, Eugen 49, 199, 217

Weber, Jacqueline 49

Woolf, Stuart J. 217

Yanardağ, Merdan 51

Yıldızoğlu, Ergin 185

Zapata, Emiliano 207

Zetkin, Clara 85, 92, 93, 122, 221

Zibordi, Giovanni 93

Zilkenat, Reiner 88

Zinovyev, Grigori 97

Zoli, Adone 135

Faşizm, geçmişe ait bir kötü bir hatıra mı sadece? Yoksa, aynı zamanda, ayak seslerini işittiğimiz, önlenmesi gereken bir tehdit mi?

Yaşar Ayaşlı, *Eski ve Yeni Faşizm* kitabında, faşizmin yükselen bir tehdit olduğuna dikkat çekiyor, dünya halklarına korkunç acılar ve felaketler yaşatmış bu belayı tanımanın güncel önemine vurgu yapıyor. Faşizmin doğuşunu, tarihsel ve sosyal bağlamını, hareket olarak oluşumunu, karakteristik özelliklerini, iktidara gelişini, türevlerini, mutasyonlarını, tanımlarını ve yeni biçimlerini materyalist tarih anlayışı ışığında irdelemeye çalışıyor. Avrupa'dan Latin Amerika'ya, Asya'dan Japonya ve Orta Doğu'ya kadar uzanan tezahürlerini, olgular ile teorik ve siyasi arka planları arasında uyum sağlayarak gözler önüne seriyor. Eski ve yeni faşizmle ilgili kritik önem taşıyan sorulara yanıtlar üretiyor.

Yaşar Ayaşlı, çalışmasını Marksist teorisyenlere dayandırırken, Marksist faşizm teorisini itibarsızlaştırmaya çalışan, faşizmin çarpık bir resmini sunan liberal/reformist faşizm yorumlarıyla da hesaplaşıyor.

Eski ve Yeni Faşizm, faşizme karşı mücadelenin tanığı ve sanığı olmuş eski bir politik militanın kaleminden bir faşizm tarihi, eski ve yeni biçimleriyle faşizmi anlama kılavuzu.

Yordam Kitap

f YordamKitap t YordamKitap @YordamKitap

ISBN 978-605-172-604-5

9 786051 726045